

Forfatter: Frederik Ludvig Mynster , 1811-1885 Georg Sophus Frederik Schepelern, 1839-1900

Titel: Biskop Otto Laubs Levnet - En livsskildring i breve (3. bind)

Citation: Frederik Ludvig Mynster , 1811-1885 Georg Sophus Frederik Schepelern, 1839-1900: "Biskop Otto Laubs Levnet - En livsskildring i breve (3. bind)", i *Biskop Otto Laubs Levnet - En livsskildring i breve (3. bind)*, Karl Sehnøbergs Forlag., s. I. Onlineudgave fra Danmarks Breve: <https://tekster.kb.dk/text/letters-002252230-003-root.pdf> (tilgået 23. april 2024)

Anvendt udgave: Biskop Otto Laubs Levnet - En livsskildring i breve (3. bind)

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

s. 1

Biskop Otto Laubs Levnet.

En Livsskildring i Breve.

Samlet og udgivet

af

F. L. Mynster og G. Schepelern.

Andet Tidsrum 1855—1882.

Anden Afdeling:

O. Laubs Brevvexling med Forskjellige.

Med et Billede af Laub samt et Musikbilag.

Kjøbenhavn.

Karl Sehønbergs Forlag.

1887.

s. 2Kjøbenhavn. — (Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri (F. Dreyer).

s. 3Idet jeg herved udsender Slutningsbindet af Biskop Laubs Levnet, maa jeg tillade mig at gjøre nogle ganske faa Bemærkninger. Medens de to første Bind saa godt som udelukkende bestaa af sammenhængende Brevvexlinger med en enkelt Person gennem en lang Aarrække, og saaledes let kunde gives en afsluttet Skikkelse med en uafbrudt Fremskriden, har det for det her foreliggende Binds Vedkommende, der skulde belyse Personligheden gennem Forholdet til mange forskjellige Korrespondenter, vist sig umuligt at bringe det Hele ind i en kronologisk Rækkefølge, idet det derved vilde have faaet en aldeles brudstykkeagtig Karakter. Jeg har derfor foretrukket at meddele de enkelte Korrespondancer hver for sig, hvorved jeg haaber at Helhedspræget bedre er bevaret, og jeg har ved Ordningen bestræbt mig for, saa vidt muligt, at frembringe den Afvexling, som er fornøden, for at fastholde Interessen. For to Korrespondancers Vedkommende har jeg af let forstaaelige Grunde sét mig nødsaget til at gribe lidt ud over den Tidsgrændse, der er angivet paa Titelbladet.

Med Hensyn til det lille Musikbilag, der er tilføjet sidst i Bogen, og som udgjør et Udvalg af, hvad Laub i denne Retning har frembragt, vil det let sés, at det ikke gjør store Fordringer og ikke udæsker nogen Kritik. Det er uskyldige og fordringsløse Kompositioner, fremkomne under Laubs Samliv med sine Børn, og som flere af Melodierne til de aandelige Sange stadig brugtes i hans s. 4Hjem ved Husandagten, saaledes kan ogsaa de meddelte Kanon'er bidrage til at give en Forestilling om, hvad han søgte at glæde sine Børn med Søndag Eftermiddag. Det vil være let kjendeligt, at som Oehlschlæger var den af de danske Digtere, fra hvem han havde modtaget de dybeste Paavirkninger, saaledes var det navnlig Schultz's og Weyses Musik, med hvilken han var opvoxet i sin med musikalske Traditioner ualmindelig rigt udstyrede Slægt.

1*

Til Slutning bringer jeg en hjertelig Tak til de Mange, som ved at stille deres Breve til min Raadighed have sat mig istand til at give et, som jeg haaber, nogenlunde fyldigt Billede af den ædle og elskelige Biskop, om hvem det vel med Rette kan siges, at han havde en ualmindelig Evne til i Breve at give ikke blot sine Tanker, men tillige og frem for Alt sig selv.

Kjøbenhavn, i September 1887.

G. Schepelern.

s. 5

Fra Laub til hans Hjem i Haagerup

Aarhus, 29. Januar 1855.

Kjære Hieronymus! Du rørte mig saa meget igaar da Du talte om mine Breve, som Du vilde savne, at jeg

besluttede, inden jeg gik i Seng her, at jeg vilde idag saa tidlig, at jeg endnu ikke kunde opsøge Folk, skrive et lille Brev til Dig, som da bliver det allerførste fra denne Reise. Saa meget tidlig maa Du da ikke troe, det er; thi just nu slaaer Klokken 9 i Domkirkenes gamle ærværdige Taarn her lige udenfor mine Vinduer. Om Aarhus kan jeg da ikke fortælle stort Andet, end at den har dette tiltrækkende Taarn (jeg mener dermed ikke, at det kan staae ved Siden af Roeskildes de to), og at man kan sove godt i Sengen hos Gjæstgiver Larsen (der skal være kommen fra Odense), om man ogsaa har taget noget af Nattesøvnen forlods i Diligencen. At jeg har i Sinde at leve idag og nok en Nat her, for at see noget Mere og besøge Adjunct Arentzen, Overlærer Funch og Biskop Brammer, skulde jeg egentlig tie med, indtil jeg paa Postcontoiret faaer at vide, hvorledes jeg imorgen kunde naae til Viborg, eller om jeg helst maatte ligge endnu en Dag til her. Det var egentlig, hvorledes jeg er kommen hertil, jeg skulde fortælle, og jeg maa da begynde med, at jeg sad i Diligencen igjennem Odense s. 6og ud paa Veien og frydede mig over den deilige Dag, hvormed jeg havde endt mit Præsteliv (thi naar kun Enden er god osv.), som jeg havde levet med alle Mine, Morgenen ved Lys i Haagerup, hvor min Ditlev fik os til at synge, hvor Alle vare med, — — det rungende Farvel nedad Gyden (fra Broen hørte jeg rigtignok kun i Tankerne det sædvanlige), og saa Dagen i Odense med Dig, vor lille Spadseretur i dine Galoscher, og alt det Øvrige, lige indtil Du gav mig Fodposen og din Haand ind igjennem Diligence-Vinduet. — — Altsaa Kl. 7 fra Odense, og Kl. 1 til Middelfart. Uagtet Turen over Vandet gik meget flinkt, i deiligt Maaneskinsveir, rigtignok lidt koldt, som man ikke blot følte, men ogsaa hørte, hver Gang Baaden maatte skjære sig igjennem Sjapisen, medtog dog Smøleriet i Middelfart og Snoghøi (hvor Alt var koldt) saa megen Tid, at vi først Kl. 3 kom paa Vei igjen, — Kl. 6 til Veile. Her blev saa vor Taalmodighed sat paa Prøve til Kl. 12, fordi vi maatte vente efter den slesvigske Diligence, der var opholdt af Snee paa Jernbanen. Dette Ophold hjalp mig ellers til en vis behagelig og paa en Reise dobbelt behagelig Spadseretur. For øvrigt var det ikke Veir til at spadsere i; det begyndte at fuge, og der blev spaaet, at vi naaede ikke Aarhus om Aftenen; dog gik det: omtrent 4½ til Horsens, hvor vi kjørte tæt forbi den røde Kirke, medens jeg tænkte paa Onkel Hans, men kunde ikke faae Øie paa Latinskolen og Rectorboligen, — Kl. 8 Skanderborg, hvor jeg skimtede Frederik den Sjettes Statue, — der og henimod Aarhus havde jeg, naar jeg havde Øinene oppe, en Anelse om, at vi kom igjennem smukke Egne. Endelig Kl. 12 ind i Aarhus, som i Halvmørke gjør et ret godt Indtryk af en anseeligere By — med Taarnet s. 7lige for Ømene. Om mit Reiseselskab skal jeg ikke kunne sige meget. Med en Officeer, som skulde til Rendsborg, talte jeg noget; med min Sidekammerat til Høire er jeg senere bleven bedre kjendt, da vi have deelt Ondt og Godt (f. Ex. Æggeøl, Thee, kold Middagsmad i Horsens, og Moerskaben over Philister- eller Sjouer-Spillebordene i Skanderborg og endelig over Handels- betjentenes Commers her igaar Aftes); hans Navn veed jeg ikke; det er maaskee en ung Landmand fra Mols, hvis Vogn staaer her i Byen og venter paa ham. Vi bleve sammen til Kl. 1, medens vi fik vore Værelser lidt varmede. Jeg har ikke frosset meget, mest i Gjæstgivergaardene; i Diligencen var det nær bleven for varmt mod Slutningen. — — Jeg sad og kunde vende Benene til 3 forskjellige Sider, uden dog at kunne finde den rette Stilling, medens jeg af og til fik min Gjenboes Been paa Skjødets. — — Man lader, som man sover i en saadan Diligence, af Kjedsommelighed, men tilsidst gjorde jeg det virkelig lidt. I Veile læste jeg Avisen saa om- hyggeligt som jeg ikke længe har gjort; for øvrigt sad jeg undertiden, naar jeg gad, og skrev i Tankerne mit første Bisp-Circulaire. Nu skal jeg klæde mig paa, søge en Barbeer, Posthuset osv. Send nu dette med første Post til Haagerup, og hils alle Mine! Skriv flittig til Haagerup og, naar Du kan, til mig, og vær altid, som Du sagde, min uforsagte Dreng. Med kolde Fingre og et varmt Hjerte

Din egen Fader.

s. 8

Viborg, 1. Februar 1855.

Efterat have meddeelt Dig, kjære Onkel Frederik, og med Dig alle mine Venner, store og smaae, at jeg igaar Formiddags rodede, indtil det var for silde, og igaar Aftes blev forhindret ved Besøg til Kl. 12½ fra at begynde dette mit første Brev fra mit nye Hjem, hvor jeg nu har boet i 2 Nætter og 1½ Dag, hvor jeg haaber at vi kan faae det hyggeligt, naar vi først faae Ende paa denne voldsomme Kulde, og hvor jeg i enhver Henseende har det godt og i alt Fald er uforsagt og troer det Samme om Eder, — fortsætter jeg nu min Reisebeskrivelse til Hieronymus. — — — Altsaa Kl. 12 paa Veien til Randers selv Tredie, Kl. 5 omtrent derfra ene. Havde jeg før klaget over, at det varede for længe paa Bedestederne, saa var det nu omvendt. I Randers saae jeg Intet af Byen uden en kold Stue, en søvniig Pige og en varm og eensom Kop Kaffe, saae den, fik en Mundfuld af den, og maatte saa fare afsted. Det var, sagde man siden, 15 Graders Kulde, (følgende Nat heri Byen 19°); jeg krøb sammen i en meget rar Vogn, men, forunderligt nok, det Eneste paa mig, som ikke frøs, var mine Been. Jeg hilste Solen (efterat have faaet Kaffe i en Bondekro, hvor Postillonen strøg nogle Tommer Riim af sine Haar) med Glæde og med „Nat, Søvn og Leie nu Farvel“, hvorved I Alle vare hos mig; men der gik dog flere Timer endnu, førend jeg gjennem den søndre Rude kunde see den hvide Slette og lidt efter lidt lukke op, for at see fremad efter Viborg Domkirke. Den kom, inden jeg mærkede det, tilligemed det hele Landskab, — Søen (jeg saae naturligviis kun en lavere Overflade) ligefor mod Syd, — et lille Skovparti vidste jeg var Asmild, — saa Byen, som vi nu dreiede om Søen henimod; den vil ellers tage sig s. 9anderledes ud, naar man engang kommer ind over den nye Landevei tversover Søen. Gjennem en lang (Mogens-) Gade, hvor der hverken er Huulvei eller mange aabne Pladser, kom jeg til et net Gjæstgiversted, hvor jeg hilstes af en simpel Mand med: „Det er vist vor nye Biskop? — velkommen!“ — og fik i en Hast et varmt Værelse og al mulig venlig Opmærksomhed. Kl. 12 blev jeg ligesaa venlig modtagen i Bispegaarden af

de to Gamle og Datteren og en jævn hjertelig Huusjomfru, — spiste til Middag der Kl. 1, og havde, inden jeg gik til Ro, været ved Asmild Kloster og seet et deiligt Vinterlandskab, — hos Stiftsprovsten, Hindberg, Conferentsraad Schiønning og Bahnson, og faaet pakket ud, samt kjøbt Papiir og Blæk m. m., som jeg ikke brugte igaar; thi 1) sov jeg til 9½, — 2) kom Confer. Schiønning og gjorde Visit (efterat jeg selv havde rodet noget mere, f. Ex. faaet de to Værelser, som de venlige Gamle havde bestemt mig til Dagligstue og Arbeidsværelse, samlet hyggeligere til eet) — 3) fik jeg Visit af Mad. K., som boer 3 Mile herfra, ikke i Stiftet, — 4) gik jeg en Tur og gjorde Visit hos Kammerherre Brétton, — 5) da jeg havde drukket Thee Kl. 7 og faaet det luunt og skrevet V2 Time, kom Bahnson, med hvem jeg havde det meget hjerteligt til 6) Aftensmads-Tid Kl. 9; da var derinde Rector Olsen, som fulgte ind med mig og gik op og ned ad Gulvet til Kl. 12½. Alle ere venlige imod mig, og jeg kunde gjerne sige hjertelige, naar jeg ikke indtil videre maatte have dette Ord for at betegne mit Forhold til Bahnson. — — Livet her er mig ikke uhyggeligt, uagtet Øllgaards Tilstand er meget sørgelig, mest i enkelte Anfald, hvortil jeg ikke har været Vidne, hvorfor der vaages. — — Jeg kan godt snakke med dem Begge, og hun spørger med s. 10 mig som med en gammel Dreng. Bispegaarden gjorde strax det Indtryk paa mig, som er blevet, af en — ikke Præstegaard, men af en gammel, solid Bisperesidents, hvor man nok kan komme til at boe hyggeligt, naar man faaer dens tykke Mure optøede, og dens mange Rum fyldte med sine mange Børn; Intet seer forfaldent ud, — fra Gaarden af er der noget Imponerende. Lige for mig, mod Vest, har jeg, naar siden lisdgardinerne gaae bort, den deilige østre Ende af Domkirken, hvis Klokke taler med mig hvert Qvarteer. Rundt omkring vil Du finde en Mængde smaa Gyder, gennem hvilke Du poetisk kan snige Dig ned til Søen og betragte det livlige Landeveisarbeide; kort sagt, Alt svarer godt til vor lille Moders Ord: „Du skal være glad“. Hvad jeg længes mest efter, næst at Tiden skal gaae og I komme, er, at Tiden skal løbe og tage mig med; og hvad jeg glæder mig mest over, næst hvad jeg har længere inde, er min Slobrok og min Fodpose, som ligger under mit Bord. Naar her er varmt, har jeg et yndigt Kammer. — Hils og kys alle, alle Mine!

Eders Broder, Fader og Ven
O. Laub.

Jeg har just nu begyndt min Function med at underskrive en Mængde Breve om Capitels-Taxten.

s. 10

Viborg, 7 Februar 1855.

De to sidste Dage har jeg tilbragt 2—3 Timer hver Eftermiddag paa Latinskolen ved Halvaarsexamen. Rectoren havde inviteret mig dertil og sendt mig Timetabel, s. 11 og jeg havde nok Lyst til at kjende lidt til Skolen og Lærerne, førend jeg selv faaer Drengene der. Der kommer ellers Ingen til denne, i Grunden private, Examen, og maaskee jeg har generet Disciplene lidt; men jeg er jo en Slags Ephor for Skolen, og den gamle Overlærer Reisz, som sad og examinerede sin flinke Sønnesøn, meente, at det kunde gjøre godt paa Disciplene. Jeg har hørt ham, Rector, Overlærer Wesenberg, Adjunct Pedersen og Bahnson, i Græsk, Historie, Geographie, Hebraisk og Religion. Jeg syntes ganske godt om, hvad jeg hørte, men rigtignok, ligesom Rector selv yttrede, at de jyske Drengene trænge til at faae Munden høiere op. Det gik forfærdelig sagte, selv med dem, som svarede fornuftigt og prompte, f. Ex. Skolens Dux, en fattig Dreng, som blandt Andet kommer her imellem og spiser til Middag. Efter endt Dagværk idag forførte jeg Rector til at gaae en lille Tur med mig, — jeg vidste rigtignok ikke, at Veiret var saa barsk, thi da jeg gik derhen, skinnede Solen heel lystigt. Men igaar Aftes var jeg henne hos Bahnsons til Thee og Aftensmad, og der især havde jeg det godt. Vi sad næsten hele Tiden ved Piben og snakkede om Allehaande, f. Ex. om „Onkel Frederik“, som de nok vil gjøre Bekjendtskab med, — og især længe om Søren Kierkegaard, som han hænger ved med sit Hjerte, fordi han skylder hans Skrifter saa meget, saa det gjorde mig ondt at maatte forsøge at rive ham lidt løs fra ham; tildeels lykkedes det mig, og jeg troer, vi kan nok forstaae hinanden. Ogsaa vor lille Moder havde han bestemte Erindringer om. — — Hvad der især gjorde mig Dagen igaar saa hyggelig, at jeg besluttede mig til at ende den der, var, at jeg om Formiddagen havde faaet det første Brev fra mit Hjem, s. 12 seet, at Alt var vel der, skjøndt der var intet om Hieronymus's Examen, men derimod et lille Brev fra min egen Bisi. — — — Nu kom Jfr. Rose med Havresuppe til mig, som jeg ikke maa holde op med, fordi min Reiseforkjølelse endnu ikke er til Ende. Alligevel tænker jeg, at jeg kan prædike paa Søndag, — hvorom Bispinden, som idag har været saa glad ved sin Mand, sagde i Anledning af min Snue: „Saa skal det nok lyde som Stiftsprovsten, — han snøvler“. — — Øllgaards sælge nok nogle gamle, men gode Meubler: maaskee hellere købe Gammelt end flytte Gammelt? Moderne og elegant vil jeg gamle Enkemand ikke have det. Jeg har faaet en Kokkepige, der er Jagt efter en Stue-do.; jeg har alligevel fæstet Bispens Karl, som skal være en skikkelig Klods og stor Børneven, til Have-, Kjøkken- og Børste- Karl, men ikke Tjener. — —

Lev vel, — alle, alle, alle Mine, Store og Smaae!

s. 12

Viborg, 17. Februar 1855.

— — — Jeg skriver med denne Post til Boghandleren, for at sende ham Prædikenerne og underrette ham om,

at han snart kan vente at faae Talerne *) . — — Jeg har (naturligviis fordi jeg har havt saa meget med de Prædikener at gjøre) i disse Dage uafsladelig lille Moder i Tankerne, og om Natten med. Jeg har saa længe ønsket at maatte drømme om hende. Jeg saae hende inat: hun var paa eengang død og levende, og jeg har været saa glad efter den Drøm, — og altid, naar s. 13hun saaledes fylder mine Tanker. Jeg har endnu ikke lært ret (kun i enkelte Timer, og nu er det længe siden), at man kan længes og sørge; naar jeg længes efter hende, bliver jeg, eller er jeg glad. „Hun gjør ham godt og ikke ondt alle hendes Livs Dage“, — det gjælder endnu. — Men nu Godnat, alle hendes og Mine! —

d. 19. For at faae dette bort endnu idag, maa jeg nu skynde mig, og kan kun faae tilføiet, at jeg igaar Aftes havde det meget rart hos Bahnsons; — — at jeg igaar gjorde Bispinden en lang Visit ved hendes Seng, og at hun snakkede saa lystig om den gode Virkning, hendes Sygdom havde havt paa hendes „tovelige gamle Mand“, at jeg maatte bemærke, jeg syntes, hun var kaad, hvortil hun svarede, at det havde hun altid været, og at jeg for Resten drev Tiden hen med, efter at have været i Domkirken, at tage et Portrait af den, i Stedet for at ende mit Brev. Idag er det Bispindens Fødselsdag, men jeg har endnu ikke pidsket hende op, som jeg lovede, (om hendes Indfald kunde jeg fortælle meget Moersomt, f. Ex.: „ja, jeg lever endnu, og har dog havt to Doctorer“; — „nu spørger de ikke, men banker paa Een, men der er Ingen, som siger: kom ind!“). Men jeg har med Glæde tænkt paa Fastelavns Mandag og alle mine Venner, Hieronymus, Sluderne, i Haagerup: Gud velsigne Eder Alle! — Veiret er deiligt; Kulden er streng, og Fingrene om Morgenens nær ved at gaae af, saa jeg skriver med Stumperne, men den rene Luft gjør mig godt. — —

s. 14

Viborg, 1. Marts 1855.

— — — Jeg kunde ellers have begyndt mit Brev i aften ligesom forrige Gang, — med Bahnsons. Han kom herind fra Skolen Kl. 4, sad her en Times Tid og fik en Pibe Tobak, medens vi snakkede om Allehaande, og jeg læste Adskilligt for ham af Ritualet, som jeg har tillaans af den gamle Biskop (han vil ikke sælge det), som jeg aldrig før har kjendt ordentlig, fordi det ikke er i Boghandelen, og han naturligviis endnu mindre, hvoraf jeg var ganske fuld: denne forunderlige dybe, jævne, barnlige Tone, saa fuld af Tillid til Gud, men ogsaa til hans Menighed paa Jorden (som rigtignok ikke kunde udtale sig saaledes i vore Dage), denne Overbeviisning om, at hvad Menigmand trænger til, er kun Udtrykket for sin Tro (medens det nu er meget Mere, nemlig Troen selv), denne Glæde ved at kunne give dette, denne Omsorg for de Smaae og de Sønderknuste, — gjør, at man maa læse det som en Andagtsbog. Dette greb mig især i Capitlerne om Barselqvinder og Jordemødre; — tænk Grethe Jordemoder! og der er mange langt ringere — de har ingen Anelse om, hvilken Hædersplads Ritualet indrømmer dem, som skulde hjælpe de Smaae gennem Fødselen til Gjenfødselen, og hvad det venter og kræver af dem; og hvad Kirkegangskoner angaaer, da veed jeg ikke, om nogen Præst nogensinde har talet saa dybt og deiligt og Alt omfattende og i et saadant Kjærnesprog til dem, som Den kunde, der kun mødte i Kirkedøren med Ritualet i Haanden og læste op af det. Derefter gik vi os en Tur sammen mod Syd, mod Vind og Snee, som i Begyndelsen var fiin, men efterhaanden hang fast og blødte vore Frakker. Imidlertid gik vi og snakkede livligt om alle Slags: han fortalte om Egnens Folk osv., s. 15og jeg fortalte igjen om vore Folk, om min første Tid i Trolleborg og i Ryslinge, vore Frørupture, om Arngoth, — lovede ham, at han engang skulde faae Talerne at læse over hende, — Fader, Graven osv. Imidlertid vare vi komne til hans Dør, og jeg gik med ind; saa kom han med en Pibe og hun med en Kop Thee, og Børnene med deres Goddag, — og saa sad jeg vel der en Times Tid og snakkede om Musik, — Weyse, som B. har kjendt personlig og hørt spille paa Fortepiano, — Mendelssohn Bartholdy, Gade osv. — Berggreen, Psalme- bøger, Psalmesang, — at ogsaa her i Viborg „de Dannede “ genere sig for at lade hverandre høre deres Stemme i Kirken, om Tolstrup, B.'s gode Ven, og hans liturgiske Juletjeneste i Nyborg, hvortil jeg saae Texten, indrettet paa samme Maade som i Kjøbenhavn, o. m. a. Ting; og tilsidst sagde hun, som gjerne vilde være med derved: „Vil De gaae saa snart?“ — — — En Dags Tid senere besøgte jeg Adjunct Pedersen, som er næsten blind (ikke af Alder), men skal have en umaadelig Hukommelse (ligesom Justitsr. Tang, hvorfor Bahnson engang sagde, at vist ingen By i Danmark havde saa megen Hukommelse som Viborg), og derfor kan fortælle en heel Deel Moersomt, f. Ex. om en lille Dreng, som nylig var kommen hjemmefra i Skolen, og da han blev spurgt (i dansk Time) om, hvad vel 1ste Person hed, og vidste, at han ikke maatte svare „A“, sagde „Ich“. — — Men nu har I jo nok for denne Gang, og nu skriver jeg ikke før efter Ordinationen paa Onsdag. Bispekaaben har jeg prøvet, den er pragtfuld, Guldmoer med Guldfryndser og en Kant af hvidt Silketøi med grønt Chenillebroderi. — Mine smaa Venner, H., V. og D.! ere I vrede paa slemme Faer, fordi han ikke svarer Eder s. 16paa Eders smaae Breve? men han mener det ikke saa slemt; han mener, det er bedre at skrive alle sine Historier paa eet Stykke Papir, og saa er Brevet til Eder Alle. Og nn lev vel, Alle! hils Alle! — glem heller ikke

Eders Fader.

s. 16

Viborg, 6. Marts 1855.

— — — Imorgen har jeg, som I veed, Ordination. Men det var nær hermed gaaet mig som Tordenskjold, da

han kun havde een Mand tilbage, og han græd. Igaar Morges skulde begge Ordinandi mødt hos mig, men den ene udeblev. Den Anden, Gatechet i S., kom, for at hente nogle Opgaver; han havde et rart, mildt, men noget forlegent Væsen, og lod noget forknyt. Nogle Timer efter kom han igjen og næsten græd, heel fortvivlet: han kunde slet Intet skrive, han havde altid havt saa ondt ved at skrive, naar han kun maatte mundtlig forklare sig, osv.; han havde været Skolelærer i lang Tid og fundet sig vel derved, nu havde han søgt et ordineret Embede, fordi han meente, han maatte dog engang, men gid han bare maatte vende tilbage igjen! osv., osv. Jeg trøstede ham det Bedste jeg kunde, og sagde, han maatte gaae igjen og skrive Noget. I Mørkningen kom den Anden (en Capellan), som var bleven opholdt ved Post og Vei; og det satte strax lidt mere Mod i Catecheten, som nu ikke engang vilde tage imod Capellanens Tilbud, der saa gjerne vilde prædike, naar han bare maatte. Iaften har jeg havt dem til mundtlig Conference her (efter Skikken her, uden Vidner), og det s. 17gik heel gemytligt. Det lader til at være to rare Mennesker, som mene det alvorligt. At Catecheten kan bedre tale end skrive (skjøndt der var mange gode Tanker i hans Skrevne), viste han: jeg havde lidt ondt ved at stoppe Munden paa ham, naar jeg havde Noget at bemærke; men hans Meddelelseslyst var saa uskyldig barnlig og beskeden, at jeg ikke kunde andet end glæde mig over ham, eller maaskee ærgre mig over, at jeg ikke kunde klare for mig saa godt, som saadanne To kunde fortjene. Imidlertid skiltes vi ad med det Haab, at vi imorgen skulde have en god Dag sammen; og jeg troer, at Catecheten er i Grunden glad ved at skulle prædike. — I Formiddags kom, foruden Eders Brev, en Karl med et andet og en lang Rulle; Brevet var fra en Skolelærer og indeholdt, at i Pakken var et Landkort over Viborg Stift, som han selv har tegnet og sendt mig som et Tegn paa, at hans Kjærlighed til den gamle Bisp skal gaae over paa den nye. Kortet er 2½ Alen i Qvadrat og meget ziirligt gjort. — —

Onsdag den 7de Aften. Vi have havt en rar Dag i Domkirken, saaledes sige Alle, som have yttret sig derom; der vare ikke Faa (foruden 6 Præster) i Kirken. Vi, som skulde fungere, havde i Forveien lagt hinanden det paa Hjertet, at det ikke maatte være for langt; men maaskee vi alligevel allesammen syndede i det Punkt: det Hele varede fra Kl. 10 til 1½, dog var det først til allersidst, jeg mærkede til Kulden. Hindberg intimerede over Marc. 9, 49-50. Det var ganske smukt, men havde efter min Mening den Feil, at det var ingen Intimation, men en Ordinationstale, og det uagtet han for nogle Dage siden var fuldkommen enig med mig om denne s. 18Sag. Min Tale (over Joh. 1, 35-47) havde da ikke den Feil, at den gik ind i en Andens Rettighed (eller jeg havde den Fordeel, at jeg ikke saa let kunde det). Saa kom B., hvis rare, stille, bevægede Ansigt jeg under hele min Forretning havde for mig (ogsaa den Anden saae meget god og alvorlig ud), og prædikede over 1. Cor. 2, 1- 2; dersom denne Prædiken maaskee manglede mange Ting, saa havde den to Egenskaber: at den indeholdt, hvad hver Prædiken skal indeholde, nemlig just denne Text, og at den kom fra Hjertet. Det er den første Prædiken her, som er gaaet mig til Hjertet, og jeg vil lægge til hans Text, hvad han ikke turde tage med, V. 3-4 og 5. Jeg hørte paa ham som paa en Søn, og han kom siden og takkede mig for den „faderlige“ Velvillie („saaledes kan jeg vel kalde det“), „hvormed De har trøstet en Kleinmodig.“ — —

2

Lev vel, lev vel!

Eders Fader.

s. 18

*Fra Dr. Zeuthen til Laub.
Sorø, 17. Juli 1854.*

Kjære Otto! Vi berede os altsaa til en 3 Ugers Reise, hvis Formaal ikke kan være noget andet end legemlig og aandelig Opfriskning og om muligt et ret opløftende Indtryk for den Livstid, vi endnu maatte have tilbage. Opfriskningen maa Reisen overhovedet, nemlig selve det, at reise, den frie, rige Natur, og det vrimlende Menneskeliv (som vi ville finde ved Rhinen, hvor man regner, at omtrent 1 Million af de forskjelligste Mennesker aarlig reiser) forskaffe os. Opløftelserne maae s. 19vi vinde af de tre Domkirker: Køln, Strasburg og Frei- burg, og af Schvveitz's Bjerge. For de to anførte Ting maae alle andre Hensigter vige, men vi skulle dog ind- rette det saaledes, at vi kunne tilbringe 1 Søndag i en ret katholsk Stad og 1 Søndag i en reformeert. Det. første kan skee, efter den lagte Plan, i Køln, det sidste, efter den lagte Plan, neppe før i Schaff hausen, den sidste Søndag. St. Gallen maae for os Theologer have megen Interesse. Disse Tanker bestemme mig til at foreslaae, at vi af vore 21 Dage skjænke Schweitz ikke mindre end 11— 12. Jeg har paalidelig Underretning om, at det ikke koster mere end 7 Rbd. om Dagen. — — — Hidtil har jeg ikke skjænket Reisen mange Tanker, men Hjertet kom dog til at hoppe i mig ved Fru Rothes Begeistring for Schweitz. Gid vore Koner kunde følge med! Dog trøster det mig, at ligesom det er især dem, der have sat det Hele i Bevægelse, saaledes vil det, naar Gud lader Alt gaae efter Ønske, heller ikke være uden gode Frugter for dem og vore Børn. Saa skulle vi to gamle Karle dog igjen vandre et Stykke sammen, og det ikke som forhen paa de jævne danske Veie, men trædende paa Stier, hvor vi vel kunde behøve lidt mere af vor Ungdoms Lethed. — — —

Din Zeutlien.

s. 19

*Fra Zeutlien til Laub.
Sorø, 9. October 1854.*

Kjære Otto! Jeg har takket Dig mundtlig for Alt, hvad Du var mig paa vor Reise, min Kasserer, men ogsaa min Fører og Formand, saa at jeg saa ofte kunde s. 20 gaae sorgløs, medens Du havde mange Slags Sorger for os Begge, og det uagtet Du formedelst din daarlige Mave havde Mere at bære paa for Dig selv, end jeg havde. Jeg har takket Dig mundtlig for dit gode Følgeskab paa vor korte, men dog uforglemmelige Reise, og jeg gjentager her min Tak skriftlig, idet en lille Linie i Berlingeren igaar ikke tillader mig at opsætte længere det Brev, som jeg længe har havt isinde at begynde. Det lille Kors, som nu herefter skal smykke Dig, glæder os naturligviis, og vi sende vor skyldige Gratulation, men mig glæder det mere for det Mere, som jeg antager, det bebuder, end for det, som det er i sig selv. Jeg antager nemlig, at Du og Becker, som ere blevne Riddere, ere af Ministeriet udseete til de to Bispestole, og Ordenerne skulle være et Slags Forberedelse for Eder selv og for Publicum. Blandt vore Indtryk fra Reisen hører jo det, vi modtog af Magdeburg Domkirke, ikke til de ringeste. Du kan glæde Dig til, naar Du kommer her til Sorø, at see i en Bog, som jeg ikke kan undvære, en Tegning af Bygmesteren, Bonensack, der med Hoved og Skulder og Haand løfter en Søile iveiret, idet han reiser sig selv iveiret, men i hvis Ansigt udtrykker sig en Kraft og Be- geistring, der, ligesom Peters Tro for den hele Kirke, alene kan være den rette Tiezpa for Ideen og Forsættet til og Udførelsen af en saadan Kirkebygning. — — —

2*

s. 20

*Fra Zeuthen til Laub.
Sorø i November 1854.*

Kjære Otto! Du veed, at jeg har ventet, og med Glæde ventet, at Du skulde blive sat paa Viborg Bispes. 21 stol, og da det nu er skeet, saa ønsker jeg Dig af mit ganske Hjerte Guds Naade og Velsignelse til dette vigtige og ansvarsfulde Embede. Du har en Natur, som passer til en saadan overordnet Stilling. Du besidder en Kraft, hvormed Du har draget og drager Mange til Dig. Jeg følte den for 30 Aar siden paa Beltet, og har seet dens Virkninger under vore ældre Samvandring, men ogsaa paa vor sidste i Sommer hos de forskjellige Mennesker, vi traf paa. Det er tildeels den samme Tiltrækningskraft, som har gjort Dig til Bisp. Men paa den anden Side har Du ogsaa et vist „Noli me tangere“ og noget Mere i samme Retning, som ogsaa hører til for den Overordnede. Jeg erindrere, at Du i vort første Bekjendtskabs Tid syntes i Beskedenhed at see op til mig, den 2 Aar ældre Student og Kandidat, men jeg finder og føler, at vor rette Stilling er den, som nu er indtraadt. Jeg troer ikke, at der er Nogen, som finder, at Valget af Dig er urigtigt, og det vil i en saa forskjelligsindet Tid som vor sige uhyre meget. Ja, jeg troer, at de Fleste saaledes glæde sig derover, og i den Grad bifalde det, at det endog formaaer at formilde deres skrækkelig haarde Dom om den stakkels gamle Ørsted. Jeg har mangfoldige Lykønskninger fra Ingemann, Liitken, Jørgensen, Swane osv. osv. Lene kan maaskee huske de andre. Hils din kjære Bispinde. Det vil være Eder svært at rykke op fra Haagerup, og svært for Mange at give slip paa Eder. — — Men det er et guddommeligt Kald, og dermed Punctum. — — —

s. 22

*Fra Zeuthen til Laub.
Sorø, 27. November 1854.*

Gid jeg kimde, istedetfor at skrive, tage Dig i Haanden og lade Taarerne rinde! Jeg synes, at det maatte kunne ogsaa gjøre Dig, Du min kjæreste, gamle, dybtsørgende Yen, i dit uerstattelige Tab, — ogsaa gjøre Dig, som mig, lidt godt at sidde saaledes lidt sammen, om endogsaa kun Taarerne talte. Vi behøvede dog ikke at sige hinanden, at vi vare sammen i een Tro og eet Haab. „Efter det, som Du og jeg have talt sammen, er Herren mellem mig og Dig evigt“. Men hvorledes vare dog Du og Sanne Eet for Gud! Ja, har han selv sammenføiet Menneskers Sjæle og Hjerter, da havde han sammenføiet Eders. Jeg saae med en vis Ærbødighed paa Eders Leeg i Fru Tostrups Huus, det var for mig som deres, der lege yndeligen for Herren i deres Hjerter. Det samme saae jeg ved Eders Bryllupsbord. Legen hørte op, men Herren blev. Han blev hos Eder i disse sidste svære Dage og Nætter. Han bliver og lever, og han kan skabe en ny salig Leeg for Eder i sit Rige. Hvor det dog har været os til Opbyggelse, Alt hvad vi have hørt! O, maatte Mange dog ret faae at høre om den Herlighed, som kom tilsyne i hendes Taalmodighed, Fromhed, Kjærlighed. Det var vel alt forud at see for dem, der havde Øine at see med, allerede i hendes rige, tindrende Blik; deri laae en Herlighed, som man nok kunde see havde hjemme andetsteds end her i Verden, og ikke vilde tabe sin Glands i de mørke Tider, ja just ligesom Stjernerne vilde lyse klarest, naar intet andet Lys blandede sig deri. Gud skee Lov, at Du er bleven Biskop! Denne nye og store Virksomhed maa hjælpe til at betage Savnets Følelse det Nedtrykkende; og Dit dybe s. 23 Savn selv, hvis Gjenstand er i Himlen, vil maaskee give Din Fremtids Virksomhed en forstærket Retning opad. Dine mange stakkels Børn, som ikke engang have seet deres syge og døende Moder! „Vei har Du alle Steder, Dig Midler fattes ei“, og et af Midlerne er maaskee her Onkel

Frederik. Gud lede og bevare dem! Han bevare Dig for dem! Hvor gjerne, hvor inderlig gjerne jeg end vilde komme til Begravelsen og gaae med Dig den tunge Gang og følge hende, som ogsaa var mig i Livet en dyrebar Veninde, saa skeer det dog nok ikke *), da det er mig umuligt at faae mit Embede besørget paa Søndag, og jeg desuden ikke vel synes at kunne forsvare at lade mine lærde Konfirmander forsømme en eneste Time. De trænge til enhver Time, og man kan ikke med dem, som med de andre, ombytte Timerne. Alle føle her saa megen Medlidenhed og bede at bringe en deeltagende Hilsen. Vi ere endnu, Gud skee Lov, raske. Men alt Velbefindende her i Verden betyder dog kun, at vi have Henstand. Gud give Dig Styrke fremdeles, og os alle Styrke til at leve ret og til at døe en salig Død, som Din Sanne! Hils Frederik, Dine kjære Børn og Alle fra Lene og Din

Zeuthen.

s. 23

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 23. Februar 1855.*

Kjære Venner! Det er meget længe siden, jeg har skrevet Noget directe til Eder, og jeg har jo og, siden de sidste store Begivenheder i mit Liv, den største Epoche, jeg kjender, enten jeg seer paa det, hvori jeg s. 24nu er kommen ind, eller det, der gik i Forveien, levet saaledes og saameget med Eder, at I ikke kunde blive de Første, til hvem jeg maatte drives til at skrive, for at lade min Tilstand komme frem for dem paa en umiddelbarere Maade, eller for at bringe dem min Tak for den Deel, de havde taget i mine Begivenheder. — — Det var overhovedet ikke i Haagerup, jeg skulde have Tid til at skrive Vennebreve og deslige; men efter at være kommen til Viborg, hvor jeg kun har mit Embede til daglig Brug, ingen Børn at lege med, har jeg jo haft al min Hviletid, — og den maa man jo overalt have, — til Sligt; og jeg har da virkelig faaet skrevet en heel Deel Breve, foruden til mit Hjem, af dem, som laae paa min Samvittighed og mit Hjerte, og desuden faaet fuldendt, hvad jeg havde begyndt hjemme, hvad der skulde i Trykken i Anledning af og til Minde foiling selv og mine Venner om det Liv, som jeg i saa kort en Tid har levet, for deri at samle saa at sige mit hele foregaaende og efterfølgende; thi saaledes staaer det for mig, som et Centrum, et stort Hvilepunkt, hvor alle mine Tanker, vaagen og i Drømme, maae hen, for at hvile. Jeg mener dermed ikke, at mine Tanker ere blevne huusvilde og ustadige, eller at jeg i nogen anden Betydning er bleven fremmed paa Jorden, end den, hvori vi Alle skulle være det og kunne befinde os just derved allerbedst her paa Jorden. Jeg har det godt og hjemligt, mine Tanker have en forunderlig Lethed ved at komme hen til deres Hvilested, og jeg er egentlig altid i Hvile, ogsaa ved saadanne Sager, som jeg ikke kan finde Rede i, og ved Tanken om, hvormeget af denne Art der endnu kan forestaae mig. Gud bevare mig denne Ro! jeg kan ikke udtrykke det, hvor god han har s. 25været imod mig siden November f. A., og, som jeg nu saa klart seer, gjennem mit hele Liv, og hvorledes han har lært mig at sige af Hjertet: Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet! Jeg veed nok, der kan være endnu Meget tilbage, hvorom jeg først skal lære at sige det; men det er dog for mig, som om det sværeste Skridt var gjort, og skulde der være noget endnu Sværere tilbage, saa veed jeg dog nu af Erfaring, hvorledes man kommer igjennem: „Naar Hjertet sidder mest beklemt“, og „naar jeg er skrøbelig“. Men bed for mig, mine Venner, for mig og alle Mine, at Ingen maa tage vor Glæde fra os! Det Eneste, der kunde gjøre mig alvorlig urolig, det er den Tanke: „om nu den Tilstand, hvori Du gaaer, var en exalteret, sygelig, et Selvbedrag!“ men den forekommer mig saa sund og rolig og given: skulde jeg ikke tage imod, hvad der gives mig, idet jeg veed, at jeg ikke har fortjent det? — — Jeg har prædiket i Domkirken, (som ganske er en Kirke for mig, ikke for mægtig og ikke for fattig, hyggelig, let at fylde — med Stemmen, om og med Tilhørere?), og jeg holdt den i en ganske anden glad Stemning end f. Ex. min Tiltrædelsesprædiken i Trolleborg. Paa Søndag tænker jeg igjen at prædike, da ellers Kirken skulde staae tom paa Grund af Vacance og Sygdom; og snart forestaaer en Ordination. — —

s. 25

*Fra Zeuthen til Laub.
Sorø, 6. August 1855.*

Kjære Otto! Jeg sætter dog Pennen paa Papiret den 6te August, men det bliver vel heller ikke meget mere s. 26idag, blandt andet fordi der er en Søvnighed over mig, da jeg inat laae vaagen, for at vække hele Familien Kl. 2, at den kunde komme afsted til Fyen Kl. 3—4. Jeg sidder saaledes alene (og bliver her alene), men ikke uden nogen Bekymring for dem, da det er bleven en saadan voldsom Storm. Du følger vel i disse Dage med Dagene ifjor. Hvor staaer Alt klart for mig. Interlaken for et Aar siden, ligefra Jomfruens Sneetag om Morgenen til den regnfulde Aften, da vi gik op iseng, efterat have spist med Hollænderen dernede! — — Nu ere vi To da naaede saa langt frem paa Høisletten, vi betraadte for 10 Aar siden, at, begynder det end ikke allerede virkelig at gaae nedad, saa er det dog Tid at berede os til at spore en Dalen, en Aftagen i en eller anden Kraft. Jeg bemærker det undertiden paafaldende i mine rystende Fingre, naar jeg skriver, naar mine Bogstaver næsten blive ligesaa krøllede, som Mynsters vare tilsidst. Idag gaaer det bedre. — —

Morgenen d. 7de. „Til Jord skal Du blive; Af Jorden skal Du igjen opstaae!“ Disse Ord realiseres dog tildeels hver Nat, hver Morgen. Det er Jordens dunkle Naturliv, der i Søvnen tager os, ligesom engang Graven vort

Støv. Det er af dette Jordens Liv, vi igjen om Morgenen staae op til Aandens bevidste Liv. Maatte vi nu kun ret staae op! Ja maatte vi, som skulle snart til at gaae nedad, dog først staae ret friske og kraftige op, som ifjor paa Rigi! Jeg nærer, for at blive i Sammenligningen, det Haab, at jeg da, ligesom ifjor, naar jeg gaaer nedad vil faae Mere at see, end medens jeg gik opad og var deroppe. — — Alt aander jo i Eders Liv og i Din Virksomhed og i alle Dine Forhold Fred og s. 27Kjærlighed. Med mig og mine Forhold er det, som Du veed, ikke ganske saaledes. *) — —

s. 27

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 10. August 1855.*

Min kjære, gamle, og som Aarene gaae og blive flere, altid kjærere Ven! Ihvor meget end Dit lange Brev, begyndt d. 6te, har glædet og beskjemmet mig; thi jeg vilde skrevet, ikke d. 4de — den Dag skrev jeg en Prædiken —, men til d. 4de, og gjorde det ikke: saa gjorde det dog maaskee endnu et stærkere Indtryk paa mig, da jeg tilsidst kom til, hvad jeg ansaae for en Fortsættelse, men som var en Begyndelse fra November forrige Aar. Det maatte sætte mig tilbage i den Tid, da det blev skrevet og igjen afbrudt, der ligger mig saa nær, og dog tidt er saaledes fortrængt af saa Meget, der siden er kommet imellem, at jeg trænger til og længes efter at komme tilbage til den, for at jeg ikke skal miste dens forunderlige Velsignelse for mig og mit store Huus. Til denne Velsignelse hørte iblandt det Første og Bedste al den menneskelige Kjærlighed, som den Gang strømmede ind over mig, og som saa mægtigt holdt mig oppe, at jeg dengang virkelig gik med Frimodighed til Alt, hvad jeg jo siden ikke altid har kunnet i samme Grad, og sagde mig allerede dengang, at jeg ikke altid vilde formaae, men saa skulde jeg være taalmodig, bie og troe, saa vilde det nok komme igjen; og Gud skee Lov! saaledes er det s. 28og i det Væsentlige gaaet, — om ogsaa tidt igjennem Utaalmodighed og Kamp imod den: og min 50 Aars Fødselsdag kunde jeg begynde med en oprigtig Tak og Glæde, med Haab om, at jeg tilsidst maa reise herfra og være med Herren med hende, med hvem han gav mig saa meget og saa Mange, og med dem Alle, men ogsaa med den Bøn, at det ikke maa skee, førend jeg er færdig med hvad jeg skal her, og har hjulpet alle Mine frem paa Veien; — og det øvrige af Dagen svarede saa forunderligt til denne Morgen, at jeg kan sige, jeg er kommen vel over denne Grændse og bør haabe alt godt. Og Du, min gamle Ven! jeg har ikke glemt, hvorledes jeg saae op til Dig i Begyndelsen, Dig, som i Tiden kun var 2 Dage, men i andre Henseender 5 Aar foran mig; og jeg gjør det endnu, om ikke ganske med samme Følelser, saa maaskee med sandere: jeg vilde maaskee dengang, om jeg havde kunnet tænke saavidt, snarere troet om mig selv, at jeg var rustet til engang at være Biskop, end jeg nu kan mene jeg er det, om ogsaa Du siger det; og dersom det er mig en Trøst, at Du siger det, og een af de stærkeste Bevæggrunde for mig, til at tage imod dette Kald, at Du havde sagt mig det, saa er det jo dog kun, fordi jeg seer op til Dig, som den Ældre, der er foran i saa mange Henseender, synes mig tidt, saa langt foran. Saaledes har jeg og seet op til Dig, som Du stod paa Gonventet sidst, alene efter Kirke-Tidendens Skildring, mindre for dine Ords Skyld (som jo kun vare ufuldkomment gjengivne) end for din Holdnings, — saa uskyldigt-, næsten barnligt-rolig i din Eensomhed af den Art, som jeg ikke har prøvet, og ikke veed, hvorledes jeg kunde taale. Og da Du stod sidst og talte til mig og Mine, ogsaa til hende, som sov, da s. 29saae jeg ogsaa op til Dig som til min gamle Ven og Støtte, just da Du talte om, hvorledes Du havde seet op til min Himmel. Dine Ord har jeg nu igjen læst mange Gange, efter at jeg har faaet dem trykte. Alt dette hører nu med til det Aar vi igjen have tilbagelagt, — Gudskeelov, vi tør dog sige ogsaa om det: „af Guds Naade — og ikke forgjæves:“ Kun dette vilde jeg skrive strax — — og saa for Resten ende for denne Gang. — —

d. 12te, Søndag Morgen, inden jeg gaaer i Kirke, for at høre. — Hvorledes det gik os d. 10de med vor Tur til Hald, hvorledes vi kjørte ud Kl. 12, 24 Personer paa 3 Vogne, omgivne af Tordenskyer og dog med godt Mod, og havde Lykken med os, et mægtigt Tordenveir næsten lige over Hovedet og dog næsten ingen Regn, hvorledes vi tumlede os omkring, — i Græsset, Nogle ogsaa i Vandet, — gik omkring, temmelig lange Ture, og beundrede den deilige Sø og de, ikke sjællandske eller fyenske, men ægte jyske Bøgeskove, som øiensynlig vare i Slægt med Lyngbakkerne deromkring, ja endog med Ruinerne af det gamle Slot, og fandt ogsaa Haven ved det nye Slot (Herregaard) med sine lange Alleer af (jyske) Linde, sine uendelige Steentrapper nedad Terrasserne imod Søen, at være af samme Familie, hvorledes vi spiste og drak, Tyttebær og Blaabær, der myldrede i Skoven og i Lyngen, og Vand at den bjergklare Møllebæk, og anden Mad og andre Drikkevarer inde i Huset, indtil vi tilsidst kjørte hjem i Halvmørke under Sang af tre Chor fra de tre Vogne, som undertiden fulgtes ad, undertiden svarede hverandre som Echo, — og hvorledes vi i det Hele taget leve her i disse Dage, nydende s. 30vor Ferie og vort Samliv, fordi vi veed, det er snart forbi, men vi skal ikke bekymre os for den Dag imorgen (hvorved jeg uafsladelig maa tænke paa vor store Reise ifjor, og paa min lille sidste, glade med Sanne, og paa Dine Ord, at vi maaskee skal faae Mere at see, idet vi gaae ned ad Bjerget) —: det vil jeg overlade Mesteren, Onkel Frederik, at skildre, men selv slutte dette Brev. Jeg havde først meent at skrive meget Mere, men seer nok, at saa maatte Du komme til at vente alt for længe paa dette Brev, som dog skulde naae Dig i Din Eensomhed. Og jeg kan ogsaa fatte mig i Korshed angaaende det Andet, jeg vilde sige Dig: at hvert Ord fra Din Pen, ikke blot i Breve, er mig et vægtigt Ord, — tidt just det, jeg meente eller søgte, men altid en Anledning til Overveielse, — at jeg altid har væsentlig staaet paa Din Side (skjøndt ikke som Hjælper) i Dine Kampe, som jo nu er bestandig „baade tilhøre og venstre“, at jeg

aldrig har „været nær ved at blive Grundtvigianer“, om jeg end har staaet dem nærmere end Du, og meent, at der var Noget i Grundtvigianismen, som Du misforstod; og endelig, at der er Meget, som jeg aldrig faaer sagt. Dig, som jeg vilde, men samler og gjemmer til der, hvor vi kan tale sammen om Alt i evig Ro.— — Gud bevare og velsigne os Alle!

Din Otto.

s. 30

*Fra Zeutlien til Laub.
Sorø, 20. October 1856.*

Kjæreste Otto! Jeg kom da hjem her til Sorø Fredag Aften, oplivet og styrket baade paa Sjæl og Legeme, og s. 31fuld af Taknemmelighed mod Dig og Frederik og Rine og alle de unge levende Sjæle for Eders Glæde og Eders Kjærlighed og Omhu for at give mine Dage i Viborg det bedste Indhold, der kunde gives dem. Der er kommet et rigt, levende Billede i min Sjæl, og det da ikke blot af Viborg og dens Bispegaards Udvortes, men af denne Gaards Indvortes, dens nuværende Aand og Liv, og dette sidste Billede er mig i høi Grad mildt og opbyggeligt. Hvad min Hjemreise angaaer, da var Seiladsen i det deilige Veir i Fredags udmærket, især da Udseilingen fra Aarhus i den yndige Morgenstund. De mange gode Æbler, jeg uventet opdagede i min Overkjole, joge mine Tanker tilbage til Viborg, medens jeg stod paa Skibet og saae paa Aarhus og dens Domkirke. Jeg bestyrkedes ellers paa Seiladsen i Fredags i den Erfaring, at de oplivende, udvidende, opløftende Havfølelser, som en Strandbred kan fremkalde, formaer Havet selv, naar man bæres derude af et Dampskib, neppe saaledes at vække.

Du kan vel tænke Dig, kjære Otto, at jeg senere har tænkt paa Din Misbilligelse af mine stærke Udtryk om Grundtvigianerne^{*}). Men jeg kan dog selv, jo mere jeg tænker derover, Intet finde at misbillige. Hvad jeg skriver er for et stort Publicum (Ugeskriftet læses af mange Hundrede i Norge), og ikke for Grundtvigianerne alene, og jeg sigter Ingen bestemt for Grundtvigianisme i det angivne Punkt: jeg gjør endog en bestemt Adskillelse i denne Henseende mellem før og nu. — — Min Yttring er hensynsfri, og aabenbarer sandere, end andre, vore virkelige Tanker, og jeg antager derfor, at naar alle nærværende personlige Forhold ere glemte, saa ville s. 32maaskee mine simple, men drøie Udtryk, just fordi de ere rene Udtryk af en Overbeviisning, have et Sandhedens Præg, som andre mangle. Lidenskabelige Ord kan maaskee have Berettigelse i Øieblikket, men Tiden tilintetgjør deres Sandhed eller aabenbarer deres Usandhed meer og meer, saa at Vedkommende kan ønske dem usagte og maaskee tilbagekalde dem (som Birkedal jo og i sit sidste Skrift mod mig har tilbagekaldt enkelte Skjældsord); men omvendt forholder det sig med ulidenskabelige men hensynsfrie Udtalelser. En Præst havde engang indsendt en Artikel til Ugeskriftet om Forskjellen mellem min og Grundtvigianernes Polemik. Gjenstanden fandtes for ubetydelig, men Manuskriptet sendtes mig. Deri stod, at jeg stred med skarpe, men blanke Vaaben, men at derimod Grundtvigianernes reent personlige Angreb kun kunde skee med Vaaben af anden Art. Denne væsentlige Forskjel vilde jeg dog gjerne, at mine kjæreste Venner skulde erkjende. Iøvrigt er det aldeles ikke min Hensigt at polemisere mere, dog i Forbigaaende, anmærkningsviis, vil det maaskee ikke kunne undgaaes. — Hvad forslaaer det her at oplyse den enkelte Selvmods sigelse? Grundtvigianismen er i denne Henseende en Hydra. Slaaer man et Hoved af, saa voxer der to nye frem. Den bruger ikke sin Forstand: dette er det omfattende Ivjendemerke. Indtræder Besindigheden, den rolige Eftertanke, den rolige Forstandsbrug, saa forsvinder den. — — —

s. 33

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 4. November 1856.*

Kjære Zeuthen! Du maae jo mene, at jeg er et, meget uskjønsomt Menneske, som opsætter saa længe at takke Dig for Dit Besøg, hvormed Du saa deiligt overraskede os, og for det Brev, som Du strax efter sendte. Nu, jeg takker jo aldrig, som jeg burde; men det er jeg mig bevidst, at jeg altid mere har lært at skjønne paa, hvor Meget jeg har i Dig, og at jeg altid bedre har forstaaet, ogsaa af vore sidste Samtaler og af Dit sidste Brev, at Alt i Dig er i en saadan Sammenhæng, at om der er Noget, som jeg ønskede anderledes, saa er det med Frygt, ja med Ærefrygt, jeg taler til Dig derom, med Frygt for at forstyrre det, som jeg ikke vilde have anderledes, og som Du selv vist har nævnet rigtigt som Din „Ærlighed“ ; og om vi ikke kunne blive enige derom, saa er min Tillid til Dig, og min rette, indre Forstaaelse af, hvad og hvem Du er, dermed ikke i mindste Maade forringet, men tværtimod forfremmet. Saaledes er det gaaet mig med Dit Selvforsvar i Dit Brev. Jeg kan ikke sige, at jeg forstaaer Dine Ord. Dersom Nogen vilde sige til mig, at jeg brugte ikke min Forstand, og i dette Ord vilde characterisere min Retning i det Hele, saa maatte jeg dog mene, at han ikke vilde kunne faae mig til at bruge den; thi var der ikke eet eneste Punkt, hvor han vilde anerkjende mig som En, der kunde tænke, hvor vilde han da begynde med at overbevise mig, og hvor skulde jeg da begynde med at lade mig overbevise? saa var jo Døren lukket imellem os. Og fremdeles: kan virkelig den hele Grundtvigianisme betegnes med denne Sætning, saa gjør man den jo Uret ved at søge Gonseqvents i den, og forsaa vidt man endnu mener at kunne s. 34indlade sig med den, maa det da være derved, at man tager

den enkelte Yttring deraf, saaledes som den just træder frem, og imidlertid lader det Andet ligge, saa længe det maa; og hvad den Sag angaaer, som sidst er kommen frem, da vilde jeg rigtignok ønske, at den maatte kunne tages saaledes, og det saa meget mere, som Grundtvigianerne ved at dele sig i to Partier om den, have viist, at her ikke maae tales om Grundtvigianismens Gønsøgentser. — — Men for at komme tilbage til det, som jeg egentlig vilde: jeg kan endnu ikke mene, at Du gavner den Sag, hvorfor Du kæmper, ved Udtalelser af denne almindelige Slags; men derfor er jeg ligefuldt overbevist om, at Du handler, kan kun handle, af fuld Overbeviisning, som Ingen kan have Ret, og jeg allermindst Hjerte til at dømme. Din Ærlighed, Din Sandhedskjærlighed, — ja gid kun Alle maatte kunne kjende den saaledes som jeg, saaledes kunne læse den ud af hvert Dit Ord! Og derfor, gjør Du i Guds Navn, hvad han i Din Samvittighed kalder Dig til, og saaledes som den lærer Dig det! og lad mine Ord aldrig være Dig, som om de vilde være Andet, end hvad de alene maae, en Vens Ord, der faae en Plads i Dine Overveielser, og saa gjerne tinde sig i at staae udenfor Din Beslutning! Naar jeg gjerne vil characterises Din Færd med det Ord: „Sandheden tro i Kjærlighed“, saa er det ærligt meent, at om end Sandheden staaer Dig først, saa glemmer Du ikke den sidste, som jeg veed, Du er riig i; og naar jeg da for min Deel maaskee maatte være tilbøielig til at vende dette Ord om og sige: „Kjærligheden tro“, — saa er det ikke som den, der har grebet, men som den, der jager derefter, — — men jeg vilde dog, at Du skulde troe, jeg mener alligevel ikke, man kan være s. 35 Kjærligheden tro uden „i Sandheden“; og saaledes mødes vi tilsidst. — — Jeg veed ikke, om Du kan forstaae mig; men Eet er jeg vis paa, at Du vil ikke misforstaae mig. Og kun dette er det, jeg ønsker, maatte finde Sted overalt, at man vilde arbejde ærligt paa ikke at gjøre Misforstaaelserne større, end de ere i denne forvirrede Tid, holde Sagen selv saa reen som muligt, og ikke indblande, hvad der kun gjør Ondt værre. Derfor glædede jeg mig over Tonen i Martensens Skrift. — — Og nu nok herom for denne Gang! Du gamle, troe Ven, giv mig Din Haand! og lad os saa blive ved, saa ofte vi kan i den lange Afstand, at tale ærligt med hinanden, ogsaa naar vi ikke ere enige, men have altid den Trøst, at der er det Meste og Bedste tilbage, hvori vi ere det! — — Her var forleden en Samling af Byens Præster hos Stiftsprovsten, hvortil ogsaa jeg var buden med, hvor der forhandlede angaaende Menighedsraad. De enedes om foreløbig i Anledning af den nye Psalmebogs Indførelse at see at faae samlet nogle af Byens Mænd, Bahnson, en Overretsassessor, for Resten Borgere af Middelclassen, tale med dem om Sagen og faae dem til at tale videre ud derom, og saaledes forsøge, om der kunde findes Mænd, som duede til at udgjøre et Menighedsraad — engang i Tiden, og paa samme Maade vilde de gjøre ved andre lignende Leiligheder. Er engang et saadant frit og ikke officielt lille Selskab dannet og interesserer sig for Sagen, saa vil det selv bedst finde Leiligheden til at forsøge Mere; men lykkes det ikke paa denne Maade, saa vil det vel overhovedet ikke lykkes, især i en Kjøbstad. For mig er det tvivlsomt, om det paa de fleste Steder kan blive til Noget nu i disse Tider. — — Tre Landsbypræster vare tilfældigviis med i Mødet s. 36 hos Stiftsprovsten, og de vidste ikke heller Andet end dette, at man maae føle sig for. Den ene af dem var Capelian M., som nylig har gjort en Udenlandsreise paa 2 Maaneder, over Køl'n, Schweitz, Norditalien, Paris, og derfra hjem. Det har dog noget underlig Tiltrækkende at tale med Mennesker, som have været omtrent paa de samme Steder, som vi To sammen; om de end ikke fortælle Noget, men kun nævne det bekjendte Sted, saa er det dog, som om man nu var der igjen; ja om det ogsaa kun er et Sted i Nærheden, og endda ikke saa ganske i Nærheden, f. Ex. Lago maggiore, saa var det mig, som om jeg dog forstod lidt mere af Fortællingen, eller bedre kunde forstaae dens Vink, fordi jeg havde dog været paa denne Side af Alperne, altsaa vidste af egen Erfaring, at der var et Land til, som grændsede til det, hvor den Anden havde været. Saa barnagtig en Ting er Phantasien, men er det ikke godt? — Hvordan vi have det her, det veed Du nu, og det er godt for os at tænke paa, at een af Eder nu har seet det. L. skal nu snart begynde at gaae til Stiftsprovsten; det er jo underligt nok for en gammel Præst ikke at kunne confirmere sin egen Datter; jeg vil heller ikke gjøre som Braminer med sin Datter, der vel lod Stiftsprovsten confirmere hende, men selv forberedte hende: jeg mener, hun skal i Alt følge med sine Medconfirmander og leve med den Mand, som skal confirmere hende; læse og tale med hende kan jeg jo alligevel, uden at forstyrre det Andet. — — —

3

3*

Gud velsigne Eder Alle! Din gamle Ven

O. Laub.

s. 37

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 15. April 1857.*

Min inderlig kjære Zeuthen! Du har vistnok, og med god Grund, maattet undre Dig over, at jeg har kunnet lade gaae saa lang Tid hen, uden at svare Dig paa Dit sidste lange Brev *). — — Det falder mig meget svært at skrive om mig selv og mit Forhold til Tiden og det Meget i den, som jeg endnu ikke forstaaer. Naar Du kan skrive saa Meget derom, da er det, fordi Du seer Din Plads i Verden langt klarere end jeg min. Men er dette en Gave, som Ingen kan tage af sig selv, saa skal man og nøies, naar den er nægtet, og ikke ville tilqvakle sig selv en fast og forud afgjort Stilling. Jeg har mere og mere maattet vænne mig til at indskrænke min Synskreds til det Nærmeste, og ikke, som jeg vel i min Ungdom ogsaa havde Tilbøielighed nok til, at ville

oversee det Hele og forstaae Alt, hvad der er i Udvikling, hvortil det vil føre, og hvorledes jeg skal stille mig dertil, men see og gjøre det Nærmeste, vaage og bede og haabe. Og hertil, troer jeg, der er givet mig en Gave (som Arv fra min Fader): den, at kunne bedre end mange Andre, som rives stærkere ind i Bevægelsen, troe det Bedste endog om det, som jeg ikke forstaaer, ja som i Grunden er mig imod, opdage den Side deraf, som kan minde om Prophetens Ord: „Skaan. det! der er Velsignelse deri!“ — troe og bie, indtil, ja indtil maaskee ogsaa jeg maae opgive det. Det var ikke godt, om Kirken kun havde saadanne Mænd; jeg kan ret inderlig glæde mig over dem med det klare, omfattende s. 38Blik og den sikre Holdning, som itide kunne stille sig mod Udskeielserne og ikke ere bange for Kampen, — som Martensen, hvem jeg anseer for en stor Velsignelse i denne Tid. Det er langt fra min Tanke, at der ikke skal strides, og for Alvor, fordi jeg selv ikke er rustet dertil paa samme Maade. Men derfor maae jeg dog troe, at Herren ogsaa vil have nogle, om end kun Faa (i Krigstider), som mig, — ellers var jeg ikke bleven Biskop: da jeg blev det, da hverken saa jeg klart eller stod fast, havde ikke det Ringeste i mig selv at holde mig til, — og dog kunde jeg ikke Andet end svare Ja; og det har siden i mange urolige Timer været min store Trøst, at jeg kunde sige: „jeg raadførte mig ikke med Kjød og Blod“, — min eneste menneskelige Raadgiver var en Døende, som ikke kunde bedrage mig. Med denne almindelige Bekjendelse, og dertil endnu det Vidnesbyrd, at Din hele gamle Kjærlighed til mig, saaledes som jeg følte den sidste Gang legemlig nærværende i forrige Efteraar, har lyst mig imøde af enhver af Dine mange Linier, kan det jo være nok, naar jeg ikke kan faae Tid til at. gaae ind paa saa meget Andet, hvorom Du veed, der er ikke Mange, med hvem jeg vil hellere og kan friere tale, end Dig. Du maae dog forstaae heraf, hvad Du heller ikke i Forveien tvivlede om, at det ikke kan forarge mig, naar Dit Forhold til Meget og Mange maae være noget anderledes end mit; og endnu mindre, naar Du hører, at jeg mangan Gang trænger til at oppes, — thi det troer jeg selv: kan I Andre lettere forivre Eder, saa kan jeg lettere falde i Søvn, — og saa er dog det Sidste værre end det Første. — Men til dette Almindelige vilde jeg dog gjerne føie endnu noget Specielle, saa Meget som Tiden vil tillade. Hvorledes s. 39Forholdet er imellem Birkedal og mig, troer jeg, Du veed saa godt, som jeg kan forklare det: jeg har ogsaa skrevet til Martensen derom, og jeg haaber han har forstaaet det *); for Andre maae det vel blive uforstaaeligt. Det er, som jeg engang sagde til ham (B.), da jeg var meget bedrøvet over et af hans voldsomme Udfald (mod Mynster) og siden tidt har gjentaget: „jeg vil troe Dem, ogsaa naar jeg ikke kan forstaae Dem“. Og dette Sidste har jo været meget hyppigt; det er ikke rimeligt, at vore Veie hernede ville gaae nær ved hinanden: vort Samfund er paa Afstand, og dets Sandhed maa engang Evigheden vise, og jeg kan ikke forlange, at Andre skulle føle det Samme for ham, eller have den Slags Vished om, hvor han dog i Grunden vil hen, som jeg. Da jeg ved Begyndelsen af den Kragballestrid troede at forstaae ham, og meente, at her stode vi hinanden nær, skrev jeg til ham, og gav, som Du veed, derved Stødet til de sidste Optrin. Om jeg skal fortryde det, veed jeg ikke: han var vel kommen alligevel; og at han har bragt mig i en Stilling, som i det Mindste for Øieblikket ikke er behagelig, maa jeg finde mig i. Jeg veed, at jeg meente det godt. Jeg vilde have ham til at forandre Front, vende sig om til dem, med hvem han kunde forhandle i Kjærlighed; det kunde han ikke bekvemme sig til. Det er vel som en Præst her i Stiftet (som hidtil har gjældt og villet gjælde for en Grundtvigianer) har skrevet til mig: i sit Svar til mig har B. været generet, i det til Martensen er han i sit Element. Dette sidste kan jeg kun kalde et Procurator-Indlæg, eller i en lidt høiere Stil: en Parlamentstale af en af Oppositionens s. 40Førere, hvori Alt skulde samles, som kunde hjælpe til at styrte Ministeriet. Men ogsaa det første var langt fra at gjøre mig glad; ihvor megen Umage jeg havde gjort mig, for at komme ind i hans Tankegang, og ud af den at tale med ham, er jeg dog igjen kommen dertil, at jeg forstaaer ham ikke. — — — Og alligevel kan jeg ikke Andet end holde af ham og troe, at han er sat med sine store Gaver til noget Godt, og vil, trods alle sine Feil, udrette Noget deraf. — — —

s. 40

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 3. August 1857.*

— — — Det er en underlig Glæde at blive Student, og man bliver det anden Gang i sine Sønner*), naar Alt er gaaet vel, og der ikke er Plads for Erindringer af de Tider, da det ikke gik saa vel, og alle gamle Bekymringer og Formaninger ere blevne til et Gudskeelov. „Er Amen ikke vor Herres Navn?“ spurgte lille S. idag i Anledning af Slutningen af vor Morgensang: „Og giv os Glæde, Amen!“ — Jeg svarede Nei; men naar hun bliver lidt ældre, maa hun nok sige: Jo dog! — — Du veed, hvorledes her saa ud ifjor, men ikke, hvad der nu er blevet langt bedre, kjender ikke vor nye Havestue med den yndige Udsigt over røde Tage, blaa Sø og brune eller korngrule Banker, og den deilige, ungdomsfriske Have foran sig. Siig til Lene, at hun vil fortryde s. 41det, dersom hun ikke faaer alt dette at see, inden det og hun og vi, Græsset og Børnene, bliver for gammelt. — — —

s. 41

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 23. Juli 1858.*

Kjære Zeuthen! Jeg har længe skyldt Dig Brev. Jeg tænker mig, at alle Dine ere i Fyen, Lene paa Sludegaard, og Du alene hjemme, og det er altsaa en passende Tid til at begynde en Samtale med Dig, og jeg har ogsaa

saa mange Ting at tale med Dig om, naar jeg kan komme dertil. Men een er der, som især fylder mine Tanker og mit Sind idag, efter det Brev som kom imorges, allerede efter det, vi fik for to Dage siden, og hvorfor jeg især maae tænke mig Lene paa Sludegaard : vor Moder, Din med! maaskee hun allerede nu er ikke mere paa Sludegaard, og i ethvert Tilfælde venter jeg ikke mere at see hende henede. Da Fader døde, da var det mig egentlig ikke som nogen Skilsmisse; og dog har jeg langt tidligere og med langt mere Klarhed været mig bevidst, hvad jeg skyldte ham og havde i ham, lige til det Sidste vi kunde tale sammen, end Tilfældet har været med Moder. Ved hende har jeg hængt uden at vide det, eller uden at vide, hvorfor, og hun har holdt fast paa mig uden saaledes heelt igjennem at forstaae mig, alene fordi jeg var hendes Barn. „Paa Dig er jeg lagt fra Moders Liv*, — dette Ord har egentlig sagt mig, hvorledes jeg hænger sammen med hende. Hun er i en Tilstand, hvori hun hverken med Ord eller Gjerning kan hjælpe mig videre frem, og jeg maatte jo s. 42mene, at hende vilde jeg langt lettere kunne undvære end Fader; men jeg synes, det er omvendt, som jeg endnu var med Liv og Legeme forbunden med hende, saaledes som det begyndte med mig, som om Skilsmissen her maa være dybere, mere en Dødens, end da Fader døde; den hænger sammen med Noget, som ikke kan udsiges med Ord. Saa er hun jo ogsaa den Sidste af de Gamle, der gaaer bort: man rykkes ligesom løs fra sin Fortid, og føler det, at man staaer ene, nu selv som en Rod, der skal bære en Stamme med dens Grene, det store Ansvar, som man ikke kjendte i sin Barndom! Men saa: „Paa Dig er jeg lagt fra Moders Liv! Fader og Moder forlode mig, men Herren annammede mig!* — det er det jo, man skal lære.

Jeg havde mange Ting at skrive til Dig om, men Tiden mangler. Her er i Byen Monrad med sine Ledsagere. Jeg har været hele Dagen igaar i Borgerskolen og skal imorgen til Seminariet, hvormed hele Ugen gaaer. — — Jeg skulde ogsaa takke Dig for Lærebogen *) (LÄ). Jeg kan kun sige, at den i det Hele taget har tiltalt mig, men at jeg kjender den endnu for lidt til at kunne sige noget bestemtere. Jeg tog den med paa Visitats, men der var kun lidt Ro.— — Balslevs, som jeg støder paa i Skolerne, har jeg endnu ikke kunnet blive fortrolig med, og jeg synes Skolelærerne ikke heller; thi Balle bryder altid igjennem. — Om Schelling, hvem Martensen i en Samtale med en Præst herfra om Forskjellen paa en genial Mand og et Genie, skal have kaldt „et genialet Genie*, vilde jeg ogsaa gjerne skrive. Jeg har nu læst *Philosophie der Mythologie* igjen med langt mere Fornøjelse s. 43end første Gang, og jeg læser ham overhovedet for min Fornøjelse. Det Værste er, at naar jeg i længere Tid har læst i den Bog, vil intet Andet rigtig smage end Bibelen. Jeg kan paa andre Steder maaskee finde mere af mine egne Tanker, men Sympathien her er mangen Gang saa trivielt og tam; hos Schelling har jeg altid Noget for mig, som jeg faaer at gjøre med, maaskee at kæmpe med, og det er Tankerne, — Ordene ere simple nok (hos Andre kan jeg maaskee maatte kæmpe med Ordene, og maae saa maaskee ende med: *er det ikke Andet?*) — denne klare Dybde, denne plastiske Sæmpelhed, sancta simplicitas! noget Tilsvarende synes jeg kun jeg har fundet hos Mynster — og i Bibelen. Naar man engang har studeret Sligt tilbunds, saa maae man endnu bruge det som Morskabslæsning, som Poesie, eller til Opbyggelse. — — — Lev vel, gamle Ven! Du har vel Ingen at hilse, men hilses af Alle her.

Din O. Laub.

s. 43

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 4. August 1859.*

Kjære Zeuthen! Det er ikke min Hensigt her at fortælle Dig en heel Deel, som, naar det maaskee engang naaer Dig, allerede er gammelt, eller at skrive et langt Brev til Dig, men kun at Du, naar Du engang igjen kommer til Sorø fra Slesvig, Vesterhavet, Sludegaard, eller hvor Du nu er henne, skal finde et lille Beviis paa, at denne Dag ikke er bleven glemt i Viborg Bispegaard. Tak for det forgangne Aar, for hvad Du har skrevet om Schelling, for vore Samtaler om denne og om andre s. 44Materier, for vore to Møder paa Sludegaard, især det sidste, for Dine Ord der ved Moders Kiste, som jeg nu har læst paany, — og saa tilbage for alle de mange Aar. Vore første Aar kan vi nu tildeels leve om igjen, naar vi see paa vore Sønner. Det gjorde jeg i forrige Maaned i „Heldehave*, hvor vi laae med to af Dine, og det gjør jeg nu herove, hvor H. ferierer med to af sine Kammerater, hvormed jeg siger: Gud skee Lov, at det er saadanne Mennesker, han omgaaes, og at det er saadanne Ting (Musik), han har sin Glæde af og driver med, dersom han og maaskee har drevet lidt for meget. Ja, det er underligt at see disse store Mennesker, og saa tænke tilbage paa den Tid, da de ikke vare til, og vi selv vare saadanne unge ferierende Studenter. Saaledes som de nu bringe Nyt ind i Huset fra Kjøbenhavn og fra deres egen Ungdom, saaledes har jeg og engang i det gamle Frørup. Vi ere nu gamle, og der er vel Meget i den nye Tid, som vi have ondt ved at finde os i; men en saadan Ferie og Ens egne Børn, og de Unge, som man ikke kan Andet end holde af, er det bedste Middel mod den slemme morositas senilis, som saa let kommer, længe før man selv mærker, — hos Dig maaskee langt mindre end hos mig. Gud skee Lov for al hans Naade!

Din O. Laub.

s. 44

Fra Zeuthen til Laub.

Sorø, 8. August 1859.

Kjære Otto! Tak for Dit deilige lille Brev, hvori Dit gamle Venskabs Følelser udtale sig; Tak for vor Samværen s. 45iaar, ogsaa for Din deilige Tale i Frørup Kirke! Guds Naade være med Dig og Dine i Fremtiden, som hidtil! Paa min lille Reise, der varede 11—12 Dage, hvis Maal var Vesterhavet fra Sylt, kom jeg oftere til at tænke paa vor Reise for 5 Aar siden. Jeg seilede ind ad Kielerfjord ligesom dengang tidligt om Morgenen og i et ligesaa smukt Veir. Jeg kjender neppe noget mere Opfriskende og Oplivende af den Art. Naar blot den By Kiel efter den Aand, vi Danske i det Mindste tillægge den, havde noget mere Tiltrækkende! Fjorden var dog ikke saa riig nu, som for 5 Aar siden, paa store Skibe. Husker Du det uhyre hvide franske Orlogsskib? — — — Jeg var da ogsaa ude i det rigtig frie, vældige Vesterhav, og lod mig omfavne og overskylle af de mægtige Brændingers Bølger (man kalder dem „Meerbrummer*). Men var dette i høi Grad styrkende og opfriskende for Legemet, saa har Indtrykket paa Sjælen, som Synet af dette Hav og denne Strand gjør, en dybere blivende Virkning. I Sammenligning med den heroiske Character, Havet der har, forekommer Østersøen mig at høre til det vel ofte smukke, men dog svage Kjøn. Dog, naar det møder Granitklipper, som ved Kullen og vel ogsaa ved Bornholm, kan det træde mandhaftigt nok frem som en Skjoldmø. Vi samledes alle her i Sorø til min Fødselsdag, og jeg havde da en Deel at fortælle, dog, som jeg nu synes, Mindre end jeg havde tænkt, thi det forekom mig, at jeg i de 10 Dage havde oplevet overordentlig Meget. Jeg lærte godt hine vestlige Øer at kjende. — — —

Din Zeuthen.

s. 46

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 17 Mai 1861.*

Kjære Zeuthen! Jeg har endnu ikke gjort Dig min Visit i Din nye, og, som man siger, store og smukke Præstebolig; og det er rettest, at jeg gjør, hvad jeglænge har tænkt paa, inden jeg paa Onsdag reiser endnu 4 Miil længere bort fra Fredericia, og dermed tillige begynder „die schöne Sommerzeit*, da det vel ikke altid kan hedde: *Geh aus, mein Herz, und suche Freud*! — hvortil jeg dog gjerne vil regne netop Visitatsreiserne —, men da jeg dog i. alt Fald faaer temmelig stadig med saa meget Udadgaaende at gjøre, at mit Kammer og Skrivebord, navnlig hvad Vennebreve angaaer, kun kan faae en ringe Deel af Tiden. Og nu har Du jo ogsaa faaet Din Kone og Dine Døttre til Dig, altsaa Alt, hvad Du for Tiden, og for Eftertiden med — thi Dine Sønner har Du jo sendt ud paa deres egne Veie — kan samle i Dit Hjem, — indtil I engang — efter Tiden — kunne samles Alle i det Hjem, hvorfra man ikke mere skal sendes ud for at søge — hverken Brød eller Viisdom eller Sommerglæde, fordi man har Alt derinde, — naar man er naaet vel dertil, og Gud har været med paa Reisen. Og i det Haab, at vi skulle mødes der, om ikke før, kommer jeg nu i mit og alle Mines Navn, og siger: *Gud velsigne Eders Indgang og Udgang fra nu og til evig Tid!* — Jeg havde tænkt, naar jeg naaede til dette Brev, da at skulle faae skrevet en Deel om Din sidste Bog *) Philosophiske) og Schelling; men nu er jeg kommet for langt bort derfra, skjøndt, som jeg haaber, paa Veien s. 47dertil. Det var oprindeligt min Plan, i Vinter, naar jeg havde faaet Sommerrestancerne fra Haanden, ordnet Å...rchivet osv., da at tage fat paa Schelling forfra. Imidlertid blev jeg syg, og i denne Tid og den nærmest følgende kom jeg ind i Andet, som jeg efterhaanden meente, kunde tjene som en passende Forberedelse til, hvad jeg nu mener at kunne naae næste Vinter. Det er jo en Regel, naar Noget interesserer En meget, da for en Tid at lægge det tilside, og saa komme til det igjen; imidlertid har man maaskee vundet et nyt Synspunkt. Hvad jeg fik fat paa, var naturligviis Theologie; den Ferie, jeg fik, syntes jeg bedst at kunne bruge til at „recolligere mig*, samle sammen, hvad jeg vidste, eller engang havde vidst og burde vide, paa en Maade repetere til Examen. Nu, til at samle Alt, kom det naturligviis ikke. Især prøvede jeg, hvor svært det er at lære Historie, naar man er bleven tilaars; dog har jeg læst Adskilligt, som jeg i det Mindste har havt Fornøielse af. Mest har jeg havt at gjøre, foruden Bibelen, med Dogmatiken (og det var mit Forsæt, udtrykkelig med Hensyn paa Schelling, fornemmelig at beskjæftige mig hermed). Jeg vilde og have studeret F. Helwegs — til mig dedicerede — store Bog, som jo ikke blot er exegetisk, men dog egentlig vil give et theologisk System; men som Reconvalescent troede jeg for det Første at kunne fritage mig for dette Arbeide, og senere er jeg ikke kommen dertil. Derimod er jeg naaet (baglænds og NB. repetitionsviis, altsaa uden at læse meget Nyt) til de symbolske Skrifter og Melanchton (loci, Apologien), og vilde endnu gjerne have Calvin med, for engang ordentlig og i Sammenhæng at læse hans institutiones, som dog er en interessant Bog og det mest Philosophiske, Reformationstiden har frembragt. En Bog, s. 48hvori jeg, medens jeg laae, læste med megen Fornøielse, var Joh. Mullers „Allgemeine Geschichte* (Middelalderen). Af Nyt seer man her ikke Meget, og det, jeg seer, tiltrækker mig ikke nær saa meget som det Gamle, jeg seer paa mine egne Hylder, hvortil jeg nok af og til kunde ønske noget mere af samme Art, — som jeg saa maaskee ikke fik Tid til at læse med. Kan Du faae Tid til at læse? og til at skrive? — og Du, som ganske anderledes end jeg trænger til Nyt, kan Du faae det, hvor Du nu er? — er Du meget besværet med Communalvæsen? — — —

s. 48

*Fra Zeuthen til Laub.
Fredericia, 6. Juni 1861.*

Kjære Otto! Tak for Dit Brev, der, som alle Dine Breve, uden Hensyn til det bestemt positive Indhold, efterlod et saa mildt, inderligt, alvorligt Indtryk! Hvad Du ikke omtaler, har jeg hørt andetstedsfra, at Dit Helbred kræver den største Forsigtighed. Mit Helbred, som før har været godt, synes ved den friske Luft her endog at være bedre. Gud skee Lov! ja, jeg veed og føler, at just den Sunde har vanskeligst ved at skjønne paa og takke for Sundheden. Den Sygelige, som har raske Mellemlum, kan dog langt bedre sige Gud skee Lov! derfor. Men vi maae i dette, som i Andet trøste os med, at Gud vil see naadig til dem, der vel ikke ret kunne, men gjerne ville kunne. Frederik (min Søn) skrev engang, at vor Lykke gjorde ham ængstelig. Den synes i det Væsentlige at fortsættes her i Fredericia (og jeg har heller ikke, siden jeg besluttede mig til at søge det, været s. 49 ængstelig i den Henseende, thi jeg har bestandig havt Følelsen af et høiere Kald herover), men jeg har ogsaa havt en Følelse, der lignede min Søns, ikke for Lykken men over Lykken. Men jo mere Lykken ophører for mig at være meget mere end ligesom et Kar, der skal fyldes med den Gjerning, hvortil jeg er bestemt her paa Jorden, desto mindre faaer hiin Ængstelse noget Herredømme i min Sjæl. Den dobbelte Betydning af Ordet laboro *) Matth) er mig heri saa vigtig. Den, som ikke laborerer, lider, maae arbeide, dersom han ikke skal frygte Nemesis, der ikke pleier at lade de gode Dage vare meget længe. Til det Lykkelige for mig her hører da just det, hvorom Du spørger, at jeg ved at give en Mand 30 Rbd. aarlig er fri for alt communalt Skrivi, som, hvor jeg før har været, tog mig saa megen Tid. Det synes mig, at selv om jeg daglig besøger en Skole, en Syg eller Andre i Menigheden, saa har jeg vel saa megen Tid til min Disposition som i Sorø. — Jeg er da ogsaa i denne Tid i Arbeide Kl. 4—5 om Morgenen, beskjæftiget med en Afhandling om det negative eller begrænsende Moment i vor theologiske Erkjendelse. Det er ikke umuligt, at jeg tager Deel i det skandinaviske Kirkemøde og holder Foredrag i Christiania. — — — Jeg troer, at jeg faaer det Nye, som jeg ønsker at læse, her ligesaa godt som i Sorø. Jeg er aldeles ikke saa begjærlig efter det Nye. Jeg har i nogle rare Udgaver, som jeg har faaet, begyndt igjen paa det Ældste, paa Homer og Herodot. Naar man engang er kommen til en omfattende Verdensbetragtning, saa er dog alt det Gamle derved blevet nyt. Og paa den anden Side bestyrkes jeg i det store s. 50 Nye ved alt det Gamle, idet jeg nu finder mig ret stillet til at see og forstaae og bedømme det. — — —

4

s. 50

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 3. August 1861.*

— — — — Jeg veed ikke rigtig Beskeed med Din Norgesreise, jeg husker ikke engang mere, hvilke Dage Mødet skulde holdes; men efter min omtrentlige Beregning er Du nu ifærd med en Tur til Guldbrandsdalen, Tellemarken, Riukanfos eller desl., maaskee i Selskab med norske Slægtninge, hvorved det vil falde Dig lettere end ved Rhinen at undgaae mindre convenabelt Selskab. Naar Du saa igjen er kommen til Ro i Dit Hjem, vil jeg længes efter at erfare Noget om denne Reise, om hvorledes *Brødrene* der ere at disputere og leve med, og hvorledes deres Land seer ud. Du har jo før Resten ogsaa, inden denne Reise, oplevet noget af det Usædvanligere, som man kan have i dette Land, et Kongebesøg; hvorledes Du har befundet Dig derved, gad jeg ogsaa nok vide, dersom Indtrykket deraf ikke imidlertid er ganske udslettet. Det Samme have vi da havt her, og endog Mere deraf. Jeg blev rigtignok, som en af Adjutanterne allerede den første Dag bemærkede, *hoftræt* ; men bagved alt dette Trættende, Tomme, Forfængelige, og maaskee endnu Værre, som fulgte med, laae der dog noget Dybt og Sandt, noget af det Gamle, som jeg næsten havde glemt, men havde godt af at faae forynget, især ved Hjælp af de Unge, Børnenes Kongebegeistring, og som vi her i Bispegaarden kunde dele med hverandre i al Uskyldighed og uden alle Hensyn, s. 51 hvorfor jeg og med stor Glæde kunde prædike i Domkirken, den gamle Kirke med den store blandede Mængde, der vistnok var kommet ligesom det saare meget Folk i Evangeliet (7. S. e. Trin.), de Fleste uden at vide, hvad de vilde, hvoraf dog Alle den Dag bleve bispiste. Jeg maatte saa tidt tænke paa Grundtvigs Linier: *Fulgt med Taarer og hilset med Sange, det er Din Arvegangsret* , og dersom det var faldet i min Lod at udbringe Kongens Skaal, saa havde jeg taget disse Ord til Text, med Eftertrykket paa det sidste Ord, — og havde talt om, at vi Sletteboere, naar ikke Alt skal blive fladt og slet hos os, trænge til en Konge og til den Tro, at vi have ham *af Guds Naade*. (Schweitzerne kunne undvære en Konge, de have Alperne, som kunne løfte dem op; men Hollænderne? Hippel siger, at *Holland er Europas Strandbred, ingen rigtig Deel deraf*; og ere Hollænderne ikke flade, og er det ikke endt med, at de fik en Konge?). Jeg gad, som sagt, gjerne vide, hvorledes det er gaaet Eder hermed; destoværre, i Fredericia er der maaskee mange Erindringer, som virke forstyrrende; men saa er der jo igjen saa meget Andet, som hjælper til: Voldene, Landsoldaten og den store Grav. —

s. 51

*Fra Zeuthen til Laub.
Fredericia, 1 September 1861.*

Jeg tænkte da ogsaa paa Dig, kjære Otto, da jeg d. 6te August seilede i deiligt Veir ned ad Christiania Fjord og nød, saa vidt muligt, den Yndighed, som vi ikke havde godt af ved Opseilingen formedelst Regn og Mørke. Men d. 3die August, da Du tænkte paa mig og min Fødselsdag s. 52 og skrev Dit Brev, hvori Bevægelserne speile sig som i et ganske stille klart Vand, paa den Dag havde mine Tanker en ganske anden Retning end

Dine, og med Stilhed havde jeg ikke meget at gjøre. I Selskab med min Fætter foer jeg paa Jernbanen op til Eidsvold, derfra i deiligt Veir paa Dampskib til Mjøsen og opad Mjøsen til gamle Hammar, som nu er en ganske ny By i den gamle anseelige Byes Sted. Men endnu staae vist de smukkeste gamle Ruiner, som Skandinavien har at fremvise, navnlig nogle høie Buer af Kirkens Indre. — — — Mødet selv, som Kirkemøde, efter det, som blev talt, var Intet, ja værre end Intet. Man sad og hørte i 3 Dage og lærte næsten Intet, og der var ligesaa lidt for Hjertet som for Aanden. Jeg maatte takke Birkedal, fordi han gjorde Ende paa Maus kjedsommelige Tale — — — men i og for sig selv var der ikke Meget hverken i det ene eller i det andet. Birkedal blev forbauset ved min Tak. Jeg frygter at han lægger for meget deri. Selv kunde jeg ikke komme til Orde, og jeg havde da heller ikke Lyst, med mindre der gaves mig Tid til at tale noget ordentligt. Det interesserede mig at baade P. Fenger og Boisen (Grundtvigs Svingersøn) og Rørdam deels opfordrede mig til at tale, deels beklagede at jeg ikke havde talt, og bad mig at lade trykke det Foredrag, jeg havde anmeldt. Det er noget Andet end hvad jeg maatte høre og læse for 5—6 Aar siden, og dog troer jeg at være og mene i Forhold til Grundtvigianismen ganske det Samme som dengang. Havde jeg forud vidst, at jeg ikke vilde komme til at holde mit Foredrag, var jeg ikke reist derop. — — — Hvad Kongebesøget her angik, da gjorde det et ubehageligt Indtryk paa mig at bemærke Striden mellem Indvaanernes private Yttringer s. 53 og de offentlige Yttringer ved Modtagelsen osv. Det er nogle interessante Bemærkninger, Du gjør om Kongedømmets forskjellige Betydning i de bjergfulde og flade Lande. I Schweiz mener Du, at Bjergene kan træde istedet; men husker Du, hvorledes man i Bern tog sig af Bjørnene; hvorledes Borgerskabet i Procession tog imod de nye ankomne osv.? For Kongen selv havde jeg en flygtig Følelse af Begeistring ved en kort Bordtale, han holdt. Den kom naturligt og hjerteligt, og der var god Logik i den, hvad ved slige Leiligheder ikke er det Almindelige. Min Prædiken var kort og blev meget skarp paa Grund af Evangeliet om de falske Propheter. Jeg gik i min Bøn umiddelbart fra Kongen til Enkedronningen. Det behagede maaskee ikke Gemalinden, men blandt Andre Lehmann kom, da jeg senere var til Taffels, hen og sagde, da han takkede for Prædikenen: *jeg giver Dem ubetinget Ret baade i hvad De sagde og hvad De ikke sagde, hvis De bryder Dem Noget om min Dom*. — — —

4*

s. 53

Fra Zeuthen til Laub.

Fredericia, 5. September 1862.

Kjære Otto! — — — Tak for det Par deilige Dage. jeg var hos Eder! Vi fandt jo hinanden og vare jo mod hinanden som de samme gamle fortrolige Venner, og skulde det skee, at vi fra nu af ikke fik hinanden mere at see i denne Verden, saa kan det dog blive derved, hvad Du skrev i Luthers Bibel, som Du gav mig før min Udenlandsreise 1833: Was aber Du und ich mit einander geredet haben, da ist der Herr zwischen mir s. 54 und Dir ewiglich. 1. Sam. XX. 23. — — — I Sorø var det mig uendelig veemodigt at besøge Ingemanns Huus og den stakkels eenlige Enke. Hun kan med megen Vanskelighed høre, og Synet begynder ogsaa at svigte; iøvrigt er det hendes største Sorg, at hun synes at finde sig udvortes raskere end tilforn, thi hendes inderlige Suk og Længsel er at døe snart, at hun igjen kan komme sammen med sin Bernhard. Hun blev for nogle Maaneder siden meget trøstet og oplivet ved en Drøm, hvori han uendelig glad og smilende viste sig for hende. Den Drøm synes endnu at være hendes bedste Sjælenæring. Hun er nu saa temmelig færdig med de Malerier, hvorpaa hun før hans Død havde begyndt, og hun finder heller ikke sit Arbeide længer fornødent med Hensyn til Udgivelsen af Ingemanns posthuma. Det er hende, som om hun var færdig med Opfyldelsen af alle sine jordiske Forpligtelser, og med alt det synes at blive raskere paa Legemet. Havde hun blot et større Talent til at meddele Lærredet Billedet af, hvad der lever i hende, da troer jeg, at man vilde faae noget Deiligt, Himmelsk at see. — — — Jeg formanede hende til nye Planer til nye Malerier (hvori hun nu i 40 Aar har erkjendt sit idetmindste næsten vigtigste jordiske Kald), men hendes Syn vil maaskee snart ikke sætte hende istand til deres Udførelse. — — —

s. 54

Fra Laub til Zeuthen.

Viborg, 15. September 1862.

Kjære Zeuthen! Tak for Dit Brev, og da navnlig for det Bedste deri, hvad Du skriver om vort sidste Møde. s. 55 Der er eet Ord deri, hvorimod jeg paa en vis Maade vilde gjøre Indvending, at *vi fandt hinanden* ; der var ikke det Ringeste af den Famlen og Usikkerhed, hvormed man søger, hvad man gjerne vil finde. Men at see igjen, hvad man legemlig har været skilt fra, og see, at det er, som man var vis paa, det er jo ogsaa at finde; saaledes haabe vi jo — som nu Fru Ingemann — engang at finde de Forudgangne. — — — Vi fik jo talt om mange Ting, uden at naae til Enden dermed, som det væsentlig maae gaae med Alt her; og derfor var det jo i sin Orden, at vi ikke talte om den ene Ting, hvormed vi vanskeligst havde kunnet finde os i ikke at komme til Ende *) Om). Jeg er vis paa, at vi ogsaa heri staae hinanden langt nærmere, end vi kunne finde Ord til at betegne det med, og at det nok engang skal vise sig. Kun eet maae jeg i denne Anledning sige Dig: at jeg elsker Dig for det Smil, hvormed Du fortalte, at Du tog Hostrup om Hovedet; der laae deri en saa afgjørende Tillid til, at jeg forstod Dig, — og jeg vil tilføie, at H. har gjort et saadant Indtryk paa mig, at jeg kunde fristes

til at gjøre det Samme. — Saa i hele 14 Dage maatte Du sidde ene i Din smukke Præstegaard; Du har jo nok vidst at bruge denne Tid. Alt for længe kunde jeg ikke finde mig i at være ene i Bispegaarden; men Noget af denne Eensomhedens Glæde føler dog ogsaa jeg, naar jeg om Aftenen kommer herop og læser, hvad jeg vil; jeg kunde ikke godt undvære disse Aftentimer, og selv naar jeg kommer lidt sildig hjem, maa jeg sidde saaledes en halv Times Tid, før jeg kan sove. Men ligesom Du kan tage dette i længere Drag end jeg, saaledes s. 56 ogsaa det Modsatte, det ferierende Liv, hvori Du giver Dig hen til alle de mange Indtryk, som komme udenfra. En af mine Glæder, medens Du var her, var at see, hvorledes Du kunde gotte Dig i den Natur, vi havde at byde Dig, i vor Have og Omegn. Det var ogsaa, som om Vorherre ret vilde lade sin Sol skinne over dette Besøg. — — — Det er jo naturligt, at Fru Ingemann har optaget Dig. Ja, kunde hun endnu male! men maaskee hun, nu han er borte, for hvis Øie hun gjorde Alt, kun altfor meget vilde føle, at hun dog aldrig her har formaaet med Penslen at udtrykke, hvad hun meente. Dog, saaledes er vel Alt, hvad der frembringes henede — lidt mere eller lidt mindre — kun ufuldkomne Fostre, som endnu trænge til den Skikkelse, hvori de ret skulle fødes, — fødes paany, for at indkomme i Guds Rige. Jeg har i denne Tid læst Dorners *Entwickelungsgeschichte der Lehre von der Person Christi* — jeg har aldrig før læst den saaledes i Sammenhæng, — og det har gjort et stærkt Indtryk paa mig, saaledes at see ind i det store Arbeide, hvorpaa saa mange af de ædlestes Mennesker i saa mange Aarhundreder have arbeidet, ja sat deres Liv ind paa at løse en Gaade, hvorom de vare forvissede, at den maatte løses, medens dog Enhver af dem maatte gaae bort, uden at have sagt det sidste Ord. *Vel Dig, du gode og troe Tjener!* — vil der nok blive sagt til mange af dem, som ikke bleve forstaaede, og ikke heller kunde blive det: *Du skal blive sat over Meget*, — nemlig det Hele, naar Alle ere færdige, — arve Riget som Du tragtede efter! — — —

Gud være med Dig, og endnu engang Tak, fordi Du har været her!

Din O. Laub.

s. 57

*Fra Zeuthen til Laub.
Fredericia sidst i 1863.*

Kjære Otto! Vi glæde os hjertelig over det gode Udfald af S.'s som af Din H.'s Examen. Hils dem og lykønsk dem, ogsaa L. — — — Men nu skal jo vort hele Folk til en Examen, en Prøve af en anden Art. Bliver det virkelig dertil (hvorom der jo endnu kan tvivles), da er der alle Tegn til, at vore Krigere ville bestaae Prøven roesværdigt. Men i en saadan materiel Kamp svare desværre de reelle Følger ikke altid til den Character, man i selve Striden har fortjent. Sagerne staae imidlertid saaledes for os, at naar vi kun tage kjækt imod dem, hvis de virkelig tør vove et Angreb paa Slesvig, da vil sikkert Alt vende sig til vor Fordeel. Men hiint første Stød, hvad kan det ikke koste, — hvormange Lidelser og hvormange smertefulde Tab! — Jeg synes særdeles godt om Monrads Tale i Folkethinget og Landstinget, om han ogsaa vakte Forventning om en udførligere Udtalelse om Politiken, end man fik at høre. Men naar Sværdet saa godt som er draget, da hjælper det dog ikke at tale meget om det, hvis Udførelse beroer paa Udfaldet af Sværdets Gjerning. Det Særegne ved Monrads Politik er nok det, at han endnu lader vore Forpligtelser træde frem ved Siden af vore Rettigheder. Det har glædet mig at høre denne Udtalelse. Jeg kan ikke nægte, at det har foruroliget mig en Deel bestandig fra fjendtlig Side at høre raabe paa vore *indgaaede Forpligtelser*, uden at man fra dansk Side har seet noget ordentligt Svar derpaa. Skal man ind i Krigens Rædsler, maa man have en god Samvittighed, naar der skal kæmpes af ganske Hjerte, med Freidighed. Ved et Møde i Slagelse blev en Yttring s. 58 om vore Forpligtelser mod Magt undertrykt ved det Raab, at en saadan Yttring maatte vidne om et tydsk Sind. Men jeg maae tilstaae, at den Tydskindethed, som vi maae hade, synes mig just at lægge sig for Dagen her og andetsteds, naar man paa en saadan Maade svarer paa Spørgsmaalet om vore Forpligtelser. Det er derfor gjerne muligt, at vi virkelig have opfyldt alle vore, saavidt det er muligt. Vor kjære, kjære Frederik venter og ønsker Krigens Udbrud saa snart som muligt, og den Spænding, hvori Krigens nærførestaaende Udbrud holder dem, er det vel ogsaa, som holder Moraliteten oppe hos mange af den store dernede liggende Mængde. Der er kommen en stor Mængde Syge her til Lazaretterne, men det er tildeels Bærmen. Her skeer alle Tilberedelser til at tage imod et Bombardement: alle fornødne Brandredskaber eftersees i Husene, og saadanne ere ogsaa komne fra Kjøbenhavn. — — — Der er nu ubestemte Rygter om, at der er falden Skud ved Rendsborg. Hils! Hils! Gud være med os Alle og med vore Kjære dernede og herhjemme!

Din Zeuthen.

s. 58

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 29. September 1864.*

— — — Men saa har jeg en Tak at bringe Dig for den lille Bog, som jeg fandt ved min Hjemkomst fra Visitats *) PaaskeprÅ). — — Det har været høist tiltrækkende for mig at see Dig i Din Virksomhed under disse saa ganske s. 59 usædvanlige præstelige Forhold, og høre, hvad Du har at sige og bekjende om Dine Tilstande udvortes

og indvortes. Det er jo en for os andre Præster lukket Bog, Du her har lukket op, men hvori Du dog har ladet os læse, hvad der ligger i enhver af os, uden at vi have havt en saadan Leilighed til at blive os det bevidste. Jeg har maattet tænke paa en Linie i den Morgenpsalme, som vi sang for Dig ved Dit sidste Besøg, og som Du syntes saa godt om: *Jeg er for Strid saa bange*. Det er det Samme overalt, som kommer frem i mangfoldige Skikkelser, og der er kun een Maade, hvorpaa det kan overvindes, og hvori det første Skridt er, ikke at nægte det og mene sig fri. Just derfor er det gavnligt at see det i en ret marqueret Skikkelse. Din Aabenhed og Ærlighed her er velgjørende, og Du har paa ingen Maade talt for meget om Dig selv. — — — Hvad den lille politiske Betragtning angaaer, da har Du vist Ret i, hvad Du siger om en Dobbeltthed i Princip, og Virkningen heraf til at svække Kraften og sløve Begejstringen: at der har hvilet et aandeligt Tryk over det Hele, er unægteligt; jeg mener, Enhver har kunnet føle det for sig selv, og Mange have sagt det i de Ord: *i forrige Krig var det ganske anderledes*. Hverken i Forventningen af en stor Begivenhed, der vidstes at forestaae, eller i Sorgen bagefter, var der den rette Kraft, og denne indvortes Tilstand, dette tunge, dumpe Væsen, hvormed man modtog enhver sørgelig Tidende, som om man ikke havde Ret til at vente Andet, har for mig været det Sværeste at komme igjennem. Jeg lod T. T. læse Din Bog, og han syntes godt om den lige til Enden, omendskjøndt hans politiske Standpunkt ikke er det samme som Dit. Han nægtede ikke denne Dobbeltthed, men s. 60meente, at den havde været ufrivillig og uundgaaelig. Heri vil Du maaskee tildeels give ham Ret; naar man gaaer tilbage i Tiden, saa er dog Dannevirke Grændsen baade for Landet og Folket, og det er ikke let i Tidens Løb at mærke, at en Forandring, som skiller mellem disse to, er skeet saaledes, at den maa ansees som fastslaaet. Men jo mere det da maatte vise sig — hvormed først en senere Tid kan dømmes retfærdigt og billigt —, at den uklare Stilling ikke kan lægges Enkelte til Last, som om den nærmest beroer paa deres Mangel paa Dygtighed eller Troskab, men er fremkommen ved en vis historisk Nødvendighed, hvori jo vistnok de Enkeltes Forseelser ogsaa have deres Plads, idet den ene forvirrer Sagen for den anden, den ene Slægt for den anden —, desto mere vil det, eller bør det da føre til en saadan Opfattelse af Sagen, hvori *den fornuftige Beregning* og den *ikke beregnende Kjærlighed* maa kunne mødes, nemlig, at der er en højere Magt over det Hele, som har villet det saaledes, den maa man underkaste sig og bede: *Skee Din Villie!* og: *Forlad os vor Skyld, som og vi osv.* — og at vor Frelse beroer paa, om vi kunne lære at blive de *Sagtmodige*, som skulle arve Jorden, og de *Ydmyge*, som Gud vil ophøie. Det Bedste i Din lille Bog er dog vel det midterste Parti, den kjærnefulde og hjertelige Prædiken, som fører saa lige hen til det ene, som er fornødent, og efter hvis Læsning jeg endnu bedre forstaaer, hvad hjemvendte Soldater have sagt om Dig i Sammenligning med Rørdam, hvem det synes, at de ikke kunde forstaae, og jeg troer ogsaa med Clausen, Feltpræsten, hvem vi ved et kort Ophold her kom til at holde meget af som Menneske, men hvis Prædiken, uagtet hans Begavelse, Alvor og Hjertelighed, s. 61 dog manglede mig for meget den Ro og Besindighed, uden hvilken en Prædiken ikke ret vil gaae mig til Hjerte. — — —

s. 61

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 10. Juli 1865.*

— — —. Frimodt kjender jeg kun paa anden Haand, jeg har ikke engang faaet noget af hans Trykte at læse. Han maa være ualmindelig begavet og tiltrækker Mange. — — I hvor meget vor Tid kan trænge til det Vækkende, saa er jeg dog (uden Hensyn til Fr., hvem jeg ikke kjender) lidt bange for det, som gaar med Hæflighed i denne Retning, hvis udskeiende Yderlighed er kommen frem paa Bornholm i Tranberg, og som i Kjøbenhavn maaskee vil faae en Støtte i den Methodistkirke, som opføres med saa megen Pragt. Der kan ikke blot være noget Mægtigt i denne Retning, der virker paa Almuen, som paa Bornholm, men ogsaa noget Prægtigt, der indtager de Dannede, og maaskee tilsidst gjør lige den modsatte Virkning af den, den vilde, kun bringer til at svælge i Følelser. Jeg kan tænke mig det muligt, at i London mangen Lord eller Lady sidder i Spurgeons overfyldte Kapel under hans overvældende Tale, og ligesom tager sig et Bad, eller sidder ligesom i et Theater og nyder det rystende Skuespil, som opføres. Men er det Angersfølelser, der saaledes leges med, da er man kommen til det Farligste af Alt. Jo mere Prædikanten staaer ligesom over os Alle og taler nedad til os, desto lettere skeer det, at hans Tilhørere ogsaa komme til at staae udenfor som Tilhørere og Tilskuere. Hvad der s. 62skal faae mig med, maa komme fra En, der staaer midt inde i det, som vil staae ved Siden af os og kæmpe med os. Jeg siger dette ikke imod Opvækkelsesprædikener i Almindelighed, kun om den Fare, de maae undgaae, og med fuld Indrømmelse af, at der er ligesaa stor Fare paa den anden Side, naar man vil opbygge, hvor der ingen Grund er, eller give Noget at tænke over, og saa ikke gjøre videre med, hvorved man dog i den rette Betydning bliver ved at sove. Naar Frimodt gjør Christi Fornægtelse til den sidste, utilgivelige Synd, saa maa han dog vel mene, hvor Aanden har bragt Christus saa nær, at hans Fornægtelse bliver Synden imod den Helligaand: i sidste Instans maae dog disse to falde sammen. — — —

s. 62

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 21. April 1866.*

— — —. Der er overhovedet i den Maade, hvorpaa de Unge nu gaae til Præstegjæringen, Noget, som dybt beskjemmer mig, naar jeg tænker paa min egen Begyndelse, som dog blev anset for god, og hvormed jeg

ogsaa tør sige, at den ikke var letsindig. Der kan nu arbeides langt bedre, og udrettes langt Mere paa denne Mark, og fordres da og langt Mere af Arbeiderne end dengang. Og om der da end er Meget ved Tiden, som jeg ikke kan kalde glædeligt, og Du vel ikke heller, saa er her dog en virkelig og mærkelig Fremgang: jo mere Verdensrigerne komme i Forvirring, desto mægtigere gaaer Guds Rige fremad, og det er en Glæde at opleve det, ihvad det saa og maa have i Følge med sig. Thi der s. 63er jo ogsaa netop i christelig Henseende Bevægelser, som man maa vogte sig for, — og som efterhaanden trænge En nærmere ind paa Livet, som paa et Aar naaede fra Bornholm til Ryslinge. Ja, mit gamle, fredelige Ryslinge, hvem tænkte i min Tid paa, at Sligt kunde skee? ogsaa dengang vilde de Fleste sige med mig (som senere paa et andet Stadium Birkedal), at Ryslinge var den første Menighed i Danmark. At dette Fredelige dengang for en Deel bestod i, at Meget sov i Fred, det maa jeg bagefter erkjende, og tør maaskee lægge til: Meget, som dengang ikke kunde vækkes, maaskee endog Meget, som endnu ikke skulde vækkes, — thi Gud har sine Tider, og det er ikke Tjenerne ene, som gjøre eller forsømme, hvad der skeer eller ikke skeer. Altsaa en virkelig Fremgang er her kjendelig, — og saa ved Siden deraf det, hvorom jeg ikke forstaaer, hvad det skal føre til. En Fare er her, og jeg kan ikke see Andet, end at her er Noget, som maa gjøres tilbage, dersom det skal i Sandhed gaae fremad, et Overmod og en Trods, som ikke er af Gud. Jeg fik for nylig et Brev fra en Mand i Ryslinge; han har ellers ikke pleiet at skrive til mig — —, men nu har han nok følt Trang til at udtale sig for mig. Han erkjender, hvad Birkedal har været for dem, men nu kan han ikke følge ham; han mener, at dette kun kan føre til en Udtrædelse af Folkekirken, *hvortil han ikke finder christelig eller kirkelig Grund* , efterat Gud har sendt dem en Præst som Clausen. Hvad jeg har svaret, kan Du nok tænke Dig. — — —

s. 64

*Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 6. December 1866.*

Tak, kjære Zeuthen, for Dit andet Indlæg i den R. Nielsenske Sag! — — Sagen selv er jo: at der gives og maa gives en theologisk Videnskab, en Tænken over Troens Indhold, hvorved dette stilles frem i sin Sammenhæng, fordi, hvor der ikke er Sammenhæng, der er heller ikke Hvile, — og at denne Tænken ikke kan være himmelvidt, absolut forskjellig fra, hvad man ellers vil kalde videnskabelig Tænkning, — at Tro og Viden ikke kunne staae som To, der Intet have med hinanden at gjøre, Intet at spørge hinanden om og svare hinanden paa, fordi en saadan Adspaltelse i Bevidstheden maa ende med et aut-aut, hvorved man nødes til at kaste det Ene overbord, som vist mange af R. N.'s Disciple allerede have gjort med Troen. Jeg holder i denne Tid Bibellæsning over Romerbrevet, og har derfor maattet tænke meget over det paulinske (evangeliske, christelige) Begreb *Retfærdighed*. Man har her tidt nok villet klare Sagen ved at sige, at Retfærdighed her er noget ganske Andet end hvad man ellers mener med dette Ord, at dette Ord i Christendommen betyder omtrent det Modsatte af, hvad der ellers menes, naar der tales menneskeligt. Men gaaer ikke den storartede Udvikling i Romerbrevet tværtimod ud paa at vise, at den Retfærdighed, som retfærdiggjør, og den, som saaledes vindes, er den virkelige Retfærdighed, hvad baade Jøder og Hedninger meente med dette Ord, skjøndt de ikke vidste, hvorledes den skulde komme og findes, og derfor ikke kjendte den, som den nu var aabenbaret? Gaaer Pauli Udvikling ikke ud paa at sætte Evangeliet i Forbindelse s. 65 med den menneskelige Bevidsthed? og har han ikke derved viist Veien til en theologisk Videnskab og grundlagt den? Jeg erkjender tilfulde, at Philosophie og Theologie maa være to selvstændige Videnskaber (Schleiermachers Fortjeneste i denne Henseende har ogsaa Martensen viist hen til i sin Dogmatik S. 7), at hver maa gaae sin egen Vei, hver af dem kan have mange Fataliteter at gennemgaae, manges en Udskeielse at gjøre god igjen, altsaa mange Omveie at gaae, inden de naae Maalet; men naar dette er naaet, maae de mødes; først naar man er naaet til *Eenheden i Troen og Erkjendelsen* (Eph. 4, 13), er Maalet naaet, og kun i Troen paa, at dette Maal skal naaes, en Tro, som dog vel stundom og glimtviis maa styrkes — som det er gaaet mig ved at læse Schelling — ved en Erfaring af, at man paa begge Sider gaaer frem mod det samme Maal, bliver det muligt, at disse to selvstændige kunne rummes i een Bevidsthed. Dette, at Troen ikke er et brutum, som er udelukket fra det Menneskelige: at tænke, — og at Tænkningen i Troen, uagtet den Forandring, som er foregaaet derved, at den Tænkende er bleven en Troende, dog ikke er bleven umenneskelig, total forskjellig fra, hvad den er uden den christelige Tro, dog er den Tænkning, hvorved Videnskab kan blive til, — dette, mener jeg, er for Øieblikket Hovedsagen, — det, der ligger Dig og mig (og Martensen) paa Hjertet, og hvad de Unge, som skulle kommes til Hjælp, trænge til at faae klaret. — — —

5

s. 66

*Fra Zeuthen til Laub.
Fredericia, 8. Juli 1867.*

Min kjære gamle Yen! Da jeg saae Dig ved Ankomsten til Viborg, saae jeg Tidens Magt og fandt Dit Ansigt ældre end sidst; men da jeg sagde Dig Farvel i Coupeen, saae jeg Dig som Du var og er, uafhængig af Alderens Indflydelse, og fandt Dig yngre; jeg saae Dig som den Gamle, der ikke bliver gammel. De, som haabe paa Herren, have bestandig ny Kraft, ny Kraft til indre Foryngelse trods det Meget, der kan trykke ned

og gjøre gammel. Vi Andre havde let ved at føle os og vise os lette og glade i de deilige Dage i Viborg, for hvilke jeg herved takker Dig og Rine og Dine Børn; vi kunde sagtens være lette og glade, men Du, som havde et Farvel at sige, som vel var det tungeste efter Afskeden fra hende, om hvem L. minder mig saameget, du var jo ogsaa i det Væsentlige som en af de Unge. Dog saae jeg nok den dybeste Alvor og Veemod i Dit Ansigt, da L. den sidste Aften spillede til Slutningen Dine Yndlingsstykker. Jeg tænkte paa hans Bliven, hans salige Bliven, om hvilken vi bede i Psalmen: Bliv hos os, Mester, Dagen helder! Jeg tænkte paa Omgangen med Herren, en Omgang, som Du maaskee kjender bedre end jeg, men som kan bringe en ny Velsignelse med hvert nyt Savn og Tab i denne Verden. Men jeg taler jo, som om det var lutter Savn og Tab for Dig, at L. forlod sin Faders Huus. Det har jo dog den glædeligste og haabefuldeste Side for Dig som for os Alle. Jeg gad nok see det nye Liv, der er kommen i det lille Huus i Kirkehelsing, og som udgaaer derfra trindt omkring. Du vil jo gennem hendes ypperlige Breve kunne følge med i s. 67 Alt, og, som vi haabe i Tillid til Guds Naade og Barmhertighed, af det, Du faaer at læse, kunne øse stor Oplivelse og Glæde.

Det var deilige Dage, vi havde hos Eder. Fremfor Alt selve Bryllupsdagen, men da ogsaa de følgende. Naar vi saaledes i de første Dage gik om mellem hinanden i Spøg og Munterhed uden Sorger og Bekymringer, men ogsaa uden Arbeide, med de mange skjønne Ting, som skulde tages i Betragtning, ogsaa af og til hørende skjøn Musik, da var det mig som et elyseeisk eller de olympiske Guders Liv, hvorom Schiller siger:

Ewig klar und spiegelrein
Fliesst das sephyrleichte Leben
Im Olymp der Seligen dahin.

Men vi ere ikke olympiske Guder og kan ikke længe finde os selv i et saadant *sephyrlet* Liv. Nu er jegda ogsaa igjen midt i et Liv af en ganske anden Art, men som har haft godt af den store Oplivelse, som Reisen har skjænket. Du er nu ogsaa midt i dine Landemodestanker og Forhandlinger. — — —

s. 67

Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 6. Januar 1869.

— — — — Dine Artikler imod Katholikerne *) 1), som jeg har forstaaet, at jeg maatte bifalde, har jeg læst med megen Interesse; det er vægtige Vidnesbyrd, Du har fremført af Paver imod Pavedømmet, og jeggad nok i sin Tid faae at vide, hvad man har at svare s. 68 herpaa, — den katholske Kirketidende seer jeg ikke. — — — Vi havde netop her læst Pauline Worms Skrift *) Om), da Spørgsmaalet i Dit Brev kom, hvad jeg sagde derom. Det er skrevet med Talent og Routine, let og livligt, og kan derfor let blænde; men ubegribeligt er det, at endogsaa Kirketidenden, i sit Had til den indre Mission og sin Glæde over en Medforbunden, kan lukke Øinene for en Grundbetragtning, som den dog ikke kan ville vedkjende sig. Det er overhovedet en farlig Side af den yngre Grundtvigianisme, at den lukker saa Meget ind, som faaer Lov at befinde sig vel i dens Samfund, uden at der spørges om dets Christelighed, indtil det indbilder sig at være christeligt; det er jo meget betænkeligt, dersom dette skal være *den glade Christendom*, den nemme, det Modsatte af den trange Vei, den lette, hvor man bliver Christen uden selv at vide det. Det Farlige ved Pauline Worms Bog er, at Sandt og Falskt er saaledes sammenblandet, at det vanskelig kan skilles ad. — — —

5*

s. 68

Fra Laub til Zeuthen.
Viborg, 25. Februar 1870.

— — — — Har Du lagt Mærke til — med Hensyn paa Ordningen i denne ældste Psalmebog (Davids), at den oftere skeer per oppositionem, at man flere Gange finder to, der høre sammen som Klagesang og Lovsang, Bøn og Svar, f. Ex. 22 og 23, 102 og 103, 109 og 110 (see sidste Vers i 109 og 1ste og 5te i 110). — Jeg læser i denne Tid om Morgenen i Ezehiel, og bliver altid, naar s. 69 jeg kommer til ham, fængslet af Begyndelsen, det store Syn, hvoraf Rafael har givet en jordisk Antydning, som er mesterlig, men ikke mere end Antydning; der er Meget, han har maattet lade blive udenfor, og at samle Alt i een Anskuelse, er umuligt, dertil er Papiir og Lærred for fladt; og ikke engang Billedhuggerkunsten kan frembringe et Billede, som har Høre og Venstre, for og bag, og dog er eens, fra hvilken Side man kommer til det. Propheten har seet det Hele paa eengang (altsaa med mere end det legemlige Øie) rundt omkring, og saaledes altid forfra, ligesom Skikkelsen og Hjulene altid gaae fremad (med Ansigtet frem) *uden at vende sig*, altsaa i samme Retning, ogsaa naar de gaae i en ny. I Forbigaaende angaaende Hjulene: disse 4 i hverandre maae egentlig tænkes som 2, der skjære hinanden i en ret Vinkel, hvorved der fremkommer 4 Dele, Halvhjul, hvert vendt mod sin Verdenskant. Men hvad jeg egentlig vilde nævne, var Ilden; har Du lagt Mærke til, hvilken Rolle den spiller, ikke blot i Begyndelsen som omgivende det Hele, saa det Hele seer ud som en Ild, hvori Billedet saa kommer frem, men derefter igjen indeni det Hele, og hvorledes den betegnes forskjelligt, mere i Bevægelse eller mere hvilende, eftersom man kommer længere ind og opad; hvor Thronen nævnes, er Ilden

x'x™ x^aÖ^{3/4}xœx", *i Huset, hjemme*. Altsaa endnu høiest oppe, over *den frygtelige Krystal* (eller, som det og kan betyde, *Iis* —, hvor dog al Brand maa være slukket), og over den blaae Saphir er endnu Ilden, men uden de urolige Bevægelser; her bliver den Lys og ender i den stille, klare, syvdeelte Bue i Skyen. Jeg har maattet tænke paa Schelling og den Potens, som skal holdes nede, indesluttet, men som dog er det egentlig Levende. s. 70 Ilden kan udlades, løslades, men da er det nedad, da skal der skabes noget Nyt, som gennem frygtelige Omvæltninger (see Kap. 10); da hedder det: *Bliv Ild!* — som i Begyndelsen: *Bliv Lys!* Jeg tør egentlig Intet sige om den Rolle, som Ilden har spillet i Jordens Historie, eller endnu spiller, skjøndt jeg troer, at der ogsaa i fysisk Henseende er Noget, som vil aabenbares paa den store og frygtelige Dag, Vredens Dag (2 Pet. 3). Men det er klart, at i Culturhistorien har Ilden haft en stor Betydning ligefra Prometheus til Fulton. Jeg kommer ved Ezechiels Syn ogsaa saa let til at tænke paa et Banetog, paa Locomotivet, som ogsaa gaaer lige ud for sig uden at vende sig, derhen, hvor alle disse Mennesker og Ting skal hen, og om hvis 4 Hjul man ogsaa kan sige, at *Livets Aand er i dem* (eller rigtigere *det Levendes* x'x™ x", det samme Udtryk, som bruges om Cheruben) d. v. s. Ildens Aand — og det Menneskes Aand, som kan lukke Ilden inde uden at slukke den, — denne Aand er i Hjulene, saa de bevæge sig *af sig selv*. Og dog er her kun en Maskine, ikke en levende Skabning. — — Ved dette Sidste tænkte jeg ogsaa særlig paa, da jeg første Gang saae et Banetog komme; jeg reiste med Chr. Mynster og hans Familie fra Valløby til Kjøbenhavn, og kom til Banen ved Glostrup i Mørke, og jeg blev stillet frem, for ret at see. Da saae ogsaa det Hele først ud som en Ild, og heri kom saa frem *som et Øie af gloende Malm* (her passer Lindbergs Oversættelse, skjøndt jeg nok troer, at den rette Oversættelse ikke er Øie, men *Udseende*). — —

d. 27. Februar 1870.

Et lille Tillæg til vor sidste Samtale, eller min Enetale, om Psalmerne. Jeg skulde endnu have nævnet en s. 71 Psalme, den ene, enestaaende, 119. Ogsaa den har en mærkelig Plads: foran det store Halleluja (113—118), Paaskeaftens-Lovsangen, — bagefter Trappesangene, *Kirkegangpsalmerne* (efter Lindberg). Den staaer imellem Høitiderne, og hvad er den selv Andet end det daglige Liv med dets lange, trættende Eensformighed. Den har omtrent saa mange Vers som der er Dage i et halvt Aar, f. Ex. fra Pintse til Juul, den lange *magre* Trinitatistid. Den gennemgaaer hele Alfabetet og gjentager hvert af dets 22 Bogstaver 8 Gange, og siger i Grunden kun det Samme igjen med meget svage Variationer, fordi der er ikke Andet at sige end: det skal Du gjøre, men — hver Dag, den næste Dag igjen det Samme! Man kan let blive kjed af denne Psalme, og tilbøielig til, naar man engang kjender den, næste Gang at springe den over; men den bliver ikke træt af at sige det Samme. Man kan let paavise, at der er ikke megen Poesie og slet ingen Flugt i den; og dog er dette daglige Liv — det virkelige Liv; thi hvad er al Høitidens Glæde eller den dybeste Længsel i Ørken eller i Lønkamret efter den levende Gud, — naar ikke disse Stemninger kunde omsættes i det daglige Livs Stadighed og Troskab? her er Veien til Livet, ikke Maalet, ikke den levende Guds Stad, men Veien: i Klagesangen er man egentlig kommen udenfor Veien og raaber, for at hjælpes ind paa den igjen; i Jubelsangen er man egentlig oven over Veien og skal ned igjen. Her er den *trange* Vei, som fører til Livet i den almengyldige Betydning, som det gjælder for alle Mennesker og til alle Tider (uden Hensyn til det Extraordinaire). Denne Psalme minder om saadanne Ord som: *bære Frugt i Taalmodighed* — *hver Dag sin Plage*, — *Dagens Byrde og s. 72 Hede*, hvorved der ikke tænkes paa det, som egentlig hedder Trængsel, men kun paa det Trættende i dette Daglige — hver Dag — det Samme og Samme — om igjen. Denne Psalme maa staae inde imellem, omhegnet af Høitidpsalmerne, anderledes kunde den ikke blive til, og skjøndt den ikke kan synges med dem, er der dog stadig lidt af Tonen, f. Ex. V. 32: *Dine Buds Vei vil jeg løbe, thi Du har udvidet mit Hjerte*, eller det sidste Vers —, det Liv, hvorom den taler, er ikke uden sin Glæde, her er ikke Tale om at kjede sig, naar Maalet ikke er Mørskab. Det virkelige daglige Liv er noget ganske Andet, end en Kjøbmands, hvis Liv kan være dagligt nok, endog om Søndagen, eller en Rigsdagsmands, eller Atheniensernes (Ap. Gj. 17, 21) eller Kjøbenhavnernes, skjøndt der vel i en og anden Kjælder eller lav Stueetage kan boe en saadan Dagliglevende. Men jeg tænker ved denne Psalme helst paa min *gamle Christen* *) Christen). I hans Breve har der undertiden været Tale om dyb Sorg, om at raabe til Gud af det Dybe, f. Ex. i Sommer, da hans eneste Barn var død; ogsaa om Seier og Jubel; — — men de fleste høre hen til det Liv, hvor han pløier og saaer, og Gud giver Væxt, og han takker og tjener, fordi han veed, at Gud har søgt og fundet sit Faar, — nu kjender han Veien. Denne Psalme minder om Hyrderne, som holdt Nattevagt, baade før de saae Englen og Himlens Klarhed og Barnet, og bagefter (*de vendte igjen tilbage*) —, og om de Gamle i Jerusalem, som ventede Forløsning, havde gjort det i mange Aars mange Dage (Anna i 84 Aar — vel, staaer der, i Templet, men der tales dog ikke om *Jubel eller Høitid, s. 73 men tjenende Nat og Dag med Bøn og Faste*). — Det er tilfældigt, at jeg er kommen til denne Psalme samtidig med Jacobs Brev: men er her ikke et Slægtskab? har Jacob ikke en lignende Plads mellem Paulus og Petrus, som Ps. 119 imellem de øvrige Psalmer? Og saa endnu — har vi ikke kjendt en Tid, som lignede Jacob og Ps. 119 (d. v. s., hvor der endnu var noget Sundt i den), hvor det, som hører til Høitiden, Christus, næsten var skudt tilside, men dog endnu var med som den ubevidste Grund, og hvor al Vægten lagdes paa det virkelige, daglige Liv og dets Troskab? — Det var nærved at trække sig ud af Høitidernes Omfavnelser, og det var paatide, at der skete et Omslag; men mon det saa ikke igjen nu gjælder om, at den 119de Psalme ikke bliver borte imellem de andre og, som jeg gjerne vil sige, rigtige Psalmer, imellem Høitiderne og Kirkedagene og Forsamlingerne osv.? — —

s. 73

Fra Laub til Zeuthen.

Viborg, 14. September 1870.

— — — De Dage, da denne Begivenhed (en Datters Forlovelse) faldt for, fik en stor Betydning for hele Verden: Slagene ved Wörth og Forbach. Det har for mig været den tungeste Deel af denne rædsomme Krig; dermed var det egentlig afgjort, hvorledes det Hele skulde ende. Deraf havde jeg en Fornemmelse, og det gjaldt om at gjøre en Frontforandring med Hensyn paa sit Haab, som ikke faldt mig let. Efter den Tid er der jo skeet langt Mere og Større, som har bragt Elendighed over Tusinder; det gjorde et underligt Indtryk at læse s. 74en Beskrivelse af den deilige, med Lyststeder besaaede Egn i Nærheden af Metz, som blev en af Valpladsene, og tænke sig den gennemrodet af Kanoner og Mitrailluser. Men imidlertid kom der mere og mere en anden Elendighed for Dagen, og, som jeg mener, af en endnu sørgeligere Art. Det var en Ynk at tænke sig Keiseren gaae om som en Fange i sin egen Hær, og jeg mener, det maatte være ham en Lettelse at nedlægge sin Kaarde for den preusiske Konges Fødder. Og saa hvad der skete i Paris, hvor man vilde gjøre sig ung igjen ved at begynde forfra og slaae en Streg oVer sin Historie med dens dyrekjøbte Erfaringer. Med Keiserdømmet er min Tro til Frankrig forbi. D—d i Berl. Tid., som kan skrive uforstaelige (næsten modbydelige) Drømmerier, kan ogsaa sige Sandheder; saaledes har han med Rette gjort opmærksom paa, at Statsforandringen i Paris kom netop, som man havde naaet, hvad man vilde, at sikkre sig Friheden i Monarchiet, hvorved dog vel maa bemærkes, at den Frihed, man mener, Folkesouveraniteten med Magt til umiddelbart til enhver Tid at tage Beslutning, er i skjærende Modsigelse med Keiserdømmet, og derfor kan her ingen Ro blive, førend Folket virkelig fødes paany — $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$, forfra med alle det bagved liggende Livs Udskeielser alvorlig for Øie, — dersom det endnu kan i denne Forstand *gaae i sin Moders Liv, efterat det er blevet gammelt*. Muligheden synes at være der; thi det er i Virkeligheden kun en Minoritet — af den laveste Art —, som nu har afgjort Sagen for hele Folket. Men paa den anden Side, er det muligt, at den store, men spredte Deel af Folket nogensinde vil kunne komme den sluttede Hær i den store Stad i Forkjøbet? — Det vil vel interessere Dig at see et Brev fra Martensen, s. 75 som jeg vedlægger *) Se). Jeg er enig med ham i Alt, naar jeg kun maa fremhæve lidt stærkere, hvad han kun har antydnet, at den *germaniske*, den gode tyske Aand. ikke er Eet med Preusen, og at det nu dog kun er igjennem det, at den kan faae noget Herredømme i Europa, — naar man seer bort fra den reent aandelige Meddelelse, som ikke spørger om Landegrændser, Krig, Fred osv. Saa langt som den preusiske Aand kommer til at raade, vil der nok blive holdt Orden, Anarchie og Revolution holdt nede — men med en Jernhaand. Preusen er en født Militairstat, som er bleven til ved Erobringer; og derfor er det, vi grue ved at see den voxte i vor umiddelbare Nærhed, og efter hvad vi have erfaret. I bedste Tilfælde vil den holde Alle i stadig Krigsberedskab og saaledes trykke paa alle fredelige og aandelige Interesser. Naar derfor Preusen er Redskabet til at udføre Dommen over Frankrig, da er det paa samme Maade som f. Ex. Nebukadnezar eller Romerne. *Tydskerhadet* i vor Tid er mig meget imod; men Preuserfrygten er vel grundet; og derfor kunne vi Danske nok med et Suk see hen til Frankrig, og skjøndt vi see, at det kun var en *Rørkjep*, — stirre paa den tomme Plads, hvorpaa der skulde staae en Modvægt imod den, der synes til en Tid at skulle blive den Enemægtige. Saaledes kommer Dommen dog tillige til at gaae over os, — paa den ene eller anden Maade; ville vi forstaae det, saa — Luc. 17, 14. 13, 5. Og her er det, hvori vi kunne hvile, medens vi see videre ud efter Tidens Tegn. — — — Jeg læste igaar Aftes Løventhais Syn paa Missionen. Det paalideligste, her er sagt, er maaskee s. 76den allerførste Linie: *Mit Liv har været en stadig Gjæren og Brusn*; thi jeg veed ikke, om det er paalideligt, at han har staaet oppe i Kirkens Taarn og seet igjennem Kirkens egen Kikkert. Enten maae han være en ganske særlig Udvalgt og Udstyret, eller betagen af et uhyre Overmod; thi han dømmes over Alt, hvad der hidtil har været arbeidet for Missionen, og om Forhold derude, hvor han aldrig har været. Jeg kan ikke see Andet end at, som han har stillet sig ene (efter hans Betragtning, synes jeg, behøves der ogsaa kun een Missionair i hele Ostindien), saa maa man lade ham gaae ene, og bie paa Prøven. 5. Mose-B. 18, 22. — — —

s. 76

Fra Laub til Zeutlien.

Viborg, 30. Marts 1873.

Kjære Zeuthen! Jeg maa begynde med at sige Dig, at naar Du nu to Gange har lovet mig et ordentligt Brev, da betragter jeg det som en Naade; thi det er virkelig mig, som i snart 3 Maaneder har skyldt Dig Brev. — — — Imidlertid har jeg kunnet læse det, Du sendte *) Nogle), flere Gange, og saaledes desto bedre takke Dig derfor. Det har glædet mig, først fordi det er et Forsøg paa at bringe det til en Forstaaelse, hvori der kan være Fred, og et Forsøg, hvori jeg ikke kan troe, at Nogen kan miskjende Ærligheden og Sanddruheden. Dette har vel altid været Dit Maal; men naar det hedder: *Sandheden troe i Kjærlighed*, saa ligger denne Gang Eftertrykket dog vel stærkere paa det Sidste end tidligere. s. 77 Dernæst fordi jeg i det Væsentlige heelt igjennem kan være enig med Dig. Fra det første, jeg kom til at tænke alvorligere over den Sag, hvorom Du skriver, har jeg maattet sige til mig selv, og leilighedsviis vel ogsaa til Andre, at jeg ikke kan forstaae Grundtvigianismens Tro *paa den hellige almindelige Kirke*, naar den ikke kan tiltroe Kirken at kunne danne sin egen Bekjendelse. Thi en Bekjendelse maae dog være Ens egen, ikke være lagt En i Munden. Jeg finder det, som Du, *aandløst* at forestille sig (thi til videre end en Forestilling kan det her ikke komme), at Christus har givet Apostlene en Formel, en Mistillid til den Aand, som skal veilede til al Sandhed, baade til Erkjendelsen og Bekjendelsen. (*Ingen kan kalde Christum Herre uden ved den Helligaand*). Derfor har Troesbekjendelsen sin reent menneskelige, historiske Side. Men den har ogsaa sin guddommelige, og kan

føres tilbage til Christus selv, fordi, som Christus siger, *han skal tage af Mit*, saa at, om end det, der bekjendes, kun er det Factiske, og synes os at ligge saaledes lige for Øinene, at det maatte fremstille og samle sig for Enhver, som vilde see, saa er dog det, at kunne og ville see, baade det Enkelte og Sammenhængen deri, en Gave af Aanden, og i sin Bekjendelse giver Menigheden det tilbage til Her ren, som den har annammet af ham. At jeg seer Forbindelsen mellem de 3 Artikler og de 3 Navne, Faderen, Sønnen og den Helligaand, paa samme Maade som Du, ligger vel i, hvad her er sagt. Men jeg kan følge Dig videre. Naar denne Bekjendelse er Daabsbekjendelsen, og vi troe, at Christus *er her selv tilstede* (hvad Ritualet siger ved Nadveren, maa ogsaa gjælde ved Daaben), er den, der selv handler og taler, saa kan jeg ogsaa regne s. 78 Bekjendelsen med til *Ordet af hans egen Mund*; ligesom det er ham, der vil velsigne det lille Barn (thi Barnedaaben er dog den Form, hvori Daabens Væsen kommer frem), saaledes er det ogsaa ham, der spørger det lille Barn (hvad jo for det døbende Menneske er endog fysisk umuligt, medens Christus i Barnet har det hele vordende Menneske for sig); og i denne Henseende har jeg upaatvivlelig lært Mere af Grundtvig i Tidens Løb, end jeg selv har kunnet bemærke, har faaet Mere ind, som jeg nu ikke vil undvære, som jeg f. Ex. ikke har fra Mynster, endskjøndt jeg nu kan, uden Kunstleri, finde det (skjult) i, hvad han har sagt om Daaben, som jeg snarere kunde have lært af min Fader, naar jeg saa ham forrette en Daab. Her altsaa er Noget, hvorfor jeg vil takke Grundtvig; men naar jeg da bruger hans Udtryk *Ordet af Herrens egen Mund*, — saa maae jeg føie min (og Din) nærmere Forklaring til, hvormed han maaskee vilde sige, at Takken er tagen tilbage igjen, — den Forklaring: at ligesom Menigheden først har tilegnet sig Herrens Ord, gjort det til sit eget, og saaledes er dens Bekjendelse bleven til, saaledes tilegner nu Herren sig Menighedens Ord, dens Bekjendelse, bruger dens Ord i sit Spørgsmaal, der da kan omskrives saaledes: *Troer Du, hvad min Menighed troer og bekjender, herefter vil bekjende ogsaa for Dig, for at Du mere og mere kan blive en Deel af denne bekjendende Menighed?* Herved maae jeg mene som Du, at det, hvorpaa det kommer an, er besvaret og de historiske Vanskeligheder skaffede af Veien. — At der tilkommer Troesbekjendelsen en Selvtændighed ligeoverfor Skriften, det vil vel de Fleste i vore Dage indrømme, uden derfor at kunne lade den være saaledes absolut og dominerende, s. 79 som den maae blive, naar den skriver sig fra Christus efter den grundtvigske Forklaring. Forholdet maae da tænkes som et organisk, hvori de to ikke kunne undvære hinanden. — — — Vi To kunne her være enige; men de, til hvem Du henvender Dig, hvad ville de gjøre? Jeg vilde ret ønske, at det maatte komme til Anerkjendelse, at man kan sætte Sacramentet ligesaa høit og forstaae det ligesaa dybt, og sætte samme Priis paa den Fællesbekjendelse, hvori man slutter sig sammen med alle Bekjendende gennem alle Tider, fordi man ikke har kunnet følge med Grundtvig i Alt. Der er vel nogle Grundtvigianere, som Glahn, der ville troe det, og Fr. Barfod vil, efter hvad jeg kan vide om ham, sikkert tage venligt imod Dig. Men Birkedal f. Ex. har dog vel allerede forud i sit Sidste: *Hvad der ikke kan indrømmes*, svaret i modsat Retning? Eller: hvad der af de Fleste for Tiden kan ventes, er vel, at de gjerne ville kalde os Christne, men ikke kunne forstaae, hvorledes vi kunne være det. De ville have det Guddommelige i det, vi have at bygge paa, saaledes skilt ud fra det Menneskelige, at man kan saa at sige tage og føle paa det, uagtet Guds Søn dog ikke havde været den, man kunde *høre og see og beskue og tage paa med Hænderne*, dersom han ikke var bleven et Menneske. — — —

s. 79

*Fra Zeuthen til Laub.
Fredericia, 5. August 1874*

Kjære Otto! Tak for Dit kjære gamle, men altid nye Fødselsdagsbrev! Der er en vis Evighedsduft over disse Breve. Siden sidst have vi blandt Andet hørt om, hvorledes s. 80 Din Skaal for Danmark har revet Stemningen med sig ved Kongens Taffel, og om den Dig tiltænkte smukke Gave af Præsterne i Dit malede Billede, begge Dele Tegn. hvor udmærket Du opfylder to vigtige Fordringer i Dit biskoppelige Kald. Dertil hører nemlig ogsaa ved særegne Leiligheder paa en smuk og gribende Maade at repræsentere Geistligheden. Jeg er i denne Tid en Stakkel i legemlig Henseende, som neppe kan faae et saadant Brev, som dette skulde være, istand. — — — Det er derfor for mig saare vigtigt, at endelig er en efter Alles Domme udmærket og for mig passende Candidat K. bleven enig med mig om, at han skal være min Capellan — — — Dette hører til de bedste Gaver, Gud kunde give mig paa de gamle, svage Dage, og jeg maae takke ham inderligt for denne som for uendelig mange andre gode Gaver. Men min Sygdoms Magt har endnu ikke taget af, og hvor længe kan man holde ud uden Appetit, og i ca. 3 Maaneder har jeg slet ingen Appetit havt, mindst til Kjød. Dermed har været forenet en vedvarende Gigt *) Zeuthen). — — —

Din gamle Zeuthen.

s. 80

*Fra Laub til F. L. Mynster.
Viborg, 4. Juni 1863.*

Kjære Ludvig Mynster! Jeg er jo ret et Bæst imod Dig i den sidste Tid — altid er jeg det dog ikke, — at jeg skriver saa Lidt til Dig, og, naar jeg skriver, dog ikke kan skrive Noget, som rigtig kan gjøre Dig glad, men, naar Du kommer s. 81 med Noget til os, hvormed Du vil gjøre os glade, kommer igjen med mine Indvendinger, som ikke blive bedre derved, at jeg siger, det er kun mine, og Du skal ikke bryde Dig om dem.

Jeg vidste nok, da jeg skrev om Psalmerne, at jeg rørte ved Din Øiesteen. — — Hvad Psalmer angaaer, har jeg det paa en egen Maade: jeg kan i Grunden ikke forstaae dem eller føle dem, førend jeg kan synge dem eller har sunget dem, om ogsaa kun „i Hjertet“; jeg er i denne Henseende vist meget „af Levi Stamme“. Og skal jeg ret forstaae dem, saa maae de have, som der staaer i Psalmebogen „Egen Melodie“ (rigtignok der undertiden, uden at de have Noget, som fortjener at hedde deres Eget). Derfor havde jeg tænkt mig, at jeg skulde faae Luthers Psalmer med deres egne Melodier, høre dem sungne af ham selv, altsaa tænkt mig noget Andet, end Du tænkte; og det skulde jeg lade være med. Jeg kan vel endnu blive cureret for min Egensindighed. — — — Hvad derimod Prædikenerne (Luthers Huuspostille) angaaer, hvormed jeg nu er kommen til 3die Hefte, — nemlig med Modtagelsen, ikke Læsningen, da haaber jeg, at Du ikke skal faae Andet end Glæde af mig. Vel læser jeg dem langsomt, — i længere Tid, f. Ex. da jeg sidst var hjemmefra, slet ikke, men naar jeg læser, er det med Glæde. Jeg længes nu efter at komme til at læse dem høit; men det vil vel ikke skee, før vi igjen tænde Lys om Aftenen, og da, med Guds Hjælp, Alt d. e. „Tante Rines“ Helbred, som i denne Tid omtrent har været os Alt, eller dog havt sin Indflydelse paa Alt, — igjen er i Orden. Jeg lovede hende forleden at opbygge hende med en Prædiken om „Omskærelsen“, og hun kunde ikke forstaae, at den Sag kunde opbygge hende. De to Nytaarsprædikener ere s. 82 ganske mageløse, — ligesom alle de andre. I Forbigaaende: jeg mener ikke det kan genere Nogen, at Luther har havt andre Meninge om Solformørkelser end Folk nutildags, — og „es läszt sich auch dabei etwas denken“. Saa Tak da, i en Sum — for dette og Alt. — — —

6

s. 82

*Fra Laub til C. L. N. Mynster.
Viborg, 6. Januar 1866.*

Kjære Mynster! Vel har jeg endnu kun for en Deel læst den Bog, De sidst har givet mig*). — Saadant maae heller ikke læses for hurtigt —; men jeg kjender dog nok til ret af Hjertet at kunne sige Dem Tak for denne Gave, som jeg jo i en dobbelt Betydning har faaet fra Dem. Der er jo ikke Lidet i denne Samling af Taler, som jeg allerede tidligere har kjendt, men som jeg længes efter at læse om igjen, f. Ex. de fyrstelige Confirmationshandlinge, som jeg i sin Tid har havt megen Glæde af. Men der er dog endnu mere Nyt, som jeg glæder mig til at gjøre Bekjendtskab med. Af Gravtalerne har jeg læst den over Weyse, hvor i Slutningen Anvendelsen af Udtrykket „Lieder ohne Worte“, er overraskende og opbyggelig. Dog, det er ikke Enkeltheder jeg vil nævne; det er Aanden, som gaaer igjennem det Hele, der er saa velgjørende. Baade af Gravtalerne og af Skriftetalerne har jeg læst flere, Alt med samme Glæde, fordi det overalt er den samme Mand, der taler. Men hvad s. 83 jeg især vil nævne, og hvad jeg indtil videre maae antage for det Bedste i den hele Samling, og maaskee det Bedste, jeg har seet af denne Mand, og som gjør, at man ikke kan tilbageholde det Spørgsmaal: hvorfor er der ikke blevet Mere af dette tilbage? — det er de to hidtil utrykte Prædikener, Afskeds og Tiltrædelsesprædikenen. Det er vel muligt, at der ikke altid har været den samme Fylde og Kraft i hans Prædikener som i disse to, hvor Anledningen mere end sædvanlig har maattet hjælpe til; men den samme Inderlighed og Sanddruhed har dog vist været i alle — denne Sanddruhed, som vel netop har bragt ham til at tilintetgjøre dem, for at det ikke maatte være Arbejder for Literaturen, men for Menigheden. Der er ved disse Prædikener tillige, — eller det er vel kun det Samme fra en anden Side — noget saa fuldendt Klart og Sikkert i Formen og Tilslutningen til Bibelordet, saa at man ved at læse (høre, vilde jeg hellere sige) føler sig saa tryk, medens man føres fremad. Thi De har dog ikke misforstaaet, hvad jeg engang skrev til Dem om Prædikener, der ere saa indtrængende, at de blive paatrængende, som om jeg vilde, at Prædikanten skal lade Tilhørerne sidde i Pxo. Jeg vil endnu tilføie, at jeg godt kan tinde mig i, og finder det rigtigt, at de yngre Prædikanter, som due Noget, heri gaae videre end vi Ældre, og saaledes vise, at de kjende den Tids Trang, hvori de skulle virke, — at jeg f. Ex. ikke vil kalde Angers Prædikener, hvis De kjender dem, paatrængende, men føler mig i høi Grad tiltalt af dem, og vel vilde ønske, at jeg havde havt noget af hans Begavelse. Men der er alligevel i disse to Prædikener af Paulli Noget, som mere er for mig, som trænger saa meget dybere s. 84 ind, fordi det tillige minder mig om en ældre Tid, og om den Mand. i hvis Skole baade Paulli og jeg har gaaet. — — —

6*

s. 84

*Fra Laub til C. L. N. Mynster.
Viborg, 27. October 1866.*

— — — Hvad „Brand“ angaaer — — troer jeg at maatte sige, hvad jeg strax vilde have sagt: at jeg er ganske enig med Dem, navnlig forsaavidt De ikke veed ret, hvad De skal sige, som jo ogsaa er en Dom. Jeg har læst den anden Gang, og paany fundet Meget, som man maae beundre, Skildringen af Agnes, Samtalerne med Fogden, imellem Klokkeren og Skolelæreren osv.; at frakjende dette Arbeide alt Digterværld, gaaer dog ikke an, — jeg vil, som De, nævne 4de Act. Men hvad saa det Hele angaaer, saa kan jeg, som de Andre her, der have hørt den ligeledes to Gange, ikke komme videre end til, at det ender som og er heelt igjennem en

Gaade; man faaer et uhyggeligt Indtryk, kan ikke komme igjennem liskirken til det, som vel efter Digterens Mening skal være bagved. — — Vilde han vise, at den Vei, Brand gaaer, er den urette, saa maatte han ogsaa vise, hvilken der er den rette, og hvor Afgangen begynder, stille Andre ved Siden, som kunde være Repræsentanter for det ægte Christelige. Det er hverken Doctoren eller Fogden; ligeoverfor dem er Brand i sin gode Ret, om end Doctoren peger paa, hvor det mangler. Agnes alene forslaaer ikke hertil, da hun maae følge paa hans Vei, saa at det dog seer ud, som om den sande consequente Christendom bestaaer i at see Herren og s. 85døe. Her er dog en stor Mangel baade i digterisk og religiøs Betydning. Bedre er det ikke, dersom Digteren har havt S. Kierkegaard umiddelbart for Øine (hvorved Helweg maatte faae Ret i at kalde ham „Livets“ og Brand „Digtets Helt“, — og som ved paany at læse sidste Act har paatrængt sig mig, thi her maae man næsten nødes til at tænke paa „Øieblikkenes“ Tid), og har villet skildre hans Undergang; thi saa burde han dog ligefuldt ved sin Skildring give en Forklaring. Nu staaer det Hele som en Gaade, videre kan jeg ikke komme. Og synes De ikke i det Hele, at der i den norske tragiske Poesie mere og mere er en saadan Tendens til det Gaadefulde, Storartede, men Taagede eller liskirkeagtige, som man skal tage sig i Agt for at beundre (f. Ex. Sigurd Slembe)? — —

s. 85

Fra Laub til C. L. N. Mynster.
Viborg, 27. August 1868.

— — — Hvad Øhlenschläger angaaer, da maae jeg først fortælle Dem, at jeg har havt et lille Besøg af hans yngste Søn, og har glædet mig ved at mindes om Faderen ved Meget i Ansigt og Stemme. Jeg vilde vist, naar jeg havde Ro til at give mig mere af med Sligt og læse om igjen, give Dem Ret i Meget; jeg vilde vel tinde, at det var en egensindig Vedhængen ved noget Tilvant, naar jeg generes af, at det Dramatiske benytter det Lyriskes Former, og derved maaskee forstærker sin egen Virkning. Men saa vilde jeg dog tillige henstille, som et Spørgsmaal til Dem, om der dog ikke paa anden Maade efterhaanden (i Ø.s „senere“ Dramaer) kommer en Overvægt s. 86frem af det Lyriske (det Subjective) over det Dramatiske (Objective), som faaer nogen Indflydelse paa Charakteerskildringen og Handlingen (at Digteren i en vis Henseende mere trækker den gamle Tid hen til sig. end gaaer tilbage i den, o. lign.)? Det er kun et almindeligt Indtryk jeg har, Exempler kan jeg ikke nævne. Det forekommer mig, som om flere af hans episke Arbejder, f. Ex. Helge, staae høiere end adskillige Tragedier. Men De maae ikke forstaae mig, som om jeg er „kommen ud over Øhlenschläger“. Det Sunde ved hans Digtning føler jeg netop stærkt, naar jeg kommer i Berøring med Noget af det i den nyere, især norske Poesie, som ikke kan komme høit nok op paa Fjeldene og i Skyerne, hvor den seer ganske andre Ting end vi i, hvad vi kalde Menneskeverdenen. Det harmer mig, naar jeg hører, at Øhlenschläger endnu ikke hører til de rette danske Digtere, at i Vaulundur er endnu ikke den rette Sagatone (dette Arbejde er knyttet til mine tidligste Barndomserindringer, som vaagne, hvergang jeg læser det om; det er altid nyt og friskt for mig). — — Thomas Lange er læst heri Huset med Glæde; men just derfor ikke af mig; thi jeg faaer ikke læst ret Meget af den Art, uden ved at læse det høit, ikke, naar man ikke vil bie paa mig. En Undtagelse er gjort med „Fiskerjenten“, som jeg traf og begyndte paa en af mine Reiser, og saa læste til Ende, da jeg kom hjem. Der er Meget i den, som tiltrækker, men tillige Meget af en anden Art, Originalt er det, men skal det ogsaa være. Det faaer man stadig et Indtryk af (det Umiddelbare, den stille virkende Digterkraft, som hos Øhlenschläger, ihvormeget Forfængeligt der vel ogsaa hos ham kan være kommet frem bagefter, — bliver mere og mere sjældent). Og saa er s. 87Digteren endda standset der, hvor Opgaven egentlig begyndte; thi at beslutte at være Skuespillerinde og dog Christen er ikke det Sværeste. Ogsaa her kommer det Christelige og Brydningerne i det frem, men jeg veed ikke, om ret med Sandhed, det vil sige af sig selv, uden Tendents; dette kan neppe siges om den Maade, hvorpaa det Grundtvigske tages tilhjælp, som vel heller ikke er skildret eller antydnet rigtigt i den afdøde Præstekone. Det, der synes at gjøre Udslaget, er en Antydning af, at Gud selv er Skuespiller eller Digter, og uddeler Rollerne; men skulde en Pietist ikke kunne værge sig herimod med det Svar, at her er netop det Modsatte af Skuespil? — —

s. 87

Fra Laub til C. L. N. Mynster.
Viborg, 2. April 1869.

— — — Ad vocem Philosophie — har jeg da læst R. Nielsens Religionsphilosophie. Det er en underlig Bog; hvad Stilen angaaer ligesaa blandet som en gammel Domkirke, hvorpaa der har været bygget i mange 100 Aar, men vist af den modsatte Grund, thi jeg antager, at det er et Hastværksarbejde, og der er Partier, hvorom jeg har meent at kunne mærke, at de have ligget i hans Pult til andet Brug, og nu ere komne til Anvendelse. Undertiden staaer han saa høit oppe paa Kathedret, at jeg ikke forstaaer ham; paa andre Steder befinder man sig som i en Salon blandt en Kreds af fine, aandrige Damer. Forsaavidt ere de to Principer komne til deres Ret og have faaet hvert sit Terrain, hvor de ere eneraadige. Men forresten er Grændsen ikke stærk nok til s. 88at holde dem ude fra hinanden: naar man kommer ind paa Troens Territorium, er der ikke Tale om at troe det Umulige, som „ikke kan troes“, nemlig hvad Videnskaben har erklæret for det Umulige. Er saa ikke Mediationen (denne Kierkegaards horreur) i fuld Gang? og hvori bestaaer saa Forskjellen imellem hans dobbelte Princip og Martensens christelige Speculation, uden at M. har gennemført sin Tanke med stort Alvor, medens „Religionsphilosophien“ gjør (paa mig) Indtrykket af en Gladiatorkamp. Mærkeligt, at denne

Bog endnu ingensteds er omtalt (saavidt jeg har seet), ikke heller i Kirketidenden. Skulde man, trods Koketteriet fra Nielsens Side, mærke, at man her er kommet i et farligt Naboskab? thi man kan dog fra den Side neppe altid være tilfreds med de, snart antydede, snart tilhyllede (i saadanne Partier er der en mærkelig Korthed ved Siden af saa megen anden Bredbed) Resultater. — — —

s. 88

Fra Laub til en ung Præst i Viborg Stift

Viborg, 30. November 1863.

Kjære B.! Jeg skulde jo begynde med en Undskyldning for, at jeg kunde glemme netop Dem med Edsformular; thi at min nye Amanuensis ikke vidste, at De var til, behøver neppe nogen Undskyldning. Nu kan De jo antage, at just fordi jeg hos Dem var sikker paa Troskaben, glemte jeg Eden. — — — Hermed er nu ogsaa jeg færdig med det Embedsmæssige og kommer til det lange Postskript i Deres Brev, hvori De, ligesom man siger om Fruentimmerbreve, — har sagt det Vigtigste. Dette var det, De skulde have en Tak for. Er s. 89det ikke en Aftale mellem os, at De engang imellem skal fortælle mig, hvorledes De har det, om jeg end ikke hver Gang kan overkomme at svare derpaa, og at De vil troe, at De glæder mig dermed? Men denne Gang maae jeg, — uagtet jeg har meget Skriverseri i disse Dage — dog saa snart som muligt sende Dem et lille Svar. Jeg troer, at naar man er paa den Maade glad, som De i Deres sidste Brev, saa trænger man ikke blot til at tale og skrive og synge derom, men ogsaa at faae en lille Gjenlyd deraf tilbage, — og til at faae en Vished om, at alt det „Uregelmæssige“ derved, med de korte og lange Linier, ogsaa er bleven forstaaet paa rette Maade. Ja, min kjære unge Ven, jeg kan ikke sige Dem, hvor godt det gjør, imellem de regelrette Breve, af og til at faae et saadant Brev fra en af sine Præster. Er der Noget, som kan give mig en umiddelbar Vished (som vi forøvrigt i Reglen ikke skulle forlange at faae umiddelbart) om, at jeg ikke er ganske forgjæves paa denne Plads, da er det Deres Breve, — allerede de urolige, halv forknytte, som jeg tik, medens Psalmebogssagen stod paa, men hvor meget .mere da dette glade, som viser, at De trænger til mig, ogsaa naar De ikke trænger til min Hjælp, uden maaskee for at jeg skal hjælpe Dem med fremdeles og altid at være glad. Ja, Gud give, jeg maae kunne det, hver Gang De kommer til mig. Man siger, at „Biskoppen holder paa Troen, og Capellanen paa Sangen;“ at Biskoppen ogsaa holder paa Sangen, det kunde man vel allerede mærke lidt til i den sidste Nytaarshilsen; jeg har altid elsket Kingo for de to Linier:

Syng og troe, saa skal Du stige
Syngende til Himmerige!

s. 90Og at jeg ogsaa elsker den uhørlige Sang, som i Deres Breve altid lyder igjennem, men denne Gang

Som sig Morgenlærken svinger
Glad med Sang i høien Sky, —

det vilde jeg i disse Linier sige Dem. —

s. 90

Fra Laub til en ung Præst. Viborg, 5. April 1864.

Kjære B.! — — Jeg kan ikke lade være at sige Dem med et Par Linier, at jeg har seet Anmeldelsen i Avisen om ham, som var given Dem tilbage, og nu alligevel er tagen fra Dem. Kan De saa alligevel være glad, og gjøre de andre Bedrøvede glade? Ja, jeg troer, at De har den Glæde, som Ingen kan tage fra Dem, og at De ogsaa, naar Døden stænger til omkring Dem, og De er skilt, ikke fra de Glade, men, hvad der paa en saadan Tid er det Tungeste, fra de Bedrøvede, alligevel kan være „Lærken paa Græstørven“, og synge, om end noget alvorligere, dog saa lydt, at det kan høres over til det andet Land, hvor Qvinderne sidde og see hen efter Stedet, hvor de lagde ham, — og minde Dem om, at ogsaa Enkens Søn i Nain blev kun given tilbage for en kort Tid, som et Tegn paa, at Døden dog engang for evigt skal slippe sit Bytte, og at vi derfor dog skulle være glade i denne Verden, der væsentlig er Dødens, men hvor Livet allevegne titter ind og smiler til dem, der længes efter det, og vide, hvor det er, og hvem det er, og at han, som er Livet, er med os alle Dage indtil Verdens Ende, — og saa er han der, og Døden er ikke mere. „Som bedrøvede og dog glade! Ikke sandt, kjære s. 91Ven, saaledes har De det, og saaledes skulle Deres Venner dele det med Dem, — vi her, som ere det endnu mere efter Deres sidste Brev.

Deres O. Laub.

s. 91

Fra Laub til en ung Præst. Viborg, 10. April 1867.

Min kjære B.! — — — Sandsynligviis i August skal vi, om Alt gaaer vel, have et Missionsmøde i større Stii, med Dr. Kalkar, destoværre ikke med saadan Plads, hverken i Kirken eller andetsteds, som vi kunde ønske. Deres Sognemand har seet ret, da han i Anledning af min Nytaarshilsen opdagede, i hvad Retning mine Missionstanker naturligt gaae. Det Naturlige og Sunde er dog, at Menigheden missionerer udad, og en Menighed, som med alle sine Skrøbeligheder dog fortjener dette Navn, kan kun missionere udad; Alt, hvad man vilde benævne hos den som indre Mission, er kun forskellige Former af Opbyggelsesarbeidet, hvorved man søger det Fjernere og Forvildede. og hvorved Præsten vistnok behøver Hjælp , hvori Menigheden i sin Heelhed, de ægte Lemmer, maae tage Deel. Derfor er Navnet „indre Mission“ Betegnelse af, at der indenfor Menigheden er Meget, som ikke hører Menigheden til, ikke engang i Betydningen af det, som er givet den, for nu ret at vindes og tilegnes, ikke engang som en Hedningenes Forgaard. Dermed er det ikke min Mening at erklære mig imod „den indre Mission“, saaledes som den i vor Tid i alle Lande er kommen frem, vistnok med en indre s. 92 Nødvendighed; jeg troer vi To kunne see Sagen temmelig eens: den har sine Farer og der skal vaages; men der udrettes ogsaa meget Godt ved den. Jeg har i Sommer — langt herfra — truffet paa en indre Missionair („Colporteur“ troer jeg dog han kaldtes), som Præsterne holdt meget af, og som gjorde et godt Indtryk. Saaledes som den indre Mission nu drives hos os, dog væsentlig af Præster, bør man indtil videre have Tillid til den. Men selv om der ikke maa frygtes for Udskeielser (saaledes som De øiner et Spor deraf i Miss. Tidenden, — et Hang til Snakkesalighed og til Hørsalighed, til at dvæle paa Torvet, Acta 17,21, hvor man dog kun skal lade sig leie, for saa at gaae hen i Viingaarden), saa skulde dette Mere dog altid nævnes med et Suk, som et Vidnesbyrd om Noget, der skal sørges over, eller som et Gode, der skal afløses af noget Bedre, naar det ikke længere behøves (og her er saa igjen en Fare, at betragte dette som den rette Menighedstilstand, hvormed Maalet paa Jorden er naaet). Derfor vil jeg gjerne, at „den ydre Mission“ skal stilles ved Siden, ikke i Skygge og Baggrund, som den rette glædelige, der skal vare ved, og som ogsaa, naar den tages med Nidkjærhed — i en ond Tid kunde paatage sig en stor Deel af den indre Missionsgjerning (som var Tilfældet i min Præstetid, da man endnu ikke havde hørt om indre Mission). — — —

s. 93

*Fra Laub til en ung Præst.
Viborg, 6. December 1871.*

Kjære B.! Det gaaer saa daarligt med vor Correspondance, fordi jeg har saa Meget af den Slags (som jeg ellers vilde regne til mit Kjæreste), at jeg maa baade smøle og jadske. — — — Det glæder mig naturligviis, at De læser Hebraisk og befinder Dem vel derved. Tab nu bare ikke Modet, naar De naaer til Propheterne og støder paa saa Meget, som De vist første Gang og mange Gange maa lade ligge, o: tage paa Tro og Love. Jeg har nu drevet det i omtrent lige saa mange Aar, som De har været til, og maa dog lidt standse; men saa, naar et Lys gaaer op, en ny Stjerne paa denne Himmel, som man før ikke har seet, — hvilken Glæde! Fordi man har seet Solen, kan man dog ikke undvære Stjernerne. Det er et underligt Sprog det hebraiske, i samme Betydning, hvori Psalmen siger: „Alle Ting ere underlige“. Det er jo et dødt Sprog, men saaledes som alle Propheterne og Christus selv er død, eller dersom dette Sidste skulde være for meget, saa dog som han gik hen, levendegjort i Aanden, og prædikede for Aanderne. Her er en Stilhed, som naar der er talt. Og det glæder mig naturligviis, at De elsker Ethiken; men det glæder mig endnu mere, at min gamle forpiinte Broder kan skrive, — — at Ethiken i denne Tid er hans „dybeste Qvietiv“. Jeg læser undertiden Noget af denne Bog om Aftenen for Tante Rine og Flere, og længes efter at komme til at læse den for mig selv igjen; men der er saa meget Andet, som maa læses, — ja, man bliver aldrig færdig, især naar man, som jeg, altid mere trænger til at gaae baglænds i sin Læsning, tilbage til det Prøvede. Saaledes s. 94 har jeg igjen maattet læse den Samtale af Schelling, som citeres i Ethiken S. 101 *), og Mere af Schelling. Men især har jeg nu faaet fat paa Fr. Baader, foreløbig kun hans Biographie og Breve; men man kan ikke møde ham — ligesom det ogsaa har været i det virkelige Liv —, uden strax at komme ind i Sagen selv. Hans Skrift er Qvadratskrift, ligesom Hebraisk, som han anseer for Ursproget (maaskee ikke hvad Legemet, men hvad Aanden angaaer), undertiden uden Vocaler, saa man selv maa sætte dem til; men saa Qvadrat- og Qvaderstensagtigt, at man ikke vover at sige ham imod, naar han taler af det Dybe (naar han taler om Luther — han var jo Katholik — kan man undertiden blive vred). En Prøve af den lettere Art: „Gud har deelt saaledes med Menneskene, at han vil forløse, vi skulle kun ydmyge os; men saa daarligt er det med os, at han maa paatage sig det Sidste med og udvortes fra hjælpe os til at kunne gjøre det indvortes“. — — — Om Paludan Mullers Nyeste kan De sige mig Noget, naar De har læst det; saa vil jeg endnu sige Dem Noget med Hensyn paa de unge Theologer, som ikke kunne tinde sig i, at man i Folkekirken skal „gjøre Herren sin Opvartning“. Ligesom Martensen taler om en Natur i Gud, hvad jeg anseer for en umistelig Sandhed, saaledes maa der ogsaa tales om en Natur i Kirken (skjøndt den er et aandeligt Huus); denne Natur har selvfølgelig ikke Selvbevidsthed og egentlig Villie, men er dog den Grund, hvoraf det rette Aandelige maa voxte op, — thi ingen Plante kan svæve i Luften („den flyvende Sommer“ er kun Edderkoppespind). Nu kunne Mange blive i denne Grund, s. 95 uden nogensinde ret at vide eller ville Noget, og det er Skade for dem; men de høre dog med til det, der bærer Christendommen videre frem: at ville hugge denne Deel af, er at ville hugge Rødderne og Fødderne af sig selv. Lad os blot betænke, hvad vi selv havde været, hvis vi ikke havde haft en saadan Menighedsnatur at komme frem og faae Fodfæste i, som for de Gamle iblandt os endda saae langt mindre christelig ud end i disse Dage! Alt her væsentlig vel, — flittig Hilsen navnlig til den forestaaende Høitid og Overgang til et nyt Aar, fra og til Alle, ved

Deres O. Laub.

s. 95

*Fra Laub til en ung Præst.
Viborg, 25. Januar 1873.*

— — — Jeg har ellers i den senere Tid i „Indre Missions Tidende“ fundet flere Prædikener, som jeg kunde synes om. Rigtignok har jeg til samme Tid fundet Andet, og det tidt Meget, eller Alt i et No., som jeg ikke gad læst (f. Ex. Drømme af et sentimentalt Fruentimmer — skulde man troe, — men det var nok alligevel et Mandfolk), og jeg har tidt tænkt paa, om det var Ret at holde dette Blad, som skyller saa meget Vand hen over Danmark. Paa den anden Side har jeg meent, at jegburde dog see det, for at vide Beskeed. — — — Man kan spille en Mængde Tid med at læse saa Meget, som man ingen Glæde har af. Da er det langt bedre at læse det Gamle om, som man veed, hvad er, — og saaledes gjør jeg dog stadig. Der ere Ting, som jeg regelmæssig efter nogle Aars Forløb læser om igjen. Frem for Alt staaer Bibelen, som dog er og bliver det bedste. Jeg s. 96 har beskæftiget mig ikke lidt med Hjob, som jeg dog gjerne engang vilde forstaae rigtig tilbunds, og med Psalmerne, som jeg helst vilde lære udenad (hvortil jeg doger bleven for gammel). Hvordan gaaer det med Deres hebraiske Læsning? De er da ikke falden fra? Naar De engang naaer til Psalmerne (eller forinden), — saa læs Kierkegaards Forklaring af den 25de; men køb den, hvis De ikke eier den, og bliv ikke træt af at læse om og om, — thi den maa omtrent læres udenad, før man ret kan forstaae den. Den er vel et Nonplusultra af Kierkegaardsk Tunghed, men dog kun, fordi hvert Ord er en Tanke, eller et selvstændigt Led i een stor Tanke! Læs f. Ex. det Vers: „han underviser Syndere paa Veien“ („paa“, ikke „om“ —, saaledes oversætter han, — begge Dele kunne kaldes rigtigt, vel endog paa een Gang). Hvor der er en uhyre Forskjel paa K. og Martensen (som jeg neppe fik til at læse dette), som ikke behøver alt det Meget, for at faae det Hele — den store Sammenhæng frem, og derfor har den store Klarhed, saa man fristes til at læse ham for hurtigt, og af den Grund maa læse om igjen — mange Gange. Men skjøndt det er vist, at de mange Ting volde Uro, — saa har det dog megen Tilløkkelse for mig, ogsaa at faae alt det Smaa med, — saaledes som det skeer, og tidt til min store Glæde, ved at komme efter, hvad et hebraisk Ord dog egentlig betyder, — derfor læser jeg Hebraisk, men Martensen ikke mere. — — —

P. S. Jeg har i „Indre Miss. Tid.“ lige nu seet en Prædiken, hvorefter det, hvorpaa det kommer an, er: ikke at ville være „et skikkeligt Menneske“ — see Hjob 42, 7.8.

s. 97

*Fra Laub til en ung Præst.
Viborg, 21. August 1874.*

Min kjære B.! Nu først kommer jeg til at tænke alvorligere, eller virksommere, paa den store Bunke Breve fra d. 6te; og saa skal De ikke blive af de Sidste, om end maaskee af dem, paa hvis Nøisomhed der maa gjøres meest Regning. Thi om Lige for Lige bliver der ikke mere Tale imellem os, før, med Guds Hjælp, naar De har været gammel, og vi Begge ere blevne unge paany. Altsaa: kort og godt, — jeg haaber, hvad jeg skal skrive om, vil befindes at være godt. Min Indgang i mit 70de Aar (Ps. 90 — kun med dette Citat kan jeg gjengjælde Deres Ps. 76) kom til at høre til de gladeste i mit Liv, fordi jeg — i en bestemt Følelse af, at nu begyndte jeg paa det Aar, som, uden at Nogen maatte overraskes derved, uden Noget extra ordinem, kunde blive det sidste, hvorfor jeg og med en mere end almindelig Glæde og Tak kunde see tilbage paa den hele lange Række, — befandt mig omringet af saa Meget, som efter den gode Orden skulde blive ved at leve her og for en Deel lige havde begyndt derpaa, og som var mit, saa jeg dog levede i min egen Ungdom og Fremtid. Jeg stod ikke „beknyttet“ imellem de to Ting, hvorimellem nu Gud maa vælge, — den Følelse vil vel ogsaa komme, — men den Dag var det mig, som om de to Ting godt kunde følges ad og ikke vilde slippe hinanden, hvilken der saa blev valgt. Noget Saadant siger man ikke sig selv, det gives fra Himlen. — — —

7

s. 98

Tale ved Provsteindsættelse. 7de September 1864.

Matth. 12, 14—21.

Men Pharisæerne gik ud og holdt Raad med hverandre, hvorledes de kunde omkomme ham. Men der Jesus mærkede det, veeg han bort derfra; og meget Folk fulgte ham, og han helbredte dem alle. Og lian bød dem strængeligen, at de ikke maatte aabenbare ham; at det skulde fuldkommes, som er talet ved Propheten Esaias, som siger: See min Tjener, som jeg haver udvalgt, min Elskelige, til livem min Sjæl haver Behagelighed! jeg vil give min Aand i ham, og han skal forkynde Hedningerne Ret; han skal ikke trætte og ei raabe, og der skal ikke Nogen høre hans Røst paa Gaderne; han skal ikke sønderbryde det knuste Rør og ei udslukke den rygende Tande, indtil han udfører Retten til Seier; og Hedningerne skulle haabe paa hans Navn.

Mine Brødre og Medtjenere i Christi Kirke! Vi ere forsamlede her i en snevrere Kreds, — vel med en Deel af Menigheden, om hvilken vi maae ønske, at den altid vil være med og forstaae, at hvad vi have at forhandle med hverandre, angaaer ogsaa den, og vi formaae Intet, dersom den vil forlade os, — men dog i en snevrere Kreds omkring det Alter, om hvilket vor hele Tjeneste skal samle sig, for at høre, hvad vi især trænge til, hvad der kan gjøre os dygtigere, sikkert, frimodigere i vor Tjeneste. Vor Gjerning idag er at hilse paa de Mænd, hvem i Aarets Løb et særegent kirkeligt Embede er blevet anbetret, og modtage deres hellige Løfte, men da og at minde dem og os selv om, at der egentlig kun er eet Embede i Christi Kirke, som vi altid maae ansee for den væsentligste Deel, hvori vi skulle blive med vor hele Kjærlighed. Og hvad dette Embede er, hvortil det skal føre, hvorledes det skal varetages, derom hørte s. 99vi i den forelæste Text Ord, som bør gaae os til Hjerte og tages med, naar Enhver igjen gaaer i sin Gjerning iblandt dem, han nærmest sattes til at arbeide for. Thi enhver Tjener, til hvem Herren skal have Behag, maa dog ligne det Billede, som her stilles os for Øie, maa dog have af den Aand, som forkynder for Folkene, hvad Ret er, ikke lade sig føre af det omskiftende Veir, fuldvis paa, at hvad saa Menneskene-mene og gjøre, maa dog tilsidst Retten udføres til Seier; han maa have den rene, hellige, fuldvisse Aand, men da og den ydmyge, sagtmodige Aand, som ikke vil trætte, ikke raabe, hvis Røst ikke høres paa Gaderne, som. ikke vil knuse og dømme, men læge og opreise, som veed og ikke glemmer, at Guds Vei til Retfærdighed er Barmhertighedens Vei. Men skulle vi i al vor Skrøbelighed og Ufuldkommenhed blive saadanne Tjenere, som Gud kan have Behag i og bruge i sin Tjeneste, da gjælder det jo først og altid om at see hen til ham, som er den rette Tjener, ved hvem Gud vil føre sin Sag til den rette salige Ende, see ham, som han er, ham, i hvis Fodspor vi skulle træde, uden hvem vi Intet kunne gjøre; vor hele Tjeneste bestaaer jo i at føre de Andre til ham, at de maae finde ham, blive i ham og selv dannes til Lighed med ham. Derfor er det Hans Billede, vi i vor Text, ville beskue.

Vi hørte først, at Phariseerne gik ud og holdt Raad imod ham,. hvorledes de kunde omkomme ham. Og lader os sige det strax: den Tid er ikke omme, da Menneskene holde Raad imod ham; den bliver, saalænge denne Verden bliver. Mange gjøre det, fordi de hade ham, fordi han vidner imod dem, at deres Gjerninger ere onde, fordi de have en dunkel Anelse om den Magt, s. 100som er given ham til at forstyrre deres Rige; men langt Flere gjøre det, fordi deres Tanker ere langt borte fra ham, i denne Verden og dens Handeler, hvormed de fylde Alt, saa der bliver ikke Plads for ham. Derefter hedder det i vor Text: Men der Jesus mærkede det, veeg han bort derfra, og der føies til, at han bød strængeligen dem, som fulgte ham, at de ikke maatte aabenbare ham. Det undrer os maaskee, naar vi oftere læse i de evangeliske Beretninger, at han forbød dem, hvem han helbredte, at tale derom. Var han ikke kommen til Verden for at aabenbare Guds Herlighed? og havde ikke hans Brødre Ret, naar de sagde, at den, som gjør Saadant, maa ikke være i Løndom, men vise sig for Verden *)? og bleve ikke hans Disciple sendte ud for at prædike herom for al Skabningen, og gaaer ikke vor Tjeneste endnu ud paa det Samme, at han ikke maa være skjult, men aabenbares for Alle? Men maae vi ikke dog forstaae, at det er ikke denne Aabenbarelse, hvorom han taler, ikke den, som kommer fra et Hjerte, der troer paa ham og elsker ham og ikke kan tie med, hvad det har fundet hos ham, men det er den Aabenbarelse, som ikke troer og ikke elsker ham, men elsker Verden, den Aabenbarelse, der vilde stille ham frem for Folket som den forjættede og forventede Konge, al Verdens og alle Folkenes Herre, der nu skulde skaffe sit Folk Ret og oprette Riget i jordisk Herlighed, ikke i Guds, men i Verdens egen Herlighed. Hvad han mener, maae vi dog forstaae, naar vi høre ham prise sin Fader, fordi det, der er skjult for de Vise og Forstandige, er aabenbaret for de Umyndige **), naar vi høre ham sige: Guds Rige s. 101kommer ikke saaledes, at man kan vise derpaa; thi see, det er indeni Eder *). Hermed viser han dog hen til den rette Kilde til Alt, hvad der skeer i Verden: indvortesfra, fra Hjertet, udgaae alle onde Tanker **); men da maa og alt det, som skal seire over det Onde, udgaae indvortes fra: i Hjertet maa det faae Rod og voxer frem, og naar det der har faaet en Skikkelse, naar det da aabenbares, da er. det Sandhed, da er det Guds Rige, som kommer. Thi tilsidst, skal dog denne Jesus komme i sin Faders Herlighed, og alle Folk skalle samles for ham, og alle hans Fjender lægges under hans Fødder; men just fordi dette er Tidens Ende, derfor skal det ikke komme midt i Tidens Løb. Og havde han da ikke Ret, da han svarede sine Brødre: Min Tid er ikke endnu kommen ***). Hans Tid kom ogsaa her paa Jorden, den, hvorom han bad: „Fader, Timen er kommen; herliggjør Din Søn, at ogsaa Din Søn maa herliggjøre Dig“! men hvor ganske anderledes kom den, end man havde ventet den: hans Kors, hans Tornekroner, dette skulde være hans Herlighed i Verden, hans Seir over Verden. „Han vey bort“; saaledes kan der siges om hans hele Liv paa Jorden; men han veg ikke bort fra sin Gjerning, som var givet ham at fuldkomme. Han veg bort for at gaae sin egen Vei, hvor Ingen kunde standse ham, som vor Text beskriver i Ord, der ligeledes kunne betegne det Hele: „meget Folk fulgte ham, og han helbredte dem alle.“ Og da nu Evangelisten i sin Fortælling var kommen til dette Sted, da maatte han tænke paa, hvad der var talt ved Propheten Esaias: „See min Tjener, s. 102som jeg haver udvalgt, min Elskelige, til hvilken min Sjæl haver Behagelighed; jeg vil give min Aand i ham, og han skal forkynde Hedningerne Ret; han skal ikke trætte, og ei raabe, og der skal ikke Nogen høre hans Røst paa Gaderne; han skal ikke sønderbryde det knuste Rør, og ei udslukke den rygende Tande, indtil han udfører Retten til Seier; og Hedningerne skulle haabe paa hans Navn.“ Er dette ikke Billedet af vor Herre og Mester, som han var den hele Tid, fra han begyndte at drage om iblandt Folket, indtil han havde fuldbragt Alt paa Korset, indtil han sagde til Disciplene: gaaer ud i al Verden og prædiker Evangelium for al Skabningen! Men det er Mere, det er Billedet af Guds Riges hele Gang i denne Verden, fra Begyndelsen af, da Synden og Døden og al Elendighed var kommen herind, indtil Enden, naar den store Seier er vunden, naar Alt, hvad der er udrettet i det Skjulte, skal aabenbares. Propheten taler om ham, der skulde komme, men maa dog i Aanden have seet ham som den,

der ikke var langt borte, som den, der selv var med i Alt, hvad der skeede, medens Veien beredes for ham. „Han var i Verden“, siger en anden Evangelist, og han taler om den Tid, da endnu ikke Ordet var blevet Kjød, — „han var i Verden, og Verden er gjort ved ham, og Verden kjendte ham ikke“^{*}). Ja fra den Tid af, da Verden vendte sig fra Gud, har han kunnet sige: Jeg udgik fra Faderen og kom til Verden^{**}). Han fulgte med Adam, da Paradisets Porte lukkedes efter ham; han kom til Abraham i Mamre Lund; han var Klippen, som fulgte s. 103 med Folket i Ørken^{*}), som førte det derind, hvor det skulde dannes til Guds Folk. Han var i Verden, men ikke som Verdens Herre; Verden gik sin Gang, de store Riger opstode, stødte an imod hverandre og gik tilgrunde, og det lille Folk blev draget med ind i Hvirvelen. Han fulgte med dette Folk, biende, bedende, ikke at Gud vilde tage det bort fra Verden, men at han vilde bevare det fra det Onde^{**}), bevare og berede det til den gode Tid, at der maatte være de, som forventede Forløsning i Jerusalem, og vilde glæde sig, naar Timen kom, da der skulde siges: „Eder er idag en Frelser fød.“ „Hans Røst hørtes ikke paa Gaderne“; men i Løndom talte han til dem, som havde opladte Hjerter, sagde: „Mit Folk, gaa ind i Dine Kamre og luk Døren efter Dig! skjul Dig et lidet Øieblik, indtil Vreden gaaer over“^{***}). Og efterat han har forladt Verden og er gaaet til Faderen, er det dog ikke endnu det samme Billede, hvori vi see ham? Han veed, at ham er given al Magt i Himmelen og paa Jorden; men denne Magt er ikke Verdens Magt, hans Rige er ikke af denne Verden, bans Seier, hans Fred er af en ganske anden Art end Verdens. Der har været en Tid, da man meente, at hans Kirke skulde være en Magt i denne Verden, gjøre sig Riger og Lande underdanige, herske over Konger, styre Begivenhedernes Gang og holde Dom over det, som stod den imod; men da viste det sig ogsaa, at den var bleven ganske verdslig, maatte nu og staae Last og Brast med de andre Riger i Verden, og kunde ikke være det faste Sted, hvor de, som trængte til noget Bedre, noget Evigt, kunde finde s. 104 Hvile for deres Sjæle. Og da Gud igjen vilde begynde noget Bedre, vilde bedre sin vanslægtede Kirke, da skeede det efter Forbilledet af den Tjener, den udvalgte og elskelige, som ikke raaber paa Gaderne, ikke søger Ære og Herlighed i Verden, men vil helbrede de Saar, som Verden har slaaet, overvinde det Onde med det Gode og seire ved Barmhjertighed. Gid vi, som ere opfødte i denne rensede og fornyede Kirke, og nævnes efter ham, ved hvem Guds Ord igjen kom til Live, gid vi, som ville være denne Kirkes Tjenere, aldrig maae glemme, at der ikke er given os nogen anden Magt end den, som ligger i Christi Evangelium, naar det forkyndes af et ydmygt og troende Hjerter, i Kjærlighed til ham, som gav det, og dem, med hvem det skal deles.

7*

Lader os tænke paa den Tid, hvori vi leve; thi først da forstaae vi Guds Ord, naar vi føre det ind i vore egne Anliggender, naar det der bliver os Lyset, som skinner i Mørket. Hvad er det dog for en Tid, vi have oplevet, hvor sørgelig, hvor forfærdelig! Hvem kan tænke paa det Land, hvor vore Fædre have arbejdet for os, hvor vi skulle fuldende vore Dage og vore Børn efter os, uden at føle dets Nød som sin egen? thi vare ikke dets gode Dage vore egne gode Dage, og er ikke dets Fremtid vor og vore Børns? Vi meente, at den almægtige Gud maatte staae den Svage bi, kunde og maatte udføre Retten til Seier, og nu er det dog skeet ganske anderledes: han har ladet vore Fjender trænge ind i Landet, ja i vore Boliger. Hvem af os har troet, da vi sidst vare samlede her, at vi skulde opleve denne Dag? Hvad da? skulle vi lade Hænderne synke, og i ørkesløs, ængstelig Forventning bie paa, hvorledes Verden vil stille vor Sag? Eller er Gud bleven utro, og har s. 105 beskæmmet dem, der haabede paa ham? Nei, han er endnu den samme almægtige, hellige, barmhjertige Gud, og hans Vei er den samme. Derfor siger han endnu idag som i Prophetens Dage: See min Tjener, hvem jeg har udvalgt, min Elskelige, i hvem min Sjæl har Behagelighed, — han skal udføre Retten til Seir. Ham er given al Magt, ogsaa Magt til at holde Dom, efterdi han er Menneskens Søn^{*}). Men ogsaa han er endnu den Samme; Christus Jesus er igaar og idag den Samme, ja til evig Tid^{**}), og hans Vei er endnu den samme: hans Røst skal ikke høres paa Gaderne, han kan ikke indblande sig i denne Verdens Handeler; dersom vi begjerede, at han nu skulde komme og skifte Ret imellem os og vore Modstandere, saa vilde han jo gjentage sit gamle Svar: Menneske! hvo har sat mig til Dommer eller Deler imellem Eder^{***})? Hans Puge er ikke, kan aldrig blive et Rige af denne Verden; han kan aldrig bruge dens Vaaben, eller dens snilde Raad og krogede Veie, saalidt som føre til dens Herlighed. „Han skal udføre Retten til Seier“, — dermed skal det Hele ende; men indtil Enden kommer, saalænge han endnu er paa Veien, skal han ikke sønderbryde det knuste Rør, ikke udslukke den rygende Tande, og vi maae dog forstaae, hvor sandt en af vore Digtere siger:

Men skjøndt Du længes, o Christenhed,
Saa glem dog ikke, at godt Du veed,
Hvad Herren tøver efter,
Og bed ham aldrig, før Timen kom
Til Jordens Gru og al Verdens Dom
At røre Himlens Kræfter!

s. 106 Lad ham da gaae sin egen stille Gang! lad ham være endnu den, han var her paa Jorden, som vi have seet ham idag i vort Evangelium! Naar Menneskene oplægge Raad, naar Verden er i Oprør, da viger han bort, d. v. s. han forlader deres Vei for at blive paa sin egen Vei, blive i sin Faders Gjerning: dem, som følge ham, dem helbreder han. — Hvad skal der blive af Danmarks Rige? det er det tunge Spørgsmaal, som saa tidt gjentages i disse Dage, hvorpaa der endnu ikke er givet os noget trøsteligt, paalideligt Svar. Men er der

ikke et andet Spørgsmaal: hvad skal der blive af Guds Rige? og kan herpaa ikke gives et vist og trøsterigt Svar: det skal blive, naar alle Verdens Riger forgaae; og hvert jordisk Rige har dog kun da sin rette Betydning, naar det er en Deel af, et Led i, et Redskab for Guds Rige. Og dertil ere vi kaldede, at vi skulle forkynde Guds Rige, vise, at det er kommet nær og staaer aabent for Enhver, som vil gaae derind. Saa skulle vi da gjøre, hvad Christus gjorde, — vige bort fra de store Bevægelser, ind paa den stille, ydmyge Vei, — ikkce for at forlade vort Folk. Som Propheterne ikke forlode Folket, naar de forkyndte de svære Domme og selv dealte dem, — som Paulus ikke forlod det, da han havde en stor Sorg og en uafsladelig Smerte i sit Inderste for sine Brødre, sine Frænder efter Kjødets *), — ja som Christus, da han havde Herlighed hos Faderen, forlod den for at følge med den faldne Verden, hvoraf ogsaa vi ere en Deel: saaledes skulle vi blive troe imod vort Folk, for om vi dog kunde faae det samlet om ham, som alene kan helbrede, fra hvem dog alt det maa komme, som er godt, s. 107 glædeligt, stærkt og varigt, beskjærmet af Gud i al Evighed. Dette er vor Tjeneste, den eneste, hvori vi kunne tjene vort Fædreland, idet vi tjene Ham, som er over Alle. Den sigter ikke ligefrem til det jordiske Riges Frelse; men den sigter ligefrem til Guds Rige, hvormed dog Alt skal ende, om det skal ende godt. Og medens de, som henede skulle styre og raade, saa tidt maae fornemme deres Afmagt og staae raadville. føle sig for og gjætte sig frem, saa have vi Ham, som siger: jeg er det Verdens Lys, hvo som følger mig, skal ikke vandre i Mørket *), saa have vi den Vei, som aldrig sviger, naar vi kun have Mod og Lyst til at gaae frem paa den. Gid vi dog maae skjønne paa vor Tjenestes Herlighed og være troe i den!

Og nu vender jeg mig til Eder i Særdeleshed, høiærværdige Brødre! som jeg idag skal indsætte i det allerede overtagne Provsteembede, og opfordrer Eder til, at aflægge det Løfte, som efter vor Kirkes Skik kræves af Eder.

Efter Edsaflæggelsen og Embedets Overdragelse.

Ogsaa I have faaet det Kald at prædike Evangelium for Folket, at vaage over den Deel af Hjorden, som er betroet til Eders Omsorg; dertil have I nu faaet et nyt Embede: I skulle være Veiledere og Raadgivere for Eders Medtjenere; I skulle føre Tilsyn med den Gjerning, som foretages i Kirker og Skoler, at Alt maa skee sømmelig og i Orden, Gud til Ære og Menigheden til Opbyggelse. Gud give Eder sin almægtige, naadige Bistand, saa I i alle Ting maae befindes at være troe og s. 108 gode Tjenere, saa Eders hele Vandel og Omgjængelse maa være en stadig Indgang i Eders Herres Glæde!

Lader os Alle bede!

Hellige, treenige Gud; Du, som har bygget Din Kirke her paa Jorden og sagt, at Helvedes Porte skulle ikke faae Overhaand over den, som har ladet vore Fædre finde Indgang i den, og os efter dem, — vær os fremdeles en naadig og almægtig Hjælper, saa „denne din Skabning, Ordning og Velsignelse ikke maa forrykkes eller fordærves, men naadig bevares“ og overgives til vore Børn som den rette Fædrearv og Velsignelse indtil de sildigste Slægter! Dem, hvem Du har givet det hellige Embede i Din Kirke, hjælp Dem, at De redelig maae tjene Dig og Folket, fuldt forvissede om, at hvad der arbeides i Dit Navn, ikke kan være forgjæves! Bevar vort Fædreland og det Folk, som boer deri, indtil det har fuldbragt det, som Du har givet det at udrette, indtil det har baaret Frugt, som skal blive ved! Giv altid, i onde og i gode Dage, den Fred, som overgaaer al Forstand og bevarer Hjerter og Tanker i Christo Jesu, vor Herre! giv den Seier over Verden, som Du har forjættet alle dem, der troe! Giv os altid at fremføre ydmyge Begjæringer, Bønner, Forbønner, Taksigelser for alle Mennesker, for Konger og alle dem, som ere i Høihed, at vi, endog i urolige Tider, maae leve et roligt og stille Levnet i al Gudfrygtighed og Ærbarhed, som det er godt og behageligt for Dig, vor Gud, vor Frelser, — at Din Kirke altid maa være det Herberge ved Veien, det Faderhuus med de mange Værelser, hvor fle, der arbeide og ere besværede, kunne gaae ind og finde Hvile, og igjen gaae ud og gjøre og bære Alt efter Din faderlige Villie, indtil Du selv vil gjøre en Ende paa dette forkrænkelige s. 109 Liv og samle alle Dine Børn i Dit Rige! Hør, hvad vi bede i Jesu Navn, vor Fader, Du, som er i Himmelen osv.

s. 109

*Fra Laub til Provst Thorup. *)
Viborg, 26. August 1867.*

— — — — Efter Landemodet havde vi det store Missionsmøde. Det var en god Ende paa denne Sommer, en Leilighed, hvor tildeels det kunde samles, som 4 Uger før var nær ved at gaae hver sin Vei, — tildeels, thi vi kunde dog noget spore hos Grundtvigianerne en Drift til ikke at ville være med. Man kan have forskellige Meninger om Maaden, hvorpaa Missionen bør fremmes, og jeg turde paa ingen Maade paatage mig at staae i Spidsen for denne Sag. Men ved Møder af denne Art kunne vi alligevel Alle føle os som Eet, med eet Maal trods de adskilte Veie. Saaledes har jeg ogsaa tidligere ved Missionsmøder været samlet med Grundtvigianerne paa Deres — min gamle — Egn: Agerbek og Leth. Og saaledes er det i det Hele og Store ogsaa gaaet her. Den fulde Kirke og fulde Sang, den store Offring under fortsat Sang havde noget usigeligt Velgjørende, og navnlig Offringen er af Mange bleven regnet til det mest Opbyggelige. Ogsaa de mange Mennesker, med hvem man her gjorde s. 110 eller fornyede Bekjendtskab: Kalkar, hvem jeg har kjendt tidligere og æret, men nu maae elske, Biskop Balslev, flere Præster, hvem jeg kjendte af deres hædrede

Navne, unge levende Gandidater osv. Maaskee De ogsaa veed, at vi havde en tydsk Præst fra Lübeck *). — — Det. har vel været Nogle til Forargelse, at jeg ved Fællesmaaltidet udbragte hans Skaal, og at han fik Lov til at svare paa Tydsk; men hvad er et Missionsmøde, hvor man ikke kan taale at høre Fjendens Tungemaal, talt af En, som glæder sig ved at kunne være med? — Og efter dette Mødes Ende endnu et Gilde, hvor rigtignok kun Deres Svoger og jeg vare med, men som dog for os og Flere havde sin store Betydning: Reisegilde for den nu omtrent færdige Halvdeel af vor Domkirke. Ja, De skulde see dette færdige Stykke, see det f. Ex. i Maanskin fra min Have, naar Kuglerne paa Taarnspidserne ikke ere til at skjelne fra Stjernerne, og Korset over Kuppelhvælvingen synes at svæve frit paa den bla.a Himmel. Saaledes sees det ikke altid; men jeg og mine Børn have seet det en Aften til vor store Fryd. Jeg venter ikke at see denne Kirke færdig; men at jeg har kunnet følge med dens Bygning saa længe, i gode og onde Dage (i Krigsaaret), det vil jeg altid regne til det Gode, jeg har oplevet. — — —

s. 111

*Fra Laub til Thorup.
Viborg, 21. November 1867.*

Kjære Provst Thorup Jeg har endnu ikke faaet sagt Dem Tak, fordi De sendte mig Deres Svar til Clausen *), som ved Sagens hele Gang var blevet Dem afnødet, derfor maatte komme frem og blive, som det blev. Det er jo kun en enkelt Side af Clausens Virksomhed og Færd, De har stillet Dem imod; men da han er en af Formændene for „den indre Mission“, er De herved dog kommen til at staae iblandt dem, som i den sidste Tid, meer eller mindre skarpt, have talt imod den indre Mission; og jeg haaber, at der ved det, De og de Andre have udtalt, er udrettet noget Godt, ogsaa for selve den angrebne Sag. „Den indre Mission“ er — ogsaa afseet fra det Navn, Sagen har faaet — en Fremtoning, som jeg har havt ondt ved at bedømme. Jeg har nærmest maattet sammenstille den med de gudelige Forsamlinger (conventiculæ, et Navn, som betegner noget Uregelmæssigt), hvilke til sine Tider ere fremkomne med en vis Nødvendighed og upaatvivlelig have været til Gavn med Fare for at gjøre Fortræd —; den indre Missions Historie i vore Dage viser tilbage hertil. Men den indre Mission har det Fortrin, at Præster i Folkekirken staae i Spidsen. Den bedste Form for en indre Mission forekommer det mig med Flere at være, naar Præster i en mindre Omkreds forene sig om at arbeide sammen, bringe en Bevægelse ind i deres Menigheder, ved at lade dem høre Ordet med forskellige Røster og samles med hverandre s. 112 fra forskellige Steder, komme i et kirkeligt Samliv af lidt anden Art end det sædvanlige. At her ogsaa Lægfolk efter Omstændighederne kunne blive Medarbeidere, bør ikke nægtes. Det betænkelige ved den indre Mission i dens nuværende Skikkelse er de store Dimensioner, den har antaget, hvorved Udskeielser synes næsten uundgaaelige. At man her vilde gaae ubesindigt frem, vilde ansee sig som en Magt, ene virkende og ene raadende, — Fristelsen hertil laae idetmindste meget nær. Men at den indre Mission er bleven noget saa Storartet, har dog vel sin Grund, ikke blot i de Ledendes Tilbøielighed og Eiendommelighed, men tillige i den særegne Beskaffenhed af den Tid, hvori vi staae. Saaledes er den nu engang bleven til, og der er intet Andet for, end enten at stille sig fjendtlig til den — ignorere den kan man ikke —, eller efter Evne at hjælpe den til at blive, hvad den kan og skal, i Tro til, at det i Grunden ogsaa er det, den vil. Og dette Sidste gjøre da ogsaa de, som bestemt og skarpt stille sig imod Udskeielserne, om end Forholdet derved for det Første maae blive polemisk. Jeg har ikke kunnet Andet end glæde mig ved, at der nu af Dem og Flere er tændt en Ild, hvori jeg kun vil ønske de Vedkommende Ydmyghed til ret at gaae ind og underkaste deres hele Fremgangsmaade en alvorlig Kritik, for at Sagen da kan gaae luttret frem og blive til Gode for vor Tid. Thi at den skulde blive til Mere end en Hjælp i en Overgangstid, at Kirkestyrelsen, som Nogle mene, skulde tage „den indre Mission“ i sin Haand og „indordne“ den, at den indre Mission fra en fri Kjærlighedstjeneste skulde blive en kirkelig Institution, det kan jeg ikke forstaae. — — — Jeg maae endnu tilføie, at, forsaavidt Noget af, „indre Mission“ har rørt sig i dette s. 113 Stift, paa flere Steder — i og uden directe Forbindelse med Beck —, tildeels i saadanne mindre Kredse, som jeg ovenfor har peget paa, — har det, efter hvad jeg kan skjønne, været af en sund, fredelig, ikke overspændt Art, — og at jeg, naar Leilighed gaves, har talt med Præsterne derom; anderledes mener jeg ikke, at „Tilsynet“ kan og bør gribe ind, saalænge der ikke er Noget, som der bør gjøres Modstand imod. — — —

s. 113

*Fra Laub til Thorup.
Viborg, 22. October 1869.*

— — — En ganske anden Betydning for mig har et Dødsfald havt, som er indtruffet i Deres Nærhed, efterat De skrev Deres Brev: Agerbeks. Han trængte vel til Hvile, og maaskee intet egentligt Savn er tilbage efter ham, — i Kirken kom han vel i den seneste Tid ikke? — i det lille Convent vil han vel snarere savnes, skjøndt ogsaa der var han vel ikke mere som i gamle Dage? Men efterlader han intet Savn, saa efterlader han et Navn; og dersom ikke Mange føle sig forladte ved hans Bortgang, saa ville Mange vedblive at glæde sig over, at de have kunnet leve en Tid sammen med ham. „Sandheden tro i Kjærlighed“ — det gjælder om ham som om Faa. Jeg veed Ingen, der saaledes som han frygtede for endog i ubetydelige Ord at komme Sandheden for nær. Og jeg veed Ingen, af hvem jeg saaledes bar lært at forstaae, at Sandhed og Kjærlighed i Grunden er Eet og det Samme, saa at man ikke kan bevise Nogen Kjærlighed ved at holde Sandheden tilbage, men

heller ikke tjene Sandheden, naar man ikke derved s. 114 vil gavne og glæde Andre, — og at denne Forening af Sandhed og Kjærlighed er den rette Ydmyghed med dens milde, glade, tidt vistnok bly, og i sin Blyhed maaskee endog keitede Væsen. Ja, der ere Mange, som glæde sig ved engang igjen at skulle samles med denne Mand, hvis Ansigt allerede her tidt saae ud som en Engels Ansigt. Molliter ossa cubant! Hans Børn gik forud for ham, og saaledes er hans Slægt ogsaa færdig med hans Død, — og de Bekymringer, som han tidt havde, ikke engang tilbage efter ham. — — —

8

s. 114

*Fra Laub til Thorup.
Viborg, 21. April 1871.*

— — — Den sidste Rigsdag endte endda for Kirkens Vedkommende ret heldigt med, at Intet skete — for den Gang! Finder De ikke en vis Lighed imellem vor sidste Rigsdag og det nuværende Frankrig? Ogsaa hos os er der en Afdeling af Folket, som endog vil hedde det rette selvbevidste Folk, og som er, om ikke den større, saa mere og mere den mægtige Deel, hvis Stræben gaaer ud paa at „constituere Commune“, og tage Bestemmelse om sine Friheder, Underviisningsfrihed, Kirkefrihed osv., medens Regjeringen, som indseer, at hermed vil al Regjering være overflødig og umulig, temporiserer og concederer. Ja, i Paris, for at standse med Betragtningen derved, seer det høist sørgeligt ud; men det Sørgeligste have Preuserne ikke skabt; det Sørgeligste kunde endnu blive, om de skulde gjøre Ende herpaa, hvad de jo kun kunne tilsyneladende og for en Tid; — kommer Frelsen ikke indenfra, derved at det s. 115 franske Folk selv driver det Onde ud, vil det jo ligefuldt blive der og ved første Leilighed komme igjen. Jeg vilde af Hjertet ønske, at det, der er mødt Frankrig, maatte ende med dets Gjenfødelse, men dertil er der endnu kun liden Udsigt; hverken i Bordeaux eller i Versailles har der været ringeste Tilbøielighed til i Begivenhederne at erkjende en Hjem søgelse, til i ringeste Maade at tage Skylden paa sig; Napoleon er Bukken, som sendes ud i Ørken til Azazael, medens Folket er det ædle, forurettede, som nu, løst af Lænkerne, maae og vil kunne frelse sig selv. Er det dog ikke nødvendigt, at det først maatte lære, at dog Preuserne kunne lægge Lænker paa det, og derefter, hvad et Folk bliver til, som kun har sig selv, d. e. sine stridige Elementer, at forlade sig paa? Det er Spørgsmaalet, om Frankrig vil lære Noget. Jeg betragter ikke Preusen, Keiseren eller Bismarck som „Herrens Tjener“ i den rette Forstand, men dog som hans Politimester, der skal holde Orden, som en Nebucadnezar, der virkelig er sendt af ham, for at holde Dom, og saa formodentlig i sin Tid selv at uddrikke det Bæger, det iskjænkede for Andre, og hvori det blandede sit eget Overmod, sin Haardhed og Uretfærdighed. Saaledes maae jeg søge at tyde Tidernes Tegn, der vel fra først af vare mig ligesaa dunkle som Andre. — — — Det har glædet mig, at Indbydelsen til at hædre Clausen paa hans Jubilæumsdag, har ført til et fornøieligt Resultat. Hvor meget vor Udvikling, siden vi hørte ham, kan være gaaet i en anden Retning end hans, saa mener jeg, at vi Alle kunde lære af ham at tænke over, hvad vi troede, og hvad der staaer skrevet, og ikke nøies med uklare og halve Resultater. Jeg har aldrig kunnet glemme den Vækkelse (ikke i Ordets sædvanlige — s. 116 religiøse — Betydning), jeg fik fra ham, ligesom jeg desuden i andre Henseender skylder ham Meget. — — —

8*

s. 116

*Fra Laub til Thorup.
Viborg, 21. Juli 1876.*

— — — — Det er en temmelig travl Tid imellem Landemode og en Visitats, saa jeg ikke tør fordybe mig i det lange og indholdsrige Brev, hvormed De meget glædede mig for 4 Maaneder siden. — Jeg maae indskrænke mig til simpelthen at sige Dem Tak for dette Brev, som blev mig dobbelt kjært ved den Plads, De deri skjænkede mit Landemodeforedrag *), og ved den Enighed i alt Væsenligt, De indgaaende og udførligt kunde lægge for Dagen. Ja, jeg kan sige Enighed i Alt, thi ogsaa ved de Differentpunkter, som De fremhævede, maatte jeg føle mig enig i Deres noget forskellige Udvikling. Hvad saaledes Anvendelsen af min Tanke paa det guddommelige Liv, Treenighedslivet, angaaer, kan jeg jo kun mene denne Anvendelse mutatis mutandis — i dettes absolute — dog med en Side, hvorfra den ikke er absolut — Forskjel fra Skabningens Liv, som det, der evigt er, men seet under Tidens Kategorie (og en Gud, der holder sig udenfor Tiden, kan ikke være vor Gud) bestandig vorder det, det evig er — med det kirkelige Udtryk (hvori Tiden er med) „var og er og bliver“, — ikke som en Steen bliver det, den er, men som Den, der lever altid (sensu eminentissimo), — i denne Betydning bliver aldrig „færdig“, med at leve, med; at elske, hvis Miskundhed er hver Morgen ny, som uafslædig s. 117 paany tager sin Magt i Besiddelse, som den, der altid er den, han er — ikke af en død Nødvendighed, men fordi han vil det. Saaledes kan jeg ganske underskrive Deres Ord om „Guds Salighed som den, der (i Modsætning til Menneskenes) maae tænkes at være væsentlig den samme, om end i en evig Bevægelse, og som gennem Tidernes Kredsløb dog (stadig) ender med en evig Tilbagevenden i sig selv“. — Vistnok maae vi her erkjende det Uigjennemtrængelige og Uudsigelige, og tale med stor Tilbageholdenhed; men vil ikke ogsaa De sige, at ogsaa paa dette Sted er der, maae der være to „Phaser“, hvoraf den ene ikke kan undvære den anden? — — —

s. 117

*Fra Laub til Professor H. N. Clausen.
Viborg, 10. Februar 1864.*

Høitærede, kjære Hr. Professor! Med stor Glæde har jeg læst Deres sidste lille Skrift *), som De har været saa venlig at sende mig. men som jeg ved en Misforstaaelse eller min Boghandlers Seendrægtighed først nu har faaet, hvorfor jeg kommer saa seent med min Tak derfor. At der kan være Noget heri, som jeg maa see lidt anderledes end De, det har De udentvivel formodet; men selv hermed troer jeg ikke, vi staae langt fra hinanden. Jeg kan ikke finde, at Præsteeden lægger noget utilbørligt Baand paa den Frihed, som tilkommer Præsten, navnlig med Hensyn paa det Punkt, som her først maae komme i Betragtning, det Confessionelle. Det Tvetydige, som man finder i den (dog vel mindst paa s. 118dette Sted), er, mener jeg, deels kun det, der altid vil tindes ved et Actstykke, hvor det gjælder om Aanden og ikke om Bogstaven, deels hvad der er en Følge af, at den hidrører fra en anden Tid end vor, hvad der da igjen har den Fordeel, at den tvinger til en Fortolkning ud af de historiske Forhold, som dog sees langt klarere i Frastand, end medens vi ere midt i dem. Herved maae det blive muligt at skjelne mellem Aand og Bogstav, og herved, mener jeg, faaer Præsteeden en lignende Stilling som den, De med al Ret giver Conf. Aug. Hvad det Liturgiske og Disciplinaire angaaer, da finder her vistnok et Misforhold Sted, forsaavidt Eden viser hen til en Lovgivning, der bestaaer uden at kunne eller skulle overholdes. Men naar dog en Forpligtelse af denne Art ikke kan undværes, — og hvad der siges om Kirketugten, ved hvis Fortolkning og Anvendelse det vistnok gjælder om at lade det historiske Hensyn faae en stærk Indflydelse, er dog det Eneste i Præsteeden, der minder om Sjælesørgerpligten, om at Præsten har Mere end en selvvalgt Menighed, — kunne saadanne Bestemmelser ikke undværes, saa maae det dog snarere være den kirkelige Lovgivning i det Hele end Eden, der trænger til en Omdannelse, eller først hiin, saa denne. Her er det Savn, hvorved jeg saa gjerne vilde følge med, naar jeg kunde see Maaden. Men indtil der kan begyndes herpaa, er De jo enig i, at Præsteeden ikke kan ophæves, at dens Ophævelse nu vilde være Indførelsen af den grundtvigske Præstefrihed, maaskee ogsaa deri, at en partiel Omdannelse, en Lempelse af Udtrykkene, maaskee alene en Oversættelse (som med Rette kunde ønskes) — selv oin man kunde sige, af hvem den skulde foretages, og med hvilken Autoritet, — vilde forstaaes og virke i s. 119samme Retning. Forøvrigt vil jeg aldrig kunne betragte Præsteeden som et juridisk Document, hvis egentlige Hensigt er at kunne bruges imod Præsten; den er for mig en alvorlig Udtalelse af, hvad Kirken venter af den, til hvis Samvittighed den derefter overgiver Sagen; og kunde denne Udtalelses Alvor bevares uden Edsformen, da kunde jeg ogsaa heri ønske en Forandring. Kun det kan jeg ikke indrømme, at Præsteedens Aflæggelse, saaledes som Forholdene nu ere, og med den Opfattelse, som herved ikke blot tillades, men fordres, kan besvære Samvittigheden. — — —

s. 119

*Fra Laub til H. N. Clausen.
Viborg, 16. Juni 1869.*

Høitærede, kjære Hr. Professor! Ved min Hjemkomst fra en Visitats har jeg modtaget Deres Udtalelser i Anledning af Paludan-Müllers Skrift „Om Guds Ord“, hvorfor jeg først nu bringer Dem min Tak, hvad jeg troer at kunne gjøre baade forstaaeligst og hjerteligst ved med et Par Ord at antyde min Opfattelse af det Omhandlede. Paludan-Müllers Skrift er. kun en videre Udførelse af de Tanker, hvormed han allerede for 20 Aar siden kom frem. Det er hans Lære om den fortsatte Inspiration, uden at der gjøres nogen grundig Forskjel paa den første, Grundlæggelsens, og den paafølgende, Væxtens og Udviklingens Tid, der har ført ham hen til „Sacramentkirken“. Han har forladt det gamle Spør i den Augsb. Bekj., som sætter Sacramenternes Forvaltning og Evangeliets Forkyndelse jævnsides. Det Misvisende er ikke, at han lægger Eftertryk paa Sacramenterne, s. 120Christi Indstiftelser, som i den protestantiske Kirke tidt have været stillede i Skygge, at han vil hævde Sacramenterne og de Ord, hvormed de forvaltes, en Plads som Støtter, ikke blot for den Enkeltes Tro, men ogsaa for den rene Lære, som de altid nærværende Vidner om det oprindelig og væsentlig Christelige (Daaben med sin Henviisning til Faderen, Sønnen og Aanden, — Nadveren til Forsoneren), naar Skriftforstaaelsen og Ordets Prædiken kommer paa Afveie, hvad enten i fornægtende eller i grublende Retning. Det Misvisende og Forvirrende er, at han ikke kjender noget Guds Ord udenfor, ved Siden af Sacramentordet, da dog dette, naar det skal staae ene, baade maae forblive uforstaaet og maae forstenes, — det saakaldte „levende og levendegjørende“ Ord blive et dødt og magtesløst Ord, — naar det ikke er omgivet og bæres af den stadige, levende, bevægelige og bevægende Evangeliets Forkyndelse, som igjennem alle Slægters forskjelligtformede, altid mangelfulde, ofte feilende, aldrig udtømmende Forkyndelse (hvortil jeg ogsaa regner det hele videnskabelige Arbeide) stadig viser hen til den oprindelige, fulde, guddommelig stadfæstede Forkyndelse, som vi have og altid skulle beholde — i den hellige Skrift; det er mere end en kirkelig Skik, at enhver Prædiken skal støtte sig til det skrevne Evangelium, og heri have baade Kilde og Dommer. Den gamle Inspirationslære, hvilken det vel og med Rette kan bebreides, at den ikke noksom har agtet paa Sammenhængen og Slægtskabet imellem Aandens første og efterfølgende Gjerning, og har ligesom villet indelukke Aanden i Skriften, trængte til en Omdannelse, som man og tør sige, at den allerede har faaet baade i den videnskabelige og den almindelig christelige Bevidsthed; s. 121men det vil aldrig kunne komme dertil i Kirken, at den hellige Skrift skulde staae paa lige

Linie med andre Forfatteres Arbejder, eller at Evangelisterne og Apostlene skulde ophøre at være Menighedens og Verdens Lærere i en Betydning og med en Myndighed som ingen Andre. Det Misvisende hos Pal.-Müller er den tvetydige Stilling, som han giver Skriften. Det er beklageligt, at den sunde Paludan-Müllerske Natur, som ogsaa i denne Bog paa flere Steder kommer frem, som gjør, at Forfatteren ogsaa i sin skjæve Opfattelse af Inspirationen dog stræber efter en Frihed for Aandens Bevægelser, og at han ikke uden videre kan gaae ind paa den grundtvigske Theorie, har kunnet finde Hvile i et saa eensidigt Resultat, som Benævnelsen „Sacramentkirke“ angiver. Saavidt jeg forstaaer, vil han have Grundtvigianismen fornyet igjennem et historisk Bad; men hvorfor har han ikke selv ladet sig bedre belære af Historien? hvorfor har han ikke forelagt sig det Spørgsmaal: hvad der gjorde, at man efter Kirkens babyloniske Udlændighed igjen fandt de ægte Sacramenter imellem saa meget Andet, som vilde gjælde lige hermed, at man fandt deres rette Form og de Ord, hvormed de skulle forvaltes, og at man kunde faae det ene af dem helbredet efter den Lemlæstelse, det havde lidt? Traditionen var det ikke, — den viste i en ganske anden Retning. Maatte ikke en alvorlig Overveelse af dette o. Lign. have bragt ham til at give Skriften en ganske anden Plads, end den har faaet? Hvad Benævnelsen „Sacramentkirke“ angaaer, er Paludan-Müller i Modsigelse med sig selv, naar han til det, han kalder „Guds Ord“, regner Ord, som ikke ere knyttede til noget Sacrament (Catechismens 1ste Part).

s. 122 Naar da Spørgsmaalet lyder: „Sacramentkirke“ — eller — „ Skriftkirke “ ? — da maa jeg svare: Kirken skal hverken benævnes efter det Ene eller det Andet; den er det Samfund, hos hvilket begge Dele findes, hver paa sin Plads. Saavidt jeg seer, er dette i det Væsentlige det samme Svar, som De, kjære Hr. Professor! har givet, om jeg end er kommen dertil ad en noget anden Vei. Om end min Opfattelse af Sagen ikke ganske er Deres, saa vil De dog forstaae, hvor megen Priis jeg maa sætte paa Deres Bidrag til dens Belysning. Derfor Tak for hvad De har sendt, og fordi De bestandig tænker saa venligt paa mig! Gud bevare Dem endnu en Stund for den større og den mindre Kreds, Deres Liv tilhører!

Med dyb Høiagtelse og hjertelig Hengivenhed.

O. Laub.

s. 122

*Fra Laub til H. N. Clausen.
Viborg, 22. April 1870.*

En hjertelig Tak skal De have, høitærede, kjære Hr. Professor! for Deres sidste Bidrag til Opklaring af Traditionsbegrebet *). At denne Side af Sagen i vor Tid, navnlig i vort Land, er traadt saa stærkt frem, er jo skeet med Rette. Den gammellutherske Skrifttheorie havde viist sig uholdbar, ude af Stand til at klare Forvirringen; man maatte vende sig fra Bogen til Livet, fra det skrevne til det levende, fortsatte Vidnesbyrd om Sandheden. Og i denne Henseende kan man paaskjønne, hvad Grundtvig har gjort: paa „den historiske Traad“, s. 123 som gaaer igjennem Folke- og Menighedslivet, ere der Knudepunkter, hvor det Fælles og Faste, som ligger til Grund for alt det Mangfoldige og Bevægelige, har vundet en bestemtere Skikkelse og træder frem som offentlig Bekjendelse (fra den apostoliske til den augsburgske) med Betydning baade for Samtid og Eftertid. Saaledes har ogsaa Henviisningen til Sacramenteme med den factiske Bekjendelse, som ligger i dem, sin Berettigelse. Men bliver det Enkelte revet ud af den levende Sammenhæng, hvori det er blevet til og har faaet sin Plads, for nu at staae som det Eneste, det, hvori man har Alt — fuldstændigt, da maae det tabe sin hele Betydning. Dersom det saakaldte levende (og levendegjørende) Ord („Ordet af Herrens egen Mund“) ikke havde Andet at leve af end af sig selv, ikke blev baaret af den hele fyldige Overlevering tilbage til den første rene Kilde, som stadig følger med i den hellige Skrift, — hvad man kan paastaae, men i Praxis modbeviser, — da maatte det levende Ord blive det døde, uforstaaede, forstenede og forstenede, som da tilsidst ogsaa maatte vise sig uskikket til at holde dem sammen, som det havde samlet om sig. Jeg troer, at hvad jeg her har yttret, i det Væsentlige falder sammen med Deres Tanke om den levende Overlevering.

De sammentrængte og sammenlignende historiske Overblik, som De veed at give, høre ogsaa i dette Skrift til det meest Tiltrækkende og Belærende. Med særlig Glæde har jeg læst, hvad De siger om den rationalistiske Tid, ligesom for mange Aar siden Deres Meddelelse om Deres Fader, og for nylig et lignende Afsnit i Zeuthens „Mine 25 første Aar“. Det var en Tid, da det reent Menneskelige kom til sin Ret, tidt med revolutionair Voldsomhed, men ogsaa paa mange Steder i den rette s. 124 Inderlighed og Hjertelighed, medens det Christelige havde trukket sig tilbage, for at komme igjen og finde en ny Jordbund. Jeg er altid mere kommen til at erkjende, hvor stor Betydning denne Overgangstid har havt, at de Fremskridt, som vi nu kunne glæde os over, i theologisk Videnskab, Exegese, Dogmatik (f. Ex. Læren om Christi Person) osv., og da vel og i Livet, ikke vare skeete, naar den ikke var gaaet forud. Der er selv i det, hvorfor Mennesker maae bære Skylden (hvored da den enkelte Slægt aldrig kommer til at staae som den ene Skyldige), altid noget Providentielt, og den, som ikke kan see dette, kan ikke fælde nogen retfærdig Dom; den Slægt, som kun kan fordømme sin Forgænger, vil med Rette komme til at staae i samme Lys for den efterfølgende. Og saa maa jeg endnu takke Dem, kjære Hr. Professor! fordi De ved denne Leilighed har tænkt særlig paa mig, — hvad jeg er vant til, men dog ikke skal glemme hver Gang paany at paaskjønne. Jeg tænker tidt paa mit sidste Besøg hos Dem, i den gamle Studiegaard, med det gamle Auditorium tætved, da saa mange gamle Minder

vaagnede. Jeg troer ogsaa, at De ikke vil gjøre nogen Sommerreise i Nærheden af Viborg, uden at komme indenfor og minde mig paany om alt dette.

Med hjertelig Hilsen til alle Deres — i Deres Huus og længere ude — er jeg fremdeles

Deres taknemlig hengivne O. Laub.

s. 125

*Fra H. N. Clausen til Laub.
Kjøbenhavn, 21. Februar 1876.*

Jeg skylder Dem, kjære høitagede Biskop Laub, en dobbelt Tak: først for det venskabelige Nytaarsbrev med de trofast bevarede Erindringer om Fortiden, dernæst for den tilsendte Landemode-Meddelelse, som jeg har læst med udeelt Interesse. Takken kommer noget seent, men saalænge som det vinterlige Gravmørke har omspændt mig, har jeg ikke kunnet tænke paa nogen udførligere Besvarelse, hvormed jeg dog gjerne ønskede at gjengjælde den venlige Meddelelse.

Foreløbig, men tillige fremfor Alt, kan jeg ikke Andet end udtale min oprigtige Medfølelse med Biskoppen, som har troet at burde tage til Orde overfor Pastor —

— —, der som Theolog forekommer mig at staae det ilde Hundredaar endeel nærmere end det 19de; — Alt, hvad der er vundet for Theologien i det mellemliggende Tusindaar, er udentvivl her spildte Ord. —

Der er her Partier, hvor vi gaae ud fra samme Synspunkter og derfor i alt Væsentligt ere enige; herved vil jeg altsaa ikke dvæle; det synes mig frugtbarere at blive staaende ved enkelte Punkter, hvor det dels ikke er mig klart, hvor langt Enigheden gaar, og hvor Divergensen begynder, og hvor dels Tankegangen ikke synes mig ført til endelig Løsning.

Først maa det vel slaaes fast, at det er forgjæves at ville i Skriften søge Beviis eller Hjemmel for, at Udgangspunktet for Gjenfødselen skulde være givet i Daabsmomentet, saaledes som Daaben nuomstunder udføres: som BARNEDAAB, — af den simple Grund, at spæde Børn intet Sted i Apostelhistorien kunne bevises at være s. 126tilstædede til Daaben; Apostelkirken kunde kun være tjent med Christne, som kunde gjøre Rede for deres Tro og vare i Stand til at føre dens Sag imod Modstanderne. Og at ville gjøre denne Paastand gjældende uden Skriftgrund — saaledes som det nuomtids skeer — endogsaa som Troesaxiom, vil neppe nogensinde finde Indgang eller dog fæste Rod, hvor der er virkelig christelig Grund. Hvosomhelst Grundloven for christelig Tænkning holdes fast: at fatte det Aandelige paa aandelig Viis, vil Ingen falde paa at forstaae Ordene i Joh. 3, 5, som om det Physiske skulde være Hovedsagen, det Aandelige Bisag, Vanddaaben den naturnødvendige, ueftergivelige Betingelse, Aandsdaaben den selvfølgelige, udeblivelige Virkning. „Gjenfødselsens Bad“ er vistnok et paulinsk Udtryk efter Ordlyden; men at tyde Udtrykket, som det nu tydes: at Ingen bliver gjenfødt uden Daab, og at Enhver, som døbes, bliver gjenfødt eller dog modtager Gjenfødselsens Spire, er en saa upaulinsk Tanke som vel muligt. Petrus siger dog om Hedninger, som ikke endnu vare døbte: „Hvo kan formene Vandet, at disse ikke skulle døbes, som have modtaget den hellige Aand, ligesom ogsaa vi?“ (Ap. Gj. 10, 47).

Theologer, som ville bygge deres Tro paa Aabenbaringsordet, ikke gaae paa egen Haand, ville altsaa ikke indlade sig paa at bestemme Noget om Guds Naadevillie og Naadevirksomhed med Hensyn til Time og Tid eller til Middel og Maade: ved Ordet eller ved Sacramentet (jvfr. 1 Pet. 1, 23; Jak. 1, 18), men de ville nøies med at bekjende Guds almægtige og altvirkende Naade. Luther siger i sin større Katechismus: „Uden Tro gavner Daaben Intet; men vi bringe Barnet til Kirken i den s. 127Hensigt og med den Tro, at det maa blive vis i Troen; og vi bede, at Gud vil give det Tro“ *1).

Her møder nu den Modsætning, som, eengang opstaaet, er bleven staaende som ingen anden igjennem alle Kirkens Hundredaar. Den pelagianske Dualisme vil have den gjenfødsende Naadevirksomhed fordeelt imellem Gud som Giver og det modtagende Menneske-Jeg. Pelagianismen forfølger denne Delingstanke saa langt, som Menneskelivet er Gjenstand for menneskelig lagttagelse, men heller ikke længere; og Erfaring lærer som uimodsigelig Vished, at det uendelige Fleertal af Mennesker, ved at modsætte sig den kaldende og dragende Naadevillie indtil Enden, gaaer Fordømmelsen imøde. Den augustinske Monisme derimod bekjender Gud som alt og enevirkende, som villende og virkende overfor frie Væsener, igjennem den frie Villie som Medium, bekjender ham som baade begyndende og fuldbringende. Enhver, som eengang er bleven berørt, grebet af den guddommelige Naadevillie, kan ikke vristes ud af Naadens Haand ved nogen fjendtlig Villies Magt. Men Gjenstanden for Guds Naadevillie er Menneskeslægten som Eenhed; Formaalet for Guds Naadestyrelse er Frelse: „Gud vil, at alle skulle frelses og komme til Sandheds Erkjendelse“ ved Sønnen, som er sendt til „Verdens“ Frelse, ikke for at frelse et forsvindende Mindretal. Til den altomfattende Faderlighedens Idee svarer kun den frelste Menneskehed.

Saaledes fører Augustinismen, i sand evangelisk Skikkelse, ud over Nutids-Tilværelsen, ind til de gaadefulde Tilværelsestrin, der kun ere Gjenstand for evangelisk Tro. Har Gud paatrykket Mennesket sit Billede ved den

frie s. 128 Villies Evne, saa er det utænkeligt, at Frihedsgaven skulde ende med at føre Skabningen bort fra Skaberen; den maae tilsidst staae som Middel til at fremme guddommelige Formaal; Mennesket kan tilsidst kun ville, hvad Gud vil, Optugtelses-Midlerne, der ere komne til Anvendelse i det jordiske Liv, ere læmpelige; der tør ikke gjøres Vold paa Frihedslivet. Men der staaer skjærende, brændende Midler tilbage, en Usalighedsbevidsthed, hvor det menneskelige Jeg ved at fremture i det Onde trykker sig Braaden altid dybere ind i Kjødets. Paa dette Punkt maa den oprørske Skabning give tabt, maa bøie sig under Skaberens Villie. Da først vil Enden være der, da vil Alt være underlagt Christi Fødder, da vil han overgive Riget til Gud og Faderen; thi da vil Gud være Alt i Alle.

Denne Løsning staaer for mig som den eneste mulige, som den ene sande i evangelisk Aand og Tankegang. Men til denne har jeg ikke fundet nogen Hentydning, og jeg har derfor ikke kunnet finde den givne Udvikling ført til fuld Slutning.

De seer, den gamle Lærer skinner overalt igjennem; han teer sig bestandig, som om han stod docerende paa sit Katheder; men jeg skriver jo ogsaa til den gamle Discipel, som, om et og andet Ord skulde være udsat for Misforstaaelse, vil tyde det paa det Bedste. I alt Fald vil De i det Foranstaaende finde Beviis for, at det Meddeelte ikke er blot flygtigt gjennemlæst.

Deres venskabeligst hengivne H. N. Clausen.

s. 129

*Fra Laub til H. N. Clausen.
Viborg, 25. Februar 1876.*

Høitærede, kjære Hr. Professor! Da jeg sendte Dem mit Foredrag fra sidste Landemode, vidste jeg, at det indeholdt Adskilligt, hvori De ikke kunde samstemme, og jeg havde forud maattet overveie, om jeg ikke hellere burde fritage Dem for at see, hvad der neppe vilde komme Dem for Øie, naar jeg ikke selv sendte Dem det. Resultatet af min Overveielse var blevet, at dette ikke vilde være ærligt efter det Forhold, hvori jeg altid havde staaet til Dem; kun tilføiede jeg den Bøn, at De ikke vilde besvære Dem med nogen Besvarelse. Denne Bøn har De ikke kunnet opfylde; De har følt en Trang til endnu engang at udtale Dem for mig, og De har gjort det med Deres gamle Klarhed og med den Styrke, som Bevidstheden om, at det maaskee var sidste Gang, maatte give. Dette Beviis paa Troskab imod Sagen og imod Deres gamle Discipel, skal jeg aldrig glemme.

Sagen er Monismen, men ikke i enhver Skikkelse.

Der er en Monisme af fysisk Art, som lader Alting afgjøres ved Guds Almagt saaledes, at Skabningens Frihed, det hele Menneskeliv, den hele Historie, bliver uden Betydning. De, som har læst mit Foredrag med saa stor Opmærksomhed, har erkjendt, at det heelt igjennem er vendt imod denne Monisme, om De end maa mene, at Noget er medtaget eller har hos mig faaet en saadan Stilling, at det svækker Virkningen af Modstanden. Deres Monisme er af en ganske anden Art, en høibaaren, fribaaren, hvortil man seer op med dyb Ærbødighed. Det er den Augustinske Betragtning af Naaden, saaledes fortsat, at den tilsidst omfatter alle frie Skabninger. De vil ikke mene om mig, at jeg har været s. 130 blind for denne Monisme. Den har udøvet en stærk Tiltrækning paa mig; jeg glemmer aldrig, hvorledes jeg blev greben, da jeg i min Ungdom læste de Linier af Novalis:

9

Die treuste Liebe sieget,
Zuletzt erkennt man sie.

Hver Gang jeg synes at møde den igjen, — nu i den i stor Korthed saa fyldige Fremstilling i Deres Brev, — men ogsaa i den hellige Skrift, — i det gamle Testamente hos Propheterne, naar de tale forud om Guds Vei med Israel (f. Ex. Slutningen af Ezech. 16, hvor Sodoma tages med), i det nye Testamente, (Rom. 11) — fylder den mig med en forunderlig Glæde. Den bliver ved at staae for mig — som en Mulighed, — ellers var det ikke Alvor med Friheden. Men kun som en Mulighed, — ellers — jeg kan ikke see Andet — var det heller ikke Alvor med Friheden. Jeg behøver ikke udførligt at nævne for Dem, hvad der hindrer mig i at komme til den Afslutning, De savner hos mig. Skriften vil ikke hjælpe mig videre: jeg kan ikke see, at Han, til hvis Ord en dogmatisk Apokatastasis maatte støtte sig, er i sin Tale til Disciplene gaaet udover den Dualisme, hvormed han ender i Matth. 25; jeg kan ikke see Andet end, at her er Noget, vi endnu ikke maae vide, som endnu maa, ikke blot staae uafgjort for os, men virkelig være det, — et Sted i Bygningen, som maa holdes aabent, — ligesom det Vindue, Aladdin i sit Pallads havde ladet ufuldendt, forat hans Fyrste skulde lægge den sidste Haand paa Værket.

Og hvorfor skriver jeg nu dette? Først for taknemlig at gjengjælde Deres Ærlighed. Og saa? De vil ikke troe: for at gjøre et ligesaa formasteligt som unyttigt s. 131 Forsøg paa at rokke ved det, hvori De er kommen til Hvile. Hvad jeg mener, og hvad De vil forstaae, er noget ganske Andet. Jeg er vis paa, at De, i hvad jeg har

skrevet, vil læse et utvetydigt Vidnesbyrd om min gamle Høiagtelse for og Tillid til Dem, og om den af alle Divergentser uforstyrrede Taknemlighed, hvormed jeg — efter Begges Alder snart, maaskee allerede ved disse Linier — skal sige Dem det sidste Farvel, vis paa at see Dem igjen der, hvor alle Gaader blive løste. Thi i Eet maa jeg staae ganske ved Deres Side, komme ud over det uafgjorte Enten-Eller, — om jeg end maa naae dertil ad en noget anden Vei end Deres, det er med Hensyn paa mig selv; jeg kan hverken leve ret eller døe ret, dersom jeg ikke kan sige: „Jeg er vis paa, at Intet kan skille mig fra Guds Kjærlighed i Christo Jesu.“

Deres gamle Discipel O. Laub.

S. 131

*Fra H. N. Clausen til Laub.
Kjøbenhavn, 15. Februar 1877.*

Høiærværdige, kjære Biskop Laub! Det er med en Deeltagelse og Glæde, som jeg ikke nærmere behøver at begrunde, at jeg har læst — det vil sige har ladet mig forelæse — den i dens Heelhed værdigt og høitideligt holdte Indvielse af Viborg Domkirke. Dog er det, saavel ved Grundlægningen som ved selve Indvielsen, Deres Ord, som fremfor Nogens forekommer mig at have reenttonende og lydtklingende truffet og fastholdt den rette Høitidstone. Naturligviis er det uundgaaeligt, at Talen maa gradviis tabe i denne Tone, jo mere den gyder sig ud i Bredden, og efterhaanden nærmer sig dagligdags s. 132Sproget; men saa meget mere maa Høitidssproget skattes, hvor det lyder i den malmfulde Klang.

9*

Hvad mig angaaer, har jeg kun kunnet lytte til Høitidsklokkerne i fjern Frastand; paa sjette Maaned har jeg maattet holde Sengen. Men som en stor Guds Naade paaskjønner jeg det, at Aandskræfterne ere — saa forekommer det idetmindste mig selv — bevarede uden kjendelig Svækkelse; den smertefri Tilværelse tillader mig med fuldkommen Ro at oppebie Time og Tid, da Herren kalder.

Med Venskab og Høiagtelse, Deres H. N. Clausen.

S. 132

*Fra Laub til en fyensk Gaardmandskone *).*
Viborg, 4. August 1875.

Min kjære Ane! Eders gode Capelian har skrevet til mig om den store Sorg, som har ramt Dig, og mener, at jeg er den, der bedst kan sige Dig Noget til Trøst. Du føler nok, at

Nu er der Ingen i Verden til,
Min Sorrig kan fordrive,
Foruden Gud, naar han saa vil,
Han kan mig Trøsten give.

Men det er jo svært i en saadan Tid at naae hen til ham og kaste al sin Sorg paa ham; det kan jo forekomme Dig, som om ogsaa han har forladt Dig og lukket Døren. Maaskee saa jeg kan hjælpe Dig paa Vei. Du har jo kaldt mig Din Fader fra den Tid, Din egen Fader gik fra Dig. Dersom Du nu kan mærke af dette s. 133Brev, at det er jeg endnu, Du er mit kjære Barn, og jeg kan ikke slippe Dig, Du har været i mine Tanker og Bønner, ligefra den sørgelige Tidende kom, saa maa Du jo sige Dig selv: hvor meget vissere er det da, at min Fader i Himlen, som er meget bedre og meget mægtigere, ikke vil slippe mig i denne Nød, og dersom han lukker Døren, da er det kun, for at jeg skal banke paa. Dersom vi, som ere onde, gjerne ville give vore Børn gode Gaver, skulde han da ikke give dem den Helligaand, den rette Trøster, som bede ham derom? Ja, min kjære Ane, mit kjære Barn! Det tør jeg trøste Dig med, at Han vil „ingenlunde slippe Dig og ingenlunde forlade Dig“, — det har han selv sagt; og skulde han glemme det nu, han seer, hvorledes Du trænger til ham? Siig Du, naar Du er allermeest nedtrykt: „Herren er min Hjælper, jeg vil ikke frygte!“ Det kan gaae langsomt og kummerligt, — men jeg er vis derpaa, han slipper Dig ikke, før Du har naaet det. Han vil hjælpe Dig til at holde sammen paa Din lille Flok, og saa skulle ogsaa Dine Børn blive Dine Hjælpere. Din Søn saa jeg ikke, da han var her; men Tante R. sagde, at han havde et godt og ærligt Ansigt; han vil nok være Din Hjælper. Og Din gamle Moder er endnu ikke gaaet fra Dig, hun skulde endnu tage denne Sorg med, for at støtte sit Barn; hun har prøvet Guds Trofasthed i mange Aar og i mange Sorger, og jeg har baade seet og hørt, hvorledes hun kunde give Alting hen i Guds Haand; — han vil ikke lade hende blive tilskamme i hendes Alderdom, om ogsaa det Sidste maatte blive det Sværeste. Ja, kjære Ane! Du venter jo paa, hvad jeg vil sige om det, der gjør denne Sorg saa svær, om jeg ogsaa her har noget Trøsteligt at sige. Ja, min kjære Ane! her er s. 134det mørkt og Døren er lukket, og Ingen maa trøste med, hvad han ikke kan svare til; men jeg vil sige, hvorledes det forekommer mig. Du veed, jeg har holdt af Jørgen, og jeg kunde umulig troe, at det skulde ende saaledes; jeg kan ikke forestille mig Andet, end at han har gjort det i Vildelse. Og om det ogsaa er skeet ved hans egen Skyld, at han tilsidst blev saaledes fangen i de mørke, rædsomme Tanker, fordi han ikke gjorde Modstand itide, saa gjælder jo det Samme om de Mange i Jerusalem, som vare med at korsfæste deres

Herre, og for hvem han dog bad: „Fader, forlad dem, thi de vide ikke, hvad de gjøre!“ Maaskee Din Mand kan være kommen med ind under denne Bøn, saa at ikke Alt er forbi med den rædsomme Dag, som blev det Sidste, Du saae. Dersom han har vidst, hvem denne Jesus er, saa har han jo ikke holdt sig til ham itide og har fornægtet ham paa det Sidste; men Peder fornægtede ham ogsaa, da det meest gjaldt om at bekjende ham, og Christus fandt ham dog igjen. Dersom Jørgen har kunnet faae et Glimt af ham at see og forstaae, at det var ham, han havde forladt, og dersom han da har kunnet svare paa det Spørgsmaal, han vel ogsaa tilforn havde hørt, men ikke tænkt paa at svare paa, — dersom han har kunnet svare: „Du veed alle Ting, Du veed, at jeg ikke har elsket Dig, men ogsaa, at nu længes jeg efter, om jeg dog endnu kunde lære det, — mon da Ghristus har vendt ham Ryggen? Jeg kan kun sige Maaskee; Ingen kan lukke Døren op og see derind, hvad der skeer ! Men derfor kan heller Ingen sige, at der Ingenting kan skee, at det er afgjort for evig, naar dog Guds Langmodighed bier, og Christus tøver med at konnae og dømmme Levende og Døde! Dette er vist, at Ingen kan komme til Faderen s. 135uden ved Sønnen; men det er ligesaa vist, at Gud er ikke alene de Levendes Gud; men ogsaa de Dødes, og det er vist, at Cbristus har prædiket for Aanderne, som vare i Forvaring. Og det er endnu det Allervisseste, at dersom, Nogen der kan finde hen til Christus, saa overgaaer Christi Kjærlighed al vor jordiske Forstand, og intet Øie har seet, og det er ikke opkommet i noget Menneskes Hjerte, hvad Gud har beredt for dem, som ham elske. Og derfor hører ogsaa dette med til det Visse, hvad de skulle gjøre, som ere blevne tilbage her paa Jorden: de skulle holde sammen og være samlede, for, naar Tiden kommer, at tage imod det, som Gud har beredt dem, og som maaskee — ja sikkerlig — skal blive langt større, end de kunne forestille sig. Og naar da Du er sammen med Dine Børn eller Du beder alene Dit Fadervor, og Du kommer til den Bøn: „Forlad os vor Skyld !“ hvem vil da forbyde Dig at tage Din Mand med i denne Bøn, naar Du dog ikke kunde faae ham ud af Dine Tanker, og naar Du veed, at denne Bøn er Herrens egen Bøn, som han selv beder med, og han har Magt i Himlen og paa Jorden, ogsaa til at forlade Synder, og han har bundet Dig sammen med denne Mand? Du vil dermed dog ikke foreskrive ham Noget, og gjør ikke Andet, end hvad han selv gjorde i Gethse- mane, da han sagde: „Fader, dersom det er muligt, da lad denne Kalk gaae fra mig!“ — Saa faaer Du endda intet Svar paa Din Bøn, ikke saa længe Du er her. Saa er her et Kors, som skal følge Dig til Din Død. Men vil Du bære det efter ham, som først bar sit, saa skal Du nok mærke allerede her, at det skal være til Velsignelse.

Jeg beder Eders Capelian bringe Dig dette Brev, for s. 136at Du, naar Du har læst det, strax kan have En at tale med og faae Dit Hjerte lettet. Og han kommer i Guds Navn, som den, der er beskikket, og nok faaer Hjælp til at være Din Trøster. Om to Dage fylder jeg 70 Aar. Saa skulde endnu denne Sorg komme først ! men jeg haaber paa, at med Guds Hjælp skal ogsaa den, som Alt hidtil, blive vendt til Glæde.

Han være med Eder!

Din gamle faderlige Ven
O. Laub.

s. 136

*Fra Laub til Samme.
Viborg. 2. October 1875.*

Min kjære lille Ane! Jeg har kun lidt Tid, fordi jegbegynder at blive langsom til Alting; men Du skal dog have et Par Ord til Tak for Dit rare, om end bedrøvede Brev, og for at Du kan vide, at jeg tænker altid paa Dig, mit eget Barn, og skal gjøre det imorgen, naar Du skal følge Dit kjære Barn i Kirke. Gud velsigne Dig og hende og alle Dine Børn og Din kjære gamle Moder! Da jeg skrev sidst til Dig, vidste jeg, at Din Sorg ikke fik en hastig Ende; men jeg synes dog efter Dit Brev, at det staaer saa godt til hos Dig, som det kan med en saadan Sorg. At kaste sin Sorg paa Gud, vil jo ikke sige, at kaste den bort; man maae jo ikke kaste Korset bort, naar Gud lægger det paa, man skal jo bære det. Men at kaste sin Sorg paa Gud, vil jo sige, at finde sig i, at den er svær at bære, og stole paa, at saaledes er det Guds Villie, og den er god, og saa gjør han Alting godt tilsidst, og saa skal man takke ham ogsaa for alt s. 137det Tunge. Saaledes har man dog sin Glæde, om den end er langt borte, den ligger i Himlen og kan endnu ikke naae ned til Jorden; det kaldes i en gammel Psalme at være himmelglad. Og saaledes synes jeg efter Dit Brev, at Du maae have det. Du kan bede og faae Trøst der; det er en stor Naade, saa er Du jo hos Gud i Himlen og kan hvile lidt. Naar Du saa skal gaae til Dine Ting her paa Jorden, saa kan Du ikke fornemme, at Du er hos ham; men saa veed Du dog, at han er hos Dig, — det skal Du troe. Saa har Du lagt Din Sorg paa Gud, og saa veed Du, at Du maae ikke være bange for den, om den kommer alligevel tilbage og er lige tung, og Du maae heller ikke være bange for Dig selv, om Du nu kan holde ud og blive troe, naar det bliver saa svært; Gud har jo taget Din Sorg og Dig selv i sin Haand. Og Du maae heller ikke blive bange for Dine Børn; dem har Du jo ogsaa lagt paa Gud, og det lader jo til, at de vil holde sig til ham, og at den store Sorg skal hjælpe til. Du maae ikke bekymre Dig for den Dag imorgen, men kun bære det. Du skal idag. Men jeg synes, kjære Ane, at Du forstaaer det godt, og at Gud er med Dig, og jeg er ikke bange for Dig. Og saa er der Eet endnu i Dit Brev. Jo Mere jeg hører om Din Mand, desto mere forekommer det mig, at han har gjort den skrækkelige Gjerning i Vildelse. Hans Tro var svag, og han var bange for sig selv, han troede ikke, at Gud var stærkere end alt det, et Menneske kan frygte for, det havde han ikke øvet sig i itide. Det var hans store Nød, og saaledes lærer han os Andre, at vi skulle ikke stole paa, at vi staae, men skulle stræbe efter at blive stærke i Herren. Men han vilde dog ikke gjøre den store Synd,

han var bange for den, og den store s. 138Angst, som vel tildeels kom af hans Legems Sygdom, forvirrede ham, saa han vidste ikke af, hvad han gjorde. Han vilde dog med sin svage Villie høre Jesus til ; den Villie var for svag, men det var dog det, han vilde. Men Jesus har jo bedet for dem, som ikke vidste, hvad de gjorde. Og hvor underligt var det saa ikke, at da Du raabte til ham, om at faae Din Mand tilbage, kun til han kunde angre, hvad han havde gjort, saa fik Du ham igjen. Du veed rigtignok ikke, hvad der skete, og han kunde ingen Ting sige Dig. Døren er jo lukket endnu; men jeg synes dog, der skinner et lille Lys i det store Mørke ; kunde Jesus høre det, Du længtes efter at høre? saa er jo den største Sorg tilende. Men bi nu i Taalmodighed, til han vil give Dig det Svar, som Ingen paa Jorden kan give Dig!— — —

Jeg er Din egen Fader
O. Laub.

s. 138

Fra Laub til Samme.
Kjøbenhavn, Vesterfælledvei 14, 3. October 1878.

Min kjære lille Ane! Hvad mon Du tænker om mig, som ikke har skrevet til Dig, siden jeg fik Dit rare Brev i Marts? Aarsagen er, at jeg har været meget træt efter Flytningen, — ikke mine Been, dem kan jeg bruge som i gamle Dage, og skal gaae flittigt, som jeg gjør, især hver Morgen, i de to deilige Haver her ved Frederiksberg, — men mit Hoved, som ikke taaler, at Fødderne blive kolde. Ogsaa holder Hovedet ikke ret meget af, at jeg bukker mig over Papiret. Derfor var jeg kommen reent ud af Skriveriet, og endnu naar jeg begynder, gaaer s. 139det meget langsomt, omtrent som for et lille Barn. Da jeg ellers ikke har Noget, som besværer mig — Smerter kjender jeg slet ikke til —, saa kunde jeg sagtens finde mig deri, naar det ikke var for mine Venners Skyld. Fortæl det ogsaa ved Leilighed til Provst W., for at han ikke skal troe, at jeg er ligegyldig for at vide, hvorledes det gaaer i mit gamle Hjem; jo, jeg vilde ønske at jeg kunde gaae min Morgentur i hans to Haver, og henad Haagerup Gade ned til Skoven, hvor Nattergalen har sunget i Sommer som for 24 Aar siden. Saadanne Tanker, som jeg her skriver, samler jeg sammen, naar jeg gaaer ene omkring; Alt, hvad Godt Gud har givet mig i de mange Aar, har jeg hos mig, og nu kommer jeg med det til mit Barn, som i hened 10 Aar, eller maaskee længere, var med, og nu trænger meest til at læse derom.

— — —. Dit Brev gjorde mig rigtig glad, fordi jeg saae, at Du havde ikke haft Skade af at længes. Jeg havde ikke glemmt Dig, og var ikke glad ved at see, hvorledes Tiden løb fra mig, uden at jeg kom til at skrive; men imidlertid havde Du fundet den allerbedste Trøster, som ikke vil, at vi andre smaae Trøstere skulle blive borte, men som dog kan gjøre Mere end alle vi Andre tilsammen, og derfor undertiden gjør det saaledes, at han kan komme ganske alene. Min kjære lille Ane! jeg har altid troet godt om Dig ; men nu veed jeg for vist, at Du skal ingen Skade tage i denne Verden; thi naar han selv har lært et Menneske at nøies med ham alene, saa slipper han aldrig mere det Menneske. Hvad man lærer af Mennesker, det skal først staae sin Prøve; men den, som er lært af Gud, han er udlært, ikke saaledes, at der nu ingen Prøve mere skal være; men en Saadan s. 140lader han gaae og prøve sig selv, og bliver det for haardt, og det Menneske bliver vankelmodigt, saa siger han: „her er jeg jo; havde Du glemmt, at jeg var ved Din Side?“ — Der er mange Slags Eenlige i denne Verden ; men Bibelen taler især om to Slags, f. Ex. i Jeremias 49, 11, hvad jeg læste just i de Dage, jeg gik og tænkte paa Dit, Brev: „Overgiv mig Dine Faderløse, jeg vil lade dem leve, og Dine Enker skulle forlade sig paa mig“. Paa Dine Børn kan Du see, at det Første er sandt; og det Sidste paa Din gamle Moder, hvem han har ladet leve saa længe, for at Du skal see det; og nu er Du baade Faderløs og Enke, og staaer altsaa to Gange i Guds Haand. Han vil ingenlunde slippe Dig og ingenlunde forlade Dig; vær Du kun glad! — — —

Din gamle Fader.

s. 140

Fra Laub til Biskop Brammer.
Viborg, 7. Februar 1877.

Kjære Biskop Brammer ! Da jeg i Mandags mødte Fru W. paa Chausseen, gav jeg hende i Forbifarten (jeg maae endnu kun tale lidt — mindst gaaende) en Slags Hilsen til Dem, som hun ligesaa lidt kunde forstaae, som jeg selv dengang, angaaende hvad der fra Søndag Formiddag havde ligget paa mit Bord. — Først igaar Aftes kunde jeg gjøre mere end et udvortes Bekjendtskab med det. Kjære Biskop Brammer! jeg blev i høieste Grad overrasket ved at finde — ikke en Antydning, et Udtog, som der var lovet, — men en fuldstændig Tale, fuldstændig udarbejdet, af et saa rigt Indhold, saa fuldstændigt svarende til det, der (frivilligt) var lovet, saa s. 141jeg nu — næsten med Taarer, — kunde sidde igjen paa mit eenlige Kammer og høre, hvad Klokken havde indbudt mig til at høre. Først nu kan jeg rigtig takke Dem for Deres store Vennetjeneste, da Tiden var bleven trang for mig, og De uden et Øiebliks Betænkning bogstavelig gik ind i min Trængsel, — og glæde mig i den Tro, at naar den 10de September 1877 herefter bliver mig en uforglemmelig, hellig, salig Dag (jeg synes: den største i mit Liv), vil den være noget af det Samme for Dem, — glæde mig ved Tanken om, at nu kan De høres af de Mange, til hvem dengang Deres Røst ligesaa lidt

kunde naae, som til mit Kammer, — takke Dem, fordi De ikke blot gjorde, hvad jeg saa indtrængende bad Dem om, men saa langt Mere, fuldstændigt udfyldte den uhyggelige Tomhed, der ellers vilde være i Beretningen om Dagen, som jeg jo maatte ønske saa fuld og reen og høitidsagtig for Alle — nu og i Eftertiden, som jeg selv trængte til at have den for mig og mine Børn.

Om Indholdet har jeg fra først af vidst to Ting: 1. at De turde ende den paa den Maade, som De nu vil see, at jeg (thi jeg har dicteret min Tale, ganske som den var tænkt) havde ønsket at gjøre det, men tvivlet, om jeg kunde: 2. Præsternes Amen, og: 2. de Ord, hvorom Kongen har sagt til Martensen, at ved den Bøn „var ikke et Øie tørt“. — — —

Tro nu, kjære Biskop Brammer! at jeg i 1876 er bleven endnu engang Deres taknemmelig og hjertelig hengivne

O. Laub.

s. 142

*Fra Dr. theol. Kalkar til Laub.
Gladsaxe, 14. December 1866.*

Min kjære, elskelige Ven! — — — De kan nok tænke, at ogsaa jeg er bleven stærkt afficeret af det Forslag til at opløse Folkekirken, som nu vist vil vinde Indgang i Lovgivningen; vi gaae saaledes ned ad en Skraaplan, idet vi Skridt for Skridt nærme os Independentismen. Det, som egentlig bedrøver mig mest ved denne Sag, er den Bevidste eller ubevidste Usandhed, som er forbundet dermed; thi Forslagsstillerne kunne ikke være blinde for, at det er et bevidst eller ubevidst Hykleri, naar de ville have en Frikirke indenfor Folkekirken; thi det er dog i Grunden ikke det, man vil, men man vil give Selvraadigheden alt det Rum, man formaaer. Deri

— i denne Usandhed — ligger efter min Mening den egentlige Forargelses Klippe. Hvad skulle vi gjøre? Tie og see til? Lykkeligviis kunne dog de, hvem den hjemlige Kirke ligger paa Hjerte, ikke gjøre det, uden at de maae føle sig besværede i deres Samvittighed; men paa den anden Side er det vanskeligt at sige, hvad man skal gjøre? — — — Det synes mig den rette Tid at optage en Idee, for hvilken jeg arbeidede 1848, at der f. Ex. i Aarhus blev holdt et større Kirkemøde for hele Landet; dersom det blev vel ordnet, og kun de egentlig Fremragende kom tilorde, og man i Forveien havde bestemt Gangen og Formaalet, da troer jeg, at der vilde derved fremkomme en Udtalelse i konservativ Retning, for hvilken man vilde have nogen Respekt. En meget agtet Provst i Jylland har foreslaaet at bringe en Adresse til Rigsdagen istand; dette har jeg fraraadet paa det Stærkeste; thi deels er Adressevæsenet blevet saa udslidt og afslidt, al Ingen agter mere derpaa; deels vilde man s. 143 derved anerkjende Rigsdagens Myndighed til at give Love i kirkelige Anliggender, hvad vi jo ikke ville. Et er at underkaste sig, hvad man ei kan ændre, et Andet at anerkjende Berettigelsen. Tænk engang noget over et Kirkemøde, og hvis De billiger Tanken, saa see ved Deres Collega i Aarhus at faae noget Saadant istand. At jeg ikke er blind for Vanskelighederne og Mislighederne ved Udførelsen, behøver jeg ei at sige Dem. — — —

Og nu, kjære brave Biskop! Herren lade den Hyrdestav, han har betroet Dem, være et Spiir, som den aandelige Konge bøier til Dem — til Vidnesbyrd om, at De har fundet Naade hos ham og tør gaae ind i den indre Kongesal; Gud skjænke Dem en glædelig Juul med alle Deres. Indeslut mig med al min Skrøbelighed i Deres Forbøn.

Deres i Herren forbundne
Kalkar.

s. 143

*Fra Laub til Kalkar.
Viborg, 15. Januar 1867.*

Kjære Dr. Kalkar! — — — Hvad det Møde angaaer, hvorom De skrev, et frit Kirkemøde i Anledning af Frimenighedssagen, da har jeg brevvexlet herom med Brammer, som ikke er tilbøielig til at gaae ind herpaa, hvad ikke har overrasket mig. Han har vel Ret i, at Vanskelighederne, som De selv har nævnet, maae betragtes som overveiende. Det har dog, skjøndt jeg strax troede at maatte see Sagen fra samme Side, gjort mig ondt, at Tanken maatte opgives, fordi der var Noget i den, som meget tiltalte mig. Hvad det gjælder om, er, s. 144 at de nu tause Røster maatte komme tilorde, at de, som frygte for, hvad der forberedes, men ikke vide, hvad der skulde siges imod, maatte finde Ordførere, til hvem de kunde slutte sig med et taust Bifald (thi om Addresser og desl. gjælder det ikke), at de, som jeg maae haabe, endnu Mange, som ikke kunne see Sagen, uden som den nu er fremstilt fra den tilløkkende Side (thi Alt, hvad der hedder Frihed, nyt Liv osv., er tilløkkende), men som kunde see den fra dens anden Side, maatte faae Øinene op. Dette kunde skee paa et saadant Møde. som De havde tænkt Dem, hvis det kunde blive, hvad De har tænkt Dem, hvorved Mange saaledes med en Anelse om Sagens Betydning, og de Rette kom til at tale, naar saa en god og fuldstændig Beretning kom for Dagen, og det Hele kunde gjøre Indtrykket af en alvorlig meent Stemme fra Folket, ikke

blot fra de enkelte Talende. Jeg mindede Brammer om, at De havde i en Række Aar viist, at De forstod i saadanne Forsamlinger at fremkalde en Fællesbevidsthed. Men den store Vanskelighed, maaskee Umuligheden, ligger, som De selv har bemærket, i Udgangspunktet, Kan man indbyde til et saadant Møde, uden tillige at indbyde dem, man ikke vil have med? kan man da blive nogenlunde sikker paa Resultatet? og er en Forfeiling ikke værre end Intet? Jeg har tænkt paa Kierkegaard, som man dog maatte ønske at faae med, i alt Fald ikke kunde undgaae at indbyde, som vilde sige en Deel til Fordeel for vor Betragtningssmaade, men dog ende med at give efter for Tidens Fordring. Skulde et saadant Møde lykkes, saa maatte det i alt Fald, mener jeg, forberedes i en anden Forstand, end det skeer af dem, som stille sig i Spidsen for et saadant Foretagende og aftale indbyrdes det For s. 145nødne; det maatte forberedes udadtil, Ønsket om at faae et saadant Møde maatte fremkomme hos dem, med og for hvem man gjerne vilde have Sagen forhandlet. Og naar De da spørger, hvad der skal gjøres, saa vilde jeg svare: der maa skrives, det andet Middel, som vor Tid har i saa stærk Brug, maa benyttes; der maa skrives saaledes, at det kan komme til Bevidsthed, at der er Mere i denne Sag, end man troede. — — — —. Men hvem skal gjøre det? Naturligviis Een, som kan høres vidt omkring, kan bringe Ørerne til at lukke sig op. Jeg troer, Martensen er den, som kan dette (han har viist det to Gange, at man med eller mod sin Villie maa høre ham); og jeg troer, at forsaavidt man endnu venter, at der kan siges Noget fra en anden Side, troer, at her er en altera pars, da er det ham, paa hvem Øinene ere vendte. Man kalder ham maaskee en Hierarch ; velan! saa skal man i det Mindste høre, hvad Hierarchen har at sige, og om man uden videre kan vise det tilbage. — — — —.

s. 145

*Fra Kalkar til Laub.
Gladsaxe, 13. Mai 1868.*

Kjæreste Ven! Længe har jeg tænkt, at jeg engang skulde komme til at tilskrive Dem under alle disse Valgmenighedslovs Forhandlinger, men har dog aldrig havt rigtig Lyst dertil, thi der var i mig en uhyggelig Følelse under alt dette; jeg kan ikke faae Fornemmelsen ud af mit Sind, at der ingen Sandhed er i hele Bevægelsen, og at man mener noget Andet end det, man taler om. Nu har man da endelig faaet en Lov istand, som hverken s. 146er noget heelt eller noget halvt; saa tænker jeg, man kommer til Ro, indtil der igjen hittes paa noget Nyt, — for at holde Folk iaande. Mig forekommer det dog, at man trænger langt mere til at benytte det Gode, vi har faaet, end at optænke nye Paafund. Jeg troer endnu, at dersom vi ifjor havde faaet et almindeligt Kirkemøde istand, da vilde Sagen have stillet sig anderledes. —

10

s. 146

*Fra Laub til Kalkar.
Viborg, 28. Mai 1868.*

— — — —. Der skeer Meget i vor Tid, som ikke huer mig, eller hvorom jeg ikke veed, hvad det fører i sit Skjold. Denne Vinter har været mig trykkende, og hvad der kom ud af de lange Forhandlinger kun lidet tilfredstillende. En Standsning er vel skeet, den nye Lov er kun noget Foreløbigt ; men med den er dog Tanken bragt ind i Virkeligheden og kommer ikke let ud igjen. Den Kirkecommission, som skal bringe Sammenhæng ind i det Hele, maae den ikke tage det sidste Resultat med som en Deel af det Givne? kan den gaae udenom det, om den end helst vilde? og kan man ikke let sørge for, at den ikke engang vil? efter hvad der forlyder om S sammensætningen, vil dette kunne naaes. De har aldeles Ret i, at hvad vi trænge til, er at benytte det vi have, lære at leve og bevæge os i de tilvante Former, og ikke spille Tid og Kræfter og tilsidst Modet med paa at udtænke og gennemføre nye Former, som, selv om de vare de allerbedste, dog havde den Ulempe, at man først skal leve sig ind i dem. Og Gud skee Lov, at man dog i denne nyhedssyge Tid kan see Livet komme s. 147frem uden andre udvortes Forandringer end dem, som Aarene af sig selv føre med sig. Det har jeg erfaret paa min første Visitatsreise i dette Aar i en Egn, hvor tidligere Menighedslivet og Naturen omtrent vare lige fattige og lyngbegrøede, men hvor jeg denne Gang mærkede en vaagnende Hedelærkesang, Præster, som gjerne vilde, — ogsaa maaskee nogle, som kun følte, at de maatte — være med, og en stor Tilstrømning til Kirkerne af Folk, som kunde baade høre og synge. Noget Lignende mærker man jo næsten overalt, — ikke som Virkning af Valgmenighedsloven eller Forventningen af den, ja maaskee uden Anelse om, hvad der forhandlede i Kjøbenhavn. — — —

s. 147

*Fra Laub til Kalkar.
Viborg, 1. October 1870.*

Tak, kjære Dr. Kalkar! for Deres Brev, som jeg fik ved min Hjemkomst fra en Visitats, og for den medfølgende Bog, hvoraf jeg har læst over Halvdelen med stor Interesse *¹). Vi faae her at see — langt over hvad vi havde kunnet forestille os, hvor stor og sammensat og tung den Gjerning er, De bærer for os Alle, hvilke Vanskeligheder her kunne være at overvinde, i Forholdet til Udsendinge, og til det, der fra Begyndelsen af

maatte tages, som det forefandtes, og kan vedblive at være en Hindring for, hvad man hellere vilde, hvor svært det kan være at see den rette Sammenhæng, og at vælge det Rette, — jeg for mit Vedkommende vilde mangen s. 148 Gang ikke sige svært, men umuligt, — derfor ogsaa at holde fast paa den Overbeviisning, at man maae dog trænge igjennem, at man er ikke ene om Gjerningen, hvor tidt man end maae synes sig at være det, — jeg for min Deel maae tilstaae, at jeg kunde ikke staae ved Deres Side, ikke med Raad, kun med min Forbøn. Desto mere maae vi undre os, naar vi tænke paa den Glæde og Tillidsfuldhed, hvormed De i Deres Missionsmøder er traadt frem uden at lade os mærke, hvad der laae bagved, og som De, — ihvad der end er sagt —, ved disse Møder har fremkaldt. Var der Nogen, som kunde tage den første Deel af dette Arbeide paa sig og lade Dem beholde den sidste, som De dog i intet Tilfælde vil lade Dem fratage, saa De kunde leve i den alene, samle Venner for Sagen ved Tale og Skrift, — og samle Penge, hvormed De saa ikke behøvede at „skrive“, — da kunde jeg af Hjertet unde Dem det; men kan en Saadan findes? Jeg nævner udtrykkelig Pengene, fordi de hører til det, som trykker Dem, og fordi uden dem dog ikke den mest himmelske Sag kan naae at sætte sin Fod paa Jorden og maae vakle, naar dette jordiske Grundlag ikke holdes i Orden. Blev der ikke offret Guld ved Krybben i Bethlehem, og mon ikke Joseph maatte gjøre Regnskab for, hvorledes han havde holdt Huus paa Reisen med denne Mammon, hverken ødt eller forurettet? At her maa skrives op, og det Skrevne bringes i Erindring, hører til den menneskelige Skrøbelighed, som her skal være Redskabet (2 Cor. 12, 9); endog iblandt de bedste Venner maae det gaae til paa denne Maade.

10*

Hvilken Forskjel er der dog paa denne Bog og Løventhais „Missionssyn“, hvor man seer hele Indien s. 149 omvendt „fra Himmalaja til Gap Comorin“! Men denne er jo ogsaa et Syn, som kan udfolde sig i Luften, medens De staaer paa Jorden og har med den prosaiske Virkelighed at gjøre. — — —. Jeg forstaaer rigtignok ikke, hvorledes man kan vende sig til et heelt Folk (jeg vil ikke engang sige med de Dimensioner, han nævner), uden at have med de Enkelte at gjøre; jeg har troet, at al Mission har havt det til Formaal at naae til Folkene (Matth. 28), ja til „al Skabningen“ (Marc. 16, Rom. 8.), og at der altid er begyndt med at tale til dem, man kunde faae samlede, for iblandt dem at finde de Enkelte, med hvem der nu i den rette Forstand kunde begyndes (Ap. Gj. 16, 14, 18, 7 osv.), og saaledes at naae til Folket, danne Menigheder, som kunde voxe og mødes. Carl den Store begyndte hos Sachserne med Folket, — er dette nu blevet den rette Missioneren? eller: skal man have indfødte Lærere, inden man har indfødte Menigheder? Jeg forstaaer ikke det, hvormed Løventhai taler; men det synes mig klart, at dersom han kjender en Vei, som Ingen før har betraadt, saa bør han gaae den, som i sin Tid Søren Kierkegaard, propriis auspiciis, proprio Marte, og — proprio stipendio. — — —

De maae dog ikke troe, kjære Dr. Kalkar! at jeg kun har Øie for den mørke Side af Deres Bog. Den maatte stilles frem, da det gjaldt for Dem om at aflægge et Regnskab og sætte dem, der ville tale med og mene at kunne gjøre det bedre, eller at det kunde gjøres bedre, istand til selv at dømme. Efter min Forstand havde det været bedre, om det ikke havde været fornødent; vi, som dog ikke kunne være med i Alt, vare bedre tjente med at vide Sagen i troe Hænder og forresten være uvidende om alt det, som endnu ikke var s. 150 blevet Resultat, og hvormed vi maatte forudsætte, at Meget aldrig blev det. Men nutildags skal Alt controllers af Alle, og Enhver have sin begrundede eller ubegrundede Mening. Det gjør ondt, kjære Dr. Kalkar! ved Læsningen af Deres Bog at maatte tænke paa, at den er bleven fremtvungen, om man end stadig glæder sig ved, at De ikke tager Skade af saaledes at komme frem for Lyset. — — —

s. 150

*Fra Laub til Kalkar.
Viborg, 19. Juli 1872.*

Kjære Dr. Kalkar! — — —. De vil vide mine Tanker om Deres Udtalelser angaaende Missionssagen i det Hele, — og De har tidligere opfordret mig til at gjøre mine Bemærkninger ved Redactionen af Tidsskriftet. En Drift til at følge denne Indbydelse ligger ogsaa i min oprigtige Interesse for begge disse Sager i Deres Haand; og den Bevidsthed om en Grundenighed, som jeg troer, vi fra begge Sider have, gjør, at jeg uden Betænkelighed kan, om saa skal være, dvæle mest ved det, hvorved jeg har nogen Indsigelse at gjøre, uden at nævne det langt Mere. hvormed jeg kun mener Tak og atter Tak, og kan lade mine Bemærkninger komme uden tilstrækkelig Udførelse og Motivering, som det maae skee i et Brev.

I Deres Betragtning af Missionsgjerningen (hvormed jeg hellere hører Dem end kommer med mine egne umodne Bemærkninger), veed de forud, at jeg er enig, forsaavidt Spørgsmaalet er om, hvad der nu er at gjøre, hvad Mennesker kunne sætte sig som Formaal, hvad ogsaa Løventhai maae lære at begynde med. Men naar s. 151 De synes mig at fastholde Modsætningen imellem den „soteriologisk-eschatologiske“ og den „humane“ Mission, — — de Enkeltes og Folkenes Indbydelse, — igjennem alle Tider at gjøre den første til det Høieste og Sidste, da kan jeg ikke slippe den Tanke, at der er noget større ivente, at Folkene have en Betydning, ikke blot i Verdens, men ogsaa i Guds Riges Historie, som maae komme for en Dag førend den store Afslutning. Propheterne have stadig med Folkene at gjøre, først det ene, der igjennem Smeltediglen skal blive det rette, men ogsaa de øvrige. Det Forhold, hvori Hedningerne staae til deres Guder, og den Dom,

som heraf følger, peger hen paa en Plads, som de have i det store Hele, forfeilet, dog maaskee ikke uopretteligt. Men Propheterne skulle, saalidt som Loven, forgaae, før det skeer Altsammen. Hvor meget der er feilet ved Folkenes Omvendelse til Christendommen, er det dog kun den menneskelige Deel i Guds Gjerning, som er veiet og funden for let; herved er dog det faste (jord-fæstede, derfor ogsaa jord-blandede) Sted vundet, hvor nu den rette Ghristianisering, de Enkeltes, kunde foregaae. Maae vi ikke sige, (for at nævne noget Nærbeslægtet og nærmere Liggende), at vi endnu alle leve af den store Folkeopvækkelse i Reformationstiden (som dog ikke i alle Henseender var paalidelig) ? Og er det ikke en Grundsætning i Missionen, at den ikke er færdig, førend den har bragt Folket (ikke blot den nærværende, men forbigaaende Menighed) til at staae paa sine egne Been, give sig selv Præster osv. Derfor kan jeg heller ikke finde Deres Betegnelse af Modsætningen nøiagtig; det Soteriologiske bliver dog en ufrugtbar Abstraction, naar det ikke faaer Rod og Skikkelse i det Menneskelige, det virkelige Samfundsliv, s. 152—med mindre De ved det Humane kun tænker paa Gultur, Ordningen af de sociale Forhold osv., altsaa hvad der endnu ikke er det rette Humane. Dog, en nærmere Forklaring vilde formodentlig vise, at vi heller ikke heri staae langt fra hinanden; og i ethvert Tilfælde vedkommer denne Dissents ikke det, som nu ligger for, — thi det er ikke min Mening, at Missionsgjerningen skal hvile, indtil den store Missionstid er der, som da kunde komme uforberedt og slaae om til det Modsatte.

Jeg kommer nu til det Andet: hvad De siger — — om Videnskaben og dens Stilling i vor Tid, og da tillige Deres Stilling som Udgiver af „Theol. Tidsskrift“. Ogsaa her ere vi i væsentlig Overensstemmelse. En stagnerende Videnskab, en forstenet Dogmatik osv. er en Uting. Liv er en bestandig Regeneration. Videnskabens Udvikling kan efter de menneskelige Vilkaar ikke foregaae i en rolig og klar Strømning; der vil komme baade Reformations- og Revolutions-Tider. Meget Nyt vil dukke op. Det kan være berettiget; men er det det rette Nye, da maae det erkjendes at have sin Rod i det Gamle, at have ligget skjult i det. De, der kun kunne see Manglerne ved det Gamle, og ville, at vi skulle begynde forfra paa bar Bund, de, der f. Ex. ingen Dogmatik, ingen Theologie ville have, eller en saadan, som først kan blive til, naar alle de foregaaende Aarhundreders Arbeide er kastet overbord, de kunne ikke bringe os det rette Nye. Vi kunne fra det, som kommer op uden om os, modtage Impulser til at prøve, hvad vi have, fortsætte Arbeidet, omdanne, efter Omstændighederne heelt omstøbe; men lukke det ind, naar det ikke har Rod i, hvad vi fik i Arv, det kunne vi ikke. Hvad en virkelig Fornyelse af Videnskaben vil sige, derpaa have vi nylig s. 153faaet et Exempel i Martensens Ethik. Men vor Tid har ogsaa mange Exempler paa det Modsatte, Bestræbelser for at faae det Gamle tilside eller give det en Skikkelse, hvori det ikke kan kjendes eller bruges, Forsøg i broget Mangfoldighed, som komme frem for Dagen, inden de ere fuldbaarne. Der er, kjære Dr. Kalkar! kommen en Afhandling ind i „Theol. Tidsskrift“, som jeg ikke kan unde denne Plads: G. V. Smiths i dette Aars 5te Hefte. Jeg kan ikke finde, at den har Noget med Theologien at gjøre. Den taler om Tro; men det er ikke den christne Tro. Om den christne Tro veed man, hvad den er; men om denne Tro veed man egentlig kun, hvad den ikke er. Udgangspunktet for denne Afhandling er en Philosophie, som staaer i bestemt Modsætning til Christendommen. Det kan ikke nægtes, at denne Afhandling er et interessant Phænomen, som opfordrer til alvorlig Eftertanke, fordi der formodentlig rører sig Meget af denne Art i Tiden; men det berettiger den dog ikke til at faae Plads i Theol. Tidsskrift. Ved dette Tidsskrift har jeg fra først af, og De jo med, særlig tænkt paa Præsterne, de værende og vordende. De skulle visselig ikke afholdes fra at see, hvad der er i Bevægelse; tværtimod, dertil skal Tidsskriftet hjælpe dem, som det er skeet i mange fortræffelige Meddelelser, Anmeldelser osv. Men de maae dog heller ikke lære at betragte dem, der staae udenfor, som Huusvenner og Medarbeidere. Nu er denne Afhandling skreven saaledes, at de fleste af disse Læsere ikke ville tage Skade af den, fordi de ikke kunne forstaae og derfor ikke ville læse den, men da maaskee ogsaa — og forsaavidt vilde der dog skee en Skade, — blive mindre tilbøielige til at s. 154at tage det næste Hefte i Haanden. Men dersom de kunde forstaae den, er det da sikkert, at Udbyttet vilde blive det rette? — — — —.

s. 154

*Fra Kalkar til Laub.
Kjøbenhavn, 9. November 1873.*

Jeg har længtes efter engang igjen at tilskrive Dem, kjære Ven! for at vor Brevvexling ikke skulde gaae reent istaae, og det Meget, som er foregaaet siden vi saaes, kunde nok give Anledning til en Udtalelse. At jeg er inderlig bedrøvet over de nyeste Stridigheder, kan De vel tænke, saa meget mere som jeg jo har været Vidne til deres Udspring. Det kan man strax blive enig om, at det ikke er Ret at føie specifik grundtvigske Termini til Luthers Catechismus; men hvo, som kjender Fenger, veed ogsaa, at han er en Israelit uden Svig, og at han har gjort disse Forandringer bona fide, om end med liden Forstand. Men at Blædel, som kjender Fenger nøie, og har kaldt ham sin „Fader“, nu kommer frem med det, er beklageligt; Bruddet skulde dog ikke være ulægeligt. Hvordan Biskoppernes Erklæring i den Sag maa blive, er let at indsee; men om endog den autoriserede Udgave indskjærpes til Brug, kan det jo dog ikke hindre Vedkommende i ved Underviisningen at føre deres egne Theorier frem. — — — —.

s. 155

*Fra Laub til Kalkar.
Viborg, 20. November 1873.*

Kjære Dr. Kalkar! Jeg paaskjønner ret, at De, som har saa meget skriftligt Arbeide, har overkommet at skrive til mig, navnlig om en Sag, som i den sidste Tid har sat baade mig og mine kjøbenhavnske Børn stærkt i Bevægelse; og det er mig meget kjært at have faaet en Leilighed til at udtale mig herom for Dem, min mangleaarige Ven! skjøndt jeg først nu faaer lidt Tid dertil.

Det var ikke efter mit Sind, at Blædel gik ind paa det amerikanske Forlangende; det var at forudsee, at dette Skridt kunde faae sørgelige Følger, især naar han gjorde det i Forbindelse med en Mand, med hvem han ikke kunde gjøre det i fuld Enighed, om han end maaskee kunde underskrive, hvad der ved den Leilighed blev skrevet. Men, da nu dette første Skridt destoværre var gjort (jeg fulgte saa godt, som jeg kunde gennem Breve, med hvad der blev mig et Hjerteanliggende), da kunde jeg kun ønske, at den ærlige og elselige Fenger, — som jeg fremdeles er overbeviist om, at han er, — havde kunnet tage Sagen anderledes, end han gjorde (maaskee, som jeg forestillede mig, irriteret ved Birkedals hæftige Udbrud), at han havde kunnet see, eller Venner aabne ham Øiet for den store Afstand imellem ikke at kunne forene visse Sætninger med Folkekirkens Lære — og at vise dem, der vedkjende sig disse Sætninger, ud af Folkekirken, som om der ikke bagved det Grundtvigske i videste Omfang, hvorom her ikke engang kunde være Tale, laae noget langt Større, det almindelige og fælles Christelige, som, hvor man fandt det levende og ærligt, maatte gjøre, at man paa ingen Maade vilde slippe disse Grundtvigia nere. s. 156 Den Tid er dog forbi, da Anstød imod et enkelt Punkt i de symbolske Bøger var nok til Excommunication; og vi maae dog Alle erkjende, at vi til Idealet af den rene Lære mere eller mindre staae i et ikke adæqvate, et vordende Forhold. Havde de To kunnet mødes i denne Tanke, at, hvad der dog ogsaa forud, — vitterligt for Begge — var det Adskillende, ikke heller nu kunde være stærkere end det Forenende, havde de kunnet! Jeg bebreider Ingen, hvad jeg selv maaskee i en saadan Situation ikke havde kunnet see og gjøre bedre; jeg bebreider ikke, jeg beklager kun, og maa endnu kun gjøre opmærksom paa, hvor svært det maatte være for Blædel at give en Erklæring, som nu næsten maatte misforstaaes, — som om han vilde erklære for ligeberettiget, hvad han havde erklæret for uføreneligt med Kirkelæren. — Nu maatte Sagen gaae sin Gang. Blædel maatte skrive sit Første; og efterat han af Birkedal, som i stærke Udtryk paastod Overeensstemmelse med „de besvorne Bøger“, havde hørt, at det ikke mere var Tid til „Forhandling“, kun til „Vidnesbyrd“, — ja, jeg tør ikke bebreide ham, at han da kom med sit Vidnesbyrd. Saa sørgeligt er det gaaet. Blædel burde i ethvert Tilfælde melde, hvad der ikke turde forties; men det kunde skeet paa en ganske anden Maade, naar ikke saa Meget imidlertid var kommet imellem. — Fra det Øieblik af var det noget ganske Andet, der var blevet Sagen, hvad jeg har haft svært nok ved at forklare for mine Børn, ja, hvad de endnu neppe forstaae, eller lægge tilbørlig Vægt paa — ja, hvad Fenger selv endnu i sin seneste Udtalelse (i Berl. Tid.) ikke synes at forstaae; han synes endnu kun at see i det Hele et Angreb af en Fjende, da det dog maa erkjendes, at Blædel — om han end maatte s. 157 kaldes hensynsløs mod en gammel Ven, — dog har haft noget ganske Andet og langt Vigtigere end det Personlige for Øie, og har med Rette villet vende vore Øine hen derpaa. Gid De, kjære Ven, som heri er enig med mig, kunde bringe mine Børn til at overveie, hvad en Forandring i en symbolsk Bog betyder! Ganske rigtig kan man ikke ved at skaffe Forandringen ud af Catechismen forhindre, at Børnene ligefuldt faae, hvad dermed var meent — ved den mundtlige Udvikling af Catechismen eller heelt udenom denne; men Eet opnaaes dog ogsaa for Børnene: at de faae det Rette i Haanden og kunne raadsørge Bogen, naar de engang forstaae Spørgsmaalets Betydning. — Det er denne sidste Deel af Sagen, hvormed jeg har skullet have at gjøre; hvad min Erklæring til Ministeriet gaaer ud paa, vil De kunne tænke Dem. Jeg har holdt Fenger aldeles udenfor, fordi der ikke var givet nogen Anledning til at tale om Andet end Bogen, saaledes som den var sendt fra Ministeriet; og jeg antager, at Ingen vil volde den gamle, ærværdige Mand anden Fortræd end den, at hans Catechismus-Udgave maa excluderes (ikke han selv). Fra Kierkegaard fik jeg forleden et Brev, hvorefter han i sin Erklæring har erkjendt, at der i Udgaven er „ændret i en bestemt eiendommelig Retning“, at den maa forbydes, dog med den Lempelse, at de Exemplarer, som ere i Brug, maae slides op. Det Sidste kan være meget rigtigt, for at ikke Børnene skulle føres ind i Kampen. — — — —

s. 158

Fra Kalkar til Laub.

Kjøbenhavn, 5. December 1875.

Skjøndt De, kjære Ven! vel af de offentlige Tidender har seet, hvilken Tilskikkelse der er kommen over min Søn, vil jeg dog ikke undlade at melde Dem hans Hustrues Død af Barsel-feber, da De har kjendt dem Begge og har en Forbindelse med begge Familier. De har selv fristet et lignende Tab i en elselig Datters Bortgang, og jeg er overbeviist om, at De tænker med Deeltagelse paa os Gamle. Min Hustru, for at begynde med hende, der, som De veed, kun er skrøbelig og lider noget af Gigt, har dog villet, at vi skulle tage den lille toaarige Dreng til os, og synes at have faaet en ny Opgave for sin rige Kjærlighed, der maaskee kan være velgjørende for hende. Hun hilser Dem ret hjerteligt. Vi blive gamle, det kom jeg ret til at tænke paa i Anledning af den sidste Bog om Mynster, da der ikke ere andre Levende tilbage end De, kjæreste Biskop, Professor Clausen og jeg af dem, Brevene ere fra og til. Ogsaa i en anden Retning kunne vi sige: vi blive gamle; jeg har været vant til at kalde Deres Fader: gamle Laub, og nu hører jeg stundom Dem benævnt ved dette Navn. Men Gud være lovet, at vi dog vel begge ere fulde af Tak, fordi Herren har ført det med os indtil „de graae Haar“ og bevaret os ved sin evige Kjærlighed. Dersom det ikke var til Dem selv, jeg skrev, saa vilde jeg sige, at den Part, i hvilken Deres Navn har Deel, forekommer mig at være den interessanteste Deel af den Mynsterske Bog; vi, som have gennemlevet hine Tider, følge alle disse Smaating med større

Deeltagelse end de, for hvilke det Fortalte egentlig er noget Fremmed. — — — —. De har vel hørt om, hvad vi bleye regalerede s. 159 med paa Universitetet ved Reformationsfesten. Dersom Reformationens Fortjeneste skulde være den, at den kun er Forløber for den egentlige Reformation, der fandt Sted 1789, saa er det ganske i sin Orden, at man maa see at blive af med det theologiske Facultet, som slet ikke har hjemme i den frie Videnskabs Omraade; men om det er tilbørligt for en Professor ved sliq Leilighed at opvarte med saadanne og lignende Paastande i Nærværelse af en heel Deel ubefæstede unge Mennesker ved en Reformationsfest, er en meget tvivlsom Sag. Og saa var Prof. Steens Foredrag i Form og Indhold tilmed saa uvidenskabeligt og løst som muligt. — — — —.

s. 159

*Fra Laub til Kalkar.
Viborg, 11. December 1875.*

Kjære Dr. Kalkar! Først nu kommer jeg — imellem Andet, som trænger paa, — til at bringe Dem en hjertelig Tak, fordi De selv vilde meddele mig den store Sorg, som har ramt Deres Huus (i bibelsk Omfang). Jeg havde allerede med stor Deeltagelse læst Anmeldelsen fra Deres Søn, som jo engang har levet i min Nærhed og der fundet den, som han nu maa savne; og fra ham og hende maatte mine Tanker strax komme til Begges Forældre, — først til Dem, med hvem jeg har levet i en saa mangeaarig og stadig hjerteligere Forbindelse. Det kan jo kaldes dobbelt sørgeligt, naar en Moder falder bort fra sit nyfødte Barn; men ligger der ikke strax ved Siden af Sorgen noget Opløftende i det Ord, at Qvinden skal frelses ved Barnefødsel, i den Tanke, at hun døde i sit Kald? Jo ældre man bliver, s. 160 desto mere kan man see endog med Glæde, at den Ene efter den Anden gaaer derhen, hvor man selv snart med Guds Hjælp skal være, at Tomheden her kun betyder, at Huset paa hiin Side fyldes. Saaledes kan Deres Søn ikke tage det, og skal ikke heller. Gid han kun stadig maa have — ikke Fornemmelsen af, men Visheden om den Glæde, som Ingen kan tage, og som skal prøves, for at naae til sin Fylde, og hvis Indhold tilsidst maaskee meest vil bestaae af de Byrder, som maatte bæres, og hvad de have hjulpet frem; og han og den Bortgangne have jo havt Meget og Svært at bære sammen. — — Altsaa — herefter skulle Seminariets to første Lærere gaae i den samme Eensomhed, — og dog — mon Deres Søn ikke allerede nu vil sige: nei ikke i hans Eensomhed, saa længe jeg har mine Børn! At hans Toaarige kommer til Dem, vil vist blive til hans Gavn, — og skjøndt jeg ikke kan tvivle paa, at hans Fader vil føle Savnet af sin Ældste, — saa er denne Skilsmisse jo ikke lang hverken i Tid eller Rum. At Deres Hustru har Mod, ja endog føler Trang til at overtage Moderens Gjerning, kan vel ansees som et glædeligt Tegn paa den Kraft, som endnu er tilbage og vil komme frem. Hils hende hjerteligt!

Det var til de Gamle og om de Gamle, hvortil nu ogsaa jeg hører, og mærker det fornemmelig paa, at Tiden bestandig bliver hurtigere, og jeg bestandig langsommere, naaer ikke hvad jeg vilde, bliver ikke færdig, — og saaledes skal jo engang det Hele ende, — i bedste Tilfælde som Aladdins Pallads med det ufærdige Vindue. Og dette siger jeg ikke sukkende, — skjøndt jeg gjerne tager imod den Tid, som endnu maa tilfalde mig, til at gjøre endnu lidt Mere færdigt, seé, opleve, lære endnu s. 161 lidt Mere. Der er i Alderdommen en besynderlig Ro — midt i den ilende, urolige Tid, til at tage alt det, man maa faae, uden at bekymre sig om, at Meget gaaer forbi, naar det dog ikke gjælder om at blive færdig her. Derfor vil jeg gjerne kaldes „den gamle Biskop“; — deri ligger jo ogsaa, at man vil gjerne bære mig og bære over med mig. De har Ret, at vi ere faa, som ere tilbage fra Mynsters kraftigste Tid, og hvis Navne findes i den sidste Bog om ham, men Een har De dog overseet: Brodersønnen Christian M. i Karise; han har arbejdet, medens det var Dag, vist været en ualmindelig nidkjær Arbejder; men nu mørknes det for ham, Øinene ere meget omtaagede, og han er i alle Henseender svag, saa jeg mener, man nu tør ønske ham snart at kunne reise hjem. Han er kun 1 Aar ældre end jeg. Bogen om hans Onkel er mig til stor Glæde. Den gamle Tid lever op, og jeg seer bestandig ham selv. Jeg havde troet, at denne Bog vilde kun blive et Supplement; og det er den ogsaa for visse Partier, f. Ex. Fru Rahbeks. Men forøvrigt er jeg bleven overrasket ved det meget virkelig Nye, som her findes, navnlig i den sidste Halvdeel, Familiebrevene, hvori de, som kjendte Mynster forud, vel ikke faae et nyt Billede af ham, men just derved en Bekræftelse paa, at just saaledes var han, ikke blot for Verden, men ogsaa, naar han var ene. Jeg troer, der ere endnu Nogle, som trænge til at faae dette at vide, der endnu spørge, som Grundtvig i 1812: „Er Du det, som Du siger?“ skjøndt allerede hans „Meddelelser“ maatte vise det Modsatte. — — — — Lev vel, kjære Dr. Kalkar! Glædelig Juul — midt i Sorgen!

Deres gamle O. Laub.

11

s. 162

*Fra Pastor V. Birkedal til Laub.
Ryslinge, 17. Februar 1855.*

Min kjære, kjære Ven og Broder! Maa jeg ikke nok endnu kalde Dem saaledes, uagtet De er Biskop og jeg en sølle Landsbypræst? Jo, jeg mener det dog, thi jeg veed det jo nok, at De agter Broderskabet i Vorherre høiere end alle andre Titler og Værdigheder. — De er nu i ganske nye Forhold deroppe i Viborg, og det er da

sandsynligt, at De tænker langt mindre paa os, end vi herovre paa Dem; thi det Nye minder ikke om det Gamle, men det Gamle minder stærkt om det Nye, om det nye Hul der, hvor før var Fylde. Der er nu den velsignede Provst Knudsen: jeg kan see det paa ham, at han savner den Søn, der dog vistnok af alle hans Sønner forstod ham bedst, og var ham til størst Glæde og Oplivelse. Jeg vilde gjerne erstatte Dem, kjære Laub! men jeg kan ikke, og kan kun ønske over ham og hans al Guds rige Naade i Christo Jesu Vorherre, og De vil favne ham, det veed jeg vist, vil favne ham stærkere endnu end før, dersom ogsaa nu den sidste Søn, Johannes, i hvem hans og Hustruens sidste jordiske Forhaabninger af den Art gjemte sig, ogsaa nu skal blegne og visne hen som de Andre, og vi Alle nære jo Ængstelse derfor; thi han har nu begyndt, som de Andre, at hoste tørt og at spytte Blod samt at antage dette karakteristiske Præg af Brystsyge, som De kjender. Der er nu saamange Andre, som savne Dem, Brødre og Venner, men iblandt Alle vel ingen saaledes som de smaae, umyndige Børn i Haagerup Præstegaard: dog, deres Savn vil snart stilles, og de skulle følge Dem til Viborg, der vil Savnet blive et andet: efter Bardomshjemmet i Fyen og efter den rige, rige Grav paa Trolleborg Kirkegaard. — Og saa er s. 163der mig; ja jeg er maaskee den af alle Deres nærmere Venner herovre — thi saaledes vil jeg blive ved at betragte mig trods Alt, hvad der har villet lægge sig imellem os —, som er den senest Tilkomne. Men det veed jeg: jeg har ærligt kappedes med de Ældste og Hjerteligste i at elske Dem og unde Dem alt Godt. Jeg har altid seet op til Dem, ihvor forskjellige Anskuelser vi end havde om mange Ting, og nu, De er borte, er jeg ogsaa iblandt dem, som savne Dem, og mangengang finder jeg mig selv stirrende i Tanken hen imod Viborg Bispegaard, ja, jeg har endog engang ret levende drømt om Dem, besøgt Dem i Drømme og seet venligen paa Dem. Ja, kjære Laub! jeg glemmer Dem vist aldrig. Jeg er ogsaa paa en underlig Maade kommet ind i Deres Arv — menneskelig talt — her i det kjære Ryslinge, Deres første Kjærlighed, og jeg synes, at jeg ogsaa i den Henseende har faaet det Hverv at frede om Deres Minde hos mig selv og Andre, ligesom en ædel Stiffader jo holder Hævd over Børnenes virkelige Faders Minde, Altsammen naturligviis menneskeligt forstaaet, thi een er vor Fader, og een er vor Herre og Huusbonde, og vi ere Alle Børn. Det forekommer mig ogsaa, at naar De nu engang kommer til Ro deroppe, og saa i stille Erindringens Timer lader det passere forbi Deres Blik, Alt, hvad De levede, Alt, hvad Gud gav Dem paa Deres Fødeø, ogsaa det Venskab og den Kjærlighed, de mødte, og som slog en Troskabs Ring om Dem og Deres Hjem, — ja, jeg er saare langt fra at mene, at da min uanseelige Skikkelse og mit Birkenavn vil være iblandt det Første, der fængsler Dem; men jeg har det Haab, at imod Slutningen af den store, lange Kjæde vil dog stundom ogsaa Vilhelm Birkedals Navn og Skikkelse s. 164møde Dem og nikke venligen til Dem, som om den vilde sige: Jeg blev ogsaa givet Dig af Faderen herovenfra i Jesu Christo Vorherre, thi det var ham og hans Søn, som førte os sammen! Ikke sandt, kjære Laub, saaledes er det, saaledes bliver det ved Guds Naade evindeligt? —

11*

Og nu egentlig til det, som foranlediger dette Brev til Dem. Min tilkommende Forpagter — — har bedet mig om at spørge Dem, om De ikke skulde have Lyst til inden 1ste Mai at sælge hele deres Qvægbesætning i Haagerup Præstegaard under Eet, da han er i Forlegenhed for at faae Ryslinge Præstegaard besat til den Tid. Det er en ærlig Mand, som vist ikke vil prutte om Prisen, men gjerne strax give, hvad der kan være billigt for begge Parter. Ham vilde De gjøre en stor Tjeneste derved, og Salariet blev derved jo ogsaa sparet. Skriv mig blot et Par Ord til Svar derpaa; thi jeg kan nok tænke, at De er. saa optaget af nye og for Dem uvante Forretninger, at De kan ikke skrive lange Breve. Men med det Samme faaer jeg da ogsaa et Par Linier fra Deres Haand, og det vil inderlig glæde mig. — —

Guds Naade i Vorherre Jesu være over Deres Hjerte (og i det) og over Deres Gjerning: det ønsker

Deres saa hjertelig hengivne
Vilhelm Birkedal.

s. 164

*Fra Laub til Birkedal.
Viborg, 17. September 1856.*

Kjære Birkedal! Veed De, hvorfor jeg i disse to Dage har maattet tænke saa meget paa Dem og paa den Time i mit Kammer for vel 3 eller 4 Aar siden, da vi lovede hinanden, at om den Tid skulde komme, da vi ikke s. 165kunde følges ad, maaskee staae hinanden imod, vilde vi dog aldrig opgive eller tvivle om hinanden, og har maattet tænke paa, om nu maaskee den Tid skulde være kommen, da det gjaldt om at holde Ord? Det er fordi jeg i Mandags læste det Stykke i Kirketidenden af Grundtvig, hvormed jeg ikke veed, hvad De vil sige, men maa synes, at jeg allerede tidligere har hørt (læst) Ord af Dem, som nærme sig det Samme, og fordi jeg her umulig kan være med. Skal jeg nu holde mit Ord til Dem, saa maa jeg først forsøge af al Magt at holde Dem tilbage; ja, jeg formaar jo kun Lidt, og min Haand skjælver, medens jeg skriver disse Linier, — men jeg kan ikke Andet, jeg vilde slaae den Tanke af Hovedet at skrive til Dem, som er langt mægtigere i Ordets Brug end jeg, men jeg kunde ikke slippe den. — Jeg maa minde Dem om, hvad De talte og gjorde engang, og maatte høre ilde derfor, i Stige, da De forsvarede Daaben imod Gjendaaben, og betragtede Gjendøberne som Kirkens Grundfjender, fordi de angribe Grundvolden, — — (og hvad De i Grunden i al Deres præstelige Færd har gjort) ; men hvad Grundtvig nu vil, er for mig det Selvsamme, — Gjendaab. Hvad var det, der

stredes for i Midten af dette halve Aarhundrede, — uden „Alterbogsdaab“? man meente om Præsterne: enten paa Skrømt eller for Alvor, — de have dog gjort det efter Herrens Anordning — om værdige eller uværdige, dog som hans Tjenere ; manglede Troen, saa kan Enhver, som er døbt, endnu oprette det Manglende; men derfor maa Daaben staae uafhængig af hans eller Nogens Tro: at den er foretagen, derom maa endog Vantro, ja en Døbeseddel, kunne vidne, hertil maa kun kræves den reent menneskelige Troværdighed. Men nu? har Grundtvig Ret, saa s. 166maa ikke blot mangfoldige af de Smaa foruroliges — Grundtvig tænker kun paa dem, som selv nære Tvivl (og deres Tal kan denne Tale let forøge); men consqvnt maatte han ogsaa tage dem med, som gaae hen i den Indbildning, at de ere døbte, uden dog (efter hans Mening) at være det: maa der ikke spørges om deres Daab, førend de tages til Alters? —, men vi maa Alle fortvivle; thi det gjælder nu ikke blot om min Daab, ogham, som døbte mig, men om Daaben tilbage gennem alle Slægter: brister Kjæden paa eet Sted, saa ligger det Hele. Saa skal der nu begyndes forfra (ikke arbeides paa den Grundvold, som er lagt, ligger urokket, hos os, i vor egen Tid) — det er Gjendøbertanken ; thi ingen Gjendøber vil være dette, men fordi han erkjender ikke Daaben, derfor gjendøber han. — Kan De huske, da vi havde kæmpet imod hinanden i Odense, og vi sad og spiste sammen, og De udbragte min Skaal og meente, at vi To ikke kunde undvære hinanden, ligesom Ordene i den gamle Sætning: $\rho\omicron\upsilon\ \sigma\acute{\iota}\omega$ — og $\chi\epsilon\nu\eta\sigma\omega$? Det var om den apostoliske Bekjendelse, vi havde kæmpet; ikke om dens Indhold, Sandhed, kirkelige og christelige og evige Gyldighed ; den er mig maaskee ligesaa dyrebar som Dem, og jeg vaager over den i alle mine Bønner, og siger mig selv med dens Ord, hvad jeg troer, og er glad ved at kunne tale som et Barn. Men, i hvilken Forstand dette Dannebrog er „falden ned fra Himlen“ — det vidste jeg ikke; jeg holdt mig, som jeg meente i Grunden Alle gjorde, til det Nærmere: det er kommet — ogsaa til mig, jeg har faaet det fra min Fader, som kun vidste, at han havde faaet det paa samme Maade, og fra min Moder, den hellige Kirke, som lod mig gjætte og ane, saa godt jeg kunde, men dog først og sidst s. 167sagde, jeg skulde troe hende, som gav mig det: det var min Barnetro, før jeg havde hørt Noget om de store Spørgsmaal, og i den meente jeg, vi kunde være enige Brødre, om vi end i den øvrige Tale ikke kunde forstaae hinanden. Og det meente jo ogsaa De, da De med saa umiskjendelig Kjærlighed drak min Skaal. Men nu det $\rho\omicron\upsilon\ \sigma\acute{\iota}\omega$, som De meente at have forud, hvad var det Andet end den faste Forbindelse imellem denne Bekjendelse og — Daaben, eller: Daaben som det eneste sikkre Vidnesbyrd om Bekjendelsens Ægthed, dens factiske (umiddelbart, overalt, for Hver især givne) Vished. Støttestykket for Troen; og ihvor ondt De kan have ved at forstaae det, saaledes er det ogsaa for mig, skjøndt jeg ingen Grundtvigianer er (men villigt paaskjønner, at jeg har lært Meget af Grundtvig, og vist meget Mere, end jeg selv veed af, som af saa Mange, ogsaa af Dem, af alle de Venner, Gud har givet mig, og jeg først ret skjønnede paa, naar jeg frygtede for at miste dem). Men dette $\rho\omicron\upsilon\ \sigma\acute{\iota}\omega$, dette faste Punkt, maa da ligge udenfor den hele Bevægelse; kommer det med ind i det hele Røre, ja, saa kommer det vel for en Tid til Bevægelse, en vild Hvirvlen — og saa en bundløs Afgrund. Saaledes staaer det for mig. Og nu det svære Spørgsmaal: hvad siger De? — maaskee staaer De allerede saa langt ovre paa den anden Side, at De ikke mere kan forstaae, hvad jeg siger, — stærkt har jeg jo aldrig kunnet raabe. Jeg har det Haab endnu, at der ere mange Grundtvigianere (De veed, det er i min Mund intet Skjældsord), som her ikke kunne eller ikke ville gaae med. Dersom De nu var een af dem! jeg veed for Tiden ingen større Glæde. Men saa har jeg en Bøn til Dem: staa op i Herrens Navn imod ham, hvem De s. 168sætter høiest blandt alle Levende! — just for denne Kjærligheds Skyld skal De: og De kan tale til ham som det sømmer sig; og De kan tale til hans Disciple, saa de kan forstaae, det er ikke Avind eller forsættelig Misforstaaelse; og Herren har givet Dem en Røst, som kan trænge ud og ind. Men det maa skee snart, at ikke Bruddet maa komme først, — maaskee det skal engang komme; min Frygt herfor var dog i den sidste Tid meget aftagen, — saa kom dette Tordenskrald, — men ikke komme for tidligt, og paa et Punkt, hvor det ikke burde! — Jeg reiser nu paa Visitats i 14 Dage; naar jeg kommer hjem derfra, ligger her maaskee et Brev fra Dem: hvorledes skal vi saa mødes? — — men engang skal vi mødes for Herrens Throne, — saa er Alt overvundet, al Bekymring og Angst og Misforstaaelse, — der skal vi see hinanden i Øinene, og tænke paa Timen i Haagerup Præstegaard, og takke Herren for hvad han der gav os at love hinanden, og — siden at holde. — Alle i min kjære gamle Præstegaard, Deres kjære Kone, alle de kjære Børn og mine gamle Venner i Ryslinge hilses.

Deres O. Laub.

s. 168

*Fra Laub til Birkedal.
Viborg, 30. April 1873.*

Kjære Pastor Birkedal! Jeg har faaet en Hilsen fra Dem, som trods den lange Vei, den er gaaet, er kommen saa varm og hjertelig til mig, at jeg af mit inderste Hjerte maa takke Dem derfor. Det er derfor jeg skriver disse Linier, som jeg nu ønsker, De maa kunne forstaae, s. 169som de ere meente. Jeg har tidt været bedrøvet ved at tænke paa vort sidste Møde paa Beltet, da jeg gik ind i Kahytten, fordi det blev mig for koldt deroppe, og faldt i Søvn, vaagnede, da De var gaaet bort, fandt Dem iseng, da jeg kom til Hotellet, og borte, da jeg næste Morgen var kommen op og endnu engang søgte Dem. Nu er den kolde Nat glemt og aldeles borte; eller dersom De mener, at man ikke kommer til at fryse, naar man ikke bærer noget af Kulden i sig selv, saa er det en gammel Sandhed, som altid kommer igjen, men saa siig De: det er glemt! Saaledes har jeg forstaaet Deres Hilsen; nu har De søgt mig, og derfor siger jeg Tak. Og denne Tak er ikke bygget paa, ikke afhængig af nogen Forventning om, at vi aldrig oftere skulde kunne komme til at staae raadvilde

ligeoverfor hinanden og trænge til en Forklaring, som ikke vil lykkes, — dertil have vore Veie hidtil gaaet i for stor Afstand fra hinanden. Men jeg siger det, for at De desto bedre maa forstaae, at min Glæde over Deres Hilsen og min Tak for den er ærlig. En Bøn maa jeg dog nok føie til, — som langt mindre angaaer mig selv end mange Andre, hvem De maae see ligeoverfor Dem paa den modsatte Side: at De ikke vil mene, vi ville støde Dem og Deres fra os, fordi vi ikke kunne følge Dem paa Deres særlige Vei, eller at vi have glemt og kunne undvære den Velsignelse, som er kommen fra hin Side, fordi der ogsaa er kommet det, som vi maae vise fra os og vidne imod, naar det gjøres fornødent, og vi have Evne dertil; og at De, trods det, der stiller sig imellem os, ikke vil mene om os, at vi staae dog paa en anden Grundvold, eller vakle paa den fælles, ikke mene det ærligt med den; og endelig, dersom De vil opfylde denne dobbelte s. 170Bøn, eller maaskee svare, at De har aldrig meent eller villet anderledes, at De da, hver Gang De staaer frem til en Kamp for Deres Overbeviisning, hvori Ingen maae fortænke Dem, vil lægge det stærke, afgjørende Eftertryk paa det, hvormed Martensen endte for 10 Aar siden, „at Striden er indenfor det Christelige og føres imellem Saadanne, der tilsidst, og naar Alt er bleven hørt, ere enige in principio principiorum“, og at De vil gjøre det med al den Kraft, som Gud har lagt i Deres Stemme; thi der ere Mange iblandt de Smaa og Svage, som have svært ved at forstaae, at en saa alvorlig Strid om saadanne Spørgsmaal kan føres mellem Andre end Christi Venner og hans Fjender. Og saa endnu en Bøn, kjære Birkedal! som virkelig angaaer mig: dersom De tilsidst maatte mene om hvad jeg her har skrevet, at jeg dog endnu misforstaaer Dem og gjør Dem Uret, og at De endnu i høi Grad trænger til Forklaring, — at De da vil holde Dem til et Løfte, som jeg har givet Dem engang i Haagerup Præstegaard i en alvorlig og bevæget Time, og bedet om at faae fra Dem igjen, om at ville troe Dem, ogsaa naar jeg ikke forstod Dem, at De vil holde Dem dertil ogsaa uden al Forklaring, ihvor meget De kunde trænge dertil, og troe, at jeg har holdt dette Løfte eller kæmpet derfor — dette Ord maa jeg bruge, skjøndt et lignende engang har været Dem haardt at forstaae —, og skal fremdeles med Guds Hjælp holde det, saa godt som et skrøbeligt Menneske formaaer, ihvordan vi end kunde komme til at staae ligeoverfor hinanden. Og saa bær over med mig indtil den Tid, da alle Veie, som udgik fra det samme Sted, skulle mødes i Eet, der hvor alt er lyst og klart.

s. 171Jeg skal nu begynde en Visitats, for en Deel hos Præster af Deres Retning; det kan jeg nu gjøre med dobbelt Glæde, efterat have faaet Deres Hilsen. — — —

Deres hengivne O. Laub.

s. 171

*Fra Birkedal til Laub.
Kirkely, 11te Mai 1873.*

Min kjære Biskop Laub! Mit Hjerte blev varmt ved at modtage og læse Deres Brev; gamle, kjære Minder gik forbi, og Deres mig uforglemmelige Skikkelse gik foran. Jeg har levet rige Timer i Deres Samfund. Saadant hører til mine Hjerteskatte, og, jo nærmere Afskedstimen kommer, desto travlere samler jeg min Rigdom, ikke just for at tage den med i Graven, men did, hvor bedre er.

Jeg kan svare „Ja“, troer jeg, til alle Deres Henvendelser til mig. Den „kolde Nat“ er glemt i den Mening, at jeg slet ingen Braad føler af dens Minde, skjøndt ikke i den Betydning, at det nogensinde af mig kan glemmes, at jeg da fik stadfæstet, hvad jeg siden hiin Tid (1866) havde frygtet, og hvad Deres sidste Brev ogsaa stadfæster, at vi ikke mere hernede personligt, Hjerte mod Hjerte, Øie mod Øie, kunne færdes sammen. Jeg skal senere forklare mig nærmere herom. — Jeg troer ikke om Dem og de fleste Andre af dem, som staae os imod, at de „vil støde os fra dem“; endnu mindre, at de staae „paa en anden Grundvold og ikke mene det ærligt“, — jeg veed nok, hvor ærligt jeg seer op til mange af dem med Følelsen af, at de i Livet ere komne langt længere frem paa Veien end jeg; og s. 172jeg synes ogsaa, at jeg næsten altid i min Kamp har betonet, at vi vare enige in principio principiorum (med Undtagelse af Professor Clausen). Ganske vist, vi, og ikke mindst jeg, have kæmpet i stor Skrøbelighed, thi jeg er en syndig Mand, men fornægtet Broderskabet, hvor det var tilstede i Sandhed, har jeg aldrig.

Saa kan jeg ogsaa sige „Ja“ til Deres Bøn, kjære Biskop Laub! at jeg vil troe, at De har holdt Løftet (fra Haagerup Præstegaard) eller kæmpet derfor. Det gik jo ud paa, at De „vilde troe mig, selv naar De ikke forstod mig“. Jeg kan af mit fulde Hjerte sige „Ja“ dertil med den Begrændsning, De selv giver mig Lov til („kæmpe“). Men hvorledes skal jeg udtrykke mig, for at gjøre det forstaaeligt for Dem, at her er Anstødsstenen, og at jeg kan ikke nøies dermed? Jeg kan aldrig noget Øieblik tænke mig, at jeg skulde behøve at kæmpe, for at bevare min Tro paa Dem; naar jeg har levet med en Mand i en Række af Aar og seet ham ind i Hjertet, en fuldmoden Mand, da tykkes mig, at denne Mand maatte handle eller tale, hvad der næsten maatte synes idetmindste uhæderligt eller æreløst, om jeg nogensinde skulde have behov at kæmpe, for at bevare min Tro paa, at han gjorde, hvad han gjorde, af en ærlig, om end feilende Overbeviisning. Her er Bjerget, jeg ikke kan komme over, min egen dyrebare Laub! Thi „maa“ De kæmpe, for at værne om den gamle gode Tro paa mig, da maae jeg for Deres Øine have gjort og talt, hvad der vanskeligt kunde forklares udaf hæderlige Grunde, og endnu maae jeg staae saaledes i høi Grad tvivlsom for Dem, siden De siger, at De endnu maae bruge dette Ord „kæmpe“. Naar jeg nu siger dem, at trods dette Bjerget kan og vil jeg aldrig slippe Dem, at De altid, med s. 173Guds Hjælp, skal staae som en lys Skikkelse,

Gud af sin Naade førte mig imøde, og at jeg ikke engang nu behøver at kæmpe med en Bitterhed ved Tanken om, at De maae kæmpe, skjøndt det unægtelig har været mig det Haardeste i den hele Sag, — vil De saa troe mig? og vil De saa troe mig saavidt, at De ikke mener, det er saaret Forfængelighed og daarlig Selvfølelse, naar jeg siger: Et saadant Forhold kan jeg ikke nøies med overfor Dem; jeg kan ikke udholde den Tanke, naar jeg staaer overfor Dem: „Han kæmper for at bevare sin Tro paa Din Hæderlighed!“ Det vilde lukke min Mund og gjøre vort Forhold ufrit. Jeg har været vant til at gaae til Deres Hjertes rige Gjæstebud i gamle Dage, jeg kan ikke nøies med de Rester, der blive tilbage efter Kampen. Partiet blev ikke lige, inderlig kjære Biskop Laub! Og derfor, jeg maae nøies med at elske Dem i Afstand; men jeg siger som Grundtvig i sin Tid sagde til Molbech i deres Strid: „Et Hjerter har jeg med Dig at dele“. Og det skal nok skee, om ikke før, saa der, hvor alle Slør falde. — Og, naar jeg nu skulde nogensinde komme til Viborg uden at besøge Dem, den Ven i hele Byen, jeg elsker høiest, da veed De Grunden.

Saa siger jeg Dem da Farvel, — ja far vel, og jeg lægger i dette lille Ord saa godt jeg kan al den Varme, al den Kjærligheds Klang, al den Høiagtelse, mit fattige Hjerter raader over. Farvel i Jesu velsignede Navn.

Deres gamle trofaste Ven
Vilhelm Birkedal.

s. 174

*Fra Laub til Birkedal.
Viborg, 17. Juli 1873.*

Kjære Pastor Birkedal! Jeg maae endnu engang skrive til Dem, ikke blot for at takke Dem for Deres Brev, — thi at De har glædet mig inderligt med dette Vidnesbyrd om den Modtagelse, som mit har faaet, det vilde De forstaae uden Ord, — men endnu mere for om muligt at hæve noget af den Misforstaaelse, eller Uforstaaelse, som er bleven tilbage. Vel maae jeg tvivle om at kunne naae, hvad jeg helst vilde, naar jeg dog i det Væsentlige kun kan sige igjen, hvad jeg allerede har sagt, væsentlig maae holde mig til dette: „troe ogsaa uden Forklaring“. Men et ærligt Forsøg, udgaaet fra en oprigtig Trang hos mig og gjort i en oprigtig Tillid til Dem, maae, selv om det mislykkes, dog blive et lille Lys over det mørke Punkt.

Det er, hvad jeg har gjentaget om en „Kamp“, en „Stræben“ i Forholdet til Dem, der er blevet Anstødet for Dem; i denne Henseende forholder det sig anderledes med Dem, og derfor savner De den fulde Gjensidighed. Skulde det nu kun være en individuel Forskjel imellem os, som her lægger sig for Dagen? Thi vistnok troer jeg, at vi ere meget forskjelligt anlagte og udviklede, men er det kun dette? Det har jeg svært ved at forstaae, og jeg begynder med det Haab, at jeg hos Dem selv maae kunde møde Erfaringer, hvorudaf De skal kunne forstaae, hvad jeg mener. Overalt, hvor der kan være Tale om Tro, kan der og være Tale om Kamp og Stræben, ja maae dette være, om end af meget forskjellig Art og næsten forsvindende Betydning; om en staaende Kamp har jeg ikke talt, — jeg maatte da have udtrykt mig meget uheldigt. Og dersom De mener, at hvor der har s. 175dannet sig et Forhold mellem To, der maae der være Noget, et Grundlag, som ikke kan rokkes, kun kan berøres af Kampene som af overfarende Skygger, saa er det mit Haab, at De ogsaa heri skal finde mig med Dem, naar jeg kun maae føie til: eller som af Uveir, hvori det skal staae sin Prøve, — saa at jeg fra min Side ikke kan see, at her skal blive Tale om et Farvel for denne Verden. Men jeg maae forsøge paa at forklare mig forstaaeligere, mig bogstavelig, thi det er det Personlige, hvorom det her gjælder.

Jeg maae da begynde med den Bekjendelse, at mig har det aldrig været muligt at skille en Mand fra den Sag, hvori og hvorfor han lever. Jeg taler om Saadanne, som veed, hvad det er at have en Sag som deres Opgave, meest altsaa om dem, som fik den største Betydning for mig. Der kan i deres Færd være Noget, som er reent tilfældigt, forbigaaende. — det er ikke Sagen; jeg tænker paa det, som udfylder det Hele. Dersom nu Talen var om Sagernes Sag, det Ene, Store, Første og Sidste, da var Alt reent og klart. Jeg har fra vort Bekjendtskabs første Tid, maaskee før jeg saa Dem, ihvor Meget der end dengang var, som maatte holde mig i Afstand fra Dem, jeg tør dog sige, jeg har allerede fra den Tid af, forsaavidt jeg har gjort mig Rede derfor, og siden, heelt igjennem været paa det Rene med, at vor Udgang var fra det samme Ene, den samme Ene; jeg har aldrig kunnet tvivle om, at vi tilsidst maatte mødes ved det samme fælles Navn, naar Gud vil bevare os troe indtil Enden. Gud er hvad jeg fremfor Alt maae kalde det faste Punkt i mit Forhold til Dem, som aldrig svigter. Men imellem Begyndelsen og Enden ligger det hele Liv med sine Bevægelser, sin Væxt og Udvikling; s. 176det Ene staaer der ikke i sin fulde, sin egen Skikkelse, det maae komme frem i mangfoldige Skikkelser, den ene ikke som den anden, først naar de ere færdige, samles de i det Ene. Anderledes kan og skal det ikke være, naar det Ene skal kunne ende som det fulde, rige, det i høieste Betydning store, Alt omfattende Ene. Heri ere vi enige, og denne Betragtning har tidt opløftet mig over denne Verdens Forvirring. Men Forvirringen er der dog og kan tidt blive trykkende. Det hører til det Fremmede i denne Verden, at det, som for en Anden er Sagen, kan for os komme til at staae som noget Fremmed, Uforstaaeligt. Ogsaa dette kunde være en Kilde til Glæde. (og kan det Gud skee Lov tidt for en Deel) —, den hele Vrimmel af nye Udgangspunkter, af nye Spirer og deres Væxt kunde vi see paa med en uforstyrrelig Fred og Glæde i „Forventningen af det salige Haab“, det Sidste, dersom vi overalt vare visse paa det Første, — dersom denne Verden var en uskyldig Verden; men Verden ligger i det Onde, og Enhver af os bærer Noget af Verden i os. Kjære B.! herfra kommer Kampen. Hvad os selv angaaer, det, hvortil vi ere satte i denne Verden, den Vei,

hvorpaa vi trods alle Skrøbeligheder, Eensidigheder, Vildfarelser kunne naae vort Maal, som vi ikke tør forlade, maae vi kunne naae til en fast Overbeviisning. Men med Hensyn til Andre er det kun tildeels muligt, og i meget forskjellig Grad; her møder ikke blot det Forskjellige, som — i en anden Skikkelse — endnu kan være det Samme, men ogsaa de skarpe Modsætninger, Nei ligeoverfor Ja. Vi kunne ikke paa een gang ansee det, som er givet os, for det Rette, og tillige det, som stiller sig derimod; da kommer Forargelsen. Saaledes gaaer det os ikke med s. 177dem, som intet Maal have eller kun et forfængeligt. Men er det Mennesker, om hvem vi troe og veed, at de vil sammesteds hen, som vi, — see vi dem paa en ganske anden Vei i modsat Retning, da forarges vi, eller der er kun Eet tilbage: Troen, hvorfor der maae kæmpes. Jeg beder Dem, ved hvad jeg her skriver, heelt igjennem at holde det fast, at naar jeg taler om en „Sag“, da mener jeg ikke det Sidste, Afgjorte, men det, som nu ligger for, hvorigjennem der skal naaes videre frem; jeg taler om Sagen heri Verden, i Tiden, denne Magt, som, skjøndt den selv ikke kan bindes, binder Alle, som Ingen kan komme ud over, førend den selv rykker frem, ikke uden ved en Tro. De mener, at naar jeg har behøvet at kæmpe for at bevare Troen paa Dem, da maae De i mine Øine have handlet uhæderligt og æreløst, ikke udaf en ærlig, om end feilende Overbeviisning, af en varm, maaskee brændende Overbeviisning, at der var Noget, som De for fuldt Alvor vilde. Jeg veed, hvormeget Egenkjærligheden kan blande sig ind i Alt, hvad vi foretage os ; alligevel har jeg aldrig tiltroet Dem lave, snarere overflyvende Bevæggrunde. Mere vel har jeg kunnet troe, at De handlede, naar Alt var i Bevægelse, at de stærke Følelser, at Lidenskaber har kunnet blænde Dem, saa De kom til en Overbeviisning, hvortil De ikke burde komme. Jeg er aldeles enig med Dem i, at den, som bliver tro imod, hvad han kalder sin Sag, kan staae langt høiere end den, som bliver i hvad jeg vilde kalde de rette Spor, men uden at vide eller ville, hvad han gjør. Men — denne Agtelse bliver dog paa Afstand, saalænge Sagen holder os adskilte, — den bliver kold og slaaer ikke til i det afgjørende Øieblik.

Derimod kunde De med al Ret spørge, om der ikke s. 178er noget Personligt i vort Forhold, og om dette ikke staaer udenfor og over Sagen og alt det, hvori den bevæger sig; De kunde spørge, om jeg ubetinget føler mig nærmere forbunden med dem, med hvem jeg angaaende Livets store Anliggender er i en anderledes gjennemgaaende Overeensstemmelse. Kjære B. ! der ere Mange af disse, som staae mig fjernt, og hvem jeg maaskee under andre Omstændigheder dog ikke var kommet nærmere i dette Liv. Der er tilvisse i mit Forhold til Dem noget reent personligt, uden hvilket jeg ikke var kommet til at skrive dette Brev, som jeg nævner med Glæde og hjertelig Paaskjønnelse. Den Maade, hvorpaa De fra først af har modtaget mig, eller rettere draget mig til Dem, — thi det hører til Forskjellen imellem os, at De stadig har gjort det første Skridt — ; den Tillid og Hengivenhed, De altid har viist mig, Deres Troskab i dette Forhold, som De har givet et Udtryk i Deres „Livs Førelse“, der har rørt mig dybt med Glæde, — undertiden med Veemod og Længsel, men aldrig har været glemt ; at De, da De kom til Ryslinge, (hvad jeg er fuldt forvisset om), uagtet Deres Færd der maatte blive meget forskjellig fra min, for en Deel i Modsætning til min, aldrig har villet fortrænge mig fra min gamle Plads i denne Menighed, at De har gjort alt Deres til, at mit Forhold til den ikke maatte forrykkes eller fordærves; at De, naar De stod offentligt frem, aldrig har stillet Dem imod mig, ikke blot fordi der var ingen Anledning dertil, men saaledes, at jeg altid maatte have en Fornemmelse af, at De vilde holde mig udenfor, ogsaa naar jeg ikke kunde erkjende Dem berettiget dertil ; — og der er endnu mere, som fra en vis Side kan regnes til det Personlige i Forholdet mellem os: Deres rige Begavelse, ikke s. 179blot i christelige, men i reent menneskelig Betydning, og Deres velsignelsesrige Virksomhed i saa mange Henseender, som, om den end for mig undertiden kom ind i Blandingsverdenen, hvor den kunde blive mig tvivlsom, dog altid har staaet for mig som Noget af det Sjældne, der blev givet vor Tid; saa igjen Deres Gemyt, som var aabent for det Høieste og for det Mindste; Deres poetiske Sands, som maaskee kunde føre ind i Illusioner og Blændværk, men i hvert Tilfælde maatte være nok til at bevare Dem for alt Lavt, osv., osv. — og saa tilsidt alt dette samlet i Eet, i det Uudsigelige, som dog hvert virkelig levende Menneske er, alt dette er blevet et Baand, som har bundet mig til Dem, og som, (paa Forudsætningen af begge Troskab mod det Ene, Store) maae holde ud i al Evighed. Det var mig en Trang at faae dette udtalt saa bestemt og fyldigt som muligt — inden jeg saa maae føie til: og dog har heller ikke dette, ihvor stor og i sidste Instants afgjørende Betydning det har, og skjøndt det aldrig har kunnet være borte af min Bevidsthed, dog har det ikke altid været nok til at frie mig fra de Kampe, hvorom De saa nødig hører. Der ere Mennesker, i Forhold til hvem det reent Personlige, og det i langt ringere Omfang, har været mig nok; det var Saadanne, som egentlig ikke stode i Forhold til, hvad jeg har kaldt en „Sag“, eller hvis Sag Intet havde med min at gjøre. Naar her Eet og Andet kunde være mig til Anstød, kunde det lignes med forbisvævende Skyer, som ikke kunde trykke. Men med Dem forholder det sig anderledes. De er en Handlingens, Livets Mand, De er aldrig uden en Sag, og i den er De ganske, thi De er en Mand af eet Stykke. Og naar nu denne Sag ikke er en Ubetydelighed, men angaaer Livets store Anliggender, — s. 180og i den ere vi komne bort fra hinanden, ja komne til at staae med Front imod hinanden, hvorledes kan De da troe, at jeg kan tage et Stykke af Dem og holde mig til det, som er mig vist, og lade det andet staae uændset, tilmed det bedste, — thi det, hvori et Menneske lever med Sjæl og Hjerte, er dog det, som giver Livet Fylde og Værd —? Ja dersom det angik Noget, som ikke vedkom mig! men naar det er min egen Sag, kun i en Skikkelse, hvori jeg ikke kan kjende den? Eller dersom det angik et Menneske, som ikke vedkom mig! men naar det er En, hvem jeg har givet Haanden paa at blive ham tro? Saaledes har det været. Jeg siger ikke, at jeg nogensinde har givet Slip paa Dem, men at jeg har maattet kæmpe for ikke at gjøre det. Det forekommer mig, at dersom det var anderledes, at dersom jeg paa en saadan Tid kunde forblive ganske rolig, dersom mit Forhold til Dem ikke kom ud aflave og trængte til at komme ilave igjen, da maatte De selv mene, at det Venskab var altfor let.

12

12*

Allerede førend jeg havde seet Dem, maatte jeg være forberedt paa, at dersom vi mødtes, vilde der være Adskilligt, hvori vi ikke kunde følges ad. Saaledes kom det : De har ikke glemt vor Samtale i Haagerup Præstegaard; saa har De heller ikke glemt, at der var gaaet Noget i Forveien, hvorved det var kommet for Dagen, at den Ene kunde krænke og bedrøve den Anden (uden at ville det, men dog kunde, ja maaskee, naar han vilde være ærlig, maatte det) ved haarde Angreb paa hvad der var blevet dem dyrebart og helligt. Dengang sad vi ved hinandens Side, og den umiddelbare Nærhed udøvede sin Virkning. Men der kom en Tid, da vi ogsaa udvortes taget vare langt borte fra hinanden; det var i s. 181Aarene 1864 ff., som i saa mange Henseender vare svære at komme igjennem. Jeg har intet Kald til at træde offentlig frem; men om jeg havde havt Evner dertil, jeg var dog ikke staaet op imod Dem. Eengang tidligere havde jeg gjort det, og er vis paa, at De fandt Intet at bebreide mig derved; men i denne store Kamptid havde jeg ikke kunnet gjøre det saaledes, som jeg alene kunde ville det, naar det gjaldt Dem. Dog eengang blev jeg tvungen frem. En Uvedkommende, som vel meente det godt, men var slet underrettet, fortalte Publicum om en Hilsen , som jeg skulde have sendt Dem, i en Sammenhæng, hvori den ikke kunde andet end misforstaaes. Da kunde jeg som ærlig Mand ikke tie; men jeg tilføjede et Ord, som — uforstaaet af alle Uvedkommende — skulde sige Dem, at jeg ikke havde glemt, hvad vi havde lovet hinanden. Den Eneste, for hvem dette Ord var skrevet, forstod det ikke. Deres Svar overbeviiste mig derom og kunde ikke opmuntre mig til at forsøge nogen Forklaring, som dengang maatte mislykkes.

Jeg skriver ingen Apologie, kun en Forklaring, saa sanddru og ærlig, som jeg formaaer; jeg vil, at De skal see mig, som jeg er, saavidt som jeg er kommen med mig selv. Naar jeg har talt om Kamp, har jeg ikke meent Kamp imod Dem, men imod mig selv, imod det i mig, der ikke var, som det skulde være, der skulde blive bedre, roligere, mildere, men ikke strax vilde lade sig bøie, og jeg har kun ønsket, at De skulde forstaae hvorledes Forholdene maatte føre dertil. Jeg har været vred, hjertelig vred paa Dem, og skulde vi komme til at forhandle med hinanden om hiin Tid (hvad jeg for min Deel ikke føler nogen Trang til), maatte jeg vel endnu mene, at jeg havde Grund dertil; men jeg vidste ogsaa, s. 182at Solen maatte ikke gaae ned over min Vrede, — det var det, der kostede Kamp, og ikke altid lykkedes, som det skulde. Det Ord af Paulus: „ikke at jeg har grebet det“, har længe havt en stor og med Aarene altid større Betydning for mig, ikke for at det skulde vække mig, men for at det stærke Eftertryk maatte falde paa det, som følger: „jeg jager derefter“, og Driften med Trøsten og Kraften ligge i det, som endnu føies til og vil omslutte det Hele og os Alle: „efterdi og jeg er greben“. Det er dette Ord, jeg vil have gjort gjældende ogsaa i mit Forhold til Dem, kjære B.!

Mon jeg nu virkelig kommer til at staae ene med min Forklaring? Jeg troer ganske vist, at vi ere meget forskellige fra hinanden; jeg troer gjerne, at De langt lettere end jeg kan komme igjennem Tidens Forviklinger, kan ligesom see igjennem dem det, De forventer i Haabet, og at De derfor langt lettere kan skille imellem Sag og Person og give hver Sit (skjøndt jeg kunde fristes til at ønske, at De heri stod mig lidt nærmere, forat De desto bedre kunde forstaae mig) ; Deres friere Stilling i denne Henseende hænger vel sammen med Deres Evne til at tale ud af Dem, hvad der bevæger sig inden i Dem. Men dersom De i Deres Forhold til mig aldrig har kjendt Noget til det, jeg har havt at kæmpe med, kan det da ikke ogsaa ligge deri, at, medens De efter Deres Natur og Kald altid er traadt stærkt frem, saa at jeg uagtet den lange Afstand har seet Deres hele Færd, og paa Grund af den lange Afstand har havt endnu sværere ved at finde Dem i Deres Færd, saa har det Modsatte været Tilfældet med mig, og De har ikke havt nogen Anledning til at tænke over, hvorledes jeg var stillet til det, De satte i Bevægelse? Og, kjære B. ! mon De virkelig s. 183slet Intet kjender til det, der har været mig saa svært? mon ikke i alt Fald disse Breve have lært Dem at kjende Noget af samme Art, omend i en anden Skikkelse (thi det forskellige ved Enhver af os maa berøre den Anden paa en forskjellig Maade, men tilsidst dog vel med samme Virkning)? Har De ikke ved at læse dem følt Noget røre sig i Dem, som maatte overvindes, for at De ikke skulde betragte mig som En, De havde tabt ?

Men hvordan det forholder sig hermed, — nu eider ikke Tale om Kamp; om disse Breve vil De ikke troe, at det har kostet mig Overvindelse at skrive dem (skjøndt jeg har behøvet Tid og maattet bie paa Ro til at faae dette skrevet). Tiden er virkelig skreden frem, og Meget er bleven anderledes; hvad der dengang var mig svært, er — vel ikke glemt (jeg kan jo tænke tilbage derpaa og skrive derom); men det er forbigangent, det er ikke mere: Deres Stilling er baade kirkelig og borgerlig en ganske anden end dengang; her er nu Intet, som kan trykke mig. Den Tid, der var saa kritisk for Dem, har ogsaa for mit Forhold til Dem været en Crisis af saa stor Betydning, at jeg tør troe, den kan ikke komme saaledes igjen, og at hvad der endnu kunde komme af lignende Art, kun vil kunne blive som de forbigående Skyer.

Og nu maae jeg ende dette mit sidste Brev til Dem, kjære B. ! det sidste i denne Sammenhæng; thi jeg veed ikke, at jeg har Mere at sige Dem om denne Sag, ligesom dette jo egentlig kun er en Gjentagelse. Om vi saa oftere skulle komme til at skrive til hinanden, om vi skulle komme til at tale sammen Ansigt til Ansigt, om De skulde have Ret i, at vi ikke bør mødes mere paa s. 184denne Jord, — (Ingen af os kan ønske, at det maae skee, før vi ere visse paa, at det skal ende glædeligere end den sidste Gang) — : det maae for en stor Deel beroe paa, hvorvidt jeg er naaet med denne Forklaring. Ihvad der skeer eller ikke skeer, skal jeg ikke misforstaae Dem: jeg har i Deres Brev, som var saa fuldt af den gamle Varme, Vidnesbyrd nok om Deres

Sindelag imod mig. Men jeg mener tillige, at der er i ethvert Tilfælde een Vei fra den Ene til den Anden endnu tilbage, som ikke er spærret i denne Verden, at det er godtgjort ved denne Brevvexling, som, ihvad den saa ellers maatte føre til eller forfeile, har givet os en Bevidsthed om denne aabne Vei, som, hvad enten Veien benyttes — flittigt (hvad aldrig har været Tilfældet imellem os) — eller sparsomt — eller slet ikke, dog er en stor Vinding. Og naar nu ogsaa jeg vil slutte med et hjerteligt Farvel i Jesu Navn — thi vi skulle begge reise videre frem, hver paa sin Vei, indtil de mødes —, saa maae jeg vel ønske, at De vil tage det som mit sidste, hvad det jo kan blive, med al den Inderlighed og Tak, som jeg vil samle og lægge i det sidste; men jeg vil ikke kalde det saaledes.

Endnu engang — hils alle Deres hjerteligt.

Deres ærligt hengivne O. Laub.

s. 184

*Fra Birkedal til Laub.
Kirkely, 14. August 1873.*

Inderlig kjære Biskop Laub! Her har De mig igjen, ikke blot med det gamle fulde, varme Hjerter aabent for Dem — det har De altid havt, selv under min dybeste Bedrøvelse over, at jeg havde mistet Dem —, men ogsaa s. 185 med min gamle Fortrøstning til, at De endnu betragter mig og seer paa mig som en gammel Ven og Broder, De vel stundom ikke kunde forstaae, men hvis Ærlighed De ikke har draget i Tvivl. Der er et Ord af de mange, kjære, De sidst har henvendt til mig, et lille Ord, der har blæst alt det, der stod os imellem, bort, og det er det Ord, at De ikke har behøvet at „kæmpe“ for at bevare Troen paa mig, men for at overvinde Dem selv i Noget, som De følte „ikke burde være“. Det er dette, jeg kunde ikke komme over, at De maatte have „Kamp“ — thi jeg forstod Dem ikke anderledes —, og De har heller aldrig forklaret Dem saaledes, at jeg kunde forstaae Dem anderledes —, end at Kampen gjaldt for Dem om at beholde Troen paa, at jeg i al min Skrøbelighed dog kun vilde, hvad jeg ansaae for Ret, Sandhed og Menneskeadel. Nu er jeg saa inderlig tilfreds og glad ved denne Opklaring af det dunkle Punkt, der stod imellem os, og det er mig, som om jeg havde vundet en dyrebar Hjerteskat, jeg troede tabt for dette Liv, tilbage. Thi det kan jeg aldrig forlange af en Ven, selv om han har lovet mig Troskab, trods alt Skin, at han ikke skulde kunne komme i det Tilfælde overfor Vennen, at han maatte „kæmpe“ for at overvinde en Vrede eller Fortørnelse, naar han saa ham tale eller gjøre, hvad der stod hans egen Natur imod. Det kjender jeg ogsaa nok af Erfaring, skjøndt aldrig i mit Forhold til Dem. Selv da De gjorde, hvad jeg ansaae for aldeles skjævt, og som berørte mig dybest af Alt, fordi det var en Anklage mod mig og mit Forhold, — da De underskrev Bramniers Bispeerklæring i Valgmenighedskampen, hvori De med de andre sex Biskopper erklærede det for en Undergravelse af Folkekirken, om vi, jeg og Frimenigheden s. 186 her, blev anerkjendt, — selv da har jeg aldrig følt end en eneste Mindelse af Misstemning imod Dem eller behøvet at kæmpe den ringeste Kamp, for at bevare min gamle Følelse for Dem. De stod fra første Færd for mig, fra vort Bekjendtskabs Morgen, som en Lysskikkelse af Guds Naade, og jeg kunde og vilde ikke slippe Dem. Men godt kan jeg huske — og har ogsaa i andre Forhold følt noget Lignende —, at De kunde have svært ved at slaae Fortørnelsen ned, naar jeg gjorde, hvad der stod for Dem som heelt fordærveligt. Jeg har aldrig tænkt paa at fordre anden Dom af Dem end denne: han er en ærlig, men meget skrøbelig Mand. — Nu, Gudskeelov! nu kan jeg med ublandet Hjerteglæde sende min Tanke til Viborg Bispegaard, og lade den banke paa det gamle kjære Hjerter derinde, uden den for mig bittert nagende Braad: Han maae „kæmpe“, for at troe om Dig, at Du har baaret Dig hæderligt ad. Tro saa kun om mig, at jeg er en Fusentast, eller en Dumrian, eller hvad De ellers vil om mit Hoved, kun at De føier til : han mener det dog godt alligevel. —

Men for, om muligt, at lette Dem Kampen med Hensyn til de to Handlinger, der have været Dem til Anstød, skal jeg kun kortelig sige Dem, hvordan disse Sager stode for mig. hvad enten De nu kan billige mit Syn eller ikke. I hiin rædsomme Nattetide, der var over Danmark dengang, De nok veed, da stod det klart for mig, at her maatte der et Aands-Vidnesbyrd til, for at Kjæden ikke skulde bryde mellem Fortid og Fremtid. Jeg troede, og troer endnu, at, ligesom det er forbi med Livet i Christi Kirke, naar det levende christne Vidnesbyrd nogensinde heelt forstummer over hele Christenheden, og Vidnernes Kjæde gaaer itu — Kjæden kan s. 187 paa et Punkt være saare tynd, men et Sted maae den dog selv i de fattigste Tider knytte Kirkens Livs-Fortid til dens Livs-Fremtid, hvis ikke Livskilden skal udtørres og gjøre en ny Herrens Inkarnation nødvendig, om Slægten skal frelses, — saaledes ogsaa i det Folkelige. Dengang var Folkekjæden tynd, — kan De undre Dem over, at jeg ved dette Syn maatte føle mig dreven til ogsaa for min lille Part at føie det Led til, som jeg kunde, og lade efter min ringe Evne Folkeraads-Vidnesbyrdet lyde om, hvad jeg ansaae for Folkets Adel, nei, Historiens Fordring, række Haand til Fortidens Storhed, og vidne, at saaledes krævede Folkets Aand og Fædrelands-Kjærligheden det? Lad det være forkert, saaledes følte jeg det. Og med Hensyn til Kongen — ja, jeg kan ikke slippe den Tro og Overbeviisning, at jeg just ved hvad jeg gjorde og raadede ham til, var iblandt dem, de Faa, som dengang viste Kongen den sande virkelige Ære. Thi i mit „Raad“ lagde jeg for Dagen — saaledes staaer det for mig —, at, havde han da havt høihjertede, troende Raadgivere omkring Thronen, da havde han kunnet gjøre noget Stort og Kongeligt, enten i Retning af Heltedaa, ved at stille sig i Spidsen for Hæren, og kæmpe Kampen til Ende som en Storaand, falde eller seire med Folket, med en Forjættelse om en Fremtids- Opstandelse for Fædrelandet, — eller i Retning af stor

Selvornægtelse ved at nedlægge en Krone, han følte sig ude af Stand til at bære under saadanne mægtige Forhold. Lad det atter være dumt — saaledes følte jeg det, og endnu anseer jeg det for den største Ære i Virkeligheden at tiltroe en Konge noget Saadant. — Og nu hvad Frimenigheds-Sagen angaaer, da stod det for mig som en Troskabs-Sag, at blive ved at føre den s. 188 Hyrdestav, Vorherre havde givet mig, og ikke at lade den Omstændighed, at jeg var bleven afsat uden Lov og Dom for en politisk Udtalelse, være afgjørende for mig i mit Evigheds-Forhold som Ordets Tjener overfor Herren, men ved mit Forhold give Vidnesbyrd om, at den verdslige Magt ikke kan skalte og valte med Menigheds-Forholdet, som den vil; og at jeg ikke vilde skille mig fra Folkekirken, kom ligefrem deraf, at jeg elskede det danske Folk og dets Kirke, og vilde, om jeg skulde ud, tvinges ud og ikke selv gaae ud. Det kan jo være, kjære Biskop Laub! at De kan ikke gaae ind paa disse Betragtninger, ja, De gjør det jo ikke, — men forstaae dem, synes jeg dog nok, De maae kunne, og ansee dem som en ærlig, ja endogsaa besindig Mands Syn paa Sagen. Ja, „besindig“, thi jeg kan forsikkre Dem, at, havde jeg ikke været, hvad jeg kalder „besindig“ i de Dage, havde jeg ladet min personlige Enkeltmands-Følelse raade dengang, syg til Døden, som jeg var, bange for, ja græsselig bange for, at jeg ikke var Opgaven voxen, og kunde komme til at gjøre Vorherre Skam, hvad der tyngede mig forfærdeligt, — da var jeg „knebet ud“, og havde skjult mig i en Krog. — Dog, kjære Laub! alt dette kun for at sige Dem, at den „Vrede“, De har følt imod mig, maaskee dog ikke vilde have havt sin værste Braad, hvis De havde seet mig vaande mig under hiin „Karup“, som jeg da havde.

Men nu er Alt godt, kjære, kjære Laub ! Gudskeelov ! Nu siger jeg da ikke, som i mit sidste Brev, „Farvel“, men vel „far vel“ i Jesu velsignede Navn, til vi, om Gud vil, atter sees, ogsaa her i dette jordiske Liv. Kommer jeg nu til Viborg, da banker jeg paa Bispegaarden, vis paa, at de gamle milde Øine ville møde mig, det gamle s. 189 Hjerte slaae mig imøde, og de gamle varme Hænder rækkes ud imod mig til Velkomst.

Deres gamle, uforandrede Ven
Vilhelm Birkedal.

s. 189

*Fra Laub til G. Schepelern.
Viborg, 20. Juni 1862.*

— — — —. Vi have havt megen Fornøielse af Dit Brev, som jeg fik Lov til at læse ved Middagsbordet. Vi have fulgt disse 8 Dages Begivenheder *) temmelig nøiagtigt ved Hjælp af egne Aviser og laante „Fædrelande“ (dette Blad især for Talernes, Pal. Milliers Prologs osv. Skyld), — have læst det Samme flere Gange uden at blive trætte deraf, og ere desuagtet, eller just derfor veloplagte til at faae det Alt endnu engang af En, som har været med paa sin egen Viis, og om hvem vi gjerne ville vide (nøiagtigt og heelt igjennem), hvorledes netop han har været med deri, ikke at tale om, at denne nye Referent kan meddele Enkeltheder, som de andre have forbigaaet eller ikke oplevet. Du vil vel vide, hvad jeg mener om det Hele. Jeg mener, at her er skeet Noget, hvoraf Enhver, som var det nær, havde Lov til at lade sig rive hen, — Bevægelsen naaede ogsaa ud til os, som kun læste derom; jeg kunde ønske at have oplevet noget Saadant i min Ungdom, og det gjør mig ondt for dem, der (som Hieronymus) vare midt i det og maatte stænge Døre og Vinduer derfor (jeg har ærgret mig over, at der ikke kunde tages Hensyn til Universitetets Examina): paa den Maade kunde man s. 190 ikke faae noget, eller ikke det rette indtryk deraf. At man har levet, er altid noget Godt, og bliver ikke uden Frugt; men i hvilken Skikkelse — det lader jeg staae hen. Jeg troer paa en aandelig Nordens Eenhed, og glæder mig over, at den kommer tillive, til at føle sig, saaledes som den kan det bedst i Ungdommen; og jeg troer, at den, naar den trives og holder sig sund, vil virke gavnligt i alle mulige, ogsaa materielle Henseender. Men dersom man da vil give dette Skandinavien en bestemt politisk Skikkelse, saa kan jeg ikke mere være med, og mener, at man herved gjør et forvovent Indblik, om ikke Indgreb i Historiens og Forsynets Gang, som ikke er aabenbaret i saadanne Dages Begivenheder, men først skal blive det; og især mener jeg, at Ungdomsglæden, som har noget Reelt at holde sig til, det, der nu er, og umiddelbart bydes i et saadant storartet Møde, maa ikke forqvakles ved et saadant Fremblik, som vel allermindst er givet de Unge, med mindre de ville være Propheter og Folkeførere, ikke nøies med at være „Bannerførere“, som der saa smukt blev sagt. At der er feilet i denne Retning, vil jeg ikke dermed sige; af Referaterne har jeg ikke mærket noget Bestemt af denne Art. Men det har meget glædet mig, at de alvorlige Møder (paa Børsen osv.) ikke synes at have smagt Mange. — Jeg haaber, at Du af disse Udtalelser i det Mindste vil forstaae, at jeg holder Eders skandinaviske Møde i Ære, alt det Ungdommelige deri, alle de mange Blomster og Champagneflasker, alle de Følelser, som derved ere komne i Bevægelse, hvori der naturligviis ogsaa er noget Champagneagtigt, — alt det Poetiske, som jo ikke umiddelbart vil gaae over i Livets Prosa, men derfor ligefuldt har blivende Værd, — at jeg ønsker, s. 191 at I, der have levet disse Dage, altid maae mindes dem som en Epoche i Eders Liv, — og at jeg kan ærgre mig, naar Nogen kan ville mere sig og Andre med at fortælle saadanne Historier herom, som en Referent i Viborg Aviiis igaar.

Jeg har længe skyldt Dig Brev, kjære Schepelern! men det har just ikke trykket mig: Du veed, jeg har ikke godt ved at holde alle Correspondancer vedlige, og saa maa det gaae ud over dem, som have Andre at holde sig til. Dog er det mig kjært, at Omstændighederne nu have ført det med sig, at jeg her igjen har taaet begyndt paa den Samtale, som snart skal fortsættes mundtligt. Til Landemodet kommer Du jo ikke denne Gang. Der skal alvorlige Sager frem. I den ene har Clausen nylig slaaet et Dommedagsslag. Læser Du hans

Piece eller hører derom, skal Du dog vide, at jeg vil netop samme Vei, og er glad ved, at her en Røst har ladet sig høre, som Ministeren dog ikke kan lukke Ørerne for, men gaae sin Vei (den, hvorpaa han allerede er kommen for langt frem) kan han alligevel. — — —

Jeg er Din — — egen Fader.

s. 191

Fra Laub til Samme.
Viborg, 14. December 1863.

Mm kjære Søn! Ligesom Paulus ikke bliver træt af at sige det Samme igjen, saaledes vil ikke heller jeg blive træt af at skrive til Dig, hvad jeg skrev igaar Aftes til V. med Paalæg at sige det ogsaa til Dig, hvad i Grunden kan sammenfattes i det gamle Ord: "Glædelig s. 192Juul!" som er det samme og har det selvsamme Indhold i Fred og i Krig, kun at det i sidste Tilfælde taler endnu en Tone høiere og gjør endnu stærkere Fordring paa at staae til Troende, saa at hvad jeg har at gjentage, er i Grunden det Selvsamme, som Paulus siger, ikke to, men tre Gange (Phil. 3, 1. 4, 4 — Du kan, om Du vil, tage 3, 2: „Hundene“ og „Sønderskjærelsen“, med og udlægge det efter Tidens Leilighed). Hvordan Du har det, derom veed jeg jo ikke Andet, end hvad jeg kan høre af, eller mangan Gang snarere mærke paa L., naar hun svarer: „ikke rigtig godt“ — og „det er ikke Examen, der trykker ham, det er det Andet“. Jeg vil nu alligevel troe, at det er Examen, som ubevidst, i en fremmed Skikkelse, melder sig; og jeg vil ønske; at det er saa; thi lidt Examensfeber er slet ikke usund, medens der ere Landfarsoter, som ere farlige og, som bekjendt, netop anfælde dem. der ængste sig for det Uvisse og ikke engang have det at holde sig til, at de ere satte til at udtænke eller udføre Forebyggelses- eller Helbredelses-Foranstaltningerne. Derimod, naar man har noget Godt, som man veed, man skal, da er det i sin Orden, at man „arbejder derpaa med Frygt og Bæven“, om det saa kun er det Allermindste midt iblandt alt det Store, som er i Bevægelse. Jeg er ikke bange for Din Examen, skjøndt den ligger mig paa Hjertet; jeg troer, Du vil bestaae den med Ære, for engang med denne forfængelige Ære at kunne tjene Gud til hans Ære; men for Dig selv maa det gjerne staae lidt anderledes, — som sagt, lidt Examensfeber er ikke usund, det er den sunde Natur, som ligger paa Bunden og vil arbeide sig op. Den vil vel og vise sig intermitterende, — op og ned, det er menneskeligt, og vi ere s. 193hverken Guder eller Engle, men netop Mennesker, som de „Mennesker, Hyrderne“, der, da Englene havde forladt dem, sagde: „Lader os gaae til Bethlehem!“ — og til hvem NB Englene først havde maattet sige: „Frygter ikke“ — fordi de ogsaa fik Feber, da de saae det Store, som stod for dem og bebudede endnu Mere, som de ikke kunde forstaae. Og saa — mærk vel! — „til Bethlehem!“! hverken til Slesvig eller Sverrig, eller hvor man nu ellers gjerne vilde hen for at see, hvad Gud vil gjøre, men derhen, hvor man kan see, hvad han har gjort. — Det er en underlig Advent iaar, — selv i rolige Dage skulde det for Dig have været en ualmindelig Advent og Juul; — men det er ligefuldt Advent, og desto mere, jo mindre det er til at forstaae, desto vissere er Gud selv deri. Og nu, min kjære Søn, her forlods, hvad der nok skal blive gjentaget, om ikke anderledes end gjennem L.'s Breve: en glædelig Juul!! — Jeg har ikke i Commission at hilse, men gjør det alligevel.

Din egen Fader.

s. 193

Fra Laub til Samme.
Viborg, 15. November 1866.

Tak, kjære Schepelern, for Dit Brev, Dit Indlæg i den Helsing Capellansag *) ! Hvad Sagen i dens Almin s. 194deliglied angaaer, da er der to Punkter, hvorpaa jeg mener, den maa være klar for Alle. Dersom en Menighed har faaet en Præst, som giver dem Stene istedenfor Brød, da er det et godt Tegn, naar den skriger om Hjælp, og den bør hjælpes. Men dersom den ikke vil nøies med Brødet, uden der er overflødig Suul til, vil have et dagligt Gjæstebud istedenfor dagligt Brød, saa har den ikke Ret. Man kan unde den det Bedste, dersom Gud vil give det; men det maa beroe ganske paa ham, og den skal „nøies med Guds Naade“ ; — det maa en allerede vakt Menighed kunne, og maaskee den netop trænger dertil, ligesom Paulus, da han havde været i den tredie Himmel. Jeg kan ikke gaae nøiere ind paa dette uden at forhandle det hele Spørgsmaal om Menighedernes Kaldsret (den offentlige eller private), som nu i Ryslinge er kommen ikke blot til Forhandling, men til en egenmægtig og forvoven Afgjørelse. Min Mening i Almindelighed og Korthed er, at det er en Lykke for Menighederne, at de ikke have denne Ret; saaledes lære de at nøies med Gud og hans Evangelium og at prøve, om det er dette selv eller en vis menneskelig Form deraf, hvori de søge Tilhold; og i værste Fald bliver det da Andres Feilgreb, de have at reise sig imod, ikke deres egne — at nedtrykkes af. — Imellem de to nævnte klare Yderpunkter ligger der en heel Række af andre, hvor Sagen ikke er saa klar, hvor Meningerne kunne være forskjellige, hvor der skal læmpes efter Omstændighederne, s. 195og Freden bevares. Og paa et af disse befinder den foreliggende Sag sig (ligesom vel altid, hvad der kommer frem i Erfaringen ikke strax og afgjort kan siges at staae paa den ene eller anden Side). — — — — Efter Alt maa jeg troe, at Menigheden (i Kirkehelsing) har faaet, hvad den skal nøies med (jeg mener, paa et af Mellemstadierne, med Tilgift af menneskelige Brøst og Mangler) og Spørgsmaalet er, om den maa faae en Tilgift (et Suul til Brødet), som den vilde blive glad ved, og nu er bleven vant til. Her gjælder det altsaa om, hvad der kan læmpes uden at

Sagens lovlige Stilling forqvakles. Dersom det viser sig, at F. (Sognepræsten i K. Helsinge) proprio motu, om end ikke ganske i primitiv Forstand, men bevæget ved, hvad han anseer for Menighedens tilladelige Ønske, maaskee Trang (maaskee ogsaa lidt Forkjælelse og deraf følgende Trang) og i Hensyn til, hvad der fattes ham, — vil have en Capellan, og just Dig, — saa skal Du staae ved Dit Ord, saa er det et Kald til Dig, fordi Du ikke blot er den, om hvem der bedes fra Menighedens Side, men tillige den, det stoler jeg paa, der kan og vil hævde ligeoverfor Menigheden — den redelige og kjærlige Tjener den Plads, hvorpaa han er sat og skal blive staaende. Din Stilling kan blive vanskelig, men — saa skal Du gaae. Maaskee det nu vil vise sig, at Du ikke skal; der er mere end eet Punkt, hvorpaa denne Sag kan strande. I saa Fald gaaer Du til Aarby, siger Du. Maaskee Du skal; maaskee det vil vise sig, at Du skal, selv om Du der i en ganske anden Betydning skulde blive paatvungen, og altsaa komme ind i en Stilling, som man dog ikke gjerne skal søge, ikke før man er vis derpaa, at man skal. Og for mig staaer det ikke saa klart, at det s. 196er dette Sted, der ligger Dig nærmest; jeg vilde for Din egen Skyld ønske, at Du ikke skulde derhen. Du er en ung Præst, som endnu trænger til at voxer. Du er voxet stærkt, hastigt, ualmindelig, ja — man kunde næsten sige foruroligende stærkt og hastigt (naar man seer et ungt Menneske voxer stærkt, ængster man sig jo for, at han ikke kan faae Kræfterne med, at der er een Kraft, som vil tage Magten fra de andre, at ikke Alt i ham kommer med, og at tilsidst hans Væxt skal tynge og bøje ham). — Naar et ungt Træ staaer inde i en Skov, voxer det hastig i Veiret; de andre Træer læe for det og drive det op, men kun i een Retning — i Veiret —, rigtignok den bedste, hvorpaa det fornemmelig kommer an, opad, — men dog kun een: det skulde dog ogsaa skyde Grene til Siderne (især en dansk Bøg), men dertil faaer det ikke Lov, det klemmes sammen, for kun at voxer i den ene Retning; og ihvor høit det bliver, og hvor fast og stærk og nyttig Stammen er, maa man dog tilsidst spørge, om det ikke kunde blevet — dette og dog tillige noget Andet, Fyldigere, anderledes Skovens Pryd og Ære. Forstaaer Du, hvad for en Skov jeg tænker paa? Du har hidtil vel kun staaet i en Udkant, men dog i den, men Aarby ligger udentvivl i dens Midte. Hvor meget Godt end Beck har udrettet, — og jeg troer, det er Meget og værd at skjønne paa, — saa har han dog, efter hvad jeg kan forstaae, kun drevet det i een Retning, vistnok opad, men kun i een Retning, og ikke givet Træerne i sin Skov Rum til at brede sig ud. Han er der ikke mere; men, kan man tvivle derpaa, den Aand, som drev ham, og hvori han drev, den er der endnu, og er endnu den samme, den tæt sammensluttende, opaddrivende. Skal Nogen der faae Plads for sin s. 197egen Væxt, saa maa han tilkæmpe sig den, og saa gjælder det om, hvem der er stærkest, — om man ikke giver sig hen, maaskee uden at mærke det; men gaaer det godt, — let troer jeg ikke, det kan gaae. — Til Langeland vil Du ikke, — til en død Menighed! — jeg veed ikke, hvor Du nu skal hen; men saa hastigt turde jeg ikke svare. Da Paulus ikke skulde blive i Asien, maatte han over Havet; og den Mand, som raabte i Synet: „kom og hjælp os!“ — var kun i Synet levende: i Virkeligheden var Macedonien steendødt. Og Du har to stærke Erfaringer for Dig, at Du mindre end de Fleste har Grund til at ængste Dig for at indlade Dig med en død Menighed, altsaa mindre Ret end Andre, som heller ingen have, til at svare Nei, — dersom man kalder paa Dig. Dersom, — jeg veed det ikke. Men for mig staaer det dog, som om netop der kunde være Stedet, hvor Du skulde hen, for at voxer. Langeland er neppe saa dødt, som Du synes at troe; der har i det Mindste tidligere været stærke Bevægelser, som vel have havt deres Eiendommelige, og hvoraf vel Spor maae være tilbage, som have bevaret deres Eiendommelige; jeg veed ikke. Jeg vil ikke have Dig ind under nye Indflydelser, som kunde forvirre og forstyrre Din sunde Væxt; jeg vilde kun, at Du skulde faae Frihed og Rum til at voxer Din egen Væxt, som dog først kan være den guddommelige Væxt. Hvor, hvordan? derfor kan og vil jeg ikke raade. Jeg har nu sagt Dig, hvordan Sagen staaer for mig — vistnok i en stor Afstand; Dig er den langt nærmere, og i ethvert Fald — jeg kan kun raade, og saa overlade Afgjørelsen til Dig selv og Din Raadførelse med Gud. Han være med Dig i dette og i. Alt!

13

13*

Din egen Fader.

s. 198

*Fra Laub til Samme.
Viborg, 5. April 1869.*

Kjære Georg! Det var et uventet, uventet langt, og derfor endnu kjærkomnere Brev, jeg fik fra Dig i Fredags, medens jeg ventede paa et Stiftsøvrighedsmøde. — — —. Og nu til Brevets Midte, Hovedsagen denne Gang! Jeg kunde egentlig være ganske kort; Du kjender mig, saa Du veed, at denne hele Udtalelse har kun kunnet glæde mig. En Forandring er der foregaaet, siden Du begyndte paa denne Egn, hvor Beck havde været den raadende; men den er kommen, saavidt jeg kan see, saa besindigt og indenfra, at der ikke er Tale om et Omslag, som kunde medføre en Omvæltning, ikke Fare for det Neophytiske, som i sin Glæde over det nye Syn kunde glemme Sandheden, der ogsaa var i det Gamle (thi Du arbejdede ogsaa dengang i Sandhedens Tjeneste), eller den Sandhed, som er fælles for dem, der ogsaa nu ville med Dig videre fremad, og dem, der betænke sig paa, om de kunne det. Det kan jo ikke under Dig, om Mange have ondt ved at glemme, hvorledes de først fandt det Ene, Store, som altid maa blive ved at staae forrest; og de skulle heller aldrig glemme det. det skete jo for en stor Deel netop ved Din Hjælp. Det gjælder jo om at bevare deres Tillid — og bie paa dem ; det gjælder om ikke saaledes at stille det nye Syn foran, at det i deres Øine maa blive et

„andet Evangelium“, som er en „Forbandelse“. Der kunde jo nu hermed drives en Slags „indre Mission“ i omvendt Retning, hvad mange Grundtvigianere vel ikke kunne siges fri for, naar det tidt er, som om hermed først Christendommen begyndte i Danmark. Hvad Du siger om de to Partier og Stillingen til dem, er hvad ogsaa jeg mener, med Beklagelse af, at de to „Retninger“, der kunde trænge s. 199til hinanden, nu ere nærvædet at være blevne to virkelige „Partier“, som kun ville kæmpe og prædike imod hinanden. Det kan komme til, at man maa tage Parti imod, hvad der vil gjælde som det ene Rette med dets gode og svage Side, — men neppe til, at man maa tage Parti med Andet end Christendommen selv, uden at lade sig indskrive andensteds end i den Kirke, hvori man er, og hvori vi Alle kunne være med Ret til en fri og selvstændig Udvikling, og Drift og Lyst til at lade Vort udfylde og berigtige af Andre. Der ere dog endnu Grundtvigianere, som her ville være med, og ikke lade deres Særlige være Betingelsen for Samvirken; de bør mødes fra den anden Side, og ikke afvises, som det er skeet af Beck. Saaledes har ogsaa jeg altid holdt det med Grundtvigianismen, om det end i den sidste Tid er gjort mig besværligere, og jeg er mindre vis paa, om det kan holde ud. — Hvad Du paa Conventet har sagt om Præstegjæringen, er ogsaa ganske efter mit Sind. Der skal prædikkes for Menigheden, og den skal ikke nøies med de Smuler, som blive tilovers. Det gjælder om at bespise, nære, holde ved Live og i Væxt, altsaa ogsaa — naturligviis — holde vaagen. Men „Opvækkelsen“ i den moderne Betydning, er enten kun et Tilløb, som atter og atter gjøres, uden at man kommer videre, eller' naar den er sund, en Virkning af det Første, en Virkning af den opbyggede Menighed paa det Sovende omkring og i den. Det rette Vidnesbyrd, hvorved der udrettes noget Paalideligt ogsaa længere udad, er en troende Menighed, om den er nok saa lille og skjult; naar den kun er der, saa lever den, og Livet er et Vidnesbyrd. Det Vidnesbyrd, som aflægges af den Enkelte, Ordførende, er — uden hiint —, om det er nok saa s. 200levende og brændende, dog hun et Vidnesbyrd ved Ord, og kræver en bestandig Gjæntagelse, en bestandig Prædiken (som i „indre Miss. Tid.“), fordi man her kun er vaagen, saalænge man hører. Livet i Menigheden er den rette „indre Missionair“, som Præsten maa arbeide paa til danne, baade som sin Hjælper til at komme videre med sin Gjæring, og tillige som Maalet for den. — Her kommer saa det Spørgsmaal, som beskæftiger Alle saa meget: om Forholdet mellem det Christelige og det Menneskelige, og hvorfra Rivningerne i Din Kreds lettest ville komme. Min Mening kjender Du, og Din Mening har Du nu igjen sagt mig og tillige Din Menighed i den vedlagte Prædiken *). Denne Prædiken udmærker sig, som alle Dine Prædikener, ved den Lethed og Klarhed, hvormed Du kan sige Dine Tanker, saa man ikke kan tvivle om, hvad Du mener, og at Du mener det ; dette Aabne, Rene er Væsenet i, hvad man maa kalde det Smukke og Tiltrækkende i Dine Prædikener. Saaledes har det været fra først, og saaledes er det efter den kjendelige Udvikling, som er foregaaet med Din Prædiken, og som nok tillige er en kjendelig Forandring. Der var en Tid, da ogsaa Du nøiedes med at give Børnene Brokkerne. Jeg stolede paa, at det Sunde i Dig nok vilde voxer frem, og at Raad og Erindringer ikke vilde gjøre det. Og saaledes er det nu skeet — indenfra, om og en Deel udenfra har hjulpet Dig til at forstaae, hvad der rørte sig i Dig; derfor vil jeg hellere kalde det en Udvikling end en Forandring, og jeg har dog kunnet følge saa meget med, at jeg ikke er bleven overrasket ved at see, hvor Du nu staaer. Du har i denne Prædiken taget Anledning til at udtale Dig om det Menneskelige Forhold s. 201til det Christelige klart og sammentrængt, saa at vel Intet fattes, og jeg har Intet at sige herimod, tværtimod, vi ere grandenige. Jeg tænker ogsaa, at Du paa andre Maader har havt Opfordring og Anledning nok til at sige Din Mening, saa Du kunde føle Trang til nu at samle det og lade det komme frem under Eet, uden at frygte for at misforstaaes, naar Du stillede to Anskuelser i deres Heelhed imod hinanden, som om Du ved at tilbagevise „den mørke Pietisme“ uden videre vilde vedkjende Dig den underforstaaede Modsætning (c: den, man let mener at maatte underforstaae) - altsaa Alt, hvad der gaaer under Navn af „den glade Christendom“ Jeg tænker, at Du ikke har kunnet misforstaaes saaledes, og maa da sige, at hvad Du har sagt, er rigtigt, ogsaa hvad Du har sagt — — om „Maal og Middel“. Men her maa jeg dog mene, at Sagen ved Sammenhængen med det Foregaaende og med Texten er kommen til at staae lidt skjævt. Naar Du gaaer ud fra Modsætningen i Christus mellem det Guddommelige og Menneskelige, saa maa Modsætningen paa den anden Side, parallelt hermed, blive imellem det Gudelige og det reent (naturligt) Menneskelige, og det kunde da lyde, som om Du havde sagt, at det, der er kommen ovenfra, med Christus, var Middel til, at Mennesket som blot Menneske kunde leve, som om det reent menneskelige Liv, hvorom Talen har været, var Maalet, og det gudelige Liv, Livet i Christo, var Midlet. Men ad denne Vei kan Du ikke komme frem med dem, Du vil overbevise; om der end kan siges i en vis Forstand, at Christus har gjort sig selv (og alt. Sit) til Middel, saa faaer Du aldrig nogen af Dine Opvakte til at indrømme, at det, at leve Christo, er kun Middel til at leve et sundt og glædeligt borgerligt, fædrelandsk Liv osv. De ville med Rette kunne svare: „Dersom s. 202Du end har Ret i, at der fattes mig Noget, — som der fattes os Alle Meget —, saa veed jeg dog, at det, jeg har, er det Ene, som er fornødent, og gjaldt det om Enten-Eller, saa havde jeg den gode Deel“ ! Denne Overbeviisning vil Du jo heller aldrig rokke. Hvad der har staaet for Dig, er, at ligesom Christus ikke er Gud alene saalidt som Menneske alene, men begge Dele i Forening, ligesom det Høieste i ham, hvori al Magt til Verdens Frelse ligger, endnu ikke gjør ham til Christus, — men det maa komme til, hvorfra han slet ingen Hjælp kan faae, hvorfra kun al Møien, Kampen, det, der skal overvindes, kommer, saaledes er ogsaa hos os det Christelige Mere end det blot Gudelige (hvad Du rigtig har peget paa: Prædiken, Bøn, Sacramenter), ihvor vist dette er det Ene og Eneste (Livet i Gud), men det Menneskelige maa komme til, ikke som Maalet, men som Jordbunden, hvori alene det Guddommelige kan voxer og faae Skikkelse, udfolde sig i al sin Rigdom; ikke det menneskelige Liv er Maalet, men det christelige, hvori Gud og Menneske mødes, men altsaa Mennesket med alt det, som han har fra Gud. Det er altsaa netop denne alvorlige Fastholden ved det ene Fornødne, som maa tvinge til at gaae ind med i det Mangfoldige, som Menneskelivet fører med sig, ligesom Maria, naar Jesus var borte og Hviledagen til Ende, just fordi hun havde siddet ved hans Fødder nu desto

mere maatte trænge til at komme Martha til Hjælp. Saaledes kommer man til alt det Nødvendige og Nyttige i Livet, tilsidst ogsaa til alle Glæderne, der, ligesaa lidt som det Nyttige, umiddelbart hører med til Himmeriges Rige, (hvorfor man og maa kunne, naar Tiden dertil kommer, sige det Alt Farvel, hvad der er det Sande i den pietistiske s. 203 Forsagelse). Mon man ikke havde forstaaet Dig bedre, naar Du havde ladet alt dette blive „det Andet“, „Midlerne“? I ethvert Tilfælde, — dette er, hvad der altid „skal“ prædikkes om, naar man vil ud over den blotte „Opvækkelse“ ; thi saaledes at „gaae ud og gaae ind og finde Føde“, det er Helliggjørelsen — i Modsætning til den ørkesløse Rugen over det Ene. Og mon det ikke forstaaes bedre, naar det kommer saaledes stadig, stykkeviis, leilighedsviis (som Dagen fører det med sig), end naar det gives expres under Eet (uden ret at kunne oversees i sin hele Fylde og Sammenhæng), som et særskilt Capitel i Læren om Helliggjørelsen, hvorved det ikke undgaaer at faae et polemisk Anstrøg, ligesom i den gamle Dogmatik de enkelte loci havde deres polemiske Anhang, hvad jo ogsaa var Tilfældet med de gamle orthodoxe Prædikener, men ikke for nu at efterlignes. Hvad der har bidraget til, at Din Prædiken, skjøndt Indtrykket af den ikke er polemisk, dog har faaet — synes mig — lidt af Farven, det er vel og, at Du har knyttet den til en Text, som egentlig ikke har givet Dig Anledning til at tale om denne Sag, hvorfor man fra først af ikke venter, at Du vil ende her; Texten gaaer i modsat Retning med Vægten paa det Guddommelige. Altsaa, at Du paa denne Dag er kommen til at tale om denne Sag, det er egentlig ikke fordi det var Dig forelagt. Det er en ypperlig Ting at have Texten ganske paa sin Side, og som mere end en Allieret, som Anføreren, naar man kan sige: her høre I det, det er dette, hvorom der idag skal tales, og saaledes skal der siges. Kommer det anderledes, saa er det dog halvveis min egen Sag, jeg kommer med; og saaledes kunde det ved denne Prædiken see ud, som om Du s. 204 egentlig havde Noget i Dit eget Navn at sige, om den Stilling, som Du herefter vilde indtage, — i Modsætning til — —, og det er det, jeg mener skal undgaaes, saa længe det kan. Jeg veed, der kan tidt være Noget, som brænder paa Een, som man længes efter at faae sagt ved første Leilighed; men naar nu Texten ikke rigtig vil med, mon det saa ikke er et Vink om, at det haster ikke, Tiden er ikke endnu? Det gjælder vel ogsaa her, at Ordet bærer Frugt „i Taalmodighed“. Nu, kjære Søn, alt dette er kun til nærmere Overveelse; jeg kan jo ikke ret bedømme Forholdene; maaskee det, som jeg har Betæneligheder ved, slet ikke er blevet forstaaet anderledes end det maatte; der kan i enhver Prædiken komme Eet eller Andet lidt skjævt, uden at der lægges Mærke dertil, saa Alt kan endda være som det skal. Men Eet maa jeg dog endnu føie til. Naar Du vilde tage Anledning af denne Text, mon Du da ikke kunde benytte dens første Deel lidt mere? De to Kjærlighedsbud ere dog Mere end Speilet, hvori Mennesket skal see sig selv og lære Ydmyghed, Mere end Tugtemesteren til Christum, ogsaa Beskrivelse af Livet i ham, baade Maal og Maade, Enden og Veien, altsaa den rette Overskrift over Afsnittet om Helliggjørelsen. Og her er ogsaa den samme Modsætning imellem det Guddommelige og det Menneskelige, og den samme Eenhed: „det andet er ligesom dette“ (skjøndt det at elske Gud er det Første og Store og Hele — det ene Fornødne). Man kan ikke elske Gud uden at elske Næsten; og hermed er man inde i Samfundet og Alt, hvad dertil hører, alt det virkelig Menneskelige; man maa herfra tilsidst naae ogsaa til det blot Selskabelige, som et Baand imellem dem, der ikke kunne leve daglig sammen (det reent s. 205 menneskelige Sidestykke til Menighedsforsamlingen i Kirken, — en Søndag Aften efter Søndag Formiddagen), med det Forskjellige, som her kommer med, meer eller mindre aandløst, men hvoraf maa bruges det Bedste, som kan have. — — — —. Du har med Rette mindet om Christi Bøn for Disciplene, at de ikke maae „tages bort af Verden“, men bevares fra det Onde; man kan kun naae det, der skal naaes, der, hvor Faren er, alt det reent Menneskelige er stadig udsat for at blive ureent. Mon det ikke er Pietismens egentlige Svaghed, at den ikke tør vove paa at være med og være glad deri, fordi den har sin Sikkerhed paa et andet Sted? og at den derfor bliver hængende i sin Kjærlighed til Gud, og naaer ikke at faae Kjærligheden til Næsten med; thi den tænker dog egentlig kun paa at sikre sig selv mod den onde Verden. Det er med al dens Kjærlighed til Gud dog Kjærligheden, der fattes, som den er skildret 1 Cor. 13. Men ligesom jeg mener, at herom skal der prædikkes — stadig —, om Kjærligheden, som „troer Alt, haaber Alt, fordrager Alt“, tager Meget med, som endnu hverken er det Fuldkomne eller det Rene, — saaledes mener jeg og, at den selv skal tages med den samme Kjærlighed, som „ikke bruger Fremfusenhed“, som bier paa dem, der have mange Betæneligheder og gjøre sig Skrupler, og aldrig glemmer, deels at her er dog Alvor hvad det Første angaaer, saa dem maa man nødig skilles fra, deels at det „reent Menneskelige“ tidt har viist sig for dem i en saadan Skikkelse, at de ikke i en Hast kunne finde sig tilrette med, hvad de nu høre derom. Hvad jeg især mener, er, at ihvor meget jeg er med i det, som Du har fremhævet, saa maa Banneret aldrig hedde „det Menneskelige“, s. 206 men „Christus“, og under det maae der være Plads for Alle, som elske ham „i Uforkrænkelighed“. Gud være med Dig i alt Dit og hjælpe Dig fremad, saa at Freden bevares! — — — —.

s. 206

*Fra Laub til Pastor E. Jespersen.
Viborg, 22. April 1871.*

Kjære Emil! H. skal have rigtig Tak, fordi hun gjerne vil, at jeg skal „følge med Eder“ i alle Henseender, og derfor fik en Prædiken til mig; og jeg antager, at hun dermed tillige ønskede, og Du med, at jeg skulde sige Eder min Mening. Det vil jeg nu, saa godt som jeg har Tid og Ro til, og helst saaledes at det kunde blive Dig til nogen Nytte. Jeg kan sige i Korthed som det Væsentlige, at det er en god Prædiken, som jeg vilde have hørt med Opbyggelse i Din Menighed, holdt med Din trofaste, ærlige Stemme, men — at den havde været endnu bedre, naar den havde været støbt i en anden Form, hvorved jeg da mener, at Formen er af ikke ringe

Betydning. Jeg mener, at Du, især i den første Halvdeel, bevæger Dig alt for meget i det Almindelige, det, som altid skal prædikkes, men dog hver Gang i en ny Skikkelse (Matth. 13, 52). Jeg mener, at en Prædiken skal være Andet og Mere end en Udtalelse af Menighedens Bekjendelse, hvori maaskee alt hertil Hørende omhyggeligt er taget med, — at enhver Prædiken skal være saa at sige et Individ, en Person, hvori det Almindelige har taget Skikkelse og nu træder levende og anskueligt frem, igjennem det Særegne, i en ny organisk Sammenhæng. Eller med et andet Billede, den s. 207 skal ligne et Maleri, hvori en Begivenhed, som vi godt kjende, eller en bekjendt Egn viser sig for os fra et nyt Synspunkt, hvorved dens Indhold og Betydning og Rigdom netop i denne Stilling og med den Begrænsning, som Maleren har faaet Evne til at opdage og vælge, kommer til at ligge for os i et nyt Lys. Meningen er ikke, at enhver Prædiken skal være et Kunstværk, som fortjener at foreviges; men om den ogsaa skal være færdig med sin Tjeneste i en Time, bør den dog stræbe efter at have Noget af dette. — — — Luther vil, at man efter enhver Prædiken skal kunne svare paa det Spørgsmaal: „hvad har han sagt?“ — men at svare med det Almindelige: „han prædikede Christus“, — eller, siden det er Paaske: „han prædikede om Opstandelsen“, — eller at kunne, naar man har en god Hukommelse, nævne de forskjellige Stykker, som fulgte efter hinanden, er ikke det, Luther mener; han mener Eet, Heelt, som denne Gang særlig er givet. Og for at hjælpe os med at finde det, nævner han det strax, saa vi nu heelt igennem kunne følge med og vide, hvor vi ere, og hvorledes det, han nu siger, hører med; og Ingen har dog bevæget sig med større Frihed i sin Prædiken, f. Ex. sjælden brugt den Indledning, som man senere meente ikke at kunne undvære. Jeg veed ikke, hvorfor Du har opgivet denne Form; Mange fristes dertil af Magelighed, — men Din Prædiken vidner om, at Du ikke sparer paa Flid og lader staae til. S. har ikke opgivet den, — og man kan dog ikke sige, at den er nødvendiger i en stor Stad. iblandt saa mange Dannede; jeg tænker en Bondemenighed maae endnu mere trænge til at hjælpes med Luthers Spørgsmaal.

Det, der skal give den enkelte Prædiken dens Skikkelse, s. 208 bringe det Særlige ind, hvorved den kan blive et levende Væsen, og anvise den Begrænsning, indenfor hvilken dette kan skee, det er efter min Mening og gammel Tradition — Texten, hvorfor man vilde, at en Præst ikke maatte „gaae fra Texten“. Men jeg synes, Du er ikke engang kommen til den. Jeg havde ikke lagt Mærke til, at denne Prædiken var holdt paa 2den Paaskedag, og jeg var kommen over Midten, inden jeg mærkede det. — — —

Den Maade, hvorpaa denne Prædiken er dannet, er vel nu snart meget almindelig; jeg vil gjerne indrømme, at Din Prædiken hører til de gode af denne Art, men jeg vilde dog gjerne, at den tillige var af en bedre Art. Det er Grundtvig, som her er gaaet foran; men mon man ret har betænkt, at han er en ualmindelig Mand, som formaaer, hvad ikke Alle skulle vove sig til, hvis Natur har krævet, at han maatte udenfor Landeveien, som tilmed er en Digter, der, hvor han er, maae skabe Noget, og hver Gang noget Nyt, og ikke riskerer at sige tilsidst det Samme og Samme, igjen, blot med andre Ord, ikke heller, at hans Tilhørere skulle luller i Søvn af Strømmens Rislen. Og medens han holdt sine mægtige og lange Prædikener, som vi have i „Søndagsbogen“, vare disse dog af den Art., at de, der fulgte (kunde følge) med, tilsidst nok kunde sige, hvad han havde sagt. Disse Kæmpeværker hører der Kæmpekræfter til at efterligne, — hvem der kan — ja lad ham! men Smaafolk, de ville vel snarere naae til, hvad Grundtvigs Prædikener nu ere, hvorom vel Rudelbach med Rette kunde sige, hvad han engang sagde om en Prædiken af Grundtvig: „det er jo ingen Prædiken, det er jo kun eine Ansprache“. Det kan være, at der er Noget ved at komme frem, s. 209 hvorefter Prædikenen skal miste sin selvstændige Betydning og kun blive, som Grundtvigs nu maae kaldes, et Bindeled imellem Gudstjenestens andre Dele; men det er min Overbeviisning, at dette da kun kan vare sin Tid, saa maae der skee et Omslag, som i Reformationstiden, hvorved Prædikenen igjen kommer til sin Ret. Du forstaaer, kjære Emil, at jeg betragter Prædikens Form som mere end en Formsag. — — —

Du har sagt Noget om Sacramenterne, som jeg ikke kan gaae ind paa. For det Første maae det ikke oversees, at Sacramenteme ikke kunne have uden i Menigheden, i Kirken, i Samfundet, og at de ligesaa fuldt skulle forbinde Lemmerne med hverandre, som hver Enkelt med Christus; dog, det mener Du vel ogsaa. Men hvad jeg navnlig mener, er den Sætning, at „vi i Sacramenterne finde den opstandne Frelser i hans egen Skikkelse, saa vi have ham lyslevende“. Du har her tillagt Sacramenterne, baade hvad de skulle være os, og hvad de ikke kunne være os. Det er „Skikkelse“ og „lyslevende“, hvorimod jeg opponerer. Kun paa Katholsk kan man sige, at man har Christus i hans egen Skikkelse, lyslevende i den forvandlede Hostie; i de katholske Kirker kan han vises frem og sees, men ikke hos os. Naar Christus kommer igjen, da er han der i sin egen Skikkelse, da bliver Nærværelsen og Skikkelsen Eet; men „indtil han kommer“, ere disse To ikke umiddelbart i hinanden, men skulle holdes sammen ved Menighedens Troskab imod og rette Brug af hans Indstiftelser. Visheden om hans Nærværelse har sin rette Grund og sit rette Hvilepunkt i Sacramenterne, der for de Troende give en umiddelbar, ja, haandgribelig Vished. Men Skikkelse er ikke der at finde; den er given i Evangeliet, der s. 210 er han, som han var her paa Jorden og blev seet, og som han er idag og igaar og i al Evighed, som han forklares for os i Aanden, der tager af Hans og herliggjør ham, indtil vi skulle see hans forklarede Skikkelse; det er Altsammen heelt igjennem, gjennem alle Instantser, hans egen, rette Skikkelse. Den kunne Sacramenterne ikke give os; kun af Evangeliet vide vi, hvem han er, hvis Nærværelse Sacramenterne forvise os om; og hvad han virker paa os i Sacramentet ved Troen, det virker han tillige ved Evangeliet. Derfor er efter Augsb. Bekj. Evangeliets Prædiken og Sacramenternes Forvaltning do To, som Gud har sammenføiet, og som Mennesker ikke maae adskille. De ere to jævnbyrdige Bestanddele af Gudstjenesten, hvoraf det ene skal sige os, hvem han er, som vi trænge til, og som vil komme til os, og det Andet, at her er han og vil gjøre, hvad han har sagt. At faae denne Christi Skikkelse, dette Christusbillede,

som ligger i Evangeliet, stillet frem, anskueligt, det er Prædikenens Sag; den skal vistnok stadig vise hen til Sacramenterne, men den maae ikke glemme, at den har sin Gjerning, som er dens rette egen, at den har sin selvstændige Betydning og skal være Mere end et Bindeled imellem Sacramenterne. Den katolske Kirke vilde nøies uden Evangeliets Prædiken, den havde Christus altid nærværende i den stille, tause Messe; derfor endte den ogsaa med, at Menigheden havde den nærværende Herre, men dog ikke anderledes end Atheniensernes „ukjendte Gud“, — indtil Luther kom og prædikede Christus, saa at nu den døde og i Monstransen begravne Herre stod op, og man kunde gaae til ham og sige: „til hvem skulle vi gaae uden til Dig. — Du har det evige Livs Ord.“ — s. 211Og saa, kjære Børn ! endnu engang Tak, fordi I vilde have mig med i denne Sag! I veed, jeg vil gjerne; men saa maae jeg ogsaa komme frem med Alt, hvad der før mig hører til den rette Vei, og stole paa, at I vil læse Alt, hvad jeg skriver, med samme Vished om min Kjærlighed, som jeg har om Eders. Havde jeg havt Tid, saa kunde jeg skrevet langt Mere om, hvad der ligger mig paa Hjertet, eller maaskee endnu bedre: kortere og klarere, med færre, men bestemtere Ord; men Tiden lige før ikke blot en Reise, men omtrent alle Sommerens Reiser, er mig ikke den heldigste til Sligt. Nu maae I tage Kjærligheden tilhjælp, ogsaa for at forstaae mig. — —

14

Gud velsigne og bevare Eder, kjære Børn!

Eders Fader.

D. 24de. Efter at have læst om den Sorg, som nu trykker Eder, har jeg faaet Skrupler, om jeg nu skulde sende Eder, hvad jeg — tildeels af Mangel paa Tid —, men ogsaa fordi jeg skrev med al Fortrolighedens Frihed og Hensynsløshed, har udtrykt saa skarpt, at vel ogsaa I ville skjære Eder lidt derpaa. Men jeg kan nu ikke skrive det om, og maae stole paa, at I ville forstaae, hvad Godt der er meent, og hvad Ondt der ikke er meent. Du, Emil, vil nok forstaae, — baade hvorfor det var mig mere magtpaaliggende at faae sagt, hvad jeg havde imod end hvad jeg ogsaa kunde have sagt for Din Prædiken, — og at dette „imod“ — langt mindre er meent denne Prædiken end en Tendents i Tiden, og hvad den kan føre til.

14*

s. 212

*Fra Laub til Samme.
Viborg, 9. Juli 1871.*

Min kjære Emil! Tak for Dit Brev, som kom igaar Aftes, som jeg læste først ene og saa for de Andre! Du har længe været mig saa kjær som et af mine egne Børn, og jeg kan see Dig heelt ind i Sjælen, naar Du taler eller skriver. Jeg tænker, Du kan gjøre mig Gjengjæld, naar jeg maae skrive kort og tilsyneladende koldt. Din Tilstand, saaledes som Du beskriver den, er ikke anderledes end jeg havde forestillet mig, om jeg end havde ønsket mig den allerede lidt mere lettet; jeg har havt en Fornemmelse af, hvordan Du havde det. Men jeg har slet ikke været urolig for Dig, og beder Dig fremfor Alt: vær Du det ikke heller! I en af vore ældgamle Psalmer — Du seer, jeg elsker gamle Psalmer, og denne („Et trofast Hjerte, o Herre min“) særlig — er der et Vers:

Den Kjærlighed, Du har til mig.

Har os tilsammen bundet.

Nu kommer den Djævel med sin Svig,
Han siger, han vil have vundet.

Du er jo ei — den falske Vei;
Jeg veed det vist, Du sviger mig ei,
Lad mig Din Hjælp befinde!

Læg Mærke til det, og til de to „Du“ ; saa forstaaer Du, at Du ikke skal gruble over Din Kjærlighed til ham, som kun er No. 2. Det kan være tungt at savne Fornemmelsen af den; men at dette Savn er noget Ondt, vil kun den Onde bilde os ind. At Veien skal være trang, nu paa en anden Maade end tidligere, det forstaaer Du; men det var den jo ikke, naar Trangheden kun var udvortes, — indvortes kunde Dn aande let og frit. Læs i David! der er Omqvædet stadig: „hvorlænge! s. 213hvorfor staaer Du saa langt borte! hvorfor skjuler Du Dit Ansigt!“ og Høidepunktet: „hvorfor har Du forladt mig!“ kommer igjen i det nye Testamente. — Ja, Du veed det Altsammen; — men just deri bestaaer Prøven, at al den velbekjendte Trøst kommer ind i en Taage. Og jeg mener kun: ængst Dig ikke derover! Mon han nu ikke idag har hjulpet Dig at drage Din Dræt? jeg tænkte meget paa Dig i Kirken. — Det er mig et godt Tegn, at Du har Glæde af Ethiken. Jeg har erfaret, hvor stor Glæde, ja Trøst, der ligger i den. Det er vel oftest smaae enkelte Ord, der blive til Solstraaler, naar det er mørkt; men det Rette, hvori der er Hold, er dogen omfattende, sammenhængende Betragtning af det Hele, saaledes som jeg ikke andensteds har fundet den som her, og de smaae Ord gjøre dog kun deres Virkning,

fordi de indeholde en saadan i sig og minde om den. Men det er ikke altid let, naar Livet er i Bølgegang, at sætte sig hen og anstille en Betragtning over Sammenhængen deri, og derfor var det mig en Glæde at læse, at Du kan det, og kan længes efter at komme dertil. — — —

S. 213

Fra Laub til Samme.
Viborg, 19. Juli 1871.

— — —. Jeg gaaer tidt og skriver til Dig i mine Tanker. Saaledes skrev jeg forleden en Prædiken for Dig om „de indre Gemakker“, som Du veed, Martensen i Dogmatiken anvender paa Gud, der efter hans trøstelige Betragtning lever med i al denne Verdens Uro, men saa har sine indre Gemakker. I Ethiken kommer s. 214 det Samme igjen om Mennesket, der skal have sine indre Gemakker. Hvad vi have derinde — det er nu min Prædiken over hans Text — er ikke blot det, vi troe paa i Almindelighed, abstract, — men saaledes som det har faaet Skikkelse for os, altsaa det. vi have oplevet. Det sidste Aar er gaaet derind, og hun, med hvem Du levede det, og som egentlig er dets Indhold, hun er derinde. Man kan ikke altid være derinde, saaledes som Gud altid og paa eengang er baade inde og ude. Vi leve i Tiden, og Tiden er egentlig altid i de ydre Gemakker; det er kun fordi Evigheden er kommen herind, at vi i Øieblikke, spredt, men dog maaskee tidt, kunne komme ind i vort Lønkammer og lukke Døren. Egentlig leve vi vort Liv i de ydre Gemakker; men vi kan gjøre det med den Bevidsthed, at vi have det indre Gemak ganske i Nærheden, om vi end ikke kan uden videre gaae derind, og at vi veed, hvad vi der have. Egentlig, i den sande Virkelighed, er det kun der, vi have Noget: hvad vi leve, er det, som skal komme derind, naar det er færdigt, er blevet til, og blevet vort; men det have vi ikke endnu („ikke at jeg har grebet det“). Men det. der er bleven færdigt, naturligviis saaledes som det alene kan, klaret ved Naaden, som giver det dets Glands og visker alt Støvet af, det have vi. Du kan sige med Rette, at Du har ikke længere hende, som kunde sige Dig, hvordan Din Prædiken var, og Du har Lov til at føle Sandheden heraf. Men naar Du gaaer ind til det Inderste, maae Du dog sige omvendt: dengang blev hun givet mig lidt efter lidt, for at det skulde ende med: nu har jeg hende. Det, der er levet ud, alene det staaer fast, kan ikke mistes; her i de ydre Gemakker, ihvor straalende de end vare, kunde Du jo miste hende, og s. 215 vidste forud, at engang maatte det ende saaledes. I denne Prædiken ligger en stor Trøst for den Tid, som gik, at den i Ordets evige Betydning er gaaet til Ro ; men ogsaa for den Tid, som er tilbage, at alt det, som skal komme ind i de indre Gemakker, — og Ingen veed. hvor meget Gud endnu vil lægge til (tænk paa den lille Pige!) — det maae blive til i de ydre Gemakker, i Tiden og Uroen, — hvor vi maae være som de, der have Intet, „og dog besidde Alt“, — nemlig i de indre Gemakker, hvor der endog er Plads for det, som endnu ikke er færdigt, og i Visheden om, at der imellem dem og os er kun en Dør, som tidt endog staaer paa Klem, men engang skal heelt aabnes. — — —

S. 215

Fra Laub til Samme.
Viborg, 1. August 1871.

— — —. Det var to deilige Breve, vi fik fra Dig i forrige Uge. Jeg mener, Du har det saaledes, som Du maae have det, og det er altid fremad, om man end ikke mærker det. Man skal jo egentlig aldrig mærke selv, at man kommer fremad, i det Høieste naar en Tid er tilbagelagt, og man er naaet til et Hvilepunkt, relativt allerede her. Det vil ogsaa komme for Dig, skjøndt Ingen kan sige Dig, naar og hvorledes. Jeg tænker nærmest, at det vil være Din lille Pige, paa hvem Du skal see, at det staaer ikke stille, men gaaer fremad, ogsaa med Dig. Men forøvrigt er jo det ubedrageligste Tegn altid dette: „naar jeg er skrøbelig“, ikke har været det og er kommen over det, men er det, saaledes som det altid maae komme igjen i forskjellige Skikkelser. s. 216 Paulus siger det ikke, for at gjøre sig modløs, men for at faae Øinene op for det, som bærer. Jeg forstaaer saa godt, hvad Du skriver om de indre og ydre Gemakker; men jeg vil dog, naar vi sees, tale med Dig om, hvad der for mig har været et Mellemsgebeet imellem de indre og ydre Gemakker, og hjulpet til at komme over fra de første til de sidste; thi ved Arbeidet, denne store Velsignelse for den faldne Adam, endog „i Ansigtets Sved“, som naar Du gaaer i Din (og Hannes) Have, skeer det dog kun som ved et Spring. Mellem- og Overgangsgebetet har for mig i mange Aar været min Morgenlæsning i Bibelen, ikke nærmest til Opbyggelse, men for at samle, bevare, blive og leve i min Bibelkundskab, altsaa halvt som et Arbeide, hvorved da det Opbyggelige gjerne kommer med som en Tilgift. Det var jo i ethvert Tilfælde et Forarbeide til, ikke Dagens, men Livets Embedsgjerning, — i de ydre Gemakker, men dog dybere inde. Det var et Arbeide, fordi jeg ikke nærmest tænkte paa mig selv, men paa Noget, som skulde læres; Du vil forstaae, at dette gjaldt dobbelt, da det i mange Aar har været det gamle Testamente, og paa Hebraisk. Men her er et Mellemsgebeet endnu i den Forstand, at man her lever i den Historie, som er denne Verdens og naaer lige til vore Dage, og dog er afsluttet og ligger heel og klar for os, saa at vi ved denne Læsning staae med den ene Fod i de indre Gemakker og med den anden i de ydre, lige ved det, som nu skal være Arbeidet i en anden Betydning, og det desto mere, jo mere vi begynde reent objectivt, og først tilsidst komme til os selv, som dem, der ere og skulle være med heri. — — — Endnu kun Eet! Naar jeg har gjort dette til mit morgenarbeide, da er det nærmest efter et Raad af Jean Paul: at man s. 217 skal have Noget (jeg føier til: et Arbeide), hvortil man kan vaagne op med Glæde. — — —

s. 217

Fra Laub til Samme.
Viborg, 21. December 1871.

Kjære Emil! Det kan gaae mig med mine Julebreve som med mine Juleprædikener, at det kan være mig svært at faae begyndt, fordi her skulde det Bedste frem. og tilsidst maae jeg dog nøies med det Næstbedste. Du veed selv, hvad jeg vilde sige: Det er den første Juul efter den forrige eneste, og Juleaften er netop Halvaarsdagen, efterat den store Forandring skete; og det kan ikke være Andet, end at det maae komme stærkt frem. Jeg læste imorges om Høitiderne, som blive omvendte til Klagemaal. Hvad dette vil sige for Dig, kan Enhver forstaae. Men desto hellere vilde jeg tænke paa det. som ikke Alle kunne forstaae, som „overgaaer al Forstand“, og kun kan erfares, at ogsaa Klagen og Sorgen kan omvendes til Høitid, at „han kan al Sorgen vende til Glæde uden Ende“, og det ikke blot naar al Sorgen er kommen til Ende, men medens den endnu varer ved, saa at den virkelig „smelter“ i Taarerne, og man tilsidst ikke veed, om de komme af Sorgen eller af Glæden. Naar de Andre saa tidt i disse Dage have tænkt paa, hvor svær denne Juleaften maatte blive Dig, saa har jeg tænkt (og det var den samme Kjærlighed, som tænkte begge Dele): hvem veed? det kan gaae langt anderledes, end vi mene. Og herpaa tænkte jeg igjen, da vi imorges sang: „Udøs Din Aands saa rige Trøst i alle Christnes Saar og Brøst, og gjør dem himmelglade!“ Dette himmelglade s. 218skal jo ikke blot betyde, at der er Noget, som ligner det Himmelske, men som er himmelsk, som kommer ned fra Himlen selv, og uden at vi forstaae hvorledes, ja medens vi ventede lige det Modsatte og kun beredte os paa at bære det, gjør, at vi kan ikke Andet end være glade. Saaledes har jeg erfaret saa mangen Juleaften, efterat jeg var bleven saa gammel, at jeg trængte dertil, og der bestandig var Noget, Større eller Mindre, som vilde lukke til. da var der Noget, som var langt mere end en Opfordring til at lukke op eller en Bøn derom, der var en Magt, som kunde gaae igjennem de lukkede Døre og indenfra faae dem lukkede op, thi det kan kun skee indenfra. Jeg har en forunderlig Tillid — ikke til Tidens Magt, hvorom der saa tidt tales, d. v. s. dens eensformige, sløvende, dræbende Magt, som vel kan trætte Sorgen ihjel, for denne Magt skulle vi frygte, men til Tidernes, de bestemte, indholdsrige Tidens, Guds Tidens Magt. Han kan bruge ogsaa Tiderne, som han vil; men de Tider, som han har sat sit Stempel paa, dem maae han dog paa en særlig Maade ville bruge. Det kan gjerne være, at dersom Du skriver til os i disse Dage, da er det om en trang Forventning; men jeg kan ikke tænke mig Andet, end at det næste Brev har noget Andet at melde, at Du nu har bedre end før mærket, hvorledes Himlen staaer aaben, og Englene stige op og ned, og at Du ikke blot har holdt Juul med Din mindste „lille Hanne“, men ogsaa med hende, som Du ikke saaer. See, kjære Emil! det er mine Tanker, som maaskee ikke ganske ere Herrens, og min Bøn for Dig, som han maae gjøre med, hvad han vil, saa skeer „langt over hvad vi bede eller forstaae“. Det er mit „Glædelig Juul“ til Dig; og lad saa lille Hanne faae s. 219sin Deel deraf. Det er hendes første Juul: skulde ikke hendes Fader i Himlen (og hendes Moder i Himlen) have Noget særligt til hende, som I ikke kunne see? — — Jeg tænker, ikke Noget skal hindre mig i at prædike Juledag, undtagen, om jeg ikke kunde finde det Næstbedste. — — —

Eders Fader og Bedstefader.

s. 219

Fra Laub til Samme.
Viborg, 13. November 1872.

— — —. Pal. Müllers (jun.) Bog *) kalder B. vel skreven, — maaskee; men — den giver det Halve, og — udgiver det for det Hele. Han nævner Betingelserne for at kunne være Prophet; men — „Herrens Ord skete til mig“, — „Herrens Haand kom over mig“, — „jeg saaer i mine Syner“ osv., hvad det er, og det er dog egentlig Sagen, — nævnes ikke, d. v. s. skal gaae ind under det Første; — den psykologiske Forklaring er den eneste og tilstrækkelige. Sandheden i P.-M.'s Tanke, at Alle ere anlagte paa at blive Profeter, findes Ap. Gj. 2, 17; men her siges, at „det skal skee i de sidste Dage“. I Slangens Ord: „I skulle være som Gud“, ligger ogsaa en dyb Sandhed; Feilen og Løgnen var, at det skulde tages — strax, som kun kan gives fra Himlen — gennem Tiderne, Historien, hvor eet Folk — og enkelte Mænd — udvælges til at være de Andres Hjælpere, og saaledes at staae udenfor Rækken. Hvad der kunde været en rolig Udvikling uden mærkelige Overgange og Adskillelser, en normal (guddommelig) Væxt s. 220fra Guds Barn til Guds Prophet, det er forstyrret, fordi Mennesket begyndte med at sige: „jeg har grebet det“, — og nu maa begynde og igjennem det hele Løb blive ved med at sige det Modsatte. Derfor maa Guds Vei være høiere end (kan ikke falde sammen med) vor Vei, underlig, d. v. s. her: „Gud satte Nogle til Profeter“. Det er ikke svært at vise, at Alt maa skee menneskeligt, at derfor vi Alle staae paa een Linie; men det er kun den ene Side af Sagen; ogsaa Christus er et sandt Menneske, — vil man nøies med at lade ham staae paa lige Linie med os Andre, at finde en jævn Overgang fra de mange „store Mænd“ til denne største? Der er Tendents nok dertil i vor Tid; P. M. s Tanke maa conseqvent føre derhen, og er (forsaavidt) den gamle Rationalisme i nye Klæder. Da den gamle Rationalisme var ny, fandt man ogsaa, at den var klædt som et anstændigt, paalideligt Menneske, for hvem man burde lukke op; nu er Stadsen bleven til Laser.

P. M. s (Faderens) Bog om „Præstens Adgang til Alteret“ er maaskee ogsaa vei skreven, læseligere end meget Tidligere, men, siger jeg, ikke forstaaeligere, ikke overbevisende. Hans Forklaring af Skriften er. som

han indrømmer, kun Formodning, og kan ikke engang være det overalt (kan Christus have spist og drukket paa de Ord: „som gives — udgydes for Eder?“ men det er denne Deel af Paaskemaaltidet alene, hvorom her tales). Og hans Gjendrivelse af de gjorte Indvendinger holde ikke Stik, ere nær ved Sophisteri: den Maade, hvorpaa han vil faae en Ligestilling af Præst og Lægmand! At Vanskeligheden for en Præst ved at komme til Herrens Alter er saa stor, er ikke stemmende med Virkeligheden. Førend Sognebaandsløsnings-Loven blev Præsten med s. 221 Rette anseet som heldigst stillet, da han kunde vælge sin Skriftefader; da tilveiebragtes en Ligestilling. Hvad P. M. nu forlanger, er, at Præsten slet ikke skal behøve at vælge; men er dette ikke igjen et Prærogativ, en Forstyrrelse af Ligestillingen, som vil falde stærkt i Øinene? At Selvcommunionen har fundet Sted i den ældste Kirke og i Reformationstiden, har han paaviist, altsaa at der væsentligt ikke kan være Noget at indvende, om end Præsten herved faaer en særlig Stilling. Men Spørgsmaalet er igjen om, hvad der fører ikke til Sagen selv i dens Reenhed, men i Tiden, Historien, det Udviklingstrin, hvorpaa vi staae, den Vei, ad hvilken vi ere førte dertil; og da maa det ikke oversees, at vor nu gjældende Praxis har — i Modsætning til, hvad der var givet frit — meget anbefalet, — dannet sig selv (∴: som det, der fandtes tjenligt), førend det sloges fast i Ritualiet. Det er om det Betimelige, Tjenlige, her spørges; men det er et alvorligt Spørgsmaal. Og jeg vil nu først svare for mit eget Vedkommende: jeg vil ikke paa eengang give og modtage, saavidt er jeg ikke kommen. Jeg vil her være ligestillet med Alle: de Andre trænge til Een, ved hvem de faae det Hellige; jeg vil ogsaa trænge til Een, som kan tilsige mig mine Synders Forladelse, og sige: „tag — æd — drik ! “ Jeg vil møde i min Præstedragt, for at mindes min Tjeneste, men knæle blandt de Andre udenfor. Jeg vilde frygte — thi Selvcommunion er jo meent som, og maa jo være, en hyppig, stadig Communion, — jeg vilde frygte for snart og tidt at „æde og drikke uværdigt“, uforberedt, uden en alvorlig Beslutning o. s. v. ; jeg turde ikke vove mig dertil. Men dersom P. M. og Andre med Rette kunne mene sig ude over denne Fare (igjen et Prærogativ), s. 222 skulde de saa ikke tænke paa de Andre, — „lige Stillede“, med samme Ret til at komme hyppigt, — ligesom de første Christne! Vilde ikke Mange lokkes heraf? men — er vor Tid dertil (efter Ap. Gj. 4, 32 maa det bedømmes, om 2, 46 gjælder)? Skulde det ikke her gjælde om, at Præsten stillede sig lige med de Andre? Men — Præstens særlige Trang, netop naar han gaaer i sin Tjeneste! — altsaa atter et Prærogativ; har ikke enhver Christen en Tjeneste? og trænger ikke Enhver ligesaa fuldt som Præsten til at have Herren med sig i den? man kan dog ikke pløie og saae og gaae til Alters paa eengang! Jeg maa fortælle Dig, eller, maaskee Du kjender den, minde Dig om eu gammel Historie. En Præst kom en Søndag hjem fra Kirken, hvor der havde været Altergang, og klagede for sin Kone over, at han ikke havde følt sig hjertelig med, fornummet Herrens Nærværelse; hun svarede: „Husk paa, at der gaaer Du for Borde, og kan ikke paa samme Tid sidde med tilbords!“ Hun var en rigtig Præstekone, og der ligger Meget i dette Svar. Hvad er det for en Tjener, som ikke kan bie med sin Trang til de Andres er stillet? som ikke kan finde sin Ære, Glæde og Styrke i at tjene Herren, i at høre det Ord: „hvo som annammer Eder, annammer mig; hvo Eder hører, hører Dig !“ — og saaledes vide og fornemme, at Han er med, — mægtig i Skrøbeligheden, i Hungeren og Tørsten, om saa maa være, vidende, at saa kommer ogsaa hans Tid til at sidde tilbords (sml. Luc. 17, 8), som til det Prærogativ, at være Tjener, endnu vil have det, at opvarte og sidde tilbords paa eengang, ja endnu det tredie, ikke at trænge til Nogen, som opvarter, at kunne hjælpe sig selv, og alt det under Navn af Ligestilling! Jeg er meget bange s. 223 for alt det, her aabnes Adgang til. Og er det ikke underligt? Forfatteren vil, at der skal gaaes sindigt frem, det Nye, som er ivente, maa oppebies. Det ene lille Stykke, hvortil der strax er Trang, hvorpaa Præsten maa gjøre Fordring i Medfør af sit Embede, det angaaer ikke Menighedens Ret, — men Præstens! — altsaa han forrest! — Det undrer mig, at en Mand som P. M. kan her see saa aldeles forskjelligt paa Sagen fra mig; jeg mener, at allerede de mange Vanskeligheder, han maa rydde tilside, det Meget, hvori han maa bringe en ganske anden, modsat Betragtningssmaade af den, som nu raader, frem, det Meget, hvorom der maa opnaaes Enighed, førend det kan forstaaes, at Præstens Fordring her er billig og tjenlig for Alle, maatte viist ham, at han i hvert Fald begynder denne Sag for tidligt. Nu frygter jeg, at man maa kalde denne Bog en farlig Bog, — der er Noget i den, som kan lokke Mange. Jeg beder for alle Mine, at de maae begynde og ende Læsningen med: „ikke at jeg har grebet det“ Dixi et liberavi aminam meam. — — —

s. 223

*Fra Laub til Samme.
Viborg, 4. December 1872.*

— — — „Massechristendom“, „Vanechristendom“, hvad man vil kalde det, er ikke Christendom i den rette Forstand (det Rette er kun den personlige Christendom og det derpaa grundede Fællesskab, Samfund), ikke det, hvormed det skal ende, men det, hvormed det maa begynde, saaledes som det skeer i et sundt Familieliv, hvor Barnet begynder at troe, fordi Forældrene troe. Vanechristendommen er Marken, hvorpaa s. 224 den gode Sæd kan komme frem. Der er megen Vanechristendom (og især har været), f. Ex. som bekjendt i Jyllands Vestegne, ellers ogsaa paa andre Steder, som indeholder Mere i sig, end de iltre Præster ville troe, som det kan komme tilsyne i Nød og paa Dødsleiet, naar det tilsidst dog er Guds Naade i Christo, man tyer til, tidt med en rørende Inderlighed og Sikkerhed. Tidt — maaskee overveiende — er det Noget, som staaer i Stampe; da er det kun Marken, uden eller med liden Høst, men har dog sin Betydning for dem, som komme efter, som det, der dog holder sammen. Saaledes har det mangan Gang viist sig i vor subjectivistiske Tid, som fører Alting mere og mere henimod en Opløsning, da det vil gjælde om at samle de adspredte Faar. Og denne Samling vil da skee hobevis, — „den lille Flok“ — ikke den ene Hjord (selv de hos os i vor Tid, som

lægge Vægten paa den „almindelige Kirke“, ere jo efterhaanden blevne et særligt „ Vennesamfund“). Det svære Arbeide vil da blive, ikke at faae de Enkelte samlede, hermed gaaer det allerede nu ikke saa svært, — men at faae de mange Hobe samlede; der kommer en Opløsning i en anden Skikkelse, i Secter, Partier, Retninger, som Alle sige: „her er Christus“, og følgelig bedrage sig selv. Har man nu meest at kæmpe imod Vand og Kulde, saa vil det da blive imod Ild, — det sidste afgjørende Luttringsmiddel, som vel skal bruges oftere i det Mindre, før det skeer for sidste Gang, men ogsaa det fortærende, som Gud selv nødig griber til („som ikkun nødig med Himlens Ild osv.“, siger Grundtvig; „han haver Langmodighed med os“, siger Petrus), som derfor Ingen skal bede om, uden som det ligger i den Bøn: „Tilkomme Dit Rige,“ med den næste: „Skee Din Villie!“ — som man s. 225 skal gaae ind i, naar det kommer, men jeg for min Deel altid med Frygt og Bæven („hvo er hertil dygtig?“). Derfor maa mit Kald blive at staae hos $\delta \chi\alpha\theta\acute{\epsilon}\chi\omega\nu$, den, som i denne utaalmodige, iltre Tid holder igjen. — — — Hvad jeg saa tidt har at udsætte paa vor Tid og det Nye, den vil bringe ind, det er, at man ikke spørger alvorligt: hvor ere vi? hvor vidt ere vi naaede? Hvad der i sig selv er sandt og ret, det vil man have gjort umiddelbart gjældende. — — — —

s. 225

*Fra Laub til hans yngste Søn.
Viborg, 10. December 1869.*

— — — —. Du maa gjerne læse Ørsteds „Aanden i Naturen“, som vist er en god Bog i sin Art, som jeg ogsaa engang har læst — dog kun Lidt af, skjøndt jeg gjerne havde havt Lyst til at kjende den heel. Man kan af den vist lære at beundre den underlige Sammenhæng og Skjønhed, som er i den hele Skabning, den regelmæssige Orden, man kan gjerne sige det Liv, som igjennem de mange Grader, fra de kolde Steen gjennem de blomstrende Planter, naaer op til Livet, som rører sig i den vrimlende Dyreskare, glæder og fryder sig og synger (til at tale naaer det ikke), og som, naar man seer høiest op, endnu kan gjenkjendes i Stjernernes Gang efter de samme Bevægelseslove, som man kjender her paa Jorden. Ja, jeg kunde ogsaa have Lyst til at studere Naturen og forstaae alt dette, som man i de senere Tider har gjort saa mange Opdagelser i. Her er et Liv; man maa ogsaa gjerne kalde det Aand, naar man kun husker paa, at det er kun „Aanden i Naturen“, den slumrende, s. 226 drømmende Aand, som ikke veed noget af sin egen Rigdom, ikke veed noget af sig selv, hverken naar den arbeider, eller naar den glæder sig. Og derfor er det ikke Aand i den rette Betydning. I den rette Betydning er der kun Aand, hvor der er Frihed; men Livet i Naturen er ikke frit, det gaaer endog, naar Fuglene synes at flyve friest omkring, efter Regler, som de ikke selv raade over, — „Naturens evige Love“. Kun den Aand er en fri Aand, som kan rive sig løs fra Naturen, herske og raade over den, eller i det Mindste ikke behøver at lade sig binde af den. Og en saadan Aand er allerede Menneskets Aand, endskjøndt Mennesket er saa at sige voxet op af Jorden og har i sig Bestanddele af alt det Foregaaende, mineralske Dele og Planteliv og Dyreliv, for en Deel af sit Væsen hører ganske med til denne Skabning og engang skal blive til Jord igjen. Mennesket kan rive sig løs fra Naturen, for en Deel raade over den og bringe dens Kræfter i sin Tjeneste, men ogsaa, naar han ikke kan det, dog trodse den, handle tværtimod den, baade i det Gode og i det Onde; han kan det, som intet Dyr kan, han kan skille sig selv ved Livet (Dyret er saaledes sammenvoxet med sit Legeme, at det ikke kan skille sig fra det), — han kan synde. Samvittigheden siger et Menneske, naar han føler sig som en Synder, at han kunde være fri, han er skabt dertil, — han er en Fribaaren, endog naar han sidder i Fængsel. Men saa kan han ogsaa igjen blive fri, naar der kommer en Mægtigere og lukker op, og naar han vil, — thi det kommer endda an paa hans egen Villie, fordi han er og skal være fri, Ingen maa tvinge ham. Men dersom allerede Mennesket har en saadan Frihed over det, som han ikke selv har skabt, hvormeget mere maa da Gud s. 227 være en fri Aand, som kan gjøre Alt, hvad han vil, med sine egne Skabninger, bringe dem alle og alle disse mægtige Kræfter i sin Tjeneste efter de Regler og Love, han har givet dem (saa at endnu Alt gaaer efter Naturens Orden, og man mærker ikke Noget til Gud, kun til „Aanden i Naturen“), men kan ogsaa, naar det, han vil, ikke kan naaes paa denne Maade, vende og dreie Alt paa en ny Maade (d. e. gjøre underlige Gjæringer), ligesom endog en lille Dreng kan vende og dreie en Steen og faae den til at flyve, af ingen anden Grund, end fordi han har Lyst dertil, hvad dog Aanden i Naturen med alle sine Kræfter ikke kan, naar ikke Naturens Gang i det Hele (f. Ex. ved Vesuvs Udbrud) fører det med sig, at den maa, — den bliver ikke spurgt, om den vil. Nu er det ganske vist, at Gud ikke vil fordærve sit eget Værk, ikke forstyrre den Gang, hvori han selv har sat det. Men naar det gjælder om at frelse Noget, som er bedre end alt det Øvrige, og som er blevet indviklet deri anderledes end det skulde, saa maa han kunne det. Vil ikke enhver Fabrikmester standse Værket strax, naar det har faaet fat paa et Menneske? Og vi Christne veed, at han har gjort det, da han sendte sin Søn herved og lod ham baade fødes, døe og opstaae; — det var ikke „Aanden i Naturen“, som udrettede det. At Gud ikke gjør overflødige Mirakler, det sees deraf, at hans Søn maatte leve dette hele naturlige Liv med, og at endnu alle Guds Børn maae saa at sige gaae hele Værket igjennem og knuses i Døden, og saa endda gaae levende ud og opstaae. Men at han baade tilsidst kan og gjør det, og er med og kan det til enhver Tid, naar det gjøres nødigt, det er en Tro, som vi ikke kan undvære; vi s. 228 kan ikke nøies med „Aanden i Naturen“, men trænge til „en levende Gud“.

15

15*

Du forstaaer nu nok, hvorledes jeg mener, at Ørsteds „Aanden i-Naturen“ er en god Bog, hvad den kan lære os, og hvad ikke, og hvori den kan lede vild. Saavidt jeg veed, kjender Ørsted, hvor elskelig og rigtig barnlig en Mand han end var, ingen anden Gud end denne „Aand i Naturen“. Naar Du læser denne Bog, saa maa Du vide, at der er Noget, og det Bedste, som ligger udenfor. Der ere to Verdener, som, ihvor meget de have med hinanden at gjøre, dog maae forstaaes hver for sig: den, som Ørsted kjendte og elskede, — og den, hvori de have begyndt at leve, som ere fødte i den lavere, synlige Verden, men have fundet eller ere fundne af Gud, og hvorom de troe, at den bliver den sidste, naar den første, som nu for dem kan være snart en hyggelig Bolig, snart et grufuldt Fængsel, ikke mere er til. Vi faae med begge Verdener at gjøre, og skal med Glæde lære om enhver af dem, hvad der kan læres. Vi skal see til at faae det, vi lære om enhver af dem, til at stemme sammen; men kan vi det ikke, saa skal vi vente, til Alt klares. Naturvidenskaben og Bibelen (vor Lærebog), synes maaskee tidt at stride mod hinanden; saa skal vi trøste os med, at Naturvidenskaben endnu ikke har naaet sit Maal, den kan lære Meget, som den nu ingen Anelse har om, — men ogsaa vi ere endnu ikke færdige med at forstaae Bibelen. Naar tilsidst den hele Sandhed er kommen for en Dag, saa maae disse To stemme overeens, saavist som Skabningen er Guds Værk og Bibelen hans Ord. Men Eet kan vi strax forstaae: at der kan ingen Strid være imellem, at der er en Natur med sine uforanderlige Love, en Verden med s. 229sin regelmæssige Gang, og midt i den en Skabning, som er af en heelt anden Natur, som har sine egne Love, hvorefter den frit og af Hjertet skal rette sig, og ikke lade sig fange af Verden, — og saa at der er en Gud over dem begge, som raader, og som „Naar han vil Hjælp tilskikke, da kan al Verden ikke forhindre ham deri“. Der er Meget i det Enkelte, som vi ikke kunne forklare; men Hovedsagen, det ene Fornødne, er klar. — Hvorvidt vi nu kunne overbevise Andre, det beroer paa, om de ere komne videre end til at kjende Verden. Bryde de sig ikke noget om Aandens Frihed, vide de ikke noget af Samvittighed, af en hellig Lov, som er noget Andet end Naturens Lov, og af et Ansvar for den, af Synd, Anger, Omvendelse, af alt det at sige, som foregaaer i den Verden, have de ingen indre Erfaring at stille imod den udvortes, saa maa vel Ørsteds Bog blive deres Bibel. Men veed vi af egen Erfaring, at Gud er kommen os til Hjælp, saa kan vi ikke tvivle om, at han er, og at han kan det, vi trænge til; saa maae vi elske ham derfor og elske vore Brødre, og forstaae, at „Gud er Kjærlighed“. Thi Du har i Grunden, i Dit sidste Brev selv nævnet det, hvorpaa det Hele kommer an: Kjærligheden, som Naturen ikke kan give os. Veed vi, at vi kan ikke undvære den, saa have vi Beviset — for os selv; saa veed vi og, hvad vi skulle gjøre, forat Andre skulle komme til at fornemme dets Kraft: „Derpaa skulle Alle kjende, at I ere mine Disciple, om I have indbyrdes Kjærlighed“, siger Christus. Dersom de, som see paa et Liv i Kjærlighed, lære at længes efter Kjærlighed, saa er Døren ved at lukkes op. Det er egentlig dette Vidnesbyrd, Christi Disciple skulle aflægge — i Liv s. 230og Levnet, hvad de saa forøvrigt skulle ; om de og skulle tale, forklare, overbevise, det vil han vise dem i rette Tid.— — —

s. 230

*Fra Biskop P. Chr. Kierkegaard til Laub.
Aalborg, 16. April 1857.*

Imellem de Ting, for hvilke jeg just i den senere Tid har havt saa rig Opfordring til at takke Gud, regner jeg ogsaa det fornyede Bekjendtskab med Deres Højærværdighed, til, som jeg haaber, et ret rart Naboskab

og en velsignet Samvirken i Herrens Tjeneste. Og — derfor tænker jeg let paa Dem, naar Noget gaaer imod. Nu nyligen f. Ex., da det beskedne og velgrundede Forslag af Biskop Martensen, ved det nye Optryk af Alterbogen dog at tilbagekalde det oprindelige „almindelige Kirke“ istedenfor det utidig polemiserende „christelige Kirke“, ikke har kunnet trænge igjennem, idet, saavidt mig bekjendt, to af Rigets Biskopper skulle have fraraadet det. Og endnu senere, naar jeg her hører en fjern Gjenlyd af det Uveir, der nu i den tyske Literatur fremkuntles imod vore kirkelige Tilstande, saa det vel kan see ud efter, at Udlandet herefter engang ikke alene vil, som det nu atter synes at staae fore, fremtvinge Ministerskifter i Gunst af den politiske Udvikling, der skal paanødes os, men vel endog tage den kirkelige Udvikling med under europæisk-tydsk normal Inspektion.

Vistnok, Deres Højærværdighed seer, og saa gjør jeg, mangen Skjævhed i vor kirkelige Udvikling og i de derhen tenderende Rørelser herinde. Men det er jo netop den store Fare, om de, der see Sligt, men dog s. 231ogsaa have Syn for Ægtheden af Adskilligt, der andensteds proskriberes unanimitati doctorum consensu, over Misgrebene skulde tabe Lysten til at tage sig af del Ægte. Mig beroliger, naar jeg stundom vil blive snart utaalmodig, snart modløs over deslige Misviisninger og Overilelser fra ellers begavede og retsindige Mænds Side, iblandt Andet ogsaa den Forskjel, som D. H. med Rette hævdede imellem, hvad der kan siges og skrives paa den ene Side, og hvad der handles efter paa den anden Side. Skulde Luthers Reformation dømmes efter et hvilket som helst mindre Tidsafsnit imellem 1517 og 1546, løsrevet fra de øvrige, og hvad han og hans Efterfølgere just dengang skrev og paastod — — — . Som Menneskets Gang er, efter vore Naturkyndiges Forsikkring og vor egen daglige Erfaring, en ideligen afbrudt Falden, saa er, efter mit Syn paa Historien idetmindste, Slægtens Udvikling. Og Tusinder ere under Veiledning af Luther (og af alle andre begavede Christendomsforkyndere, især Reformator-Aander) gaaede den snævre, men gode Vei, imedens Modstanderne ad oculos kunde demonstrere, at Luther osv. var idetmindste besat af 7 Kjætter-Aander, værre end nogen ældre Kjætter, og imedens desuagtet hvem der kunde tie og bie og bede for ham, saae ham ved Guds Naade bevaret indtil Enden, ikke uden Snublen, men uden Frafald fra Troen og Livet i Christo.

Tag det ikke ilde op, at jeg i disse Linier trøster mig selv, imedens jeg skriver til Dem: der er noget Oplivende i at turde udtale sig for en Anden, naar man tør haabe at blive forstaaet og at finde Deeltagelse. For at løfte mit Halmstraa har jeg forleden tilskrevet Tholuck i Halle, min gamle Bekjendt derude, og raadet s. 232 til nogen Forsigtighed med at troe alt det Onde, der nu udbredes om politiske og navnlig kirkelige Tilstande hos os, samt stræbt at klare, hvoraf det kan komme, at Meget herinde, preussisk betragtet, kan see ganske forfærdeligt ud, uden just at være det.

Indlagte, som jeg i 2000 Expl. har udsendt til Stiftets Confirmander *), hvor Præsten maatte mene, at det ikke gjorde Skade, og vilde anvende en livlig Halvtime paa at udlægge det for dem, tør jeg maaskee bede modtaget tilligemed en hjertelig Hilsen fra

Deres oprigtig hengivne
Kierkegaard.

s. 232

*Fra Laub til Kierkegaard.
Viborg, 18. April 1857.*

Kjære Biskop Kierkegaard! De kan vel ikke forestille Dem, hvor venlig Deres Hilsen er kommen herind i Huset netop idag. Vi have selv en Confirmand, min ældste Datter; og da jeg, strax efter at Deres Brev var kommet, blev kaldt ned til Frokost, tog jeg det med og læste Indlægget høit i den lille Forsamling, — jeg vidste, jeg behøvede ikke at føie nogen Forklaring til. Min lille L. blev saa glad ved det, og fik det ene Exemplar som Confirmationsgave fra Dem, skjøndt De vel ikke havde tænkt paa hende. Min Svigerinde fortalte mig siden efter, at hun (L.) just imorges havde mindet hende om den Beskrivelse af Guds Storhed: „Verden kan ikke rumme ham, og dog boer han i et sønderknust Hjerter“, og nu fandt hun den samme Tanke her igjen.

s. 233 Ja, jeg haaber til Gud, at jeg skal altid kunne forstaae Dem, naar De kommer til mig, mundtlig eller skriftlig. Jeg er glad ved at have talt med Dem. Jeg synes, der var saa meget Vigtigt, og navnlig Maaden, hvorpaa man skal tage Tingene i disse Tider, hvori vi vare enige. Der kan vel og efterhaanden komme Spørgsmaal, som vi ikke kunne besvare ganske paa samme Maade, men med Guds Hjælp skal det ikke forstyrre Forholdet imellem os. Og selv om Differentserne vare store — jeg tænker ikke hermed paa Dem og mig —, var det saa ikke godt, om man tidt kunde komme til at udtale sig for hinanden, — Biskopperne i Fortrolighed, ikke i Paahør af det store Publicum, som altid forstyrrer, — tale, ikke skrive; det skrevne Ord misforstaaes saa let, men det hørte har sin Forklaring i Personen, som bærer det frem. — — —

Det personlige Møde kan jo ogsaa forfeile sin Virkning. Jeg tænker nu paa Dem og min Svoger Zeuthen, hvem jeg holder usigelig meget af. Og maa man ikke, belært af Erfaringen, troe, at der er Differentser, som ikke kunne blive løste henede, og saaledes ogsaa Mænd, om hvem man næsten maa sige, at de ere ikke bestemte til at forstaae hinanden her, men engang ved Maalet, fordi det var nødvendigt, at Differentserne traadte skarpt ud fra hinanden, — Mynster og Grundtvig, Lather og Calvin? Jeg mener, man maa ikke tage sig det for nær, at dette hører med til Livet, ligesom Faldet, hvorom De skriver. Hvad der forlanges Matth. 5, 25 er vel heller ikke, at Modstanderne skulle forstaae hinanden, men at de skulle give hinanden Haanden; dertil skulde det kunne komme, — og heller ikke dette altid! Efter hvad Zeuthen har skrevet, er det skeet saaledes imellem Dem og ham. s. 234 Han har bedet mig, naar jeg skrev til Dem, endnu at gjøre Noget, som han forsømte eller glemte, nemlig bringe Dem hans Tak for en Tale, De paa hans Vegne har holdt, og som var de sidste Ord, De talte i Pedersborg Kirke, „en riig og gribende Tale“, skriver han.

Men Biskopperne, — jeg vilde nødig, at de skulde staae saaledes mod hinanden, — og Folkekirken, som er løst nok sammenbunden, falde hen i 7 Stifter, og saaledes just give Anledning til Klage over Mangel paa en Forfatning.

Jeg afskriver til Dem et Circulaire, som jeg har udsendt i Anledning af Loven af 4. Marts, hvorom jeg gjerne ved Leilighed vilde høre Deres Mening.

Tak for Deres Circulaire til Præsterne i Aalborg Stift, men endnu mere for det til de 2000 Confirmander. Mit hele Huns sender Dem en kjærlig Hilsen.

Deres hengivne
O. Laub.

s. 234

*Til Provsterne i Viborg Stift.
Viborg, 3. April 1857.*

Naar Loven af 4de f. M. har bestemt, at de i Frdn. 30. Mai 1828 § 5 og 6 anordnede Tvangsmidler for Forældre, der ikke inden den i bemeldte Frdn.'s § 1 foreskrevne Frist efterkomme den dem paahvilende

Forpligtelse til at lade deres nyfødte Børn døbe, skulle for Fremtiden bortfalde, da fremgaaer det ligesaa meget af de Forhandlinger, der ere gaaede forud for denne Lov, som af de Udtryk, hvori den er affattet, at hermed ingenlunde er tilsigtet en Ophævelse af den Forpligtelse, s. 235 som paahviler Forældre i Folkekirken til at lade deres Børn døbe, men at man har villet, at denne maatte erkjendes som en, af alle borgerlige Hensyn uafhængig, reen kirkelig Forpligtelse, og at derved Tilliden og Kjærligheden til det hellige Naademiddel, saavel som den kirkelige og christelige Sands i det Hele, maatte vækkes og bestyrkes.

Af den Ærefrygt for Daaben, som uden Tvivl er almindelig hos Menigmand, tør det haabes, at Loven af de Allerfleste vil blive opfattet i den rette Betydning, og ikke vil have nogen Forandring i deres Forhold i den omhandlede Henseende til Følge. Jeg behøver ikke med mange Ord at erindre Præsterne om deres Forpligtelse: at modarbejde enhver Misforstaaelse af Loven, som de maatte erfare eller formode, at vaage over, at ogsaa herefter de Børn, som fødes i Menigheden, ikke henligge udøbte, i alle forekommende Tilfælde at lade christelig Belæring og kjærlig Formaning træde i Stedet for de afskaffede borgerlige Tvangsmidler, og naar det desuagtet skulde skee, at Forældre i utilbørlig lang Tid forholde deres Børn Daaben, at indberette dette, saavel som hvad der i den Anledning har været forhandlet med Forældrene.

Da Loven af 4. Marts kun har ophævet de Bestemmelser i Frdn. af 30. Mai 1828, som angaae Tvangsmidlers Anvendelse, men det øvrige Indhold af denne Frdn. ikke dermed er sat ud af Kraft, saa maae jeg ansee det for Præsternes Pligt efter Evne at medvirke til, at ogsaa fremdeles den i denne Frdn. bestemte Tidsgrændse for Daabens Fuldbyrkelse eller Hjemmedaabs Publication saavidt muligt iagttages, og mener, at dette vil falde saa meget lettere, som denne Bestemmelse, med s. 236 hvilken Menighederne gennem en Række af Aar vare blevne fortrolige, uagtet den ifølge sin Natur ikke kan være fri for al Vilkaarlighed, dog maa indrømmes at indeholde det i de fleste Tilfælde Passende, ligesom jeg ogsaa maae antage, at det vil være Præsterne behageligere, i forekommende Tilfælde at kunne paaberaabe sig en almindelig erkjendt Regel, end at skulle følge en selvdannet Regel, eller maaskee et efter Omstændighederne afpasset, og derfor altid tilsyneladende vilkaarligt Skjøn. Dette bedes Deres Høiærværdighed meddele Dhrr. Præsteri Deres Provstie.

O. Laub.

s. 236

*Fra Kierkegaard til Laub.
Aalborg, 16. Mai 1857.*

Deres Høiærværdighed vil ikke ansee det for paatrængende eller for et Forsøg paa at ville lede en ældre Embedsbroder, naar jeg tillader mig at sende Dem vedlagte Afskrift af et Brev til Bindsbøll.

Sagen er den. Fra flere Sider, navnlig ogsaa af Biskopperne Martensen og Bindsbøll, mindes jeg af og til om, hvad jeg ogsaa selv har erkjendt, at i Mangel af organisk Udtalelse fra Folkekirken, maa Bispernes Udtalelser, saavidt med objectiv og subjectiv Sandhed kan bestaae, væsentligen vise samme Vei. Men nu er min Maade, ogsaa i offentlige Udtalelser, stærkt udpræget individuel, jeg vil jo nødig sige sær, — jeg har gaaet for længe og privatiseret, og vil neppe aldeles kunne aflægge Præget af en „Particulier“, der gjerne vilde og skulde være „Forretningsmand“, — og derfor ikke at s. 237 vente, at jeg kunde træffe til at udtale mig, saa Andre let gjenfandt sig deri, allermindst hvad Udtrykket angaaer. Derimod har jeg baade Lyst og jeg troer Gave, — ja ogsaa Fristelse, thi stundom er maaskee nogen Indolents med i Spillet, — til at slutte mig til og finde mig enig med Andres mere officielle Udtalelser, naar Realiteten nogenlunde tillader det. Jeg søger derfor at. befordre den indbyrdes Forstaaelse, ved, privat og currente calamo for velvillige Læsere, at antyde min Forstand paa Forholdene. Saa veed idetmindste de Herrer Embedsbrødre, der have mere Gave til det Alsidige, Besindige, ogsaa i Fremstillingsmaaden, om de efter Enhvers Overbeviisning kan undgaae Collision imellem vore offentlige Udtalelser.

Gjerne skrev jeg mere, men jeg er — — — ret meget træt paa Haand og paa Aand. Glæd mig snart ved nogen Meddelelse. Mine Visitatser tænker jeg, om Gud vil, at begynde den 8. Juni. Alt er silde her, og — jeg er seen.

Med hjertelig Høiagtelse og Hengivenhed

P. Chr. Kierkegaard.

s. 237

*Fra Laub til Kierkegaard.
Viborg, 28. Mai 1857.*

Ved min Hjemkomst fra en Visitatsreise forrige Løverdags fandt jeg to Breve fra Dem, kjære Biskop Kierkegaard, — — men tillige saa meget Opsamlet at tage Haand i, at jeg først nu kan komme til at takke Dem for disse Breve og hvad de ledsagede, og endnu er der saa Meget for mig at gjøre, inden jeg d. 4. Juni igjen s. 238 reiser ud, at ogsaa denne Tak maae fattes saa kort som muligt, og jeg maae trøste mig med, at

De alligevel vil troe paa dens Ærlighed.

Det har visselig ogsaa glædet mig inderligt, at de tre Udtalelser i Anledning af Daabsloven, Deres, Bindsbølls og min, i alt Væsenligt ere saa overeensstemmende, at Forskjelligheden i anden Henseende kun maae tjene til at fremhæve Enigheden. Mig har det saa meget mere maattet glæde (ogsaa B. s Circulaire laae her ved min Hjemkomst), som jeg var den Første, og maatte begynde uden med Vished at kunne vide, om de andre Biskopper vilde billige, baade hvad jeg havde skrevet, og at jeg havde skrevet. Det kostede mig megen Overveielse, inden jeg gik dertil, fordi jeg troede, at det ikke maatte opsættes ; nu kan jeg ikke fortryde det.

En hjertelig Tak skal De have, kjære Biskop Kierkegaard, fordi De har indviet mig i Deres private Correspondance med Bindsbøll. De vil have bemærket i mit Circulaire, at min Besvarelse af det Spørgsmaal: „hvad saa?“ ender med en — Indberetning, altsaa med Udsigt til en ny Overveielse og det Haab, at Svaret skal komme, naar Tid er, og kan ikke gives forud. Jeg kan vel tænke mig, at en Vægring ved at lade sit Barn døbe kunde være forbunden med en saadan Ringeagt for eller Miskjendelse af Daaben i Almindelighed og sin egen Daab, at den Paagjældende ikke længere kunde være Medlem af Kirken; men hvorledes denne Tænkemaade maatte udtale sig, for at kunne ansees som constateret i den Grad, at man maatte skride til det, som skulde være det Sidste, kan jeg ikke sige nu, og haaber, at jeg seent eller aldrig maatte faae Leilighed til at erfare det. Kirketugt skulde være noget ganske Andet end Udelukkelse, s. 239nemlig et Mittel til at helbrede og bevare; og saalænge den ikke kan blive det, maa jeg være bange for den. „Bekymrer Eder ikke for den anden Morgen !“ paa dette Ord har jeg overtaget mit Embede, og jeg maae bestandig anvende det. — — — .

Det er vel sandt, at der ved Deres Skrivemaade er noget Egent (Egensindigt vil jeg aldrig kunne kalde det, da jeg mener, at jeg selv har havt en Deel af den Art at kæmpe med, og endnu neppe har overvundet det), som ikke Alle strax kunne forstaae. Det kommer hos Dem af den store Tankefyldte, som ikke vil lade sig sammenknibe paa et snævert Rum; naar De kommer ud i det frie Rum — i Talen —, da er det forbi. Og derfor haaber jeg, det skal være Dem en Lettelse at faae begyndt paa at visitere, ligesom mig, — ikke fordi man der finder Alt glædeligt, men fordi man føler sig fri, og frit kan søge efter det Gode, Stort eller Smaat, hvortil man kan slutte sig. Der vil De sikkert blive forstaaet af mange Præster, som maaskee have siddet og grundet over Deres Circulaire. Dog, hvad Deres sidste Circulaire, til Menighederne, angaaer, kan jeg trøste Dem med, at ikke blot jeg mener, at enhver velvillig Præst maae kunne gjøre Meningens fuldkommen klar for sin Menighed, men at ogsaa Andre, hvem jeg har viist det og Bindsbølls, finde det sidste, i stilistisk Henseende tungere at komme igjennem. Om Deres Confirmationsdigt har jeg tidligere sagt Dem min Mening: at det og det Sind, hvorfra det kom, maatte kunne forstaaes af Alle. Og derfor, — maa jeg ikke nok tiltroe mig Ret til at tilføie endnu dette? — bliv De i Guds Navn ved at skrive paa den Maade, som er Deres egen, indtil Erfaringen lærer Dem, hvad der efterhaanden kunde være s. 240at sige noget anderledes, vis paa, at De nok tilsidst skal blive forstaaet, og, efterhaanden som De bliver kjendt, mangen Gang troet, førend tilfulde forstaaet! Jeg for min Deel stræber i dette Haab at leve mig ind, navnlig med Præsterne, og De har uden Tvivl en særegen Gave til at meddele Dem ikke blot i den sammenhængende Tale, men ogsaa i den fortrolige Samtale. Der er jo ogsaa iblandt Præsterne Saadanne, som man har ondt ved at faae i Tale, men i Kirken maae de dog tale.

Naar De har endt Deres første Reise, saa maaskee De faaer Tid og føler Lyst til at skrive et Par Linier igjen til Deres med Høiagtelse hengivne

O. Laub.

s. 240

*Fra Laub til Kierkegaard.
Viborg, 3. November 1860.*

Kjære Biskop Kierkegaard! Det er jo temmelig seent at komme nu med min Tak for den Gjæstfrihed, De viste mig i Mai Maaned. Siden den Tid har jeg jo tildeels ligget paa Reiser, hvor det falder, i det Mindste mig, besværligt at skrive Breve, og tildeels havt med andre Ting at gjøre — ligesom De. Jeg tvivler heller ikke paa, at De jo veed, jeg er glad ved at kunne saaledes engang imellem komme til at tale med Dem, men vil dog hermed paany sige det. — — — Naar jeg saaledes har været sammen med Dem, er der altid en Deel, hvorom jeg har faaet talt med Dem, men gjerne tillige, som det vel ikke let kan være anderledes, Noget, hvorom der skulde være talt mere. Saaledes er det navnlig gaaet den sidste Gang. De erindrer vel, at De, medens s. 241vi gik op og ned ad Gulvet og ventede paa Vognen, gjorde mig et Spørgsmaal, hvorpaa jeg blev Dem Svaret skyldig. Det har paa Hjemveien og siden ofte beskjæftiget mig, og dog kan jeg ikke sige, at jeg nu er bedre istand til at besvare det end dengang. Det var et alvorligt Spørgsmaal; og at det kom fra Dem, som neppe pleier at spørge uden i Forveien at vide, hvad De selv vil svare, maatte gjøre mig det endnu betydningsfuldere. Deres Ord erindrer jeg nu ikke nøiagtigt; men Meningen var omtrent denne: „Skal man anholde om, at saadanne Personer, som ikke have theol. Examen, men hvem to Biskopper efter anstillet Prøve finde skikkede dertil, maae kaldes og ordineres til ringere geistlige Embeder, hvor de da efterhaanden kunde erhverve Ret til videre Befordring?“ — Jeg anseer det for muligt, at De ikke vil vedkjende Dem dette

Spørgsmaal ganske i denne Form, at Noget kunde tilføies eller udtrykkes anderledes; det kunde navnlig have meget at sige, om man herved gaaer ud fra Embedet, hvortil Personen søges, eller fra Personen, som ønsker et Embede. Men da vi ikke fik Tid til at tale ret meget om denne Sag, og jeg navnlig ikke til at samle og klare mig, hvad jeg vilde spørge Dem om, saa maae jeg nu lade Spørgsmaalet staae, som det dengang stod for mig, og overlade Berigtigelsen til Dem. Og det kan jeg saa meget lettere, som jeg dog ikke tænker paa i egentlig Forstand at besvare det her, men kun at sige, hvad der foreløbig volder mig Vanskeligheder, og derved maaskee give Dem en Anledning til at spørge mig paany.

Den første Vanskelighed møder mig med Hensyn til „Lærdommen“, som jo ikke kan undværes hos den, der skal være „beqvem til at lære Andre og at overbevise s. 242dem, der sige imod“, — og som jo ogsaa her skal være Gjenstand for en Prøve. Hvorledes skal denne Lærdoms Art og Omfang bestemmes? som den, der kan erhverves ved Hjælp af Modersmaalet ene? Saa maae ogsaa Skriftklogskaben holde sig til Bibeloversættelsen. Tør man gaae saa vidt? Luther lægger megen Vægt paa „Sprogene“; og det forekommer mig, at man maae give ham Ret, naar Talen ikke er om Missionairer (endogsaa paa Island forlanger man jo, at Præsterne skulle have gennemgaaet en Latinskole). Men skal der forlanges Kjendskab til det nye Testamente paa Græsk (om Hebraisk kan der jo neppe være Tale hos Candidater), og gaaer, som Forholdene ere, Veien til Græsk igjennem Latinen, saa vilde man ved en saadan Tilladelse være kommen saa lidt nedenfor de theologiske Candidater, at det var tvivlsomt, om Noget var vundet, eller om man ikke endog udsatte sig for at komme for meget i Kast med forulykkede Studenter o. desl. Det er vel sandt, at Græsken i Almindelighed betyder Lidt eller Intet for Præsterne (dog vel altid saa meget, at de kunne have en Mening f. Ex. om Oversættelsen af Matth. 28.); men om man ikke naaer hvad der skulde naaes, tør dog Fordringen opgives?

16

Men dette er maaskee det Mindste. Der gives vist Lægfolk, som uden Sprogkundskab forstaae Biblen bedre end deres Præster, som have den fornødne Gave til at tale til en Menighed, og saa — hvad det især kommer an paa — den rette Drift dertil, som maaskee allerede vare Præster, hvis vi havde Propheter til at udpege, og Apostle til at indsætte de Ældste i Menighederne. Jo mere her maatte bortsees fra de udvortes Qualificationer, desto mere maatte Vægten falde paa den indre, Aandens s. 243Kald. Men mon da ikke de to Biskopper maatte overtage et større Ansvar, end de kunde bære? Saaledes som Præsterne nu beskikkes, — af Staten, væsentlig ene efter udvortes Kriterier (ihvor Meget her endnu mangler i det Rette), have vi dog den Trøst, at Ordinationen ikke kan eller skal gjælde for Mere, for i nogen høiere Betydning at være den guddommelige Sanction, end vi i det Hele taget med frelst Samvittighed kunne svare til. Om det indre Kald er tilstede, maae vedkommende Ordinand selv svare for, og vi skulle kun, saa godt vi formaae, lægge ham dette paa Hjertet. Men anderledes blev det dog, naar vi skulde gjøre os selv ansvarlige for et Valg udenfor de sædvanlige Regler, men da og desto mere efter en Regel, som maatte holdes for paalideligere.

Men vilde ikke ogsaa, — naar der først var begyndt i denne Retning, — denne extraordinaire Beskikkelsesmaade efterhaanden blive en anden ordinair ved Siden af den nuværende, hvorved man ligeledes gik frem efter udvortes, kun noget andre, Kriterier? men da var jo Døren aabnet for megen Vilkaarlighed og Misbrug. Man kunde tænke sig en Tid, — og der har jo været Tider, hvor Sligt ikke var utænkeligt, da to Biskopper kunde enes om at ordinere en nepos, en fils cadet, som ikke paa anden Maade kunde naae til et Præstekald. Og om man end ikke vil tænke sig det Værste, om der og altid blev gaaet samvittighedsfuldt tilværks, kunde det ikke mangen Gang blive vanskeligt at afvise Een, som havde Lyst til at være, eller som en Menighed ønskede at faae til Præst, om hvem der ikke kunde siges, at han, efter hvad der for dette Tilfælde var vedtaget, var uskikket dertil, men for hvem man dog ikke turde indestaae paa den Maade, som det burde være, naar det Usædvanlige s. 244skulde skee? Mon der altid vilde være Energie nok til at modstaae deslige Opfordringer, naar først denne Vei var aabnet?

16*

Noget Usædvanligt maatte vistnok forsøges, dersom der var Trang paa Præster, hvad Tallet angaaer; men det synes mig ikke at være Tilfældet. Der er tidt Trang paa Capellaner, men der er Candidater nok; det gjælder kun om, at de ville komme frem. Men dersom der ved det Omspurgte skulde tænkes paa en Vinding i høiere Forstand, paa at skaffe noget mere christeligt og folkeligt Liv ind i Præstestanden, da mener jeg, at dette ikke kunde opnaaes paa denne Maade, uden at Andet derved sattes i Vove; og mon ikke vor theologiske Ungdom nutildags, saavidt jeg har haft Leilighed til at kjende den, giver godt Haab om, at det vil komme ad en anden Vei?

See, kjære Biskop Kierkegaard! om dette og det Meget, som De i den Anledning kunde have at sige mig, vilde jeg gjerne tale med Dem; men der kunde være meget længe til vi igjen sees: min Vei vil nu i nogle Aar ikke komme i Nærheden af Aalborg, og Deres fører Dem vel ikke saa let til vor By. Mon de ikke kunde have Lyst til at svare mig paa den besværligere og mindre tilfredsstillende Maade, som foreløbig alene er tilbage, — med Pennen? — — —

Deres hengivne

O. Laub.

s. 245

*Fra Laub til Kierkegaard.
Viborg, 27. November 1867.*

Kjære Biskop Kierkegaard, — thi det er ganske vist Ministeren, til hvem jeg henvender mig, men dog ligesaa meget den Mand, for hvem jeg under denne Benævnelse saa ofte har kunnet udtale, hvad der laae mig paa Hjertet. Det er for en Supplicant, jeg gjerne vil tale et Ord — i Forbindelse med min Paategning paa den Ansøgning, som jeg idag indsender fra ham, — Catechet N. N. — om N. N. Sognekald i Sjælland. De erindrer maaskee, at De har seet denne Mand i mit Huus, og da maaskee har fundet, at der er noget vist Stift i hans Holdning og Tale, som man ikke strax bliver fortrolig med. Saaledes forholder det sig, men jeg kjender ham nøie og veed, at der bagved denne Skal er baade Hjerte, redelig Villie og ydmyg Erkjendelse af ikke at have grebet det. Han har Adskilligt at overvinde og en Deel at tilegne sig; det, der ligger i ham, trænger til at komme i Bevægelse. Men for at dette kan naaes, maae han ud af sin nuværende Stilling, ind i en Menighed, som han kan komme til at leve med; han trænger i høi Grad til at faae begyndt paa det, som altid har været hans Maal, men som han fra først af har arbeidet lidt for langsomt og ad Omveie hen imod. Han har nu i en Række Aar søgt om Præstekald, han har maaskee søgt for store Embeder, denne Gang troer jeg dog ikke, at dette kan være Tilfældet. Jeg antager, at det Embede, han nu søger, i Indtægter omtrent svarer til det, han nu har; og naar han i Ansøgningen ogsaa har omtalt sin Trang til bedre Indtægter, har han formodentlig kun tænkt derpaa, at man kan naae længere med Lidt paa Landet end i en Kjøbstad. Men hvad der hidtil har forhindret hans Befordring, s. 246 kan maaskee have været, at der i de Anbefalinger, som hans Ansøgninger have faaet, ikke har kunnet siges meget om den Dygtighed, han har udviist, den Uddannelse og Erfaring, han har vundet i Præstegjæringen, at der kun har kunnet tales om ham omtrent som om en theologisk Candidat, medens hans jævnaldrende Medansøgere formodentlig allerede vare Præster i Ordets fulde Forstand. Det er denne uundgaaelige, og fra hans Side dog uforskyldte Mangel, som jo maae følge igjen ogsaa med den heromhandlede Ansøgning, som jeg ved disse Linier gjerne vilde raade Bod paa. Jeg kunde ogsaa nævne hans Helbred, som lider baade under Skolelivet og Opholdet i dette strenge Klima; men den stærke Vægt maae jeg dog lægge paa hans store Trang til — nu henvend 50 Aar gammel — at faae begyndt, idet jeg har den Tillid til ham, at han vil blive — ikke en udmærket — men en redelig og tro Arbejder i Kirkens Tjeneste.

Der er meget Andet, hvorom jeg kunde ønske at tale med Dem, kjære Biskop Kierkegaard! Men det fortroligere Forhold til Dem, som jeg tør ansee som uforandret, bør nu, — af Hensyn til Deres Tid — ikke benyttes paa denne Maade; og det er en Selvfølge, at jeg intet Svar venter paa dette eller hvad jeg ellers maatte faae Anledning til paa denne Maade at tilskrive Dem. I mit Huus, hvor Alt omtrent er ved det Gamle, mindes ogsaa De med gammel Kjærlighed, og jeg forbliver

Deres hjertelig hengivne
O. Laub.

s. 247

*Fra Laub til Kierkegaard.
Viborg, 4. April 1868.*

Kjære Biskop Kierkegaard! Jeg har længtes meget efter at sige Dem et Ord, om og kun med Pennen, efter det Alvorlige og Store, som er skeet *) —, ikke for at faae det gamle Forhold oprettet paany; thi det, antager jeg, har ikke været forstyrret, fordi det for en Tid har maattet hvile, hvad det havde maattet, selv om ikke det var kommet til, at vi i en vigtig Sag maatte handle efter en modsat Overbeviisning, — ikke for at faae det oprettet paany, men for at faae det igang igjen. Til nærmere Forklaring af det, der er skeet, har jeg Intet at sige: De vidste forud, paa hvilken Side jeg stod, og De har vist ogsaa tænkt Dem, at jeg har haft alvorlige Overveielser at anstille og alvorlige Betæneligheder at overvinde, inden jeg besluttede mig til et Skridt, som det af mere end een Grund, ikke blot af Hensyn til Dem, var mig svært at gjøre. Hvad der især ligger mig paa Hjertet, er at faae sagt Dem Tak, fordi De ogsaa i denne mørkere Tid har — i det mindste to Gange beviist, at De tænkte paa mig, og at mine Ord havde Betydning for Dem, hvortil jeg endnu maa føje, at jeg, ihvordan end Sagerne ville stille sig, vil komme til at savne, og allerede har savnet Dem paa den Plads, De nu har forladt. Det havde meget at betyde for mig i den Tid, som varede saa kort, at jeg, naar jeg havde Noget at sige, ikke skulde have det døde Neutrum Ministerium for Øie, men en Mand, som jeg vidste kunde forstaae og ikke misforstaae, hvad jeg sagde med et Ord bedre end ellers med ti. Dersom De har overkommet at see s. 248 Noget af det, jeg i den Tid havde at indsende, da har De maaskee selv følt det, at det var med Dem personlig, jeg forhandlede, og hvilken Støtte jeg havde i Bevidstheden herom, selv om det skulde vise sig, at De var af en anden Mening. Det var dette, kjære Biskop Kierkegaard, jeg trængte til at sige Dem. — — —

s. 248

*Fra Kierkegaard til Laub.
Aalborg, 28. April 1868.*

Høiærværdige, kjære Hr. Biskop Laub! Naar jeg nu først kommer til, om ikke saa udførligen som jeg kunde ønske, at besvare Deres venlige Henvendelse af 4de ds., saa dog at give Lyd i den Anledning: at erkjende Modtagelsen og bringe Dem min Tak for det nye Vidnesbyrd, den har været for mig om Deres vedvarende Velvillie, saa tør jeg vel, baade ifølge vort Forhold til hinanden i en ikke ganske kort Aarrække, og ifølge hvad De deri udtaler, forudsætte, at De ikke i min Tøven vil have seet noget Spor af, at jeg personligen vidste mig stillet eller ønskede at stille mig anderledes til Deres Høiærværdighed, end forinden vor Dissents i et vigtigt Anliggende var bleven praktisk. Jeg har i den Henseende ganske samme Forestilling som De. Og naar jeg til Biskop Martensen, — hvem jeg, før Nogen ellers kunde sige ham det eller dog havde sagt ham det, underrettede om min Overtagelse af Ministeriet og om mit Program (hvis det fornemme Ord for Kortheds Skyld maa bruges) udtalte mit Ønske om, at vort personlige Forhold ikke maatte forstyrres, den stærke Misbilligelse af Sagen uagtet, han da strax yttrede, — og naar jeg paa Hjemreisen s. 249sidst i Marts opsøgte Biskop Braminer for at hilse venlig paa ham: saa er det vel selvforstaaeligt, at jeg ligeoverfor Deres Høiærværdighed, hvem jeg altid har følt og vidst mig nærmest iblandt alle mine ældre Kolleger, endnu mindre kunde ville lade vor Uenighed angaaende et stort praktisk Spørgsmaal forstyrre vor Enighed i Tro og Kjærlighed. Netop dette vort nærmere Forhold gjorde derimod rigtignok, at jeg, skjøndt jeg ad Jernbanen kom forbi Viborg, ikke forsøgte at standse der og faae et flygtigt Møde og et Par Ords Samtale med Dem ; thi saavel en saadan kort Samtale som en Brevvexling forekom mig og forekommer mig endnu altfor utilfredsstillende for vort Forhold, der, idetmindste som jeg opfatter det, medfører, at jeg maatte ønske enten paa en fuldstændigere Maade og fortroligere at konferere med D. H. baade om Sagen selv, om min Stilling til den, og om mit Haab, Dem og Engelstof angaaende, eller foreløbig slet ikke at komme ind paa, hvad vi dog nødvendigviis begge vilde have i Tanken og selv i indirecte Ytringer paa Tungen, naar vi skulde mødes saa kort efter min Fratræden.

At jeg under min Funktionstid i Kjøbenhavn har glædet mig, naar jeg saae Noget fra D. H., samt navnlig med særegen Tilfredsstillelse i Henseende til Dem og Deres Indstillinger fulgt det Princip, jeg strax udtalte som mit for H. M. Kongen, at følge Biskopperne, hvor de hver i sit Stifts Anliggender udtalte sig bestemt for Noget, — er det mig kjært, at De har kunnet spore. — Min Reise blev der i Grunden Intet af: istedenfor Udlandet Indlandet i smaa Toure fra Bekjendt til Bekjendt, — tildeels fordi jeg var meget svag og en yngre Medreisende slog mig feil, tildeels fordi jeg følte mig pligtig at s. 250være at træffe med en eller anden Forespørgsel fra min Eftermand, — indtil jeg havnede herhjemme den 3die April. Og jeg har saaledes hverken faaet den Motion, jeg havde tilgode fra Sept. — Decbr. f. A. (siden fik jeg lidt, men sagtens vel silde), eller den Frihed for daglig at høre og læse om det Videre i Rigsdagen og Pressen, der ogsaa kunde været ret angenem. — — —

Og lad mig saa slutte denne lille og sene Epistel, idet jeg gjentager min Overbeviisning og min Tak for, at vort Forhold maa være uforandret, og idet jeg ønsker Dem som mig selv Raads og Styrkes Aand for hvad der skal komme.

Deres hengivne Kierkegaard.

s. 250

*Fra Laub til Kierkegaard.
Viborg, 12. Juni 1869.*

Kjære Biskop Kierkegaard! Da jeg havde forladt Dem og i Vognen havde Tid nok til at tænke over de to Dage, vi igjen havde levet sammen, var det mig, som om vi vel havde faaet talt Meget med hinanden, saa at sige om Alt, men dog ikke nok, navnlig om det Ene, som især laae mig paa Hjertet, da jeg meldte mig til Dem. Paa en Maade havde jeg opnaaet, hvad jeg vilde: jeg havde faaet en levende Fornemmelse af, at det gamle Forhold imellem os var uforstyrret. Men hvad man ved en saadan Leilighed dog helst vil naae, at den Ene skal blive gjennemskuelig for den Anden, at den Ene ganske skal kunne forstaae den Tankegang, som har ført den Anden i en hans egen ganske modsat Retning, — det blev ikke naaet; og Skylden laae hos mig: det var gaaet s. 251mig som saa ofte, naar jeg ikke kan faae sagt, hvad jeg vil. Desto mere maatte jeg paaskjønne, at De vilde nøies med mine svage Antydninger; men desto mere maatte jeg ogsaa ønske igjen at faae Leilighed til at tale med Dem om mit egentlige Ærinde, hvori jeg var bleven saa venlig modtagen. Om jeg kan tale tydeligere med Pennen, derom maa jeg, nu, jeg vil begynde derpaa, dog tvivle, men jeg gjør hvad jeg kan, forat De paany skal forstaae, hvad jeg gjerne vilde.

At vor Folkekirke, som vi nu have den, er en forgængelig Form af Kirken, dette — og saa det Andet: at vi skulle stræbe at bevare denne Form, saa længe vi kunne, fordi den er given os, og vi selv ikke kunne sætte noget Bedre i Stedet for den, at vi ikke efter egne Tanker om, hvad der er det Bedste, skulle qvakle paa den, — det, mener jeg, staaer fast for os Begge. Herom, mener jeg, ere vi enige, — og saa endnu om det Tredie, at Valgmenigheder — det Punkt, hvor vore Veie skilles ad — ere noget Nyt i vor Kirke, noget meget Forskjelligt fra dens hidtilværende Orden. Jeg troer ikke at have misforstaaet Dem, naar jeg mener, at ogsaa

De anseer Valgmenigheder som noget extra ordinem, som Noget, der, saafremt det skulde blive Mere end Undtagelse, maatte opløse Folkekirken. Hvad der i denne Sag har ført os til to modsatte Sider, er — saaledes staaer det for mig —, at De i Valgmenighederne har seet — ikke hvad der var eller skulde blive normalt i Folkekirken — men et efter Omstændighederne nødvendigt Abnormt, — et Middel, og det eneste, til at forebygge en Sprængning og Adsplittelse af det Sammenhørende, — som kun maatte anvendes, hvor det var nødvendigt, men da og maatte være tilstede, — medens s. 252 jeg har maattet betragte dem som Indførelse af et nyt Princip, der, dersom det kommer til Kræfter, maa undergrave det Hele. For Dem er Frimenighederne en Sikkerhedsventil, som i Regelen maa være lukket, men ogsaa maa kunne aabne sig, naar der er Fare paa færde, — medens jeg her seer et Hul af en saadan Betydning, at det Hele lydløst kan forsvinde derigjennem. Det, der adskiller os, er — saavidt jeg kan see — mindre en Forskjel i vor Opfattelse af Sagen in abstracto, end et forskjelligt Syn paa og Bedømmelse af Tidernes Tegn. Hvad der fik den afgjørende Betydning for mig, var den altid mere hørøstede Tale om Frimenigheder som det Maal, hvortil der maatte stræbes overalt, hvor man virkelig vilde Noget, som de eneste rette Menigheder (f. Ex. ved et Præsteconvent i Deres Stift, hvor der blev sagt Adskilligt, som De nødvendig maa have misbilliget), — om Folkekirken som en reent borgerlig Institution, hvor Enhver — indenfor det fælles Hegn og under den fælles Beskyttelse — maatte see til og have Lov til at indrette sig, som han bedst kunde (hvad De offentlig, bestemt og gjentagende har talt imod), — og hvad der følger heraf, skjøndt det mere er bleven antydendigt end udtrykkelig sagt (men just dette ganske i min Nærhed), om Folkekirkens Sacramenter som Noget, man veed ei hvad. (Hertil sigtede, hvad jeg sagde til Dem — udentvivl meget klodset — om Faren ved, at Menigheder dannes paa Grund af en forskjellig Sacrament-Forvaltning eller Sacrament-Opfattelse, og om den Revne i Bygningen, som da er naaet ned til Grunden). Jeg mener ikke, at Birkedals Menighed er bleven noget Andet efter Fraskillelsen, end den var, da den stod ganske som alle andre Menigheder i Folkekirken, eller at andre Valgmenigheder, s. 253 som nu opstaae, ikke kunne staae jævnsides med de gamle Menigheder, i Forbindelse med dem; men dersom de fortsætte sig igjennem flere Slægter, da maa det vise sig, at de have en anden Oprindelse, — det Eiendommelige, som har foranlediget Sammenslutningen til særlige Menigheder, vil blive deres Væsen, hvori de ville uddanne sig videre, — ingen udvortes Magt, intet Tilsyn kan forhindre dette, naar de have Retten til deres Existens at støtte sig til, — og Forbindelsen med de gamle Menigheder er da kun en reent udvortes. Og dersom den Tankegang, jeg ovenfor antydede, bliver den raadende, da vil Folkekirken — ikke blive sprængt, men — langsomt opløst i sine Fuger, — den vil fra en Folkekirke blive det reent borgerlige Hegn udenom de uforbundne Grupper af Menigheder. — Dersom jeg havde skullet concipere „Fællesudtalelsen“ (hvad jeg dog neppe i noget Tilfælde havde kunnet paatage mig), da vilde jeg ikke have stillet Grundtvigianismen saa skarpt frem, som her er skeet; jeg vilde mene, at det Samme, som her er sagt om den, maatte siges om alt Særligt, der vilde gjøre sig gjældende som Menighedsdannende. Men det Factiske er dog, at Tanken om Frimenigheder er kommen fra denne Side. Derfor vil omtrent Alt nu beroe paa, hvorledes Grundtvigianismen videre vil uddanne sig, om det skal skee i den Retning, hvori De ikke vil følge med; og i denne Henseende har det ikke kunnet Andet end gjøre et stærkt Indtryk paa mig, at det er ikke blot de Unge og Yngste, som kunne voxer i Betænksomhed, der ville frem ad denne Vei, men at den gamle Fører synes at gaae foran.

Det er en Selvfølge, at min Stilling til Sagen, nu, den er afgjort, er bleven, om ikke i sig, saa dog derved. 254 Den anden, at det nu er Pligt at lade Frygten vige for Haabet, haabe paa, at De har havt Ret og jeg Uret. Men noget ganske Andet var det, dengang det store Enten-Eller forelaae, — da det gjaldt for Dem, om De turde handle eller undlade at handle, og for mig, om jeg turde tie, — thi jeg tvivler ikke paa, at ogsaa De har havt et Valg, som ikke var let, — da for os Begge Alt beroed paa et „Dersom“, der laae ude i den uviss e Fremtid. At det var faldet mig svært at gjøre, hvad jeg gjorde, og at komme til en Beslutning herom, saa jeg nok kan regne Ugerne omkring Nytaar 1868 til de mørkeste i mit Liv, derom sagde jeg Dem Intet, da vi saaes, fordi jeg meente, det behøvedes ikke, — og jeg kunde det ikke, da De fortalte om Deres Tilstand paa samme Tid, Deres Eensomhed, hvori De „ikke havde Nogen, til hvem De kunde sige: jeg er saa træt.“ Men jeg vilde dog gjerne sige Dem lidt Mere om Sagen i det Hele, end jeg dengang fik sagt. Vil De nu tage ligesaa venligt mod dette, endskjøndt det vel ikke siger Dem meget Mere, som De tog imod mig og mine mundtlige Ord, saa kan jeg med desto større Glæde sige Dem Tak for de Dage, jeg igjen har levet med Dem, og haabe paa, at de skulle gjentages. — — —

Endnu engang Tak for Alt, kjære Biskop Kierkegaard! og bevar altid Deres Venkab for mig!

Deres O. Laub.

s. 255

*Fra Laub til Kierkegaard.
Viborg, 20. Februar 1872*

Kjære Biskop Kierkegaard! Jeg havde tænkt at ville takke Dem for det sidst Tilsendte, naar jeg havde faaet Fortsættelsen. Men da jeg nu er ved at skrive Privatbreve, vil jeg ikke udsætte at komme ogsaa til Dem, især da vor, vel aldrig meget levende (fjerboldtagtige, — efter et Udtryk, hvormed jeg for nylig er bleven opmuntret til at blive ved), men dog heller aldrig for Alvor afbrudte Brevvexling sidst, c: for 11 Maaneder siden, standsede ved et ikke kort Brev fra Dem, hvorfor jeg endnu ikke har takket Dem med Pen eller Mund.

Altsaa nu Tak for det gamle Brev, ogsaa særlig for det tilsendte Trykte, — baade for Deres Protest mod N. Lindbergs uforsvarlige Polemik, hvormed han i sin Faders Fodspor (der dog i Tidens Beskaffenhed havde en bedre Berettigelse eller dog Undskyldning end hans Søn i Pieteten mod ham) stadig arbejder paa at udvide den sørgelige Kløft imellem Grundtvigianere og Ikke- Grundtvigianere, begge Dele efter en meget snæverhørtet Grændsebestemmelse, — og endnu engang særlig, fordi De vedblivende saa alvorligt og gjennemtrængende taler imod dem, over hvis Ansigt der, skjøndt de ere komne til Christus, hviler et Dække, saa de ikke kunne kjende Moses og forstaae, hvad han vil og skal. Jeg har aldrig kunnet forstaae, hvorledes man kan have et Evangelium, som ikke har en Lov bagved sig (— bagved, men her, som Noget, der aldrig kan glemmes); hvorledes man kan troe paa, at Christus har opfyldt Loven for os, naar denne Lov ingen Betydning har for os (atter „har“ i Betydning af det, der vedbliver, baade Hvilen i det Ene og Trangen til Hvile i Bevidstheden s. 256om det Andet); hvorledes man kan sige, at den, der troer, bedrager sig selv, naar han siger: jeg har ikke Synd (ἁμαρτία = ἄνομία), uden at indrømme Trangen til ikke blot at blive i, men ogsaa stadig at komme til Christus, og dermed Trangen til en fortsat Tugtemestertjeneste, som man nu villig og af Hjertet — forsaavidt Myndig og Fri — giver sig ind under; hvorledes det kan oversees, at vistnok er nu, derved at Christus blev født under Loven, det Store skeet, at vi kunde fødes under Evangeliet og begynde med det, men derfor er dog vort Liv kun en Deel af Menneskeslægtens Liv i det Hele, hvis Historie ligefra Adam maa samle sig og komme igjen i hver Enkelts Liv, og er endnu ikke færdig, ikke heller naar vi døe. Er der en fælles Synd og Nød og en fælles Frelse, saa maa Alt være fælles, og det beroer kun paa den forskjellige Plads, Enhver har faaet i Tidernes Længde, at de Gamle maatte see fremad efter det, vi have nærværende, men vi see tilbage til deres Tid, for at faae Deel i Alt. Dette er Ap. Gj. 4, 32 udvidet til alle Slægter, saaledes som det dog maa ende, naar Alt er færdigt. Tak, fordi De saa vedholdende arbejder paa at klare denne Sag, — en personlig Tak, ikke blot fordi denne Sag ogsaa ligger mig paa Hjertet, uden at jeg kan gjøre Noget for den i det Store, men ogsaa fordi Enhver stadig trænger til at erindres om den, fordi, naar Pharisæeren i ham er bragt til Taushed, saa kommer en anden Røst, som paa en anden Maade vil trøste ham med, at nu har han grebet det. — — —

s. 257

*Fra Laub til Kierkegaard.
Viborg, 21. Marts 1873.*

Kjære Biskop Kierkegaard! Jeg har længe, og lige siden De var her, omgaaedes med den Tanke, at naar jeg var færdig med det, som jeg da havde for, uden at tænke paa, at saa kom det Næste, maatte jeg skrive Dem en Tak for dette Besøg, som var mig og Flere til stor Glæde, og som vi nok kunde ønske gjentaget, og dernæst for hvad der senere efterhaanden er kommet til, — — — da Deres Sidste i Anledning af Viborgs — Doctorens, ikke Byens — Sidste^{*}), — som jeg endnu kun kjender, som da vi talte sammen derom, paa anden Haand, — kom igaar directe til mig, og gjorde, at jeg nu maatte bryde overtvært. Vel laae der netop heri en stærk Opfordring for mig til endnu en Tid at fortsætte min Taushed, fordi det, som her kom, var saa Meget, og noget saa overraskende Nyt, at jeg ikke, Dagen efter at have læst det, kunde sige Dem eller mig selv, om jeg kunde følge med, fordi jeg ikke saaledes har min spredte Sprogkundskab paa rede Haand, og, hvad der betyder endnu Mere, ikke saaledes har den paagjældende bibelske Bog i dens Heelhed og Enkeltheder nærværende, at jeg paa eengang kunde forvisse mig om, at jeg har forstaaet, hvad De siger, baade i den sproglige og den digteriske Sammenhæng, hvad igjen vil sige, at jeg behøver Tid til at erfare ved gjentagen Læsning af denne ligesaa svære som mærkelige Bog, om den Fortolkning, hvorpaa De har givet en Prøve, kan gennemføres gennem det Hele, og om jeg formaaer at gjøre det, hvorom jeg indtil Videre maa være i Uvished. Thi vel har jeg — ligesom s. 258De — en stor Tilbøielighed til ved min Læsning i Bibelen, og navnlig i det gamle Testamente, igjennem det Enkelte og Smaa at finde det Store og Hele, — formodentlig fordi jeg er ligesaa aandelig som legemlig nærsynet og ikke kan overskue Meget paa eengang; men just derfor trænger jeg til ved Andres, mere Omskuendes, Hjælp, — hvoraf De maae være Een, — at naae til det Overblik, som forvisser mig om, at jeg har seet rigtigt i det Enkelte. Her er altsaa Noget, hvortil jeg idag maae forholde mig biende og tiende, — ikke sovende, hvortil Deres Ord have gjort for stærkt Indtryk paa mig. Men Eet er der, hvorfor jeg strax og fuldstændigt kan sige Dem Tak, at De har hævdet Kongens Ære saaledes, at ogsaa Viborg maae see Anstødsstenen ryddet af Veien, naar hans Sands ret bliver vaagen for Uskyldigheden i den hebraiske Naturbetragtning, som seer Himlens Magt og Deilighed speile sig i det Mindste og Laveste, endog i det, hvori man med urene Øine og „lodne Hænder“ finder „R.aahed“ i mere end æsthetisk Betydning, — og at han, selv om han i dette Dramas mandlige Personale vil see To, hvor De kun finder Een, maae komme til den Erkjendelse, at der ialtfald mellem Kongen og Hyrden, ligesom imellem Kongen og Præsten efter Sach. 6., maae være Freds-Raad, allerede, i det gamle Testamente, om ogsaa kun for den 72de (og 45de) Psalms Skyld, — men især naar man vil følge disse To ind i det nye Testamente, hvor de maae blive til Een. Og Eet endnu kan jeg strax og fuldt takke Dem for, at De har benyttet Leiligheden til at gjentage, hvad De vel fra først af har meent og sagt, men dog i de sidste Aar lagt en altid stærkere Vægt paa: at det Gamle ikke er anderledes forbigangent, end at det gamle Testamente s. 259endnu maae følge med i det nye, om ogsaa kun for at minde om: „ikke at jeg har grebet det“, som Betingelse for, at det Næste: „jeg er grebet“, kan staae fast og fremdeles være det Første. — — —

s. 259

*Fra Kierkegaard til Laub.
Aalborg, 7. April 1873.*

Høiærværdige, kjære Hr. Biskop Laub! Deres venlige, i flere Henseender riigholdige Brev af 21. Marts burde jeg vistnok forlængst have besvaret. Men har jeg tidligere maaskee mangen Gang været træg til at skrive og givet Venner af mig Grund til at klage i det Forhold, saa gjør jeg nu rigtignok næsten Fordring paa Overbærelse, hvor man, som De, kjender min Stilling. Der hører adskilligt Mere til at skrive end alt det Meget og Mangehaande, som Vielgeschrei hos Holberg opregner og Pernille supplerer; og det af dem begge Forbigaaede er vel endda det Vigtigste, naar man skal skrive ikke pro forma Invitationer, der vistnok ret vel kan dicteres Christen Griffel, men virkelige fortrolige Meddelelser, og det hvad enten man vælger at berøre Hjertesorgen eller at omgaae den. Saameget vil jeg imidlertid søge at faae gjort, at jeg bringer Dem min Tak for Brev-Besøget i min Eensomhed, i hvilken det mere end een Gang har været mig til Opmuntring. — — — —. At Deres Antydninger om, at min Opfattelse af et Par Vers i Høisangen selvfølgelig ikke udelukkende kunde vurderes i saa stærk Isolation, ikke har været forgjæves, vil De allerede have skjønnet af det lille Forsøg til en Fortsættelse, jeg har sendt Dem. Dette sidste Punkt betræffende kan jeg s. 260 imidlertid ikke undlade at yttre som min Formening, at Noget af det afgjort Feilagtigste ved Bearbejdelser af den — i visse Maader Spiret paa det gamle Testamente — som af andre Hovedskrifter altid vil forraade sig deri, at Fortolkeren mener at magte det Hele, udtømmende at udtale for sig og Andre dets Idee, Plads imellem alt det Øvrige i Aabenbaringen, Sammenhæng, Bevægelse, Udviklingsgang osv., — hvilket alt, me judice, er en Anticipation af den Tid, da „Menigheden vil være naaet til Troens og Erkjendelsens Eenhed“, dobbelt uberettiget i Tider som vore, der visseligen, hvad Troen og Livet angaaer, høre til „de ringe Dage“, — og at Fortolkeren saa, i Kraft af dette formeente Overblik, denne Gjennemskuen, mishandler det Enkelte. Hvad der i den Henseende gjælder enhver Dogmatik — hos de Ældre da ogsaa holdt nogenlunde bevidst, om end den Bevidsthed sjelden ret levende eller frugtbar, i Dogmet (sit venia verbo) om alle Dogmers Ubegribelighed, hos Martensen i Fortalens Henviisning til, at kun den almindelige Kirke kan slutteligen producere den rette Dogmatik — det gjælder, synes mig, ligesaa fuldt Forsøgene paa en Sammenstilling af det prophetisk-apostoliske Vidnesbyrd om Messias og hans Rige, t. Ex. Hofmanns og Fr. Helvegs, og Forsøg som Dr. Viborgs paa at faae et afsluttende Værk som Høisangen ind i sin Tænkningens Rammer. Heller ikke drømmer jeg om at faae det ind i min. Men ganske sundt er det, synes mig, at faae Lidt oplyst om dets Omfang og Dybde, saa at vi ikke fristes til at ville udmaale dem med vor Kirkehistorie eller Æsthetiks Alen. Noget haardt har iøvrigt, som mig synes, Dr. V. taget paa Kragballe, der rigtignok giver store Ukorrektheder og Misforstaaelser Lov til at løbe med, men just derfor s. 261 vel ialtfald kunde være imødegaaet noget kortere, uden at V. derved havde opgivet noget af Sit. At mit Indlæg skulde gjøre sig gjældende hos ham, er mig, idetmindste i den nærmeste Tid, medens han endnu føler sig saa sikker i sin Totalbetragtning, lidet rimeligt.

17*

Nok herom. Den 10.—11. agter jeg, om Gud vil, at begynde min Visiteren for iaar, og det i Han-Herrederne, altsaa ligeoverfor Løgstør med Omegn. Men det kan naturligviis ikke give Haab om et Møde, selv om De tilfældigen skulde være der: vi maatte jo hver passe Sit og kunde i det Høieste see over til hinandens Egn. Og mine senere Visitatser, hvis jeg magter nogle, ville rimeligvis føre til det fjerneste Thy og fjerne Vendsyssel. Paa Dem vil det altsaa som sædvanlig komme an, om vi skulde kunne samles en Dag eller to her i Aalborg, naar De dog kommer i Nærheden. Og jeg vil jo, dersom De kan underrette mig lidt tidlig nærmere om Tiden, gjøre Mit ved at „sidde stille“. — — — —.

s. 261

*Fra Laub til Kierkegaard.
Viborg, 8. October 1873.*

Kjære Biskop Kierkegaard! Jeg skulde allerede tidligere have sendt Dem min Tak for de sidste to Dage i Aalborg, og meente ogsaa at ville det, naar jeg var-kommen i Orden med, hvad der var samlet i min Fraværelse. Det var dog ikke Mere, end at det ikke kan faae Skylden for, at allerede 8 Dage ere gaaede; der bliver saa ikke Andet tilbage end min tiltagende Langsomhed, som naaer mig ud til Fingerspidserne, eller ærligere, min Dovenskab. Saa tilgiv mig den, og tag nu imod en oprigtig s. 262 Tak (hvad enten De faaer den strax hjemme, eller den maae opsøge Dem ad Omveie, som Deres sidste Breve mig), fordi jeg paany har følt, at jeg er velkommen, naar jeg kommer, medens jeg paa samme Tid fra andre Sider mødte saa megen Venlighed, som gjorde godt, og hvorfor jeg beder Dem leilighedsviis at bringe min Tak, — — — —. Den bedste Tid var dog, naar vi sadde eller gik op og ned ad Gulvet i den Stue, som De anklagede for Kulde, med hinanden i Ro, — og det, skjøndt jeg allermeest da maatte tvivle, om et væsentligt Øiemed med mit Besøg kunde naaes. Deres skrevne Ord, at De i den trange Tid havde seet ud efter Brev fra mig, havde gjort et stærkt Indtryk paa mig; hvad jeg havde forsømt med Pennen, vilde jeg gjøre godt igjen ved personlig Nærværelse, skjøndt jeg vidste, at Ord fra Mennesker her ikke kunde forslaae, i det Høieste kunde til Overflod gjentage, hvad De kunde sige og havde sagt Dem selv, skjøndt jeg altsaa vidste forud, at naar vi vare ene sammen og kom i Nærheden af den Steen, som intet Menneske kan vælte, saa vilde jeg kun føle

min Afmagt til at gjøre det og lære ikke at prøve derpaa. Her gjælder den gamle, troe H. G. Sthens Ord:

Nu er der Ingen i Verden til,
Min Sorrig kan fordrive,
Foruden Gud, naar han saa vil,
Han kan mig Trøsten give.

Han mener vel, at det skal Enhver lære at sige, det gjælder om Alt, som fortjener at kaldes Sorg; og saaledes har jeg ogsaa forstaaet ham og havt min Glæde af denne Psalme, som vore Fædre kunde synge (Kingo Nr. 51), hver Gang de beredte sig til Juul. Men dette „Nu“, som gjælder det hele Liv, kan ogsaa faae en Betydning, s. 263 hvor det kommer til at staae ganske ene og kan ikke synges i Samklang. Dette var det vel, jeg skulde, ikke blot tænke mig, men levende fornemme og erfare hos Dem, for ikke at blande mig ind i, hvad Gud vil ene, ved at komme til Dem med min Viisdom, men bagefter, naar De ikke var med, at komme til ham med det, jeg gjerne vilde, men ikke kan, — men som han kan, „naar han saa vil“. Gid jeg paa denne Maade maae være Dem tro! — — —

Gud være med Dem og os Alle!

Deres hengivne O. Laub.

s. 263

*Fra Kierkegaard til Laub.
Aalborg, 14. November 1873.*

Høiærværdige, kjære Biskop Laub! Jeg maae ikke opsætte at bringe Dem min hjertelige Tak for Deres venlige Brev. Var det end, som De selv ved dets Slutning anmærker, ikke langt, — kort tør jeg nu slet ikke kalde det, thi hvad blev saa adskillige af mine? — saa var der dog deri et condenseret Indhold, saa De nok derpaa kunde anvende non multa, sed multum, navnlig med Hensyn til hvad der maatte være opmuntrende og styrkende for mig. Og noget Saadant trænger jeg jo vistnok, efter mit eget Skjøn idetmindste, ret meget til, om det end nok kan være, at jeg ikke kan taale Saameget deraf fra Mennesker, som jeg vel helst ønskede, saa Herren maa holde mig kort dermed, netop fordi jeg ellers ikke ret vil eller kan komme afsted med, fuldt og ubetinget, at søge og finde det Alt hos ham. Jeg kan ikke vide, om De just har lagt Mærke til et Vers af Brorson, som s. 264 jeg i mere end 33 Aar har kunnet udenad i sin hele Sammenhæng med en af hans længere Psalmer, og hvori det hedder:

Du kjender selv vor onde Villie,
Hvor tidt den drages fra Dig bort,
Naar vi os Noget forestille
I Verden, som vi agte stort:
Hvor ofte os en Ven fornøier
Med gode Ord, med Haab og Trøst,
Og derved hemmeligen bøier
Vort Hjerter hen til Verdens Lyst.

For mig fik det Vers en særlig Betydning derved, at min afdøde Hustrues Moder, Bispinde Boisen, medens vi sørgede sammen, og jeg nok havde gjort hende opmærksom paa hin Psalme, gjorde en Erindring og næsten indsigelse mod dette Vers, nemlig dets sidste Halvdeel. Om jeg dengang svarede, og hvad jeg svarede, mindes jeg ikke: nu kunde jeg maaskee nok forsvaret Verset. Har De ikke seet i den senere Tid engang en efterladt Psalme af Grundtvig: Verden, ak Verden, hvi frister Du mig. . . Den kan, synes mig, reduceres til tre Vers, dette første, et der begynder: Kjærlige Frelser, og et, der begynder: Hjerter, o Hjerter. Og saa kan baade den og hiint Brorsonske Vers mangengang ogsaa anvendes paa vore kristne Venners Opmuntringsord til os: ikke fordi de ere af Verden, men fordi vi ere saa sørgeligen tilbøielige til at tage Noget ud af deslige Opmuntringer (t. Ex. at vi ere dygtige Karle og fortjente Mænd) og lade Resten ligge (t. Ex. at det er i Herren og for hans Skyld, Vennerne søge at række os et Bæger koldt Vand, naar Dagen er os hed og Byrden tung). Underligt nok er det jo overhovedet lettere for os at faae Herren i Tale, end for ham at faae os i Tale; og naar nogle kristne Kredse s. 265 dog helst ville forsøge at tale med ham igjennem en eller anden Helgen, saa have andre stor Lyst tit ikke at høre ham directe, men en Vens Ord paa hans Vegne, sikkert ogsaa fordi man saa — om end ikke vitterligen — betoner og tager ud, lidt mere efter eget Valg. Og er jeg nu fri derfor, fordi jeg veed at tale derom? Sikkert ikke. Men gjerne vilde jeg jo, netop fordi jeg bevæges saameget ved Deres Deeltagelse og Trøst, skamme mig selv lidt ud, fordi jeg saa let og saa tidt er nærved at glemme, at jeg selv i mine nærværende Sorgers Dyb og Mørke ikke er, idetmindste ikke behøver at være alene. Endnu engang da: Tak for Deres Brev og dets gode Ord, — enten den saa lyder i Samklang med eller synes ikke ret at stemme med de foranstaaende Betragtninger, hvilke jeg uvilkaarligen og ligesom lidt uforvarende er kommen ind paa.

— — — — — At P. A. Fenger har handlet urigtigt i at ændre Luthers Ord, og det i en bestemt eiendommelig

Retning, — det anseer jeg, ligesom De, for klart; og at han deri ikke har været sig det Uberettigede bevidst, det er Noget, Venner nok kunne mene at forstaae, men gjælder ikke, hjælper ialfald ikke, iblandt Modstandere. Men imedens jeg til Ministeriet har udtalt min Misbilligelse af hans Ændren, har jeg ikke kunnet gaae ind paa, enten 1) at man nu skulde holde en Razzia efter Exemplarer af Oplag 13 og 14 (hvori den er indført), saavidt de alt ere i Skolebørns Hænder og Brug, — a) overflødigt, da deslige Exemplarer snart fortæres og saa Balslevs Forklaring har det Uændrede, i Form b) lidt inkvisitorisk, c) ængstende og forvirrende for en heel Befolkning, — eller vel endog 2) forbyde alle Oplag i Skolerne af vor gamle Pavekatekismus med Brochmands s. 266 Sentenser, — a) netop den, der gjaldt, da D. L. 2—1 erklærede Katekismen for en symbolsk Bog, og b) hvis rigtigere Redaction af Apostelsymbollets tredie Artikel siden 1857 er godkjendt ved Balslevs Optagelse af den. Jeg har raadet 1) at paalægge Skole-Directionerne og Skole-Kommissionerne igjennem Lærerne at paasee, at de omhandlede ændrede Oplag ikke modtages, naar nye Exemplarer medbringes enten af nye eller ældre Elever, — og 2) at underrette Præsterne om, at de af vordende Konfirmander — forsaavidt disse jo enten forudsættes at have lært Katekismens fem Parter, eller (som forsømte) endnu maae lære dem — ikke ere berettigede til at fordre anden Text end den i Vaisenhusets eller den i Balslevs Forklaring. Og kjært skulde det tilvisse være mig, om vore Betænkninger maatte gaae nogenlunde i samme Retning. — — —.

Hermed, kjære Biskop Laub, endnu engang Tak og Gud befalet i Jesu Navn.

Deres hjertelig forbundne
P. Chr. Kierkegaard.

s. 266

*Fra Laub til Kierkegaard.
Viborg, 16. December 1873.*

Kjære Biskop Kierkegaard! Nu nærme vi os stærkt til Julen, og jeg har adskillige Breve til fraværende Slægt og Venner at skrive, dersom jeg maatte naae, hvad jeg gjerne vilde med Benyttelse af Tiden forinden, for at forvisse dem, eller maaskee endnu mere mig selv om, at vi ville leve de gode Dage med hverandre, saaledes som det kan skee *ἐν ἡ διασπορᾷ*. Og da maatte s. 267 jeg ogsaa tænke paa Dem, for hvem jeg veed, at næsten alle udvortes Betingelser for en glædelig Juul mangle, saa at Julen, naar den alligevel kommer, maa blive som den „Midnatstid, vor Herre lod sig føde,“ hvad vel kan lyde som det Allerbedste for dem, der aldrig have prøvet det, formodentlig fordi de ikke kunde taale det. Saa har jeg endnu en særlig Grund til at komme til Dem, endog en halv Snees Dage før Tiden, da jeg endnu ikke har takket Dem for Deres sidste Brev, som dog ved sit Indhold er blevet mig saa mærkeligt, at jeg mener, i det Mindste Hovedsagen aldrig skal kunne forkomme i min skrøbelige Hukommelse. Et lille Ord deri om, at det er lettere for os at faae Herren i Tale end omvendt, har jeg for nylig benyttet i en Bibellæsning med Henviisning til to Ord af Christus: „Banker paa . . . saa“, og „Jeg staaer udenfor og banker . . .“, dersom . . .“. Hvad De i Deres Brev videre føiede til, og det Vers af Brorson, som De anførte, og hvad De i den Anledning fortalte og bemærkede, saavel som hvad der var blevet Dem Anledning til at skrive alt dette, det vedkom kun mig. Jeg har tidt nok erfaret og maattet gribe mig i det, som Brorsons fire Linier (som jeg vist aldrig før har læst) udtaler; men det har ikke tidligere gjort et saadant samlet Indtryk paa mig. Og dersom De da vilde foreholde mig, at jeg nu dog igjen vover paa, hvad Brorson synes at ville afholde Venner fra at gjøre, saa vilde jeg svare, at det vil hverken De eller Brorson hindre mig i, ligesaa lidt som Viin skal forbydes, fordi Daaren beruser sig deri, eller et Menneske skal afholdes fra at springe i Vandet efter den, som er nærvædt at drukne, fordi den Hjulpne kunde gjøre Hjælperen til sin Afgud. Men naar det nu dog væsentlig maa overlades s. 268 til den Anden, hvorledes han tager det, som bydes, og ikke tager Skade deraf, saa skal baade De og Brorson have Tak, fordi de ikke blot have mindet mig om, hvorledes jeg for min egen Deel, naar jeg er denne Anden, skal tage mod Vennernes „gode Ord med Haab og Trøst“, — men tillige om, hvorledes jeg paa selvsamme Maade skal vaage over mig selv, naar jeg er den Første, at jeg ikke f. Ex. skal tale til mig selv om Viin, naar det kun var et Bæger koldt Vand, som maaskee endda var det Bedste, uden at jeg vidste eller valgte det, og at jeg tilsidst er herved en „unyttig Tjener“, ligesaa fuldt som naar det gjælder om at springe i Vandet, hvad jeg veed, at jeg ikke kan. — —

Hvad Catechismussagen angaaer, da har jeg i min Erklæring ikke taget noget Hensyn til, eller rettere ikke tænkt paa, at der kunde blive en Overgangstid at tage Hensyn til; men jeg kan ikke Andet end finde det ønskeligt, at der faaes med Læmpe, baade fordi der ikke skeer noget Ulovligt, som ikke allerede er skeet og ikke til at ændre, ved at lade Bogen blive i Hænderne paa dem, som allerede have den i Hovedet, og fornemmelig for at de Smaa ikke skulle drages ind i en Kamp, som ikke er for deres Alder, og som de ikke vilde skaanes for, naar Forandringen kom som et Brud, — for ikke at nævne det ikke behagelige Spørgsmaal: hvem skal betale? — Derimod har jeg gjort opmærksom paa, at den Mynsterske Udgave ikke kan ansees som den eneste berettigede, skjøndt den maa være den eneste autoriserede, indtil en anden, som kan godtgjøre sin Adkomst dertil, erkjendes berettiget til at benyttes ved Siden af hiin. Mig laae det meest paa Hjerte at udtale mig om en symbolsk Bogs Uantastelighed, f. Ex. imod s. 269 den Distinction man vilde have gjort imellem Catechismus som symbolsk Bog og som Børnenes Haandbog, da den kun kan være det Ene, fordi den tillige er det Andet.

De har sagtens bemærket, at nogle jydsk Præster have udgivet (hvad jeg kun har seet averteret) et Tillæg til Kingos Psalmebog. Det ville de formodentlig see at faae approberet. Mon saa Ministeriet ikke kommer til at tænke paa det vel omtrent 10 Aar gamle, som det har liggende? Et andet Tillæg (til Conventpsalmebogen) vil jo komme fra kjøbenhavnske Præster, og saaledes maa det vel snart betragtes som opgivet at faae en fælles Kirkepsalmebog. Det samme vil vel blive Tilfældet med Melodierne, selv hvor Texterne ere de samme. Det var ikke paa denne Maade, jeg havde tænkt mig en $\delta\alpha\sigma\tau\omicron\pi\alpha$: jeg har engang følt Trykket af at være i en Kirke (i Sjælland), hvor jeg hverken kjendte Psalmerne (af et Tillæg) eller Melodierne, og jeg kan ikke komme ind i begge Dele paa een Gang, naar det er den første Gang; jeg maa vel ogsaa lægge mig det selv til Last, naar jeg ved at bevæge mig for lidt udenfor den Kreds, jeg selv tilhører, ikke forud er nogenlunde bekjendt med det, der kan møde mig udenfor. Jeg troer nok, jeg er, hvad De vel har bemærket, for meget et „Skjødebarn“ (efter Brorson), skjøndt jeg selv oftere paa Visitats ved at benytte en mig i mange Aar kjær Psalme har talt mod dette Navn som staaende, kun som Begyndelse og Ende og i denne ene eller anden eller samlede Betydning ogsaa midt i Livet (saaledes siger man Andre, hvad man selv trænger til); derfor kan der tidt møde mig Noget, som synes mig „underligt“ — uden at være en „Ildprøve“. Saaledes kan denne Adspredelse være mig s. 270saa forunderlig; og hvad jeg skal lære Mere af i det Aar, som snart begynder, kan vel være at troe, hvad Psalmebog og Psalmesang angaaer, og at finde mig i, at det maa gaa sin Gang i mindre Chor, — naar de kun tilsidst ville samle sig i det ene Hosianna; — og det er jo en ubedragelig Forjættelse.

Dette, kjære Biskop Kierkegaard! maa nu være i Stedet for en Samtale, hvorved man kan „omskifte sin Røst“ — eftersom man seer Sted og Omgivelser, hvor Ordet skal komme ind. Jeg stoler paa, at De veed, hvorfra det kommer, og at De i ethvert Tilfælde vil høre Noget af det „Glædelig Juul!“ som er meent, og da tillige det „Halleluja, vor Strid er endt“, som vel altid hernede maa blive Menighedens, aldrig eller meget sjældent den Enkeltes Sang, — uden som den Vuggesang, han, „Skjødebarnet“ (thi i Julen maa det Navn gjælde), nynner med, naar han hører den af sin Moder. — — —

Deres hengivne O. Laub.

s. 270

*Fra Laub til Kierkegaard.
Viborg, 2. October 1877.*

Kjære Biskop Kierkegaard: Lad Vedlagte sige Dem, hvad jeg kun med faa Ord kan antyde: at jeg staaer i Begreb med at sige Farvel (til Foraaret) til det, som i 23 Aar har været mit Kjæreste, og at jeg ligesaa fuldt eller tillige paa Grund heraf — efter en uundgaaelig Krisis paa Sjæl og Legeme — fortsætter det samme i Omfang indsnævrede, men desto inderligere ω : i det Inderste, hvor alle mine 72 Aar have samlet sig, desto s. 271rigere Liv, som igjennem det hele Aar fra 10. September 1876, fuld af Glæde over Guds og Menneskers overstrømmende Kjærlighed. Og naar saa De har forstaaet, hvad her ikke engang er sagt, saa siig det igjen til de andre Venner omkring Dem, som De vil vide at finde.

Af Hjertet Deres O. Laub.

s. 271

*Fra Kierkegaard til Laub.
Aalborg, 9. October 1877.*

Kjære Hr. Biskop Laub! Det var mig en glædelig Overraskelse, da jeg forleden strax kjendte Deres Haand paa Convoluten, og saa, for end ydermere Sikkerheds Skyld, saae efter og fandt „Viborg“ som Postmærke, og derpaa baade de venlige Linier til mig og den vedlagte Omgangsskrivelse. Kun Forviklinger her og mit desuden svage Befindende, der, som De veed, navnlig og særligen gjør mig det yderst besværligt, stundom ligefrem farligt med Hensyn til de voxende Smerter, at skrive, maa forklare for Dem som for mig, at der er hengaaet flere Dage, inden jeg har kunnet faae idetmindste disse Linier istand, for at sige Dem hjertelig Tak for Meddelelsen, ogsaa for Bemyndigelsen til at bringe den til Andre, — — — der, nu som altid, mindes og omtale Dem med stor Kjærlighed. — Glædeligt er det tilvisse at høre og læse fra Dem, at De stadigen føler Dem gennemstrømmet af Tak og Paaskjønnelse baade til Gud og Mennesker for Alt i et langt Liv og en lang Virken. Ikke som om det skulde betyde, at De har været fri for Kampe eller for Smerter, enten fremfor s. 272Mennesker i Almindelighed eller dog for Deres Jævninge i Dannelsen, i Kald og Virkekreds, men som — efter det Indtryk, det gjør paa mig — et Sidestykke til hiin Kvinde (en Bondekone i Gall-Neukirchen), Martin Boos beretter om, som endnu paa sit Dødsleie yttrede til ham: ak, jeg har altid havt det godt; som ung havde jeg en god Mand, som Enke har jeg altid havt Hjælp og Trøst hos Gud og Mennesker, saa jeg har ikke kunnet bestille Andet end love og takke Gud, baade som ung og gammel, — og hvem han saa svarede: saa er I jo netop skikket til at gaae herfra derhen, hvor man altid og alene takker og lover ham! Ja, tilvisse er det glædeligt at læse Sligt fra Dem, selv om det vækker Savn hos mig, der, ligesom De, er bleven afmægtig til at fortsætte den kjære Gjerning, og som har saa svært ved at være Invalid, saa svært ved at forstaae — navnlig med Stemning og glad Stræben, ikke med Tanken, den tugtende og trøstende alene —, at det er

Naade, naar Invaliden endnu dog er sat til Pleier for to Syge, der staae ham saa nær.

Maatte Herren fremdeles besøge Dem (og mig, saavidt jeg kan taale det) med sin Glæde, saa Savnene og Byrderne svinde som Dug for Sol.

Med hjerteligst Hilsen Deres i Herren oprigtig forbundne

P. Chr. Kierkegaard.

s. 273

*Fra Laub til Kierkegaard.
Viborg, 12. October 1877.*

Kjære Biskop Kierkegaard! Endnu kun det ene Ord Tak — for det som nu kom med Posten — og for Alt! — og saa den Bøn: skriv aldrig mere, naar det i saa høi Grad forværrer Deres Tilstand! — eller: skriv kun, hvad det kan glæde Mange at læse! Ogsaa jeg maa kun skrive Lidt; — ogsaa uden Bogstaver leve vi sammen, kunne jo endnu komme til at tale sammen, — ja skulle det visselig tilsidst: der, hvor „saa frydelig med Venner i Lys vi tale“.

Men nu først Tak af inderste Hjerter for det Brev, hvori jeg finder vort hele Samliv som i et evigt Øieblik!

Deres taknemligt (thi De var den, som begyndte) hengivne

O. Laub.

s. 273

*Fra Laub til H. M. Dronning Louise.
Viborg, 14. November 1876.*

Allernaadigste Dronning! Da jeg d. 10. September saa uventet blev forhindret i at udføre min Gjerning i den fornyede Domkirke, var det mig en Trøst at mærke den hjertelige Deeltagelse, som mødte mig fra Alle. Men iblandt de mange Beviser paa denne almindelige Stemning maa eet nævnes først, fordi det var det første. Jeg sad i mit eenlige Kammer og hørte Klokkerne ringe, som sagde mig, at nu begyndte Høitiden; der var Ingen, som kunde sige mig et kjærligt Ord, fordi Alle vare derovre i Kirken. Da kom der Hilsen fra min Konge og min Dronning. Den skulde sige mig, at jeg ikke var ene, at jeg var dog med i Forsamlingen, at s. 274man dog betragtede mig som den, der indviede min deilige, min elskede Domkirke. Hvad jeg dengang følte, kan jeg aldrig glemme.

18

Allernaadigste Dronning! Maa det være mig tilladt ved et lille Billede af denne Domkirke og Huset med det eenlige Kammer at bringe min inderligste, vedblivende Tak for den Deel, som Deres Majestæt har i, at den Dag, som begyndte sørgeligt, endte som en af mit Livs bedste, uforglemmeligste. Deres Majestæt og Alt, hvad der hører Dem til, i Danmark og i fjerne Lande, skal altid være indesluttet i mine varmeste Forbønner.

Allerunderdanigst

O. Laub.

s. 274

*Fra Dronning Louise til Laub.
Bernstorf, 17. November 1876.*

Med stor Glæde modtog jeg igaar det yndige lille Billede af den skønne Domkirke, hvis Restauration jeg har fulgt med levende Interesse, og takker Dem hjertelig for de kjære Ord af Deres Haand, der ledsagede det. Jeg takker Dem, at De har betænkt mig og mine Børn med denne kjære Erindring om den Dag, der i al sin Glæde medbragte en saa stor Skuffelse for os og Mange, at den kjære Biskop ei var til Stede. Men Gud hørte den smukke, inderlige Bøn af Stiftsprovsten, der tandt en varm Gjenklang i de Tilstedeværendes Hjerter, og ikke mindre varm i vore, der deeltog som Gjæster i Dagens Fest.

Med inderligt Haab om, at Viborg Domkirke og Alle, der elske og ære den kjære Biskop, maatte i mange s. 275Aar see Dem i deres Midte, forbliver jeg med oprigtig Høiagtelse Deres meget hengivne

Louise.

s. 275

Fra Laub til H. M. Dronning Olqa.

Viborg, 14. November 1876.

Deres Majestæt spurgte mig ved det uforglemmelige Møde i Viborg Bispegaard, om jeg havde været i Grækenland. Jeg svarede Nei. Jeg kunde ogsaa have svaret: Ja, Deres Majestæt! jeg har i min Ungdom været i Grækenland; jeg har levet med det Folk, som staaer forrest iblandt alle Oldtidens Folk i Alt, hvad der kan kaldes det ædle Menneskelige, og i hvis Tungemaal Christi Evangelium er kommet ind i Europa og læses endnu af Præster og Biskopper, ogsaa i Danmark. Jeg har i min Ungdom oplevet Slaget ved Navarino. Derefter er der gaaet mere end et halvt Aarhundrede. Da kommer Grækenlands Dronning til mig, paa en Tid, da store Begivenheder ere i Bevægelse, da det synes, som om det græske Folks Forløsning i det Store er nær, og de spredte Hellener skulle samles under en Søn af mit danske Kongehuus. Om dette Haab skal opfyldes? naar? hvorledes? det veed alene den almægtige Gud, til hvis Navns Ære netop i disse Dage, i det græske Kongepars Nærværelse, den fornyede Domkirke i Viborg er indviet.

Ja, jeg føler mig i mit inderste Hjerter bunden til Grækenland; og derfor tør jeg bede Deres Majestæt modtage fra den Mands Haand, hvem De har hædret s. 276 og glædet ved Deres hjertelige Deeltagelse, et lille Billede, som skal minde om d. 10. September 1876.

18*

Allerunderdanigst
O. Laub.

s. 276

*Fra Laub til Hds. kgl. Høihed Kronprindsesse Louise.
Viborg, 15. November 1876.*

Tør jeg bede Deres kgl. Høihed venligt at modtage og i Deres Album at opbevare Billedet af den gamle Gaard, hvori De boede d. 10. September 1876. Og naar da mange Aar ere forløbne, naar De er bleven gammel, og Deres Mand er Danmarks Konge, — naar De da igjen med ham og maaskee med de deilige Drengene, som jeg har seet i Leiren, og som til den Tid ere Mænd, besøger vor herlige Domkirke og der finder Billedet af den Mand, som ved Domkirkens Indvielse ikke kunde udføre sin Gjerning, men dog i sit stille Kammer takke Gud for, hvad der skeete, vil De da troe, at han til sit sidste Øieblik vedblev at indeslutte Dem med det hele Kongehuus i sine inderligste Bønner, i den faste Tro, at kun saa længe varer Danmarks Lykke, som Folket vedbliver at frygte Gud og ære Kongen.

Deres kgl. Høiheds underdanigst hengivne

O. Laub.

s. 276

*Fra Kronprindsesse Louise til Laub.
Amalienborg, 19. November 1876.*

Deres Høiærværdighed bedes herved at modtage min hjerteligste Tak for det venlige Brev, De har villet til sende mig tilligemed det smukke Photographi af Viborg s. 277 Domkirke og Bispegaard. Begge skal af mig med Taknemmelighed bevares, ligesom Mindet om vort smukke, uforglemmelige Ophold der i dette Efteraar stedse skal høre til mine kjæreste Erindringer.

Jeg haaber ikke at skuffe mig, naar jeg tør slutte af, at Deres Høiærværdighed har skrevet mig til, at den Upasselighed, som desværre dengang forhindrede Dem i selv at indvie den paany opførte Domkirke, nu ganske vil være overvunden.

Den Interesse, De stedse har glædet mig med at nære for vore Børn, opfordrer mig til herved at sende Dem et Photographi af de tre Ældste.

Med hjertelig Hilsen fra Kronprindsen forbliver jeg Deres taknemmelige

Louise.

s. 277

*Fra Laub til Hds.kgl. Høih. Prindsesse Thyra.
Viborg, 14. November 1876.*

Deres kgl. Høihed, hvem min Ven, Biskop Martensen, kalder „sin kjære Prindsesse Thyra“, som ogsaa har viist mig saa megen Venlighed fra den første Gang, da De, uden Tvivl endnu som uconfirmeret, kom hen til mig, og gav mig saa troskyldig Haanden, for at fortælle mig, at De havde seet min Søn, — De vil forstaae, at

ogsaa jeg kan ikke Andet end i mit Hjerte og mine Bønner kalde Dem min kjære Prindsesse, og stole paa, at De med den sædvanlige Venlighed vil modtage et Billede af de Steder, hvor De var d. 10. September 1876.

Deres kgl. Høiheds underdanigst hengivne.

O. Laub.

s. 278

*Fra Prindsesse Thyra til Laub.
Bernstorf, 17. November 1876.*

Kjære Biskop Laub! Af ganske Hjerte takker jeg Dem for det kjønne Billede af den deilige Viborg Domkirke, men i Særdeleshed for de Ord, som ledsagede dette Billede, og som jeg vil opbevare som en kjær Erindring om den kjære Biskop Laub, som vi desværre alle maatte savne paa den store Høitidsdag. Jeg kan ikke nok som sige Biskoppen, hvor inderligt jeg beklagede ikke ogsaa at have været saa heldig at see Dem den Gang, som mine Svigerinder; men jeg glædede mig i det Mindste ved Tanken om, at min Svigerinde Olga havde faaet Leilighed til ikke at forlade Viborg, uden at see dens kjære Biskop.

Idet jeg endnu en Gang takker Dem ret af Hjertet for at have tænkt saa venligt paa mig, forbliver jeg Deres hengivne

Thyra.

s. 278

*Fra Huusmand Christen Sørensen Daugaard til Laub.
Faaborg ved Varde, 28. Juli 1849.*

Jeg tager mig den Frihed at skrive Dem til for at lade Dem vide, hvorledes jeg lever. Da er jeg Gud skee Lov ved Helsen og Sundhed og lever fornøjet og vel, og jeg ønsker at spørge det Samme fra Dem og Deres Familie igjen. Hvad videre angaaer, saa vil jeg i Korthed melde Lidt om Tydskerne. For det Første blev vi tilsagt, at vi skulde levere Rug og Byggryn, Brød, Flæsk og Havre; der kom mange Bud, men vi vilde ikke levere, s. 279før vi var nødt dertil; men Anden Pintsedag da kom 200 Dragoner her til Faaborg og spurgte os, om vi vilde give, ellers tog de selv; men da vi saae Overmagten, saa var vi nødt til at give og kjøre det til Kolding. Jeg var kjørende derned engang med min Naboes Heste og Vogn, for der var næsten Ingen, som turde kjøre; men det gik mig godt; der herskede dog en temmelig god Orden. Kolding har taget en stor Skade, men det var dog ikke saa slemt, som der stod i de fyenske Aviser. Hvad vi har leveret beløber sig til 800 Rdl. Her taltes meget om Landstormen i Sognene; men saa længe de rige Bønder havde Noget at give, da vilde de spare Livet, og det fortænker jeg dem heller ikke i; men dersom det havde blevet ved, saa skulde Nøden nok have drevet dem dertil. Tydskerne kan jeg ikke klage over, eftersom det var vores Fjender, for en fattig Mand gjorde de ingen Skade; de vilde have, at de skulde give eftersom de var rige til; og det kalder jeg Ret, da de ingen Modstand turde gjøre.

Her fra vores Omegn er Mange bleven skudt og saaret; men I skal dog ikke beklage Jyderne, for det her kan vi nok taale; vi skal nok holde ud med Tydskerne, det kan De sikkert troe; vi har ikke tabt Modet endnu ; Gud fører nok en retfærdig Sag frem til Seier, naar han det finder tjenligt; Alt, hvad Gud tiiskikker, er godt, det troer jeg sikkert.

Nu ender jeg min ringe Skrivelse med mange flittige Hilsener fra mig til Dem. Jeg beder Dem hilse Deres Kone og alle Børnene fra mig. Og jeg vil bede Dem hilse mine Medtjenere fra mig, at jeg lever vel. Adjø! Lever Alle vel!

s. 280Dersom De mangler Dem en Røgter, saa kan det være muligt, at jeg nok kan skaffe Dem en; men saa maae De skrive mig til strax, for ellers bliver det for sildig.

Chr. Sørensen.

s. 280

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Haagerup, 7. August 1849.*

Kjære Christen! Du har vel neppe tænkt paa, at det Brev, som Du skrev 28. Juli, skulde komme til mig netop 6. August, paa min Fødselsdag. Paa Dig tænkte jeg slet ikke, da jeg saae efter, hvad Posten havde bragt. Jeg havde halvveis ventet Breve fra andre gode Venner, men de kom ikke. Saaledes blev Du den eneste af mine fraværende Venner, som skulde komme med Lykønskning til mig den Dag. Thi jeg regner Dig med til mine og mit Huses troeste Venner, og det ikke alene for den Troskabs Skyld, som Du har udviist i min Tjeneste — et tro Tjenestetyende er bedre end Guld, — men endnu mere for den Troskabs Skyld, som jeg troer om Dig,

at Du altid vil vise imod vor fælles Herre, ham, som samlede os paa Jorden, som lod Dig komme fra en fjern Egn og boe saa længe i mit Hus med mig og min Kone og mine Børn, indtil vi ret havde lært at kjende hverandre, ham, som samlede os saa manges god Løverdags Aften ved sit hellige og salige Ord, for at vi ret maatte betænke, at det gavner ikke et Menneske, om han vandt den ganske Verden, men tog Skade paa sin Sjæl, — og som engang, — det skal være vort faste Haab og vor stadige Bøn, — vil samle os for evig i sin s. 281 Faders Huus, hvor der ere mange Boliger, og hvor han er gaaet hen at berede os Sted, medens vi, hver paa sit Sted, udrette det, hvortil han har sendt os, og beflicte os paa at fuldkomme vort Løb med Glæde, og medens de mange Smaa voxer op og komme ud i deres Gjerning, hvori de skulle tjene ham. Thi han maa jo i sin Langmodighed vente, indtil vi allesammen blive færdige og kunne aflægge vort Regnskab med Glæde; og derfor kan hans Rige ikke komme i en Hast, men vi maa bide paa hans Time og finde os i at gaae i en Verden, hvor Vennerne ikke altid kunne boe sammen i Fred, men maae spredes ad, og endogsaa Fjender kunne trænge sig ind iblandt dem. Men saa er det jo godt, at vi alligevel kunne høre fra hverandre; og derfor skal Du ret have Tak for det kjærlige Brev, som Du har sendt mig, hvoraf jeg seer, hvorledes Du har det baade i det Udvortes og i det Indvortes, at Du er ved et godt Mod, som det sømmer sig for en ret Christen, hvilket jo paa to Maader er Dit Navn, og at Du holder fast ved ham, som beskikker Alt til det Gode for dem, som elske ham. Jeg har læst Dit Brev for min Kone og mine Børn, og Du kan nok tænke, at de bleve glade ved at høre om Dig og faae Din Hilsen; thi Du veed, hvor inderligt de Alle holde af Dig. Ja, den tungeste Tid er nu med Guds Hjælp forbi for de troe Jyder. Vel kan vi jo ikke vide, om Krigen skal begynde igjen; men saa vil vi sige: Hidtil har Herren hjulpet, og han vil og fremdeles. Men vil han give os Fred, saa vil han og give os Alle et saadant Sind, at vi gjerne ville bære hverandres Byrder, og tage Deel i det, som I have maattet lide, saaledes som Kongen har sagt i sin sidste Proclamation til Jyderne. Men var det dog ikke en stor Glæde, om Krigen s. 282 maatte ende med en saadan Seier, som Gud gav os den 6. Juli, da Vore, uden anden Hjælper end ham, slog og adspredte Oprørerne! Du kan troe, her blev Glæde for Store og Smaa, da Efterretningen derom kom til os; — og vi har ogsaa i Kirken takket Gud derfor. Der blev jo ogsaa Sorg over de Mange, som maatte bløde. Her fra Sognet vare dog ikke Mange; iblandt de Døde kun Een, en Søn af Christian Larsen herude paa Marken, en Broder til vor Bryggerpige, Fra Ryslinge har jeg ikke hørt om Nogen. Maatte da nu kun Alle ret erkjende, at det er den almægtige Gud alene, som ophøier og som nedtrykker, som tugter, og som giver Seier, saa Ingen vilde ophøie sig selv. som dog saa Mange gjerne ville ogsaa i disse Tider, men Alle give Gud alene Æren ! Maatte dog vort danske Folk udmærke sig, baade i Striden ved uforsagt Mod, og i Seieren ved Ydmyghed ! saa vilde Gud aldrig forlade os. Det er godt, at DU roser Tydskerne for det Gode, Du har seet hos dem; der er saa Mange, der kun rive ned paa Fjenderne og ønske dem alt Ondt; det er dog ikke christeligt, Nei, lad os ønske, at Gud vil give alle Folk Fred!

Vi her har levet vel, siden Du sidst saae os, og det gaaer godt med alle Ting; Høet er kommet godt ind, og Kornet seer godt ud; imorgen skal vi høste Rug. Jeg har givet Dit Brev til Dine Medtjenere her i Gaarden, og de bede Alle om at hilse Dig. — — (Ogsaa fra Hans Michelsen og Caroline skal jeg hilse Dig; de har det rigtig godt og har faaet Alting saa godt indrettet). Du skriver Intet om Dine egne Anliggender, Dit Huus og Din Jord; vi haabe, at det gaaer ligesaa godt med Alt som ifjor. — — Og nu, kjære Christen, lev vel, og Gud være altid hos Dig, Din Raadgiver og Din bedste Ven! Min s. 283 Kone og alle Børnene hilse Dig kjærligst. Drengene ville selv sende Dig et Par Ord.

Din oprigtige Ven
O. Laub.

s. 283

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 30. September 1849.*

Kjære Hr. Pastor Laub! Da der er indtruffen Forandring hos mig, vil jeg tage til Pennen og lade Dem det vide. Sidste Gang jeg skrev Dem til, kunde jeg ikke tilmelde Dem det; men nu tager jeg mig den samme Dristighed som mine forrige Medtjenere. Jeg kan see, at De ikke har glemt mig endnu, og jeg forglemmer heller aldrig Dem for al den Godhed, De har beviist imod mig. De har givet mig, hvad Ingen kan tage fra mig, og det vil jeg takke Dem for; det skal med Guds Hjælp følge mig til min Grav.

Saa hilses De fra mig Christen Sørensen og min Kjæreste Christine Jepsdatter, om De vilde være af den Godhed at gjøre mig den Fornøielse at komme til mit Bryllup, der skal være den 24. October, og følge med os til Kirke, for at høre en christelig Brudevielse, og saa følge med derfra til Gravengaard i Brørup Sogn; der opvartes De saa paa det Bedste. — — —

De skrev mig til, at jeg skrev ikke Noget om mine egne Anliggender, men nu vil jeg lade Dem vide, at mit Huus har jeg faaet gjort godt istand; jeg er flyttet ind i mit nye Værelse, og er ganske godt fornøiet dermed; men saa smukt, som Hans Michelsen har det, har jeg det ikke, det veed jeg nok, for jeg har ikke saa Meget s. 284 at koste paa det; for Alting var jo forfalden, baade Hus og Jord, og jeg havde kun Lidet at koste paa det, det veed De ogsaa. Men jeg takker Gud for, hvad jeg har; jeg har dog faaet det saa meget forbedret, at nu kan jeg have tre Køer. Naar Vorherre vil unde mig Helbred, saa haaber jeg at arbeide mig frem.

Nyheder er her ikke Noget af, Alting er stille, vi høre slet ikke Noget til Krigen. — — —

Nu ender jeg denne min ringe Skrivelse med en flittig Hilsen til dem Alle. Adjø! Lever Alle vel! Det ønskes af mig

Christen Sørensen.

Nu beder jeg Dem skrive mig til saa snart som muligt. Jeg venter med Længsel hver Postdag, indtil jeg faaer Brev. Nu vil jeg bede Dem ikke fortryde paa, hvad jeg har skrevet.

s. 284

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Haagerup, 10. October 1849.*

Ja, kjære Christen! kunde det saa sandt lade sig gjøre, saa skulde jeg nok lade spænde for to Vogne den 24. October og møde med dem Alle, Store og Smaa, for at være med ved Dit Bryllup. Du veed nok, der var Ingen, som ikke gjerne vilde være med at dele Din Glæde, og at de to Dreng, som saa mange Gange have gaaet med Dig i Stalden og paa Marken baade i Ryslinge og i Haagerup, og alle de andre Børn ikke skulde være de Sidste, naar det stod til dem. Men da det nu ikke er saa let en Sag at komme saa mandstærke igjennem s. 285 Fyen, saa over Vandet, og saa endnu ligesaa langt eller længere tillands, og da ogsaa Du kunde have ondt ved at skaffe Plads til en saadan Indqvartering, saa maa vi jo nøies med i Tankerne at være med Dig og Din Brud i Kirken, og bede den almægtige Gud velsigne og bevare Eder, saaledes som der staaer i Brudevielsesbønnen, at I ogsaa paa hiin Dag maa staae for Guds Throne som rette Christne og Guds kjære Børn, ligesom I jo begge bære Christen til Navn. Ja, Du kjære tro Ven! Du har gjort os Alle en stor Glæde med Dit sidste Brev: „Det er ikke godt, at Mennesket er ene;“ og især, naar han begynder at faae det godt, som det synes at gaae med Dig efter Din egen Beskrivelse, trænger han til at faae En at dele det med; og jeg haaber, at Du har valgt En, som passer godt for Dig og vil den samme gode Vei. som Du. Havde jeg kunnet velsigne Eders Ægteforening, ligesom Hans Michelsens og Carolines, saa vilde jeg ogsaa have sagt til Dig: „Vel Dig, Du gode og tro Tjener! Du har været tro over Lidet; men nu glæder jeg mig i den Tro, at engang vor fælles himmelske Herre skal sige det til Dig. Nu skeer det vel ikke saa let, at vi faae Dig igjen at see her i Fyen, men derfor vil Du jo dog aldrig glemme os. Du vil ogsaa engang imellem skrive til os og lade os vide, hvorledes det gaaer Dig. Gjør det, kjære Ven! saa skal Du vist ogsaa høre fra os. — — —

Endnu en Gang, kjære Christen! Tak for Dine Breve, for Din gode Tidende og for Dit tro Venskab! Alle i Huset hilse Dig kjærligst. Gud velsigne Dig og alt Dit!

Din hengivne
O. Laub.

s. 286

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 5. November 1849.*

Kjære Hr. Pastor! Deres Gave har vi med stor Glæde modtaget. Jeg har modtaget en Bibel og 10 Rdlr. den 2. November. Vi blev saa glade ved det, at jeg kan det ikke opskrive; og det kom nu heel uventet. Jeg takker Dem mange Gange, kjære Hr. Pastor Laub, og Deres kjære Hustru og alle Deres kjære Børn. Jeg sender Dem min inderligste Tak. De maa troe, at det var en Glæde for mig og tillige en stor Ære for mig, at jeg blev saa stor en Gave sendt fra en god Huusbond og en god Madmoder, som jeg engang har havt; Deres Minde jeg aldrig kan glemme, hverken Dem eller Deres kjære Børn. Jeg har oplevet mange fornøielige Dage i Deres Huus; men nu er vi bleven saa langt adskilte, at jeg veed ikke, hvormed jeg skal belønne Dem for Deres Godhed, som De har beviist imod mig; jeg kan ikke belønne Dem derfor, men jeg vil bede til min Gud, at han vil belønne Deres Godhed, baade Dem og Alt, hvad Dem tilhører. De har selv sagt, at Gud forsmaaer ikke den Fattiges Bøn. Nu ender jeg denne min ringe Skrivelse med en flittig Hilsen fra mig til Eder Alle, kjære Venner! Adjø og lev vel!

Chr. Sørensen.

Nu tager jeg mig den Frihed at skrive Dem et Par Ord til, endskjøndt jeg aldrig har seet Dem; men jeg hører dog saa mange Gange min Mand tale om Dem; derfor vil jeg ogsaa sende Dem min Hilsen, og jeg takker Dem mange Gange for Deres Gave, De sendte os. Jeg har nok Lyst at gjøre en Reise over til Dem, havde Veien kuns ikke været saa lang. Nu afbryder jeg min s. 287 ringe Skrivelse med en venlig Hilsen til Dem og Deres Børn. Adiø og lev vel!

Christine Jepsdatter.

s. 287

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 17. Januar 1852.*

— — — og jeg seer i Deres Skrivelse, at den kjære Hans er død. Han var altid glad og vel tilfreds; jeg har havt mange fornøielige Timer med ham, det er forbi, det kommer ikke mer tilbage, vi samles ikke mere her; men vi vil bede til Gud, at vi engang maae samles med Glæde, hvor der skal ikke adskilles Ven fra Ven. Jeg tænker tidt paa, hvad han sagde til mig den sidste Dag, da jeg bød ham Farvel: „ Vi skilles vel ad, men vi kan jo samles igjen.“ Da forærede han mig til et Minde om ham en Skilling og en liden Æske. Paa Skillingen staaer Kong Frederik den Sjette og paa den anden Side staaer om Slaget 1801. Da sagde han: „Gjem nu den Skilling; det kunde dog være muligt, at jeg engang kunde komme til Jylland og blive Præst der; og saa bliver Du en gammel Mand; saa kjender jeg Dig maaskee ikke; men saa snart som Du saa viser mig den Skilling, saa kjender jeg Dig strax, kjære Christen.“ Saa bød han mig et ømt Farvel. Hvad os angaaer, da har Herren tilsendt os en Datter, og hende har han taget igjen; og saa vil jeg sige med Job: „Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet !“

Chr. Sørensen Daugaard.

s. 288

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Haagerup, 6. December 1852.*

Kjære Christen! Jeg har endnu ikke besvaret Dit kjærkomne Brev, som Du sendte mig med den nye Røgter, men jeg haaber, Du har faaet en Hilsen fra os Alle ved Christen Laugesen, som i alle Maader fuldkommen har været efter mit Ønske, og opført sig saaledes, at vi Alle holdt meget af ham og grumme nødig vilde af med ham; men jeg kan jo ikke fortænke ham i, at han hellere vilde tage fat paa noget Andet, end at gaae ved Køerne. Ogsaa den nye Røgter, som Du har fæstet mig, lader til at være en rigtig skikkelig og paalidelig Karl. Avlskarlen, som er en meget forstandig Karl, roser ham meget, og derfor skal Du ret have Tak, fordi Du har skikket os ham. — — — Og nu Tak for Dit kjære Brev! Det gjør saa godt at høre fra gamle Venner og mærke, at det gaaer dem vel, og at man mindes med Kjærlighed. Og derfor blive vi altid saa glade Allesammen, hver Gang der kommer Brev fra vor gamle Christen. Alle vore Børn kjende Dig, endog de, som ikke have seet Dig, fordi de saa tidt have hørt Dig omtale. Hvad Du fortæller os i Dit sidste Brev om Dig og Dit Hjem, er jo Altsammen glædeligt. Gud velsigne Dit Huus og Din Mark, fordi Du altid vil være ham en tro Tjener; nu vil han og velsigne Din Hustru og give Eder et Barn igjen i Stedet for det, som han tog til sig. Han holde sin Haand over hende, naar hendes Time kommer, saa I maae faae en rigtig glad Juul. — — —

Og nu, kjære Christen! vil jeg ønske Dig, at det fremdeles maa gaae Dig og Dine og alt Dit vel under Guds Velsignelse. Vi vil flittig tænke paa hverandre og bede for hverandre; ja, bed Du og for mig og min store s. 289Flok, at vi Alle maae komme saaledes igjennem Verden, at vi kan mødes med Glæde i Guds Rige! Min Kone og alle Børnene hilse Dig paa det Kjærligste. Hils ogsaa Din Kone fra os (og den kjære, tro Christen Laugesen). Og saa endnu en Gang Levvel! Gud velsigne Dig i Tid og Evighed, og lønne Dig for Din Troskab imod os!

Din oprigtige Ven
O. Laub.

s. 289

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Haagerup, 12. April 1855.*

Kjære Christen! Det er længe siden, jeg skrev til Dig, og her er skeet Meget i den Tid ; maaskee Du allerede har hørt Noget derom. Den 7. November blev jeg kaldet til Biskop i Viborg. Men inden jeg fik det at vide, var min kjære Kone bleven syg, og jeg skulde miste hende, førend jeg forlod mit gamle Hjem. Vi vare paa en lille Reise omkring hos min Familie i Langaa og paa Sludegaard, og paa Hjemveien blev hun pludselig saa syg, at vi maatte lægge os ind i Gislev Præstegaard, og hun naaede ikke sit Hjem, før hun var et Lig. Hun saae heller ingen af sine Børn, det kunde hun ikke taale. Hun leed meget Ondt, men hun leed med en ægte christen Taalmodighed. Hun satte alt sit Haab til sin Frelser, hvis Legeme og Blod var hendes sidste Mad og Drikke. Hun trøstede os Andre, og saae ud som en Engel. Da hun leed allermost, sagde hun, at hun kunde høre Psalmer og Lovsange for Herren i Hjertet, og at vi Andre skulde glæde os over, at vi ogsaa engang maatte faae det at høre. Jeg haabede saa længe jeg

19

s. 290kunde, at Gud endnu vilde give mig hende igjen; men det var mig dog fra først af, som om hun var for god til at være længere i denne Verden, og at han vilde have hende hjem til sig. Nu har hun det godt. Hendes Legeme hviler paa Trolleborg Kirkegaard ved Siden af lille Hans. Der var Mange, som fulgte hende

og græd over hende, ogsaa fra vort gamle Ryslinge. Jeg har havt stor Sorg, men Vorherre har viist mig, at han kan hjælpe, naar man. kun vil troe ham vel og bie paa ham; og det var skammeligt af mig, om jeg ikke skjønnede paa al den Trøst og Hjælp og de mange troe Venner, han har givet mig. Jeg haaber ogsaa paa, at han fremdeles vil være med mig og hjælpe mig med mit Huus og mine Børn, at vi engang Allesammen kunne samles med vor kjære Moder i hans evige Glæde. Hun holdt ogsaa meget af Dig, kjære Christen, det veed Du nok, og regnede Dig med til sine Venner, som hun glædede sig til engang at møde hos Gud. — Da hun var begravet, holdt jeg Afskedsprædiken her, og reiste derpaa til Kjøbenhavn for at blive indviet til Biskop; det var i Julen, og imidlertid vare alle Børnene hos min Svoger paa Sludegaard. I Januar Maaned var jeg her, derefter har jeg været to Maaneder i Viborg og begyndt mit Embede; til Paasken kom jeg igjen hertil, og nu tænker jeg paa at faae alle Børnene, paa H. nær, som skal blive i Odense i sin Skole, over til mig i Viborg; og saa haaber jeg, at Gud skal give os Glæde og Lykke der. Men det er jo svært at faae Alting vel i Orden; og der er saa mange Ting at betænke. Medens jeg var i Viborg, var jeg næsten altid glad, fordi jeg kunde mærke, hvorledes Herren hjalp mig; nu bliver jeg saa tidt bange og beklemmt, og veed ikke, hvorledes jeg skal komme igjennem s. 291det. Men det er jo ikke Andet end Utaalmodighed og Vantro ; saaledes maae vi ikke være, allermindst En, som saa tidt har prædikeret for Andre, at de skulle altid troe Gud vel. Jeg tænker, Gud har gjort det saaledes af faderlig Kjærlighed; først har han givet mig Fred og Glæde, for at jeg skulde see, hvad han kan gjøre, naar Nøden er størst; derefter vilde han prøve mig, for at jeg ikke skulde hovmode mig og mene, at jeg er stærkere og bedre end andre Mennesker. Thi enten vi ere stærke eller svage, skulle vi troe ham; enten vi kunne fornemme hans Hjælp og Naade, eller vi gaae forladte, skulle vi troe, at han slipper os ikke, hans Haand fører os alligevel, som han har tilsagt os ; saa vil han være mægtig i vor Skrøbelighed. Vi skal ikke altid see Gud og hans Hjælp; men salige ere de, som ikke have seet, men dog troe. Derpaa øver jeg mig nu, og jeg troer, at Gud vil lade det lykkes for mig, at jeg maae finde Fred hos ham. Men bed ogsaa Du for mig og alle mine Børn, som nu ikke mere have den kjære tro Moder, at vi tidt maae tænke paa hende og takke Gud, fordi vi havde hende saa længe, og saa komme efter hende paa den Vei, hun er gaaet til evig Fred, i Ydmyghed og Kjærlighed til Gud og hverandre indbyrdes og i Tro paa vor Frelser, som kan forløse os fra alle vore Synder og den evige Død. Ja, Gud give os Alle Naade dertil! — — — Jeg sender Dig herved de sidste Prædikener, som jeg har holdt paa dette Sted, fordi jeg aldrig kan glemme, hvor tro Du har været mig, og fordi jeg troer om Dig, at Du er ogsaa Guds tro Tjener og kjære Barn og vil med til Himmerige. Vil Du engang skrive mig et Brev til Viborg. saa veed Du, at det vilde glæde mig; vi faae vel ellers ikke meget at gjøre med hinanden i denne s. 292Verden, og sees vel aldrig mere paa Jorden; men saa vil vi glæde os til Himlen.

19*

Din tro Ven
O. Laub.

s. 292

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg Bispegaard, 6. Mai 1856.*

Kjære Christen! Du har engang i Vinter glædet mig med et Brev, hvori Du fortæller, hvorledes Du har det, og beviser, at Du har ikke glemt os; og Du vilde have glædet mig endnu mere, hvis Du selv havde skrevet dette Brev. Det har altid gjort mig saa godt ind i mit Hjerte, naar jeg saae Dine egne Bogstaver og læste Dine egne Ord, og tænkte paa, at det havde kostet Dig nogen Anstrengelse at skrive et saadant Brev, hvori Du ikke var saa meget øvet, men Du havde dog med Glæde gjort det, fordi Du gjerne vilde snakke lidt med os, og længtes efter os. Du meente maaskee, at det gik ikke mere an, fordi jeg var bleven Biskop, og derfor vilde Du gjerne sende mig et smukkere Brev. Men det Venskab, som har været imellem os, har jo dog aldrig lidt noget Skaar derved, at jeg havde været Din Husbond og Du min Tjener; og fordi jeg nu er kommen lidt høiere paa Straa i denne Verden, derfor er jeg slet ikke bleven større eller bedre. Jeg er slet ikke Andet end en Tjener, ligesom Du var det hos mig og er det endnu hos Vorherre; og det kommer kun an paa, hvem der er troest i sin Tjeneste. Du har været mig en tro Tjener, derfor holder jeg og alle mine Børn saa meget at Dig; og dersom Vorherre engang vil kalde Dig en god og tro Tjener, fordi Du tjener ham ligesaa tro og tænker s. 293allermeest paa at sige ham Tak for alt, hvad Godt han gjør Dig, og at gjøre noget Godt dermed, medens Du er i Verden, og saa engang komme hjem til ham og til alle de Andre, som Du har kjendt og længes efter at samles med, og som han kjendtes ved og tog hjem til sig, — saa kan Du endnu komme til at gjøre mange Præster og Bisper tilskamme, dersom de ikke vare troe, endskjøndt der var betroet dem saa Meget. Derfor lad os altid være Venner, og naar Du engang igjen vil sende mig et Brev, som vi Alle saa gjerne ville see, saa skriv det med Din egen tro Haand, med Mindre Du skulde være hindret ved Sygdom, som jeg beder Gud fri Dig for. For Øvrigt leve vi her omtrent ved det Gamle. Der var Meget, som vi havde bedre i Haagerup, da vi endnu havde vor egen Moder. Ja, Gud skee Lov, fordi vi havde hende saa længe, og fordi han lod hende fare i Fred, da hun var bleven for svag til sin Tjeneste; — hun holdt trolig ved til det Sidste! Og Gud skee Lov, fordi han endnu gjør det saa godt for os, giver mig tro Medhjælpere i min Svigerinde og min Broder, som jeg tænker vil blive altid hos mig, giver os dagligt Brød og Helbred, og lader Børnene voxte og trives. L. er snart paa sin Moders Høide; H. er større end jeg. Han er endnu i Odense; V. gaer her i Latinskolen, og D. skal begynde til Sommer, saa er han ni Aar; men dem kjender Du vel knap.

Hieronymus og Hans var egentlig Dine Venner inde hos alle Kørerne. Ja, det var gode Dage; lad os aldrig glemme dem! Vorherre har ladet os have saa meget Godt tilsammen; han vil nok hjælpe os, at vi ikke skal blive skilt ad, men tilsidst samles evig! Men lad os stadig bede ham derom! saa gjør han det af Naade. Bed Du for mig og alle mine s. 294Børn! Bed ogsaa om, at det maae lykkes for mig, naar jeg som Biskop skal reise omkring og forkynde Guds Ord, at dog Nogle maae blive formanede deraf til at tænke alvorligt paa det, som tjener til deres Fred! Jo mere vi bede for hverandre, desto mere komme vi og til at skjønne paa, hvor godt Gud mener det med os, og hvad vi skal gjøre til hans Ære, og dermed til at bede flittigt for os selv, som dog er det Bedste, vi kan. Gud velsigne Dig, kjære Christen! og bevare Dig med dem, han har givet Dig, baade paa Legeme og Sjæl, al Din timelige Lykke, men især Din Arvedeel i Himmerig! Alle mine Børn hilse Dig. Hils ogsaa Din Kone!

Din tro Ven
O. Laub.

s. 294

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 12. Marts 1859.*

Kjære Hr. Biskop ! Det er længe siden, at jeg har hørt fra Dem og Deres Børn, og det er vel ogsaa længe siden, De har hørt fra mig ; men nu kan jeg ikke tøve længere, førend jeg faaer skrevet til Dem. Jeg længes inderlig efter at spørge fra Dem og alle Deres Børn, og hvorledes De befinder Dem her i Jylland. De maae ikke tænke, jeg har forglemt Dem, fordi det har varet saa længe siden jeg skrev Dem til. Nei, De er næsten aldrig af mine Tanker en Dag tilende. Hvordan skulde jeg kunne glemme Dem og Deres tro Kone og Børn, som har beviist mig saa meget Godt? Jeg kan aldrig noksom fuldtakke Dem. Jeg var faren vild fra Sandhedens Vej, og De søgte med al Omhyggelighed at bringe s. 295mig tilbage paa Sandhedens Vej, ikke ved Trusel eller haarde Ord, men med milde og gjennemtrængende Ord, saa at hvo der vilde betænke det, kunde ikke modstaae Deres milde Tale. Jeg takker Dem for hver Løverdagaften og for hvert Ord, De har talt til vor Oplysning og til vor Sjæls Frelse. De har gjort Deres Flid for os; farer vi vild, da er Aarsagen ikke hos Dem. De mange livsalige Ord, jeg har hørt af Deres Mund, komme mig tidt i Tanker og trøste mig i Modgang. Da jeg nu sidder her og skriver dette Brev, da staaer De for mig, som det var kun en Time siden jeg saae Dem, og naar jeg betænker mig, saa er det omtrent ti Aar siden.

Hvad videre angaaer, saa vil jeg skrive Dem Noget til om mit jordiske Anliggende. Jeg har bygt mig et nyt Huus med Grundmuur, 13 Fag, de 6 Fag til Beboelsesværelser. Jeg takker Gud, Alt er lykkedes godt for os, og vi har, Gud skee Lov, slet ingen Nød lidt. Jeg har aldrig ønsket mig Mere, end det vi har. Vi har to Køer og to Stude til at gjøre Arbeidet med, sidste Aar avlede vi en 30 Tønder Korn og 20 Tønder Kartoffler; det første Aar, jeg tog mod Stedet, da avlede vi 7 Tønder. Nu vil jeg ogsaa skrive og lade Dem vide, hvad Gjæld vi har; 50 Rdlr. er den hele Gjæld, vi har. Naar Gud vil unde os Helsen, saa har vi det godt. Min gamle Fader er levende endnu, men han er svagelig. Vi har ikke uden een Søn, og han bliver 5 Aar den 27. Juli; ham har vi en stor Fornøielse af; jeg ligner ham meget ved Deres lille Hans. Nu afbryder jeg denne min ringe Skrivelse med mange flittige Hilsener fra mig og min Kone og min Søn til Dem og alle Deres Børn. Jeg vil af Hjertet bede til vor Gud, at han vil føre os med vor Vandring her paa Jorden, at vi Alle maatte s. 296samles hiinsides Graven med Glæde (Bliv hos os, Herre; det er mod Aften, og Dagen hælder!), at vi der kunde samles med vore Kjære, som ere gangne iforveien, at vi der maatte samles med dem hos vor Fader og Frelser med Glæde, at ingen af vore Kjære der skulde savnes.

Nu har jeg opfyldt Deres Begjær; De skrev i Deres sidste Brev, at jeg skulde skrive Dem et Brev til med egen Haand; det har jeg nu ogsaa gjort, endskjøndt det kun er ringe. Jeg beder Dem endnu en Gang at hilse Deres Børn fra mig; min Hieronymus kjender mig, det veed jeg, men L. og H. og V. de har sagtens glemt mig; men spørg L., om hun ikke kan huske, at hun bad mig tidt om at gjøre hende en Fornøielse ved at spadserere med hende i Skoven? Det nægtede jeg hende ikke, det var jeg stolt af, at jeg kunde faae en Jomfru at spadserere med ; hun var altid saa rask. Og nu vil jeg ønske, at det maae gaae os Alle vel, og at jeg altid maae spørge dette fra Dem. Det vil være en stor Glæde for mig. Adjø! Lev vel!

Deres tro Ven
Chr. Sørensen.

s. 296

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg Bispegaard, 22. Marts 1859.*

Min gamle Ven! Du har gjort mig en stor Glæde ved igjen at skrive til mig. Dersom Du ikke gjorde det, saa vilde jeg dog være vis paa, at Du glemte os aldrig; og dersom vi aldrig mere skal sees i denne Verden, vil jeg dog troe fast, at Gud vil samle os i sit Rige. Men det er dog saa glædeligt ogsaa hernede engang imellem s. 297at høre fra sine gamle Venner, som man er bleven skilt saa langt fra. At Brevet er skrevet med Din egen

gamle Haand, gjør det dobbelt kjært for mig: fra Din egen Haand og fra Dit eget Hjerter, det forstaaer jeg allerbedst. At Du heller ikke har glemt de Døde, min Kone og lille Hans, det skal Du ogsaa have Tak for. Vi har heller aldrig kunnet glemme Dig, og det skal aldrig skee, saa længe vi kan huske det Gode, Gud har gjort os, som vi dog maae bede om, at vi altid maae kunne. Det Bedste af Alt paa Jorden er dog troe Venner, ihvor vi saa har fundet dem. — — — — L. kan nok huske, hvorledes Du spadserede med hende ; hun er temmelig vel voxen og meget munter ; men muntre ere de da igrunderen Alle, og et godt Helbred har de da ogsaa. V. kan nok huske lidt af Dig; men ogsaa alle de Andre, som ere fødte, efter at Du kom fra os, veed godt, hvem Du er; de har saa tidt hørt tale om gamle Christen, at jeg troer, de kjendte Dig, om Du kom. — Kan Du huske min Moder? Hun er nu i sit 80. Aar, og har boet i 10 Aar hos min Søster paa Sludegaard, som mistede sin Mand ifjor Efteraar. De har havt det godt, baade medens min Svoger levede, og efter hans Død; men i denne Vinter har min Moder været saa svag, at hun vist ikke har langt tilbage.

Det har glædet os meget at erfare, at Alting gaaer saa vel for Dig, og at Din lille Dreng, som dog er det Bedste af det Hele, er rask og trives. Gud bevare ham og give Dig megen Glæde af ham! Gud velsigne alt Dit, og føre os Alle saaledes igjennem denne Verden, at vi maae ikke elske Verden og de Ting, som ere i Verden, men elske Ham, som giver os alt det Gode, og saa engang med Glæde at sige Farvel til Alt, og gaae s. 298 hjem til ham og Dem, vi har hos ham, — dog ikke før vi ere færdige med det, vi skal her i Verden, som han har sat os til Huusholdere over! Hils Din Kone, skjøndt vi aldrig har seet hinanden, og Din lille Dreng. — Skriv mig dog engang, hvem Din Præst er, og om Du har nogen Glæde af ham i Kirken. Og nu lev vel, min kjære Ven!

Din tro O. Laub.

s. 298

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 30. November 1860.*

Kjære Biskop! Jeg tager til Pennen for at tilmelde Dem nogle faa Ord og lade Dem vide, hvorledes vi lever. Da er vi, Gud skee Lov, Alle ved Helsen og lever fornøiet og vel. Jeg kan ikke nok takke Vorherre for alt det Gode, han har tildeelt os. Ja, han har givet mig langt Mere, end jeg har bedet om: Alt, hvad jeg har foretaget mig, har Gud velsignet, og det er lykkedes godt. Men jeg takker min Gud, at han opsøgte mig, da jeg var faret vild, og førte mig til et christeligt Huus. Jeg takker ogsaa Dem! De gjorde ogsaa Deres Flid for at frelse min Sjæl. Jeg vil endnu sende en Tak til Deres afdøde Kone; ja dersom hendes milde Stemme ikke havde faaet Gjenklang i mine Øren, da var jeg kommen for tidlig fra Dem; derfor har jeg stor Aarsag til at takke hende i hendes Grav. Jeg vil stedse bede min Gud, at han vil føre mig, at jeg altid maa gjøre, hvad ham er behageligt, og at jeg paa det Sidste kan med Glæde byde denne Verden mit Farvel.

De skrev i Deres sidste Brev, hvem min Præst var. Det skal jeg med Glæde fortælle Dem. Han er født i s. 299en stor Gaard her i Nærheden, som hedder Emdrupholm. Hans Fader var Herredsfoged i Malt Herred; nu er han bleven for gammel dertil og har taget sin Afsked. Præsten, som jeg nu vil skrive om, han hedder Münster, og han er ogsaa et glædeligt Mønster til Efterfølgelse. Der er Ingen, som jeg har hørt, jeg kan ligne ham ved, uden Dem. Jeg kom aldrig i Kirken, uden jeg tænkte paa Dem; det var, som jeg hørte Deres egne Ord tale til mig; han var venlig og god imod Alle, og paa Prædikestolen gjorde han sin yderste Flid for at forklare det, saa at enhver Sempel kunde forstaae det. Han var engang her i mit Huus at berette min Fader. Da talte han med mig om Dem; men Dem havde han ikke kjendt, men Deres Broder Hans kjendte han; og han sagde, at han troede, at han var lidt i Familie med Dem; han og hans Fader var engang hos Deres Fader paa et Besøg i Frørup. Men nu har denne Præst forladt os; dog er han ikke længer borte, end at jeg kan gaae til hans Kirke. Efter ham fik vi en Præst, som er født paa Lolland, han hedder Svendsen, og det er ogsaa en flink Mand.

Jeg kan lade Dem vide, at jeg har spurgt fra Dem i denne Sommer. Jeg kom til at tale med en Mand, som var fra Viborg. De kan troe, at jeg blev usigelig glad, da jeg hørte, at han var fra denne Stad. Jeg tilspurgte ham, hvorledes de fandt sig fornøiet med deres nye Biskop? Han svarede mig: „Overmaade godt.“ Det glædede mig i mit Hjerter, at jeg kunde høre, De ingen Skade havde taget paa Deres gode Navn, fordi De var kommen til et fremmed Land.— — —

Nu vil jeg skrive Lidt om mit eget Anliggende. Nu har vi det saaledes, at vi nok kunde have to Køer og s. 300en Hest; men jeg finder mig bedre fornøiet med at have to Stude til at gjøre mit Arbeide med; det kan herligt gaae an; men naar vi skal ud paa et Besøg, saa gaaer det jo sagte. Nu har vi to Køer og to Stude og en Kalv og sex Faar, og saa har vi et godt nyt Huus paa 13 Fag. Vores Avl var udmærket god i Sommer, men det var jo vanskeligt at faae det bjerget.

Jeg kan lade Dem vide, at min Fader døde 29. April 1859 i sin Alders 79 Aar. Min lille Søn taler tidt om Dem og Deres Børn, og jeg troer, han kjendte Dem, dersom han saa Dem. Han læser godt og vil gjerne læse i Bibelen; nu er han 6½ Aar. — Naar vi naaer Maidag, saa er det 13 Aar siden jeg forlod Deres Huus i Haagerup, men naar jeg i mine stille Tanker tænker paa Dem, saa er det for mig, som om det var kun 13

Timer siden jeg talte med Dem. Nu beder jeg Dem, kjære Biskop, at De hilser alle Deres Børn meget flittigt fra mig; og nu beder jeg Dem at hilse Rine Haae; hende kan jeg grant huske, hun var altid saa munter; jeg beder Dem spørge hende, om hun kan huske engang i Ryslinge, og det var den første Gang der blev dandsset i det nye Stuehuus i Ryslinge, at hun dandsede en Dands med En, som hed Christian Muurmester, efterat hun havde faaet alt sit Reisetøi paa? Men nu beder jeg Dem, kjære Ven, at De skriver mig til. Nu farer Alle vel ! lever Alle vel ! det ønskes af mig

Christen Sørensen.

s. 301

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 20. December 1860.*

Kjære Christen! Du gamle tro Ven! Jeg kan ikke sige Dig, hvor meget Du har glædet mig og os Alle ved Dit kjære lange Brev og ved Alt, hvad Du deri fortæller om, hvorledes Du har det med Din Kone og Din lille Dreng, Din Jord og Eiendom, hvorledes Gud velsigner Alt for Dig, og hvorledes Du husker paa den Tid, da Du levede hos os, og Ingen af os har glemt, min Kone med hendes „milde Stemme“ eller mine Børn, eller min Svigerinde. Du veed da nok, at hun nu er hos mig, og har været her lige siden min Kone døde og vi skulde flytte saa langt bort; hun har rigtignok været tro imod mig og mine Børn, hvoraf den Mindste den Gang kun var 3 Aar. Vi kalde hende nu Allesammen „Tante Bine“, og saaledes kalde ogsaa Folk i Byen hende, som Alle holde saa meget af hende. Du kan troe, det morede os, at Du kunde huske, hvorledes hun dandsede med Christian Muurmester med Reisetøiet paa, da vi havde Reisetog. Hun kan saamænd være ligesaa munter endnu og gjøre alleslags Narrestreger med Børnene; men hendes Helbred er ikke saa stærkt, som det var den Gang, og hun har ogsaa en streng Tjeneste her, da vi ere saa Mange, og et stort Huus at passe; og vi bede Vorherre bevare hende for os, indtil alle de Mange ere blevne opdragne. Ogsaa jeg kan ikke nok takke Gud for, som han altid har hjulpet mig, og meest, naar det saae sørgeligst ud. — — — Det undrer mig, at jeg aldrig har fortalt Dig om hendes Mand, Sømanden. Den Sommer, da vi vare komne hertil, altsaa for 5½ Aar siden, kom der et Brev, at han for Sygdom havde maattet gaae ind til Gibraltar i Spanien, og strax efter s. 302kom der igjen et Brev, at han var død. Det var, som om Gud vilde, at hans Kone skulde blive hos mig og mine Børn; thi dersom hendes Mand havde levet, havde hun jo ikke kunnet det bestandig. Han havde altid holdt saa meget af mine Børn. Han led meget i den sidste Sygdom, især inden han kom i Land; men han skrev om, at vi kun skulde bede om, at Gud vilde lade ham beholde det Ene, som er fornødent. Han var et af de gudfrygtigste Mennesker, som jeg har kjendt, og han har vist aldrig brugt en Ed eller bandet, omendskjønt Mange mene, at det kan ikke undværes iblandt Matroser; han kunde regjere dem uden det. Ja, kjære Christen, det er en stor Glæde at tænke tilbage paa gamle gode Venner, og meest paa dem, som ere døde, naar de ere døde i Herren; saa veed vi allerbedst, hvad vi har at glæde os til, naar vi engang er færdige hernede, dersom vi have været troe indtil Enden; og den Troskab, Gud forlanger af os, vi som kan saa Lidt, bestaaer dog allermeest i, at vi skal troe ham vel, troe, at han har elsket os først og uforskyldt, og skjønne paa alt det Gode han gjør os, og glæde os derover. Guds Børn maae altid være glade, og selv naar de tænke paa deres Synd og Uværdighed, maae de glæde sig over, at Guds Naade er mange Gange større. Og nu kommer Julen, da alle Guds Børn skulle være glade. Og derfor er det saa fornøieligt, kjære Christen, at læse Dit Brev, fordi det kan mærkes, at Du er rigtig glad ved Guds Naade. Lad os see til, at vi kan være saaledes begge To vort hele Liv, ogsaa om der kommer nogen Modgang, — saa skal vi mødes med Glæde i Himmerig. Jeg har en særdeles Aarsag til at tænke herpaa i denne Tid, da jeg har været syg; og det er Grunden til, at s. 303jeg ikke før har svaret Dig; nu er det snart godt igjen, men jeg veed dog ikke, hvor nær jeg har været ved Døden. Er det ikke en Naade af Gud, at han igjen har vendt det til Livet? Skulde jeg døe, saa troer jeg, han vilde være mig naadig; men naar jeg maae, vil jeg dog gjerne leve med mine Børn, og see dem blive store; og jeg vil ogsaa gjerne blive i mit Embede. Du kan troe, det er en Glæde at reise omkring og prædike Guds Ord i den ene Kirke efter den anden, hvor der tidt kommer mange Mennesker, og snakke med Børnene i Skolerne. Af mine Børn kjender Du jo kun den mindste Part, men de kjende Dig allesammen, og synes, det kunde være moersomt, om Du kunde komme og besøge os og have Din lille Dreng med. — — —

Ja, Julen er jo den allerglædeligste Tid til at samles i. Kan Du huske, hvordan vort Juletræ seer ud? saa kan Du fortælle Din lille Dreng derom og sige, at den Bog i Pakken er fra Juletræet til ham. Hvad Du fortæller om Pastor Münster har glædet mig meget; hans Forældre har jeg kjendt. Men nu er her ikke Plads til Mere. Lev vel, min kjære Christen, med Din Kone og Din Søn! En glædelig Juul! Alle her hilse Dig.

Din oprigtige Ven O. Laub.

s. 303

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 19. Januar 1861.*

Kjære Hr. Biskop! Jeg takker Dem mange Gange for Deres kjære Brev. Det glæder mig især meget, at De er

saa godt fornøiet med at reise omkring og forkynde s. 304 Guds Ord. Jeg tænkte, at det var en stor Besvær; men det er glædeligt, naar man er fornøiet med det Kald, hvortil Gud har kaldet os. Nu vil jeg og sende Dem min Tak for den skønne Gave, som De sendte min Søn. Jeg skal ogsaa hilse Dem i hans Navn og sige Dem mange Tak. De kan troe, her blev Glæde! Vi fik den paa Nytaars Aften; og jeg maatte til at forklare ham, hvorledes Juletræet var. — — —

Nu tilsender vi Dem og Deres ganske Hus vores Hjertens Tak for al den Ære, De Alle har beviist os. Vi er Alle ved Helsen og lever vel. Kjære Venner, lever Alle vel! Jeg ønsker Eder et glædeligt Nytaar!

Jeg kan ikke undlade at tilmelde Dem en sørgelig Begivenhed. Den Præst Münster, som jeg skrev om i mit forrige Brev, han er død. Han holdt sin Fødselsdag d. 6. Januar ; da var han 40 Aar. Han var rask og munter d. 7. Januar ; da var Degnen omme hos Præsten ; Degnen og Præstens Fader sad inde i Stuen, og Præsten gik og spadserede paa Gulvet og talte med dem, og saa sank han pludselig ned og døde. Han gav ikke engang et Jammerskrig fra sig; de hentede strax Lægen, men død var han, og død blev han. Han blev begravet 15. Januar 1861 paa Nykirke Kirkegaard, og han holdt sin Afskedsprædiken her i Faaborg 15. Januar 1860. Jeg var med at følge ham til Graven; der var en talrig Forsamling, men Alle vare dybt nedbøiede af Sorg. —

Christen Sørensen.

s. 305

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 4. Marts 1863.*

Min kjære gamle Christen! Du kan være vis paa, at Dine Breve aldrig kunne komme mig til Uleilighed. Skulde der engang komme et Brev paa en meget travl Tid, saa kunde jeg jo lade det ligge uden at svare paa det, indtil den værste Travlhed var forbi; men til at læse det skulde jeg nok faae Tid, og jeg fik heller ikke Ro for de Andre i Huset, naar de saae, at der var et Brev fra gamle Christen, førend jeg havde læst det for dem. Du kan ogsaa troe, at naar der gaaer lang Tid, inden vi høre fra Dig, saa længes vi og spørge, om han ikke snart vil fortælle os, hvordan han har det. — —

— — Og nu skal Du have Tak for det Brev, som Du forleden sendte mig. Du har jo næsten aldrig Andet end Godt at fortælle, og det bliver man i saadant godt Humeur af at høre. Og veed Du saa, hvad det Allerbedste er, kjære Christen? Det er, at Vorherre ikke alene har gjort Alt saa godt for Dig, men at han har givet Dig et Sind til at skønne derpaa og takke ham derfor. Der er Mange, som har faaet mange flere gode Ting, end Du, men de veed ikke af det; og hvad har de saa deraf? maaskee ikke Andet end Bryderi og Bekymringer; de kunde være rige, og saa ere de endda fattige. Du kan troe, at det er mig en stor Glæde i alle Dine Breve at see, hvor glad Du er ved det, Gud giver Dig. Saa kan Du troe, han er ogsaa glad ved at give Dig og hjælpe Dig med Dine Ting. Og naar Du saa engang skal forlade alle disse Ting, saa veed Du, at han vil give Dig Noget, som er endnu langt bedre. Der staaer i Skriften: „Smager, og seer, at Herren er god!“ Ja, naar man ikke kan smage og see det, medens man s. 306 lever her, saa duer man ikke til at komme til Bords engang med Abraham, Isak og Jakob; men Du kan troe, naar jeg læser Dine Breve, saa tænker jeg paa, hvad det bliver for en Glæde, naar vi, som saa længe ikke have seet hverandre, og maaskee ikke naae det mere paa denne Jord, skal komme til at sidde tilbords sammen, med Guds Hjælp Allesammen, — Din lille Dreng ogsaa, som Vorherre nok vil hjælpe Dig med at faae opfødt til at gaae den gode Vei. — — —

20

Hvad nu os her angaaer, saa maa jeg først fortælle Dig, hvorfor der er sort Segl paa mit Brev denne Gang. Det er, fordi min yngste Broder er død. Jeg veed ikke, om Du kan huske ham. Dengang Du var hos os, gik han i Skole eller var Student; siden blev han Capellan i Frørup, og da min Fader var død, Præst i Langaa tæt ved Frørup. Det var en god Præst; og han fik en rigtig god Kone, og Gud gav dem 6 Børn, hvoraf det ene døde ganske lille. Saa gik han et Par Aar med en svær Sygdom, som kostede mange Penge tilligemed at han havde bygget hele Præstegaarden om, saa at der slet ingen anden Arv var end hans Gudfrygtighed; men den er vel og den allersikkreste Arv ; thi med den følger jo en levende og almægtig Gud, som selv vil forsørge Sine. Derfor var det ogsaa en Glæde, da jeg var derovre til Begravelsen, at see, hvor frimodig hans Enke tog sin Sorg. Der saae jeg ogsaa Hans Michelsen; han laae meget syg, men begyndte at komme sig, inden jeg reiste. Hieronymus og Schepelern vare ogsaa derovre til Begravelsen. Forresten er det just idag Hieronymus's Fødselsdag; han fylder nu sit 25de Aar, saa det nu er over en Snees Aar siden, han sad nede i Stalden hos Dig, og sagde om et Billede i sin lille Bog, at det var s. 307 „Christen med alle Kørerne.“ — — — Vi leve Allesammen vel. Jeg har temmelig store Indtægter, men det kan alligevel lidt være svært nok at faae dem til at slaae til til saa Mange, og det gik vel heller ikke, naar ikke min Svigerinde saa godt forstod at passe paa; men endda vilde vi ikke af med en Eneste af de dyre Børn. Saa kan da ogsaa jeg sige, ligesom Du, at Gud har givet mig langt Mere og gjort det langt bedre for mig, end jeg kunde bede ham om; og han vil nok blive ved dermed, naar vi kun altid vil troe ham vel. Ja, Gud opholde os i denne Tro til vor sidste salige Ende!

Lev nu vel, kjære Ven, og hils Din Kone og Din lille Søn. Min Svigerinde og alle Børnene hilse Dig. Jeg sender med Pakkeposten et Billede, men det er denne Gang til Dig selv.

Din gamle Ven
O. Laub.

s. 307

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 24. Juni 1863.*

Min kjære Christen! Du har mere end een Gang skrevet om vore Løverdagaftener i gamle Dage. Hvad jeg da læste for Eder, var især i den sidste Tid, da Du var med, Prædikener, som jeg laante af min Broder i Langaa, der døde i Vinter. Da Du har havt Glæde af at høre dem, saa sender jeg hermed en lille Bog med sex Prædikener af den samme Mand, de sidste, han holdt i denne Verden, og ønsker, at Du maa have Glæde af at læse den for Dig selv, Din Kone, og, naar han bliver stor nok dertil, ogsaa for Din lille Søn. Her s. 308 have vi det for Tiden ikke rigtig godt; min Svigerinde har været syg siden Paaske og lidt meget Ondt, og vi veed endnu ikke, hvad det skal blive til. Bed ogsaa Du for os, at Gud vil hjælpe os med en god Tro igjennem den trange Tid!

20*

Din oprigtige Ven
O. Laub.

s. 308

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 17. August 1863.*

Kjære Biskop! Jeg takker Dem for den skønne Foræring, De sendte mig. De kan troe, at der var ingen Ting paa denne Jord, De kunde have gjort mig større Glæde med, end at sende mig Deres eget Billede. Det er ligesaa bestemt, som jeg saae Dem selv; jeg kan ingen Forskjel kjende paa Deres Ansigt, uden at Deres Haar er bleven hvidt. Nu har jeg faaet en smuk Ramme og Glas for det; og naar jeg beskuer det, kan mine Tanker tidt fare tilbage til den lange glade Tid, jeg var hos Dem, og bringe mig Fred og Glæde; og nu er det over 24 Aar siden første Gang jeg saae Dem, og over 15 Aar siden jeg reiste fra Dem. Her er Mange, som aldrig har seet Dem, og dog kjender Dem, og som siger, at Deres Lige findes ikke i Godhed. Vores Præst har talt med mig om Dem. Han har engang hørt Dem i Krarup Kirke.

Jeg har ogsaa et uforglemmeligt Minde, som Deres Kone forærede mig 10. April 1841, et nyt Testamente, hvor hendes Navn staaer skrevet med hendes egen Haand. Jeg glæder mig, naar jeg tænker paa, hvor tro s. 309en Moder hun var, og jeg vil dele min Glæde med Dem. Jeg blev funden af dem, jeg ikke søgte. Lovet være Gud! Han fører Alting til det Bedste. — Jeg kan ikke belønne Dem for den store Godhed, De beviser mig; De har med Guds Bistand ført mig fra Mørket til Lyset — —.

s. 309

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 21. December 1863.*

— — Jeg skrev Dem et Brev til i Sommer, og haaber nok, at De har bekommet det. Og nu vil jeg endnu engang sende Dem min Tak for de smukke Prædikener (Advents og Juleprædikener af Hans Laub, udgivne 1863 af Biskop Laub); jo tiere jeg læser dem, jo mere glad bliver jeg ved dem; de kan give Glæde og Fred i Hjertet. Jeg har i denne Adventstid været i Kirken og hørt paa vores Præst. Jeg troer, at han gjør sin Flid, men han kan ikke gjøre Mage til dem; men jeg vil ikke dadle ham, for jeg har læst, at hver Green af Jesus har sin Kraft, men ikke lige megen Saft; derfor maa man tage det i den bedste Mening. Nu vil jeg atter sende Dem min inderlige Tak for det smukke Billede, som De sendte mig. Jeg kan ikke optænke Noget, som jeg kan gjøre Dem glad med, ellers veed Gud, jeg gjerne vilde det. Jeg tænker tidt paa den Gang, jeg var hos Dem; da havde jeg ingen Længsel; da hørte jeg Dem i Kirken og i Deres eget Huus. Nu, da jeg drog fra Dem, da fik jeg mere at tænke paa, end jeg havde før, men det stod dog altid i mine Tanker, at jeg kunde ikke forglemme Dem og Deres gode Ord og den Flid, som s. 310De gjorde Dem for at føre os paa Fredens Vei. Det stod, Gud skee Lov! altid for mig, at jeg maatte vide, at paa Dommens Dag kunde jeg ikke kaste Skylden paa Dem, for De viste os Veien baade i Ord og Gjerning, og forlod jeg den, saa vilde det komme paa mit eget Ansvar. Jeg kan ikke betale Dem den Godhed, De har beviist mig; men jeg beder min Gud, at han vil holde sin beskjærmende Haand over Dem og Deres ganske Huus. Jeg kan ikke Andet, og har altid været vis paa, at De altid har bedet for mig og vil fremdeles blive ved, saalænge Gud vil unde Dem Kræfter dertil. — Jeg kan lade Dem vide, at nu har vi 6 Kreaturer og 6 Faar. Hartkornet, vi har, er 1 Skp. 2 Fdk. ½ Album. Alting, vi har foretaget, er lykkedes vel; derfor kan vi sagtens være glade. Gud har gjort langt mere og bedre, end vi

nogentid kunde ønske os; men om der engang skal komme Modgang, bede vi Gud, at han ikke vil lægge os større Byrder paa, end han selv vil give os Kraft til at bære. Nu hilser De paa det Venligste fra mig og min Kone Christine Jepsdatter og min Søn Jeppe Christensen, og jeg beder Dem at hilse alle Deres Børn fra os, og forglem ikke den glade Rine; det skriver jeg, for da jeg kjendte hende, da var hun altid glad. Jeg vil dog melde Dem et Par Ord om min Søn; saa vidt han er kommen, har vi havt megen Glæde af ham. Naar jeg tænker paa den Dag, da jeg reiste fra Dem, da er det for mig, som var det kun faa Dage siden, og nu er der dog snart henrunden 16 Aar. Dengang udbrød Krigen, og nu lader det til, at det skal begynde igjen. Tydsken truer med sin store Styrke, som han vil os opsluge; men Gud er mægtig i de Svage; og naar alle Danske vil falde Gud til Fode og ret af Hjertet anraabe ham om Hjælp, s. 311saa skal han nok sende Hjælp, naar han finder det tjenligt. Lad dem kun true os; det skeer ikke uden Guds Tilladelse. Han er alle Herrernes Herre og Kongernes Konge; hvo som bygger paa ham, hans Huus skal staae, naar Alting falder. Det er mit Haab, min Trøst, min Styrke. Og nu ønsker jeg Dem et glædeligt Nytaar.

Christen Sørensen.

s. 311

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg Bispegaard, 2. Januar 1864.*

Du kjære gamle tro Christen! Vi bar ganske rigtig faaet Dit kjære Brev af 17. August, og det er ikke ret, at Du har skullet vente saa længe paa Svar. Men den Gang havde jeg Meget at bestille, og saa kom jeg paa Reiser; saa tænkte jeg, at jeg vilde skrive til Juul, men det blev heller ikke til Noget. Men saa kom Dit sidste Brev Nytaarsaften, og vi var nær ved at græde af Glæde over Dig, at Du er saa tro, og at Du har det saa godt i alle Maader og skjønner saa godt derpaa, saa naar Du skriver derom og takker Gud derfor, er det, som om vi hørte en rigtig god og glad Prædiken; saa godt gjør det os at faae Brev fra Dig. Du skriver , at Du veed ikke, hvad Godt Du kan gjøre os: Du kan ikke gjøre os noget Bedre, end sende os saadanne Breve. Vi har faaet mange gode Breve i denne Juletid fra mange kjære Venner, men Du kan alligevel være vis paa, at der kan ingen gjøre os mere Glæde, end de, vi faae fra gamle Christen. Ja, kunde Du selv komme engang og see alle de Smaae, som nu er blevne store, det var endnu bedre; s. 312men kan det ikke skee, saa vil vi glæde os til, at det skeer allerbedst, naar vi skal samles engang i Himmerig; og det vil vi altid bede om for hverandre, at det maa gaae os Alle saa, at vi maae komme med der for Jesu Skyld. Jeg har Meget at fortælle Dig af alle Slags, men det ender godt Altsammen. Min Svigerinde, hvem Du kalder den glade Rine, blev saa glad ved det Navn, Du giver hende. Hun kan ikke mere dandse saaledes som i Ryslinge, men det kan endda være, at hun er mere glad i Vorherre, nu hun har prøvet Noget, end hun var i de unge Dage. Hun har været meget syg; det begyndte i Foraaret; dengang var det meget strengt, og hun led meget Ondt; siden littede det, men da det trak saa længe ud, var vi dog bange for, at det skulde blive Døden, eller at hun aldrig skulde forvinde det. En lang Tid kunde hun ikke røre sig; vi havde to Læger til hende; og vi tænkte tidt paa, hvordan vi dog skulde komme ud af det, dersom hun skulde kaldes bort; hun er dog vor anden Moder, og mine Børn har ikke havt en Stedmoder i hende. Det kunde hun mærke, og hun var saa taalmodig og glad ved Alt. Og naar vi nu tænke tilbage paa denne Sommer, kan vi ikke Andet end takke Gud, saadan som det er gaaet, og saa godt som vi have havt det med hverandre, og vi maae sige, at det Aar, som hu er gaaet, er dog blevet et af de allerbedste. Saadan kan Gud gjøre det. — I Sommer, da alle Børnene vare hjemme, var hun saa glad ved dem; De sad den halve Dag inde ved hendes Seng, somme Tider var hendes Kammer heelt fuldt af unge Mennesker, og Du kan troe, der blev leet meer end grædt. Nu er hun saa vidt, at hun kan være oppe det Meste af Dagen, og gaae lidt ud, naar Veiret er dertil. s. 313Det, hun længes meest efter, er at komme i Kirke, — men saa har hun dog sine Bøger at trøste sig med; hun har ogsaa havt megen Glæde af min Broders Prædikener. Du veed jo, at hendes ældste Søn er kommen tilsøes. Han har været i Island i Sommer, og kom til Kjøbenhavn i October, men kom strax igjen ud og skulde til England. Han var just gaaet fra Kjøbenhavn og kunde være ude i Nordsøen, da den frygtelige Storm kom. Tagstenene raslede ned hos os, og det dundrede over vore Hoveder hele Natten, og Sengene rystede. Da laae hans Moder vaagen og anbefalede ham til den almægtige Gud; og det gjorde hun saa kraftigt, at dermed var hendes Angst forsvunden, og hun kunde vente i over 3 Uger, inden hun hørte Noget om ham. Saa kom der Efterretning fra Skibet, som var kommen i Havn i Norge; det var drevet om i 9 Dage, og ved det første Stød havde det lagt sig saaledes paa Siden, at de troede, det kom ikke op igjen; men det reiste sig dog, og kom efter 9 Dage ind uden at have mistet en Stang eller Klud. Juledag kom der Brev fra Sønnen selv, og det kan Du troe var til rigtig Glæde: i de 9 Dage var de ikke kommen af deres vaade Klæder, men han var uforsagt; da laae de endnu paa samme Sted ; alle de Skibe, som havde vovet sig ud, havde taget Skade, eller maatte vende om igjen.

H. er nu oppe til sin sidste Examen, og saa vidt han er kommen, er det godt. Naar han er færdig, og det er gaaet godt med hans Examen, skal han aftjene sin Værnepligt som Læge, som jo er en stor Lykke, medens saa mange Andre, der kun ere vante til at sidde inde og læse, maae marschere med den svære Oppakning og gjøre Felttjeneste i den strenge Kulde. s. 314Det er vi ogsaa rigtig taknemmelige for, omendskjøndt vi havde glædet os til, at han skulde komme lidt hjem efter Examen og hvile sig; thi det gaaer haardt med Studeringen, naar det er imod Enden. Saa vidt var han ikke, da han gik nede i Kostalden hos Christen og alle Kørerne. — —

Det glædede os inderligt at læse i Dine Breve, hvor godt Alting gaaer for Dig. Det undrer os, at Du kan holde saa mange Kreaturer paa saa lidt Hartkorn; saadan Velsignelse kan Gud lægge i Lidt. Men det Bedste er dog, at Du har Glæde af Din lille Søn, og saa, at Du skjønner paa det Gode; thi hvad nytter det at have det godt, naar man ikke selv veed af det, og ikke veed, hvad man har, naar alt dette engang slipper, og naar de onde Dage komme? Nu lader det jo til, at vi skal igjen have en streng Tid at gennemgaae: og vi maae for Alvor bede Gud om at hjælpe vort lille Land imod dem, som i saa mange Aar have villet os ilde. Kongens Død var en stor Sorg. Men Gud kan gjøre Alting godt for os, naar vi kun vil holde rigtig sammen og holde os til ham og ikke være bange for at døie noget Ondt, for at han kan komme os til Hjælp. Thi vi skal prøves, før han vil hjælpe for Alvor. „Den han elsker, tugter han.“ Du har Ret, kjære Christen, at naar vi Alle vilde raabe til ham om Hjælp, saa hjalp han: men det er just det, vi Alle trænge til at lære; og dersom Krig og Elendighed kan lære os det bedre, end Fred og gode Dage hidtil har gjort, saa skal vi jo ogsaa takke Gud for det. Og saaledes kan det alligevel blive et godt Aar, et Naadeaar i Jesu Navn. Og saa ønsker jeg, — og det gjør vi Alle, — Dig og Din Kone og lille Jeppe et lyksaligt Nytaar, ihvordan det saa skal s. 315gaae, og vi takke Dig for al Din Troskab og Kjærlighed i det gamle. Skriv igjen, naar Du kan, og troe ikke ilde om os, naar det varer længe, inden Du faaer Svar. Vi glemme Dig aldrig, ihvordan det gaaer; det kan vi aldrig; Du er dog en af vore aller kjæreste Venner. Fra L. og H. skal jeg hilse Dig og sige, at ihvor store de er, saa ligge de endnu i de Senge, som Du har gjort. Gud være med Dig i al Din Færd!

Din gamle tro Ven
O. Laub.

s. 315

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 24. December 1864.*

Kjære Biskop! Jeg tager til Pennen for at lade Dem vide, hvorledes vi lever; da er vi, Gud skee Lov, Alle ved Helsen og lever fornøiet og vel. Jeg takker Dem for det Skrift, De sendte mig, det var os til Glæde og Trøst; og jeg takker Dem ogsaa for det Glædesbrev, som De sendte mig, at Gud havde givet Alting et saa heldigt Udfald. Det fornøier os meget, og vi ønske af Hjertet, at De igjen maae kunne skrive til os med Glæde. Jeg har tænkt paa H. og ønsker gjerne at vide, hvorledes det er gaaet ham. Ja, jeg tænker lidt paa Eder Alle, kjære uforglemmelige Venner! Jeg havde et Brev skrevet, men da jeg vilde sende det bort, var Posten aflagt, og saa kom det ikke bort. Men nu er jo Tydskerne reist ud af vort Land; og dersom det er Guds Villie, saa ønsker vi og gjerne, at de ikke skulle komme her mere. Vi har jo rigtignok faaet en stor Gjæld i vort Sogn; men det kan være, at det er godt, for Hovmodet s. 316var steget til det Høieste. Vi har vist selv arbeidet paa det. Men jeg vil ikke ængste mig: Gud har givet mig en tro Hustru og Medhjælp og en Søn og et Huus at boe i, og jeg har Guds Velsignelse hver Dag og glæder mig derved. Om Kongen af Preussen stod lige over for mig med Preussen og Slesvig i sin Haand, jeg vilde ikke bytte med ham. En Haand fuld med Fred er bedre end et Huus fuldt med Trætte.

Nu vil jeg skrive et Par Ord om, hvorledes det er gaaet her. Det var Østerrigere der var her; og eftersom det var vore Fjender, saa maae vi ikke klage paa dem. De var ganske flinke Folk; men der fandtes ogsaa Nogle, som var uordentlige; men de blev ogsaa haardt straffede, naar de gjorde noget Ondt. Der var En, som stjal et Lommeuhr fra en Gaardmand her i Egnen: han blev pidsket to Dage i Rad, og paa den fjerde Dag døde han. Vi har jo rigtignok leveret Meget til dem, men dersom vi ikke havde været Eiere af det, saa kunde vi heller ikke have leveret det; men vi maae nok heller sige: „Gud gav os det, men vi var for ringe Huusholdere over det; derfor maatte vi give det til vore Fjender.“ Jeg kan jo ikke nægte, at der har været og er en stor Sorg over vort kjære Folk og Land; men Gud veed, hvorledes det er gaaet, og hvorledes det skal gaae; og det skal nok komme for Lyset, hvad som ligger skjult i Mørket. Dersom enhver Mand har gjort sin Pligt af et oprigtigt Hjerte fra de Store til de Smaa, saa kan vi sige: „Skee Din Villie, Du store Gud! Vi har gjort, hvad vi kunde i vor Skrøbelighed; nu anbefaler vi Dig vor Sag, og kaster al vor Sorg paa Dig, for vi veed, at Du haver Omsorg for os og giver os, hvad der tjener til vor Fred.“

s. 317Nu hilses De og Deres ganske Huus venligst fra mig. og min Kone og lille Søn, og vi ønske Eder Alle et glædeligt Nytaar; og Gud give, at I Alle maae leve i Glæde og Fornøielse, saa længe vi skal være her, og naar den Tid er omme, vi da maatte samles hos vor Gud med Glæde og Fryd.

Jeg vil sende Dem vores glade Tak for alle disse gode Bøger, som De har foræret os. Der er ingen Ting paa Jorden, der kan give os den Glæde, som disse Bøger og Prædikener; og de blive aldrig gamle, om jeg læser dem aldrig saa tidt. I Krigens Tid, da disse sørgelige Efterretninger fra vore Folk kom og Fjendens grusomme Trusler, da kunde man ikke trøste sig ved sin Rigdom, for den kunde om en Time være spredt som Avner for Vinden; men naar saa man har en Støtte at holde sig til, som man er vis paa, at Fjenden med al sin stolte Magt ikke kan omstøde, da staaer vi uden Fare, da er vi trygge som Kyllingerne under Hønsens Vinger.

Christen Sørensen.

s. 317

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 22. Januar 1865.*

Kjære Christen! Du har gjort os Alle stor Glæde ved det Brev, som Du skrev Juleaften; men jeg har hidtil ikke haft Tid til at sige Dig Tak derfor. Det havde været min Hensigt at skrive til Dig før Juul, for at Du kunde vide, at vi tænkte paa Dig i den glade Høitid, da vi kunde takke Gud, at vi igjen vare samlede næsten Allesammen, men det naaede jeg ikke. Men saa kom Dit Brev, og saa var det, som om vi dog havde vor s. 318 gamle troe Ven og kunde tale lidt med ham. Jeg læste Dit Brev høit for dem Allesammen, og saa var det, ligesom om jeg læste en Prædiken; ja, det er endogsaa bedre end en Prædiken. Thi Præsten kjender jo ikke alle dem, han prædiker for, men Du kjender os Allesammen og kan aldrig glemme os og beder for os, at om vi aldrig mere skulle sees paa denne Jord, vi saa dog maatte samles i Guds Rige, og have det ligesaa godt sammen, som vi have haft det den Tid, vi vare sammen, ja endnu langt bedre, naar vi er bleven rette Guds Børn. Og det gjør Du af et oprigtigt Hjerter, fordi Du holder af os og veed, at vi heller aldrig kan glemme Dig. Og Du kan jo ikke sige Andet til os, end hvad Gud selv har lært Dig og ladet Dig prøve, at det er sandt, baade i Glæde og i Sorg, saaledes som i det sidste Aar, da dog Gud var den Eneste, vi kunde holde os til. Og derfor er det, ligesom om Gud selv taler til os, naar vi læse Dine Breve; og det er dog den bedste Prædiken. Gud har jo bevaret Dig og Dine og det, Du har, ogsaa i det trange Aar, og lagt sin Velsignelse deri. Men saaledes bevarer han sine Egne baade til Legem og Sjæl, saa de kunne sige ham Tak ogsaa for det, som han har prøvet og ængstet dem med. Og derfor vil jeg sige, at det sidste Aar har været et Naadeaar for Dig. — — —

Hun, som dog egentlig er vor Moder, omendskjøndt vi kun kalde hende Tante Rine — ja hendes Helbred er jo aldrig ret stærkt, men vi maae dog takke Gud, at den Sygdom, som hun laae eller gik med et heelt Aar, ikke er kommen igjen, og at hun har været saa stærk til at gaae den sidste Sommer igjennem, som hun har været. Thi da var der jo Meget at tage vare paa; og det kunde ikke altid gaae af uden Skjænderi og Grovheder. s. 319 Her var undertiden 30 Mennesker og over 40 Heste indquarterede. Jeg har jo heller ikke kunnet reise meget omkring i denne Sommer. Jeg havde just faaet begyndt, da jeg maatte vende hjem igjen, fordi Preusserne kom; og saa kom jeg ikke ud igjen før i September. Du kan troe, det var en underlig Dag, da de første Gang kom; man siger, der var 10,000. Jeg kan see fra mit Vindue omtrent en Fjerdingvei ud ad Landeveien, og det Hele var besat af Fjender tilfods og tilhest, og Vogne og Kanoner, og der kom bestandig Flere; og paa Gaderne var der fuldt, indtil de tik Qvarteer; og vi vidste jo ikke, hvorledes de vilde bære sig ad. De var jo langt bedre, end man havde tænkt, men alligevel var det jo haardt bestandig at have dem om sig og vide, at de var Herrer, og vi maatte ikke engang raade i vore egne Huse. Officererne vare Allesammen meget høflige; men de forlangte altid mere og mere Plads, saa at vi undertiden kun havde een Stue foruden Sovekammerne at være i om Dagen. Paa begge Sider kunde vi høre Preusserne. Men naar vi saa sad saaledes indeklemte og vidste, at i den Stue kom dog Fjenderne ikke ind, saa kunde vi tidt allerbedst skjønne paa, hvor godt det var, at vi havde hverandre at trøste os med. Derom staaer der Noget i det trykte Brev (Laubs Hyrdebrev fra 1865), som jeg lægger heri. Og da der ogsaa staaer Noget deri om vor Kirke, saa vil jeg fortælle Dig, at den ligger lige udenfor vore Vinduer, og at det nu er snart 3 Aar siden, at den blev lukket for Brøstfældighed. At bygge den igjen kan koste et Par Tønder Guld, men der er alligevel begyndt, og det er kun gaaet istaae en eneste halv Dag, da Fjenden rykkede ind. Da Kongen var her, lagde han Grundstenen til Alteret: men det s. 320 er jo et vidtløftigt Arbeide, og jeg lever vist ikke, naar det kommer til Ende. Men alligevel er det mig en Glæde, naar det kun gaaer fremad, og ikke gaaer istaae, som man nok kan frygte for, naar man tænker paa de mange Penge, som skal til, og hvordan Tiden er. — — Og nu, min kjære Christen, lev vel og glad med Din Kone og Din lille Søn! Gud bevare Eder fremdeles! Hils dem begge To!

Din gamle Ven
O. Laub.

s. 320

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 12. Januar 1866.*

Du kjære, gamle Christen! Det er nu omtrent et Aar siden vi To hørte fra hinanden. — — — Jeg sender Dig denne Gang ogsaa en lille Nytaars- eller Julegave; det er nogle Prædikener af mig selv. Jeg har længe betænkt mig paa, om jeg skulde lade dem trykke, fordi jeg vidste med mig selv, at naar jeg har skrevet mine Prædikener, ere de ikke saa gode at forstaae, som jeg dog troer, de ere, naar jeg holder dem i Kirken. Derfor har jeg først udgivet nogle Prædikener af min Broder, fordi jeg troer, at han forstod det bedre, end jeg; og jeg veed, at Du har ogsaa haft Glæde af dem. Jeg veed ikke, om Du kan faae lige saa megen Glæde af mine; men jeg tænker dog, at Du kan forstaae mig bedre, end de Fleste, da vi har kjendt hinanden saa længe. Og nu skal Du have dem til et Vidnesbyrd om vort gamle Venskab. — — —

s. 321

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 3. Februar 1866.*

Kjære, gamle, troe Huusbond! Jeg takker Dem mange Gange for det Glædesbrev, som De sendte mig. Det er dog en stor Glæde for mig og mine, naar vi kan læse i Deres Breve, at det gaaer Dem vel ; det er, som jeg selv talte med Dem. Jeg kan, Gud skee Lov! tilmelde Dem det samme Gode fra os igjen. Forgangen Vinter grasserede den svære Halssyge her i Egnen. Den rev mange Børn bort, og min Søn havde den og. Da vi søgte Læge, saae han noget mistænkelig paa ham, og spurgte, om vi havde flere. Vi svarede nei. „Jeg vil gjøre min Flid, men det er paa det Yderste“ sagde han; men jeg tænkte: „Dersom Du vil, min Gud, saa kan Du frelse ham; Du veed, jeg har ham kjær; men skee Din Villie, min Gud, og ikke min!“ Gud er den bedste Trøster i al vor Sorg; men saa hjalp Gud ved Lægemedlernes Hjælp, at det varede ikke længe, førend han var fuldkommen rask. Det var kun Enkelte, der levede, af dem, der fik den; og de, som levede, har ondt ved at forvinde det. — Jeg takker Dem, kjære Biskop, for den Bog og det Nytaarsønske (det trykte Hyrdebrev), som De forærede mig til Julegave. Naar jeg læser deri, saa er det, som om De selv taler til mig, som De har gjort før i gamle Dage, da Deres Huus var mit Hjem. Ja, det var mig et godt Hjem, som jeg aldrig kan glemme; og det var ikke godt, jeg skulde glemme det! Jeg tænker tidt paa den første Aften, jeg kom i Deres Huus. Da bad jeg Gud om, at dersom det var hans Villie, saa ønskede jeg at blive her, for nu var jeg træt af at flytte. Dette havde før været min største Lyst, snart i Jylland og snart i Slesvig, og saa fik jeg saadan en underlig s. 322 Lyst og vilde til Fyen. Ikke for at rose mig selv, men alle mine Huusbonder vilde nødig af med mig, og jeg havde heller ikke Noget at klage paa dem; men jeg syntes altid, at jeg manglede Noget, som jeg ikke fandt. Jeg var selv misfornøiet med mit Levnet, hvorpaa jeg selv gjorde mange Forsøg paa at rette, men forgjæves. Men jeg kan dog see, at ihvor utroe jeg var imod min Gud, saa havde han dog ikke forladt mig; han førte mig til Deres Huus, der skulde det gives mig, som jeg ikke fandt de andre Steder. Jeg gik vel til Kirke og gav saa nøie Agt, som jeg kunde, men det var Lidt nok, jeg kunde huske af det, naar jeg kom hjem. Men jeg saae saa mange gode Gjerninger paa Dem, kjære Biskop, og paa Deres Kone, hvor De kunde møde Bitterhed med Glæde, og jeg saae, at altid vandt det Gode Seiren; og jeg tænkte, at dersom man kunde være saadan, da var man lykkelig. Deres Kone gav mig et nyt Testamente; det havde jeg Lyst til at læse, og jo mere jeg læste i det, jo bedre kunde jeg forstaae en Prædiken. Hvad jeg havde lært i min Ungdom, som var dødt, blev levende i mig og mindede mig om, at jeg havde glemt min Daabspagt. Nu har Gud gjort det overmaade godt for mig og mine, at vi kan glæde os ved hans faderlige Omsorg og bede, at han vil holde os faste i Troen og Tilliden. Vi have stor Glæde af vores Søn : nu er han i sit 12. Aar. Han er meget flittig til at læse, og det takker vi Gud for. Bed De ogsaa for ham og os. — — —

21

s. 323

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 12. November 1866.*

Min kjære gamle Ven! Dit sidste Brev er fra 3. Februar, og det er et af de bedste Breve, jeg har faaet fra Dig. Deri fortalte Du om den store Angst, som Du havde haft for Din Søn, da det gik Dig ligesom Abraham, der skulde ofre sin eneste Søn, og som var villig dertil, men det var kun en Prøve, hvorpaa hans Tro skulde sættes, og han fik sin Søn endnu bedre og endnu kjærere tilbage. Saaledes er Du nu ogsaa prøvet og kan saa meget bedre forstaae det Ord, at i Abrahams Sæd skulde alle Jordens Slægter velsignes ; og Du og Din Søn og Dit Huus har nu faaet en Forvisning om, at Gud vil være Eders egen Gud og Hjælper og velsigne Eder, ihvordan det saa skal gaae.

Du fortæller ogsaa i Dit Brev, hvorledes det er gaaet med Dig i tidligere Tid, hvorledes Du flakkede omkring og kunde ikke komme til Ro, og hvorledes Du saa kom til at tjene hos mig, og om det nye Testamente, som min Kone gav Dig, og hvorledes det hjalp Dig til at forstaae Guds Villie og tænke paa Din Daabs Pagt. Du kan nok tænke, kjære Christen, at det var mig en stor Glæde at læse alt dette. Jeg troer ogsaa for vist, at min Kone, som i disse Dage for 12 Aar siden stred den sidste Strid, vil blive glad, naar I engang skulle samles, og Du saa kan fortælle hende, hvorledes det er gaaet Dig i denne Verden, og at Du jiu kan takke Gud for Alt, hvad han har gjort imod Dig. Hun vil ogsaa glæde sig ved, at Du bliver ved at tænke paa hendes Børn. — — — Jeg selv har Jet godt; jeg har godt af at reise omkring, og holder meget af at komme omkring i Skolerne og tale med Børnene. Jeg s. 324 haaber, at jeg endnu i adskillige Aar skal holde ud dermed. — — Nogle af Soldaterne her i Byen kom flittigt til mine Bibellæsninger, og de kom undertiden hen og besøgte os. Jeg veed nok, at dersom Du boede her i Nærheden, saa kom Du med, og det skulde være en stor Glæde for os Allesammen, at tage imod Dig; Du skulde see, at vi havde Plads til Dig baade Nat og Dag, og at Du er en af vore allerkjærste Venner. — — —

21*

s. 324

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 13. December 1866.*

Min kjære, gamle, troe Huusbond! De har atter gjort os en stor Glæde med Deres kjære Brev. De maae troe,

at det glæder mig meget, at vi kan see i Deres Brev, at det gaaer Dem og alle Deres Børn godt. Del er en stor Glæde at høre fra Venner, som vi nu ikke mere seer, men jeg seer Dem hver Dag, baade Dem og alle Deres Børn, men som i et dunkelt Speil. — — Det gjør mig ondt for Dem, kjære Tante Bine, at Deres Helbred er saa ringe; men Gud være lovet, som har givet os den glade Trøst, at alle Ting skal tjene dem til Gode, som elske Gud. Dette Ord har jeg trøstet mig ved, og dette mit Trøstens Ord vil jeg sende Dem, og bede Gud, at han vil vende Alt til det Bedste. Han er den, som saarer og læger. — — Jeg har for omtrent to Aar siden skrevet et Brev til Hans Mikkelsen og mindet ham og hans Kone om den Glæde, vi havde, da vi var i Deres Tjeneste, at vi maatte betænke og bede om, at Deres Arbeide paa os ikke skulde være spildt, og tænke paa vores kjære Madmoders Ord, som hun sagde i sin sidste s. 325Stund: „Jeg vil vente, til jeg seer alle mine Venner komme;“ og vi var hendes Venner her, og vi kan ogsaa blive det der, hvor vi aldrig mere skilles ad; men jeg har ingen Svar faaet. — Nu sender jeg Dem mit Portrait og min Kones og min Søns. Nu skal De see, om der er Nogen, som kjender mig af Deres Børn.

Og nu vil jeg lade Dem vide Noget om vore Anliggender. Vi har kjøbt et Stykke Eng, som vi kan avle 8 Læs Hø paa. Det ligger os beleiligt og har kostet 410 Rdlr., hvoraf vi selv har samlet de 300. Vi havde ingen Eng før. Jeg har omtrent opdyrket 8 Tønder Land Hedejord, og har omtrent mærglet Alt, omendskjønt jeg har kjøbt al min Mærgel, for jeg kan ikke finde det paa min egen Mark, og det kan man ikke undvære, naar man skal opdyrke Hede. Nu staaer det saa deiligt med Korn og Kløver, at det er en Lyst at see derpaa. Før kunde der ikke græsses et Faar derpaa. Jeg har rigtignok gjort meget Arbeide derpaa; men Gud har velsignet mit Arbeide, saa jeg er skyldig at prise ham og sende ham min glade Tak; uden hans Kraft kan vi intet udrette.

Den Grund, hvorpaa jeg bygger, er Ghristus og hans Død,
I Jesu Pines Skygger er Sjælens Hvile sød,
Der har jeg fundet Livet, selv er jeg Intet værd,
Hvad Jesus mig har givet, gjør mig for Gud saa kjær.

Nu ønsker jeg Dem og alle Deres en glædelig Juul og et fornøieligt Nytaar. Lever vel!

Deres gamle Ven
Christen Sørensen.

Jeg vil ogsaa sende Dem min glade Tak for den Bog, som De sendte mig. Jeg er glad ved at læse i s. 326den, naar jeg om Aftenen faaer min Lectie lært til Skolen, og det kan jeg snart, saa tager jeg min Bog og læser for Fader og Moder. Nu er jeg snart ved Enden paa den anden Gang.

Jeppe Christensen.

s. 326

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 19. December 1867.*

Kjære Biskop! — — Nyheder har jeg ikke Noget at melde om, Alting er ved det Gamle; men Kornet er meget dyrt her. Rugen koster 12 Rdlr. Tønden. Avlen var klein her, og det kan blive svært nok for Mange; men jeg takker min Gud! han har givet mig saa Meget, at jeg har nok til mig og Mine, og der kan endda blive Lidt tilovers at give til de Trængende.

Nu kommer den glade Juul, „som os kan ret fornøje.“ Ja. nu er der henrundet mange Juleaftener, siden jeg var hos Dem; men Mindet derom bliver ikke glemt: og det var ikke godt, om jeg skulde glemme, hvor min største sande Glæde oprandt, nu Aarene tage til og jegseer, at det lakker imod Aften. Jeg seer tilbage paa min Gang, men der er ikke Noget, som jeg kan rose mig af, uden min Synd. Jeg har været min Gud utro, men han har været mig en barmhjertig Fader; derfor er jeg altid skyldig at takke og prise hans Navn. Han vilde ikke, at jeg skulde døe i mine Synder; derfor gav han mig ikke Ro, førend jeg kom til Dem. De oplyste min formørkede Forstand baade ved Ord og i Gjerning; De var for mig som et Billede paa Jesus; De kom ikke med Hævn og Straf eller onde Ord, naar Deres Tjenestefolk s. 327havde forseet sig imod Dem, som vi vel havde fortjent; men De kom i Sagtmodighed, og Medlidenheden straalede ud af Deres Ansigt, saa at vi maatte takke Gud for en naadig Herre, som selv vilde hjælpe tilrette. Ja, De var for os som en Fader, der sørger for sine Børn. Jeg har tjent Dem i 9 Aar, og jeg kan sige med Sandhed, at jeg har ikke hørt et ondt Ord udaf Deres Mund. Hvem jeg taler med derom, beundrer det, og har aldrig hørt Mage. — Ja Deres kjære Kone giver jeg samme Lov. Hun var for os som en Moder, der sørgede for, at Alting gik vel; og hun vilde saa gjerne selv hjælpe tilrette baade i det Aandelige og Timelige; derfor kan jeg aldrig glemme hende: hun har været mig en god Moder; det var for mig, som dengang jeg gik hjemme hos min egen Fader og Moder; da kjendte jeg ikke til Modgang; da Dagen kom, at jeg skulde ud iblandt Fremmede, da gav de mig mange rørende Formaninger, at jeg maatte passe paa og blive den Gud tro, som havde antaget sig mig, og ikke glemme at bede til Gud, og det lovede jeg. Min Fader og Moder lærte os Bønner at bede hver Aften, naar vi gik tilsengs. Disse Bønner, som jeg havde lært, glemte jeg ikke, dem læste jeg ogsaa; men jeg stolede for meget paa mig selv, og deri tog jeg feil.

Nu vil jeg tilmelde Dem et Par Ord om, hvorfor vi kan ikke Andet end være glade. Gud har altid hørt vor Bøn og givet os Alt, hvad vi har bedet, om, og mange, mange gode Ting, som vi ikke har bedet om. Vi har ikke Rigdom, men vi er glade ved det Kald, Vorherre har givet os. — — Vi har en stor Glæde af at læse de Prædikener, som De har sendt mig. Det er, som jeg hørte Dem selv tale til mig. Hvad jeg nu har skrevet s. 328 til Dem, det er ærligt meent; det veed min Gud. Vi haabe, at vi med Guds Hjælp skal faae Glæde af min Søn; han er meget flittig til at læse og har let ved at lære. Han læser for os hver Aften i den Bog, De har givet ham; den har vi Alle meget kjær; naar han kommer til Enden, saa begynder han forfrar og den bliver dog ikke gammel. Nu til næste Vinter skal han gaae til Confirmation. — — Gud give, at vi Alle maae faae den rette Juleglæde, som aldrig kan bortfare!

Christen Sørensen.

s. 328

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 12. December 1868.*

Kjære Biskop! Jeg takker Dem mange Gange for Deres gode Brev; det var for mig og Mine en stor Glæde. Det gjør saa godt at tage Deel i gode Venners Glæde. Nu er der henrundet mange Aar, siden vi saaes, og vi sees vel ikke mere paa denne Jord, men saa vil vi bede for hverandre til vor gode himmelske Fader, at han vil bevare os her paa disse vildsomme Veie og lyse for vor Fod, at naar vort Dagværk er tilende her, vi da Alle maae samles med Glæde, og Ingen savnes. Kjære, gode, gamle, troe Huusbond! Jeg kan, Gud skee Lov! melde Dem, at vi leve vel. Vores Søn gaaer til Confirmation i Aar. Vi har en stor Glæde af ham, han har saa let ved at lære, og Alting gaaer saa godt for ham; men han er ikke saa meget stærk; han har tidt været syg, men i Vinter er han mere rask. Kjære! bed De en god Bøn for ham, at han maae holde fast s. 329 ved Gud. Jeg kunde see i Deres Brev, at jeg maae have skrevet feil om hans Confirmation ifjor.

Nyheder har jeg ikke Noget at melde om ; Alting er ved det Gamle. Det var meget tørt her i Sommer, Græsset visnede, og Foraarsæden blev til ganske Lidt; men Gud være lovet for Rugen; den var ganske god. Jeg har før havt 6 Kreaturer, i Aar har vi kun 3, og vi kan maaskee endda have ondt ved at fodre dem. Her føres megen Klage over den ringe Avl, og jeg kan selv i Ubetænksomhed komme til at sige Ja dertil, men det er ikke ret; naar jeg tjener en Mand, og faaer Alt, hvad jeg har tjent, saa har jeg ingen Grund til at klage, men hellere til Taksigelse. Men vi kan ikke gjøre Krav paa, at vi har tjent Noget af Gud; han har givet det af idel Naade. Vi har vel selv holdt Guds Velsignelse tilbage. Vi har en barmhjertig Fader, naar vi vil tjene ham; og har vi hans Velsignelse, saa har vi Nok.

Jeg seer i Deres Skrivelse, at D. har forandret sin første Bestemmelse og vil være Bygmester. Det kan være godt nok, men det er strengt Arbeide for det Første; men naar han først bliver vant til det, saa bliver det efterhaanden lettere; og han saa har rigtig Lyst til det, det er Hovedsagen. Ja jeg seer af Deres Brev, kjære uforglemmelige Ven, at De har havt megen Bekymring for ham; det gjør mig ondt; men mine Forældre har ogsaa havt megen Bekymring for mig, fordi jeg vilde reise saa langt fra dem at tjene, da jeg kunde faae Tjeneste nok hjemme i Nærheden hos dem; men jeg takker min Gud, at han gav mig ikke Ro, førend jeg kom til Dem, som oplyste mig om min Frelser. Naar jeg nu see tilbage paa min Vandring, saa maae jeg dog sige, at Gud har været mig en naadig og barmhjertig s. 330 Fader; og dersom min Fader og Moder nu havde levet, saa vilde Glæden nu udslukke Sorgen. Gud kjender bedst, hvad der er os tjenligt. Tak, kjære Biskop, for hver Prædiken, Tak for hver Løverdagaften, som De har forkyndt mig om min Frelser, og Tak for hvert et Brev, som De har sendt mig! Det var Altsammen til 'min Sjæls Frelse.

Nu slutter jeg min ringe Skrivelse med mange flittige Hilsener. Gid I nu Allesammen maae faae en glædelig Juul, og saa, naar Aaret er tilende, at sige Gud og Faderen Tak for alle Ting i vor Herres Jesu Navn. Lever Alle vel!

Christen Sørensen.

s. 330

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 18. December 1868.*

Min kjære gamle Ven! Du skal have en rigtig Tak for det Brev, som jeg fik fra Dig for et Par Dage siden. Dine Breve høre til mine bedste Glæder, og alle Mine glæde sig, naar de læse dem, eller jeg læser dem høit for dem, jeg endnu har hjemme, fordi Du er og bliver os saadan en tro Ven, som tager Deel med Hjertet i Alt, hvad der møder os, og fordi Du ikke blot vil holde fast ved os, medens vi ere her paa Jorden, hvor vi ikke see hverandre, og sjældent nok høre Noget fra hverandre, men ogsaa vil samles med os i Himlen, hvor vi altid kunne sees, og Ingen vil savne. Ja, Gud give Naade og Hjælp dertil! Og gid den kjære Juul, som nu forestaaer, ogsaa maae hjælpe os Alle dertil! Hidtil har jeg kunnet mærke, at Gud har holdt fast ved mine Børn; nu beder jeg kun, at de selv, efterhaanden som de komme til mere Erfaring, maae lære at holde fast ved ham, — saa s. 331 skal det ende godt, ja allerbedst; men saa skal vi og have megen Glæde af hverandre,

medens vi ere paa Veien. Det har jo ogsaa Du af Din Søn. Jeg seer nu, at jeg har taget feil, da jeg troede, at han allerede var confirmeret, og at det først er i denne Vinter, han gaaer til Forberedelse. Gud styrke hans Helbred, som ikke er stærkt, og bevare ham altid! — Kan Du huske Juletræet? — Det har vi hidtil bestandig havt, og det skal vi ogsaa have i Aar, omendskjøndt vi ingen Børn har mere uden omtrent voxne, og der kun er tre tilbage. Og naar det saa er tændt, har de i mange Aar pleiet at synge det Vers, som Din Søn har skrevet *), og det gjør de vist ogsaa iaar, — saa kan vi tænke paa hverandre.

Med Avlen er det jo gaaet Dig som saa mange Andre iaar; men Du veed, at Du tjener en god Herre, og saa har Du jo altid det Bedste. Saaledes sagde ogsaa en gammel Mand, som jeg kom til at tale med paa en af mine Reiser: „Vorherre har aldrig lovet, at vi skal høste lige Meget hvert Aar.“ — Jeg har jo ingen Bekymringer af den Art, da jeg faaer mine Indtægter paa en anden Maade; men det er dog tidt, naar jeg tænker tilbage paa den Tid, da jeg ogsaa havde Avling, som om jeg den Gang var endnu mere i Vorherres Haand; han kunde da tage, naar han vilde; men mangen Gang kunde han ogsaa give, naar jeg ikke tænkte derpaa. Men i Grunden har jeg det jo endnu paa samme Maade, naar jeg selv vil. Der kan jo ogsaa endnu være Bekymringer, hvorved jeg skal prøves, naar det, jeg faaer, ikke rigtig vil slaae til til de Mange, som skal hjælpes frem. Men det kan ogsaa komme paa anden Maade. s. 332 Saaledes har jeg en Gang havt Bekymring for Tante Rines Helbred : dermed er det endnu temmelig svagt ; men Gud skee Lov! der er foregaaet en stor Forandring, saa vi nu ikke maae være bange for hende; og hun er altid ved godt Mod. — — —

s. 332

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 24. Juli 1869.*

Kjære Biskop! Jeg tager til Pennen for at lade Dem vide, hvorledes vi lever. Vi har det, Gud skee Lov! godt, undtagen at vores Søn er meget syg, og det har han været længe. Vi har søgt Læge siden Februar Maaned, og nu kan han ikke godt taale Medicinen for Brystet. Han har nogle slemme Hosteture; dem havde han, da vi søgte Læge, og dem har han endnu, al Lægehjælp har været forgjæves. Han har ingen store Smerter, Gud være lovet! men han gaaer og svinder bort; ingen Ting kan han bestille, og Tiden bliver lang for et ungt Menneske, naar han ingen Kræfter har til at tage sig Noget for, og Lysten svinder bort ved Sygdommens Tryk. Nu bad han mig om at skrive Dem et Brev til og bede Dem at bede en god Bøn for ham. Ja, kjære Biskop, jeg veed nok, at De beder for mig og Mine ; jeg troer, at Gud har givet mig Velsignelse for Deres Bøn. Da jeg kom til Dem, var jeg en syndig Mand, fra hvem Herren maatte gaae bort; men han forbarmede sig over mig og førte mig til Dem i Deres Tjeneste, for at jeg skulde lære at see min Synd, hvor afskyelig den var for den hellige, gode Fader, og hvor ringe jeg havde holdt Huus med min aandelige Arv, og hvor god Gud var, at han vilde drage mig tilbage ikke ved sit Tugtens Riis, s. 333 men med Mildhed og Barmhjertighed. Gud har altid været mig god; derfor staaer mit Haab fast til ham, at han ikke lægger os større Byrde paa, end han selv giver os Kraft til at bære. — Kjære Ven! Bed De for os, at vor gode Fader vil holde os faste i Troen og give os Trøst paa Sorgens Dag. Gud give, at naar jeg nu skriver Dem til igjen, dette maatte blive mere glædeligt! —

Nu beder jeg Dem, at De skriver os til saa snart som muligt. Der er ingen af vore Venner, der kan gjøre os saa stor en Glæde, som naar vi faaer et Brev fra Dem.

Christen Sørensen.

s. 333

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 31. Juli 1869.*

Min kjære, gamle Ven! Du veed, at enten Du kommer i Glæde eller i Sorg, er Du mig lige kjær. Du er tidt i mine Bønner, uden at jeg veed, hvorledes det gaaer Dig; og jeg takker altid Gud, naar jeg tænker paa Dig, fordi han har givet mig en saadan troe Ven; men især har jeg taget Dig med i mine Bønner, siden jeg fik det sidste Brev om den Frygt og Sorg, Du nu har at bære paa. Jeg har bedet og skal fremdeles bede til Gud for Dig, at han vil være med Dig og holde sin Haand over Dig og alt Dit, allermeest nu i Trængselens Tid. Hvad han nu vil gjøre med Dig og Dit kjære Barn, det veed Ingen af os, men Han veed det, og hvad Han gjør, det er det Rette og Bedste, — det staaer fast, ihvordan det gaaer. Og ihvor sorrigfuldt Dit Brev var, kunde jeg dog ikke Andet end glæde mig over det og s. 334 takke Gud, da jeg læste det og saae, hvor fast Du holder ved ham og vil ikke have nogen anden Hjælper og Trøster end ham.

Nu er der Ingen i Verden til,
Min Sorrig kan fordrive,
Foruden Gud, naar han saa vil,
Han kan mig Trøsten give.
Herre Jesu sød
Hjælp mig af al Nød!

Du taalte for mig den bittre Død.
Thi lad mig salig blive!

Dette syntes mig et Vers for Eder Allesammen i denne Tid. Da jeg læste Dit Brev, maatte jeg tænke paa Abraham: „Gak ud af Dit Land og Din Slægt og Din Faders Huus, til et Land, som jeg vil vise Dig.“ Saaledes har jo Gud ogsaa sagt til Dig i Din Ungdom; Du maatte jo bort fra Dit Land og hen til et fremmed Sted for at finde Din Gud. Og da Du havde fundet ham, saa kom Du igjen tilbage til Dit gamle Land, og saa var det blevet et Kanaan med Mælk og Honning og Guds Velsignelse hvert Aar. En Sara havde Du ogsaa, og saa fik Du en Isak. Men da Abraham var bleven Guds Ven, skulde han prøves, — før ikke. for saa havde han ikke kunnet bestaae. Men nu skulde hans Tro prøves ligesom Guldet i Ilden: „Tag nu Din Søn, Din Eneste, som Du har kjær, og ofre ham paa et af Bjergene, som Jeg vil vise Dig.“ Ja, min kjære Christen! nu er Din Time kommen; men husk paa, at saaledes taler Gud ikke til sin Fjende, men til sin Ven: han vil ikke tage hans Søn med Magt, men vil have ham godvillig, — saa vil han give hans Fader ham igjen. Vi veed jo ikke endnu, hvad Gud vil gjøre med Din Søn. Abraham fik sin Søn igjen med ned af Bjerget, og ofrede s. 335 ham kun i en Lignelse. Endnu har vi Lov til at bede om, at denne Kalk maae gaae fra Dig, uden at Du skal drikke den. Men ihvordan det gaaer, saa skal Du jo dog engang faae ham igjen; og hverken Du eller han skal tage Skade af den Tid, I var skilt. Gud veed nok. hvor stor Glæde Du kunde have af Din Søn, om Du maatte beholde ham, og Du maatte først gaae bort; Gud kan jo ogsaa bruge et forstandigt og gudfrygtigt Barn til noget Godt i denne Verden. Maaskee han vil det. See, alt dette veed han, og saa gjør han det Bedste, og gjør det saaledes, at de, der troe ham, kan fostaae ham og takke ham derfor. Nu er det, som om Du og Din Søn gaae opad Bjerget, og han siger til Dig: „Min Fader! see Ilden og Veddets: men hvor er Lammets til Brændofferet?“ Isak kunde nok mærke Veddets, det maatte han selv bære; men Din Søn veed nok ogsaa. hvor Lammets er, som Gud har bundet paa Bjerget til at døe istedetfor Isak:

Herre Jesu sød!
Hjælp mig af al Nød!
Du taalte for mig den bittre Død!

Den Psalme, hvoraf disse Linier ere tagne, troer jeg kan glæde Eder heelt igjennem; den staaer i Kingos Psalmebog Nr. 51 til 3die Søndag i Advent, og begynder med de Ord: „Et trofast Hjerte, o Herre min! skal Dig tilrede være.“ Den har tidt glædet og trøstet mig, og jeg kan den udenad. Gid nu ogsaa I alle Tre maae have Glæde og Trøst af den og af alt Guds Ord! — Saa faaer jeg jo engang igjen at vide, hvorledes Alt gaaer; men imidlertid skal jeg ikke glemme Eder. Jeg regner Eder til mine bedste Venner paa denne Jord. s. 336 Dine Breve, min gamle Ven, har saa tidt gjort mig Glæde; og jeg vil ogsaa saa gjerne hjælpe til, at Du kan være glad. — — —

Gud være med Dig, kjære Christen! Hils Din Kone og Din Søn fra

Din gamle Ven
O. Laub.

s. 336

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 11. September 1869.*

Kjære Biskop! Jeg har tidt skrevet Dem til og fortalt Dem vores Glæde, men denne Gang maae jeg fortælle Dem vores Sorg og Savn. Vi har mistet vores eneste Søn, som vi havde haabet skulde været vor Alderdoms Støtte; vi havde tænkt, at han skulde lukke vore Øine og føre os til vor Grav; men det var ikke Guds Tanker; han vilde ikke, at han skulde have den Sorg, der blev lagt paa os.. Men Gud være lovet og takket, at han har givet os den glade Trøst, at vi ere ikke evigt adskilte, men at han vil samle os igjen, hvor vi ikke mere skal adskilles, og hvor vor Sorg skal blive til Glæde. Ja det er den ene store Glæde, som blev tilbage, og som Døden ikke kan berøve os: og den maae vi takke vor kjære Frelser for, som døde, for at vi skulle leve; ja, han døde Korsets Død, at samle alle Sine og føre dem frem til sin Fader og vor Fader, at vi der skulle Alle samles med Glæde. — Kjære gode gamle Huusbond! De maae have mig undskyldt, at jeg ikke har skrevet til Dem før. Sorgen havde nedbøiet mig, at jeg ikke kunde; og saa veed jeg ogsaa, at De s. 337 vil undskylde mig, som De altid har undskyldt mig; Villien er god, men Kraften er for svag. Naar jeg nu tænker paa Dem og seer hen til mig selv, saa staaer jeg dog saa langt, langt, langt tilbage. — — Naar jeg nu tænker paa Deres Sorg, som nu staaer mig klart for Øie, at et Par, som elskede hverandre saa høit, skulde skilles, og en Moder rives fra hendes mange smaae Børn, og De maatte reise til et fremmed Sted med Deres Børn, og at De nogle Timer efter Deres Kones Død holdt en Prædiken, da var Guds Glæde Deres Styrke. Og naar jeg saa tænker paa, da De sidste Gang stod ved hendes Kiste og holdt en frimodig Tale! Jeg veed, at De var dybt bedrøvet, men den gode Fader, som De tjener, gav Dem Kraft dertil; thi han har lovet os at give os dem igjen, som vi elskede i Live, naar vi vil blive ham troe og ikke glemme ham og søge Trøst andensteds end hos den gode Fader og Frelsermand.

Min Søn var nu 15 Aar 27. Juli og han døde 15. August. Han var ikke rigtig rask siden han havde Halsssyge for

omtrent 4 Aar siden, men Sygdommen begyndte først ret at tage til i Februar. Sygdommen gik sin jævne stille Gang, saa at ingen Medicin kunde standse den. Han svandt hen Dag for Dag, men han var alletider ved et godt Mod og bar sin Sygdom med stor Taalmodighed. Naar han mærkede, at vi var sorgfulde, saa kunde han opmuntre os. Han sagde: „Kjære Forældre, I maae ikke sørge. Gud skal nok hjælpe mig, at jeg skal blive rask igjen.“ Gud være lovet og takket, vi saae ingen Ynk paa ham; han kunde selv gaae af Sengen og i den, uden de to sidste Dage han levede, da kunde han ikke sove. Det sidste Døgn stod vi mestendeel ved hans Seng; hans Aandedræt var saa s. 338kort; Klokken tre gav jeg ham Noget at drikke; saa sagde han til mig: „Nu maae Du gaae i Din Seng, jeg troer jeg kan sove“; men han vaagnede ikke mere, og Klokken halv sex drog han det sidste Aandedræt. Ja, Gud være lovet og takket! Hans Veie vare ikke vore Veie, og hans Tanker vare ikke vore Tanker; men hvad Gud tiiskikker, er godt, om vi ikke altid kan skjønne derpaa. Naar vi ret betænke det, saa kan vi ikke sige Andet, end at Gud har alletider været os en kjærlig Fader. Han rev ham ikke bort i en Hast, og han gav ham Kraft til at bære sit Kors med stor Taalmodighed; endog i det Sidste var han mild og glad, hans Ansigt var som en Engels Ansigt, ingen Taarer saae vi i hans Øine, den gode Fader havde aftørret dem. Nu kan det ikke hjælpe mere at sørge; han kommer ikke mere til os; vi gaaer til ham. Men det er et Savn, og hans Plads her staaer ledig. Men Gud give, at naar vor Arbeidstid er omme her, vi da maae samles, hvor vi ikke mere skal adskilles.

22

Guds Trofasthed omskiftes ei,
Han er mig altid tro forblevet,
Og har sig med sit Blod forskrevet.
At føre os paa rette Vei.

Nu sender vi Dem vor glade Tak for det gode Brev, som De sendte os til Trøst. Og nu hilses De paa det Venligste fra mig og min Kone. Og jeg beder Dem hilse alle Deres Børn, og hils ogsaa Tante Rine og hendes Børn. I er altid mine glade Venner.

Christen Sørensen.

s. 339

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 18. September 1869.*

Min kjære gamle Christen! Jeg blev meget bedrøvet, da Din Nabo kom igaar og fortalte mig, hvad der er skeet hos Dig, at Du dog maatte af med Din kjære Søn, som Du havde havt saa stor Glæde af. Men især blev jeg bedrøvet, da jeg saa kom til at læse Dit Brev, og da jeg siden læste det høit for Tante Rine og de Andre, — ja, jeg kunde neppe læse det, skjøndt jeg vidste, hvad der stod. Jeg kunde læse Din Bedrøvelse i hver Linie. Men jeg kunde ogsaa læse, at Du havde . ikke mistet Din gamle Hjælper. Ja, kjære Christen, hvor er Du dog lykkelig, at Du veed, hvem Du skal gaae til; og Du har jo aldrig kunnet skjønne saa godt derpaa som nu. Der er saa Mange, som ikke veed, hvem de skal sige Tak, naar det gaaer dem vel, og saa har de heller Ingen at gaae til, naar de onde Dage komme. Saaledes har han ikke ladet Dig gaae i denne Verden. Først har han gjort Godt imod Dig og hjulpet Dig til at skjønne derpaa, og lært Dig det saa godt, at Du aldrig kan glemme det. Han har ikke ladet Dig komme i Striden førend Du var vel udrustet dertil og vis paa, at Alt, hvad han gjør, er vel gjort, og at han ikke kan fortryde sine gode Gaver, men gjemmer dem godt til en bedre Tid. Nu skal Du lære det allermeest Fornødne og Allerbedste: hvad han formaaer, naar vi Intet formaae. Thi vi kan sagtens holde fast ved ham, naar han gjør Alt efter vor Villie; men nu skal han holde fast ved Dig. Nu kan Du jo ikke være glad ved det Gode, som han har taget fra Dig; men nu skal Du lære at være glad ved ham, som er meget bedre end alle hans Gaver; det maae Du jo lære endnu bedre end tilforn, s. 340naar Du mærker, at nu kan Du ikke mere selv holde paa Din Glæde, nu maae han gjøre det. Nu maae det gaae Dig ligesom Paulus, da han bad Herren om at tage Prøven fra ham, men han svarede: „Min Naade er Dig nok, thi min Kraft fuldkommes i Skrøbelighed“ (2 Gor. 12, 9). Nu har Du kun hans Naade, men den har Du. Men den kan man ikke rigtig fornemme, førend man er bleven skrøbelig; man kan ikke fornemme, at Han formaaer Alting, førend man har lært, at vi formaae slet ingen Ting. Du lærer nok engang, og maaskee om ikke ret længe, at sige som Paulus: „Derfor er jeg vel tilfreds i Skrøbeligheder, i Nød og Angester; thi naar jeg er skrøbelig, da er jeg mægtig“ (2 Cor. 12, 10). — „Der er Tid til at græde og Tid til at lee, Tid til at sørge, og Tid til at springe omkring af Glæde“, siger Salomon [Prædikeren 3, 4]; ja, kjære Christen! der maae være Forskjel paa Tiderne. Der var en Tid, da Du rigtig kunde glæde Dig over al den Velsignelse, Gud havde givet Dig paa Markerne, som Du saa tidt skrev om i Dine Breve; og det var ingen forfængelig Glæde, thi Du vidste fra hvem det kom. Nu har han vel igjen givet Dig ligesaa Meget, men nu kan Du dog ikke springe af Glæde; ja det kan vel endog være for Dig, som om Du ikke kunde forstaae, hvad alt det skal være godt for, da der ikke mere er Nogen, som skal tage det i Arv. Du selv kunde jo nøies med meget Mindre, naar det kun kommer an paa at komme igjennem denne Verden og saa komme hjem. Før var det, som om Du arbeidede i Dit Eget, fordi Du arbeidede for Dit Barn; nu er det, som om Du kiui skulde være troe i det Fremmede. Nu ere Markerne blevne tomme og øde; saa kommer Vinteren; den vil nok blive trang s. 341og mørk for Dig, naar Du ikke veed ret, hvorfor Du har travlt, og naar Du kommer ind og skal sætte Dig tilbords, og hans Plads er tom,

— og naar Aftenen kommer, og han kan ikke mere læse for Dig. Men saa kommer Foraaret, og saa skal Du nok mærke igjen, at Solen skinner. Det kan ikke være Andet, end at nu Alt maae være fattigt, og det Bedste allermeest. Kunde Du ikke tage Dig nær, hvad der er skeet, men hastig glemme det, saa var Du ikke skrøbelig, men saa kunde heller ikke hans Naade blive mægtig i Dig. Men saa kommer der ogsaa nok en Tid, da Du faaer al Din gamle Glæde igjen, ikke alene naar Du engang skal fare herfra, og alle Guds Børn skal samles, men ogsaa hernede, dersom Du skal gaae her endnu en Tid; der kommer nok en Tid, da Du igjen skal see paa Korn og Græs og Kreaturer og Alting med Din gamle Glæde, omendskjøndt Du ikke veed hvem det skal tilhøre: det tilkommer Dig ikke at vide; det tilhører Altsammen Ham, hvem Himmelens Fugle tilhøre, og hvem Dit tilhører, som er meget Mere end de; det tilhører Din Fader, og saa er Du jo Arving til det Altsammen. Saa er Guds Naade bleven Dig nok, og Du er bleven mægtig i Din Skrøbelighed; saa er Din gamle Glæde kommen igjen, og er endda bleven meget større. Og naar saa engang al Jordens Glæde skal visne og falde af, — saa er det Bedste tilbage. — Kjære gamle troe Ven! Jeg har ogsaa prøvet at miste en Søn, — kan Du huske lille Hans! men det var ikke min Eneste; og dengang jeg mistede mit eneste Barn, inden jeg fik min første Søn, var det en lille Pige paa I Aar. Men jeg veed dog, hvordan Herren forbarnier sig over dem, som frygte s. 342ham, og gjør dem glade igjen, naar han har bedrøvet dem. — — —

22*

Du veed nok, at jeg skal hilse Dig rigtig af Hjertet fra dem Allesammen. Hils ogsaa Din kjære Kone fra os Allesammen. Gud trøste og styrke Eder fremdeles til at bære Eders Kors! Naar Du kan faae Lyst, saa skriv igjen et lille Brev! vi længes efter at høre, hvorledes det gaaer. Du er jo en af mine gamle og kjæreste Venner. Det har Du længe været, og altid bedre, og aldrig saa meget som nu.

Din gamle Ven
O. Laub.

s. 342

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, kort før Julen 1869.*

Kjære Biskop! Vi takker Dem mange Gange for Deres gode Brev, som De sendte os. Det var, som Vorherre selv sendte os Trøsten ned fra det Høie: at vi skal holde fast ved ham paa Modgangens Dag, og ikke forglemme ham paa vor Glædesdag. Ja, Glædesdage har Vorherre sendt os mange af; men nu er Glæden omvendt til Sorg; men een Glæde er der endnu tilbage; han har sagt: Eders Sorg skal omvendes til Glæde : og han har sagt. at alle Ting skal tjene dem til Gode, som elske Gud; det skal være vor Trøst.

Nu hilser De paa det Venligste fra mig og min Kone: vi er Gud skee Lov! nogenledes raske. Naar Gud vil give os Helsen, saa slider vi jo nok Tiden ved hans naadige Bistand. Nu beder vi Dem, at De hilser alle Deres Børn fra os. — Nu har jeg skrevet et lille s. 343Brev til H. og et til L. Vi har betænkt at sende Dem en lille Gave til Beviis paa vor Kjærlighed.

Kjære Tante Rine! Der er en Ting, som vi gjerne vilde bede Dem om, som vi veed, at De forstaaer bedre, end vi. Vi vilde gjerne gjøre H. og L. en lille Glæde, nu til Julen, men vi veed ikke, hvad der kunde være dem meest til Fornøielse. Nu er vi bleven enige om at sende Pengene til Dem. og saa beder vi Dem om, at De vil gjøre os den Tjeneste. Vi sender nu 10 Daler Rigsmønt, det er 5 til hver. Nu hilser De paa det Venligste fra mig og min Kone, og vi ønsker Eder Alle en glædelig Juul og et fornøieligt Nytaar. Hils mine smaae Venner, de skal ikke blive glemte, om Gud vil.

Christen Sørensen.

s. 343

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 13. December 1869.*

Da kjære gamle Christen! Jeg kan ikke sige Dig, hvor glad Du har gjort mig med Dit Brev; først fordi jeg deraf seer, hvorledes Du kan trøste Dig med den bedste og eneste rette Trøst, saa at Sorgen aldrig kan blive saa tung, at Du jo holder Dig desto fastere til ham, som kan vende al Sorg til Glæde. Jeg vidste det nok forud, at Du vilde aldrig slippe ham, og han vilde aldrig slippe Dig. Han har jo selv sagt: „Jeg vil ingenlunde slippe Dig og ingenlunde forlade Dig,“ saa vi kunne sige med frit Mod: „Herren er min Hjælper, jeg vil ikke frygte.“ Det har Du hørt saa mange Gange, baade med Dine Øren og i Dit Hjerte; og Du har jo tidt sagt til Dig selv, at naar Sorgen kom paa, saa vilde s. 344Du gaae til ham ; men nu har Du selv prøvet, at det er sandt; nu veed Du det' dog langt bedre, end i de glade Dage. Nu veed Du ogsaa, at det Ord er sandt, at alle Ting maae tjene dem til Gode, som elske ham, endogsaa Sorgen maae tjene til, at man lærer desto bedre at sætte sin Lid til ham alene. Jeg vidste nok i Forveien, og kunde ikke tvivle paa, at saaledes vilde det gaae med Dig; men det er mig en stor Glæde at læse det i Dit eget Brev, med Dine egne Ord. Ja, kjære Christen! Du er tidt i mine Tanker, især siden Du mistede Dit eneste Barn; men nu seer jeg, at Du er i Guds Haand. Jeg kan nok

forstaae, at Vinteren især er trang, fordi Aftenerne er saa lange, og at det er tungt, naar Dagen er forbi, for Eder to. Gamle at sidde alene og see paa den tomme Plads, hvor ellers han sad og læste for Eder. Det kan nok være en Sorg at tænke paa den gode Tid, som er forbi; men saa er det dog igjen en Glæde at tænke paa, hvor godt I havde det med ham; thi saa forstaae I bedst, hvor stor den Glæde er, som Gud har gjemt til Eder, naar I skal samles igjen. Havde I ikke kjendt ham og havt ham de Aar, han maatte blive hos Eder, saa vidste I ikke, hvad I skulde glæde Eder til; men nu veed I det, og veed endogsaa, at Gud tog ham bort, for at Glæden skulde blive endnu større, naar I skal sees igjen. I veed ikke alene, at Guds Tanker altid ere bedre end Menneskenes Tanker, og at Alt, hvad han gjør, er til det Bedste; men I kan endog forstaae Lidt af hans guddommelige, faderlige Tanker, naar I tænker paa, hvor stor en Glæde det maae blive, naar de, der skiltes ad, skal samles igjen. Jeg veed nok, at alligevel kan Sorgen undertiden blive stærkere end Trøsten, og at Gud maa blive ved at s. 345minde om sin Trøst; men det vil han ogsaa blive ved med. Det kan nok være, at naar nu Julen kommer, vil den endog blive den trangeste Tid, fordi den pleiede at være den allerbedste, og jeg vil tænke paa Eder og bede for Eder Juleaften; men saa troer jeg ogsaa for vist, at Gud vil selv tale til Eders Hjerter, og den Frelser; hvis Fødselsdag I holde, vil sige til Eder: „Nu have I Bedrøvelse, men jeg vil see Eder igjen, og Eders Hjerter skal glædes, og Ingen tager Eders Glæde fra Eder“ [Joh. 16, 22]. Det skal nok gaae Eder, som der staaer i Psalmen:

Naar Hjertet sidder meest beklemt,
Da bliver Glædens Harpe stemt,
At den kan bedre klinge;
Og knuste Hjerter føle bedst,
Hvad denne store Frydefest
For Glæde har at bringe; —

og saa skal Ingen tage Eders Glæde fra Eder.

Og saa har Du gjort mig en stor Glæde med Din Troskab mod mine Børn. Jeg vidste nok forud, at Du aldrig kunde glemme dem; men jeg havde dog ikke tænkt, at Du vilde bevise dem det paa denne Maade. Først syntés jeg rigtignok, at det var næsten Synd at tage imod denne Gave, som dog egentlig er større, end Du har Evne til; men saa tænkte jeg: „Nu har han selv intet Barn mere; saa trænger han til at have nogle andre Børn, som lian kan bevise sin Kjærlighed imod, — og naar han saa vil have mine Børn som sine egne Børn, fordi han mener, at dem kjender han bedst og har været en af deres første Venner, skal jeg saa ikke takke ham derfor?“ Ja, kjære Christen! Du er mig en troe Ven, det har Du været i mange Aar, og er bieven det altid mere og mere, og ligesaa troe imod alle Mine. Jeg troer s. 346nok, de To vil blive glade, og at de ikke kan faae Noget til denne Juul, som vil være dem kjærere end Din Gave; men jeg troer dog, at de vil blive glædest ved Dine Breve, hvori Du forklarer Dem, hvorfor de skal have denne Gave. Tante Rine vil gjerne besørge det for Dig. Vi har talt sammen herom, og vi synes, de skal have hver et Stykke af Sølv, som de kan bruge hver Dag; det holder bedst ud, og saa blive de hver Dag mindede om Dig. De veed kun, at jeg har faaet Brev fra Dig, og at de nok skal faae det at see; det Andet skal de ikke vide førend Juleaften. Og naar saa den Helligaften kommer, saa skal vi nok tænke paa hverandre, og at vi dog adskillige Gange har holdt den sammen og seet paa Juletræet og sunget med hverandre, og hvor godt det skal blive, naar der engang skal holdes Juul i Himlen, og vi med Guds Hjælp skal samles der Allesammen, og Du skal see Dine smaae Venner fra gamle Dage, og vi skal see Din kjære Dreng, — maaskee han og vor lille Hans allerede kjende hinanden, — og der skal mange, mange Flere være med, som er gaaet i Forveien, og det lille Barn Jesus er bleven den store Konge, som sidder paa Thronen og selv bereder alle Ting for sine Gjæster; ja, det bliver en Glæde! Men den var aldrig kommen, naar der ikke først havde været en Juul, da det lille Barn maatte ligge paa Straa i en Krybbe, og voxte op i Armod, og døde paa Korset, og saaledes lære os, hvorledes vi skulde holde Juul her paa Jorden og være glade, om det endog kan være trangt. Saa vil vi bede, at Gud nu ogsaa i dette Aar her paa den fattige Jord vil give os en glædelig Juul og saa en god Begyndelse paa det nye Aar, — os Allesammen! —

s. 347

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 27. Marts 1870.*

Min kjære gamle Christen! Nu har Dit sidste Brev været hos H., L. og H., og er igjen kommet hjem til mig, og saa maae jeg ikke længere opsætte at skrive et Par Linier til Dig. Det gik underlig til med vore forrige Breve. Da jeg saa længe ikke havde hørt Noget fra Dig, saa tænkte jeg, at Sorgen og Længselen efter Din Søn maaskee var bleven saa stærk, at Du ikke kunde faae Lyst og Mod til at skrive; og saa tænkte jeg, at jeg vilde skrive itide, for at opmuntre Dig, saa jeg ikke skulde gaae Glip af det Brev, jeg pleier at faae til Juul. Men imidlertid havde Du allerede skrevet, og behøvede ikke, at jeg skulde huske Dig derpaa. Jo, jeg har ganske rigtig faaet Dit Brev, og Du kan troe, jeg blev glad ved det. Jeg saae, at det var ikke gaaet saaledes, som jeg havde tænkt, men saaledes som Gud har lovet: thi han har selv sagt: „Jeg vil ingenlunde slippe Dig, og ingenlunde forlade Dig,“ saa vi kan sige med frit Mod: „Herren er min Hjælper, jeg vil ikke frygte.“ Det har han holdt; han har givet Dig et frit Mod i Din Sorg. Da Dit Brev kom, kunde vi med Glæde tænke paa Dig i Julen og stole paa, at Du ogsaa fik en glædelig Juul. Thi i Julen vil man gjerne være samlet med alle sine

Venner; og kan man ikke det, saa vil man dog gjerne være vis paa, at de har det godt og ere glade. Saa kom Dit andet Brev, og det var næsten endnu bedre; det sendte jeg strax til H. og bad ham sende det til sine Søstre. Det kunde lige komme til hans Fødselsdag, som er 4. Marts, og han har skrevet, at det var næsten det Bedste, han fik den Dag. Og nu har ogsaa L. skrevet, at hun var glad ved Dit Brev; og H. s. 348 havde faaet det til sin Fødselsdag d. 22. Marts, og igaar kom det hjem med hendes Brev, hvori hun fortæller, hvor godt hun havde havt det den Dag; hun er ogsaa glad ved Dig. Jeg seer, at Du har ikke faaet det Brev, jeg skrev for et Aar siden om hendes Bryllup. Der stod vist ikke Meget i det, da jeg havde knap Tid, jeg vilde kun lade Dig vide, hvad Dag det var — d. 20. Mai, — for at Du kunde tænke paa hende; og det har Du jo gjort, endskjøndt. Du ikke vidste Dagen. Tante Rine er ogsaa glad, hver Gang der kommer Brev fra Dig, fordi der altid er en Hilsen til hende, og fordi hun jo dog er bleven en Moder for alle mine Børn. Det kan nok være, at vi to Gamle er allergladest ved Dine Breve. Ja, det er en af mine bedste Glæder, at Du ikke kan glemme Dine smaae Legekammerater, og kan see dem endnu, som de saae ud, dengang Du var hos os, og at Du ved Dine kjærlige Ord vil hjælpe til, at de kan komme paa den rette Vei, og at vi tilsidst Alle kan samles med Glæde. Det kan gjerne være, at Du er en af de Ringeste her paa Jorden; men hvad betyder det, naar Du alligevel er en af vore allertroeste Venner: der er ikke ret Mange, der skrive saaledes om mine Børn, som Du gjør det; og naar jeg læser om, hvorledes Gud fører Dig og holder fast paa Dig og vil aldrig give" Slip paa Dig, og hvor glad Du er ved ham, da er det for mig som den allerbedste Prædiken. Der er Mange, der kan gjøre meget smukkere Ord, end Du; men det gjælder jo ikke om at elske med Ord og med Tunge, men i Gjerning og Sandhed; og derfor er der ikke ret mange Ord, der kan gaae mig saaledes til Hjertet, som Dine. — — Men hvad synes Du om Frankrig? Nu da de skulde til at have Fred og komme til Kræfter igjen, gjøre de Oprør s. 349 imod den Regjering, de selv har valgt, og slaaes imod hverandre; er det ikke forskrækkeligt? og maae man ikke sige, at Gud kan ikke hjælpe dem, der ikke vil tage imod hans Hjælp? Vi kan dog ikke skjønne noksom paa, hvor godt det er at have en lovlig Øvrighed, som har Magt til at kue de Onde. Lad os bede om, at det maae blive saaledes altid hos os. — Og nu lev vel, min gamle troe Ven! Hils Din Kone! Gud give Eder en glad Paaske! Derefter kommer Foraaret og den travle Tid; saa give han sin Velsignelse dertil! Nu skal Du ikke skrive til mig, førend Du har Tid og Lyst; jeg skal aldrig mere troe, at Du har tabt Dit gode Mod, fordi det varer længe, inden der kommer Brev. Alle hilse Dig kjærligt.

Din gamle Ven
O. Laub.

s. 349

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 12. December 1870.*

Kjære gode gamle troe Huusbond! Nu nærmer den kjære Juul sig, da alle kjære Venner gjerne vil samles; men det kan vi jo ikke nu. Den Tid har været, da vi ret kunde glæde os samlede; men den vil vi haabe skal komme igjen, om ikke her, saa engang naar den store Juul kommer, da Gud vil samle alle Sine; da vil Glæden blive stor! Dertil hjælpe os Gud Fader ved sin elskelige Søn Jesum, vor Herre og Frelser. Ja, til den Dag vil vi fryde os. Men det er ogsaa en stor Glæde for os her, at vi kan skrive hverandre et Trøstens Ord til. Ja, kjære Biskop, vi takker Dem mange Gange for s. 350 Deres Breve, som De skrev os til. Der var ingen af vore jordiske Venner, der gav os saa god en Trøst, som den vi har faaet i Deres Breve. Det var Liv og Sandhed. Det gik os rigtig nok, ligesom De skrev; Vinteren var os rigtignok mørk og trang; men Gud være lovet og takket! naar Sorgen var størst, saa var det, som Vorherre sagde: „Hvorfor sørger I? Eders Barn lever, og I skulle leve; og om en liden Stund skal I samles igjen, hvor I aldrig mere skal adskilles.“ Det var et Trøstens Ord, som kunde dæmpe Sorgen; det skal være vor Trøst, at Gud af sin store Naade efter fuldendt Dagværk vil kalde os hjem til sit lyse Rige for Jesu Navns Skyld — —

Nu beder jeg Dem, kjære Biskop, at De hilser alle Deres Børn fra os. Vi beder Dem sende L. vores glade Tak for hendes Brev, som hun sendte os, skrevet med hendes egen Haand og opfattet i hendes eget Hjerte. Vi saae, al hun tog oprigtig Deel i vor Sorg. En tung Byrde kan være let, naar der er mange troe Venner til at bære den. Ja, vi er vel adskilte, men dog nær samlede. Vi bede Dem hilse S. og takke ham for hans Afskedsprædiken, som han sendte os, om Livets Seier over Døden. Det var en god Prædiken; vi blev rigtig glade ved den. Det gjør saa godt, naar vi kan læse, hvad der kommer fra gode Venners eget Hjerte. Ja, Gud give os ved sin elskelige Søn, at Livet maatte seire over Døden!

Kjære Biskop! Hvad jeg skriver, er ærlig meent. Jeg har bedet Gud, at naar jeg skrev Dem til, jeg maatte skrive af et ærligt Hjerte, at jeg ikke udsinker Noget, som jeg skulde blues ved, naar vi samles igjen, — at jeg kunde være ærlig mod Dem, som De har s. 351 været ærlig mod mig. De har ved Guds Naade reddet mig som en Brand af Ilden. — — Vi har faaet en ny Præst, og det er en Grundtvigianer. Her er Mange, som er meget misfornøiet med ham og mene, at det er heelt forkeert. Men vi er godt fornøiet med ham. Hans Prædiken er Liv og Sandhed. Hans Røst er svag, men Ordene han taler, ere gode. Han holder Bibellæsning i Skolen een Gang i Ugen om Aftenen.

Nu ønsker vi Eder Alle en glædelig Juul og et fornøieligt Nytaar. Lever stedse vel, kjære Venner!

Christen Sørensen.

s. 351

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 13. December 1870.*

Min kjære gamle Christen! Nu kommer snart Julen, og saa pleie vi jo at skrive til hinanden, saa faaer jeg vel ogsaa et Brev fra Dig. Men nu vil jeg dog komme først, saa mærker Du bedst, at jeg længes efter at høre fra Dig, og saa faaer Du Lyst til at gjøre mig og os Alle denne Glæde. Jeg har intet Brev faaet fra Dig siden forrige Juul, da Du trøstede Dig over Din Søn, som Gud havde taget hjem, ved at sende Din Gave til mine Børn, som ogsaa ere Dine. Jeg har tænkt mange Gange paa Dig siden den Tid, om Gud nu havde lettet Din Sorg for Dig, eller om det endnu faldt Dig saa svært at undvære Din bedste Glæde, som Du har havt paa Jorden, som nu ikke mere er her, fordi den er gjemt til Dig i Himmelen, og om det var derfor, Du ikke kunde faae Lyst til at skrive, fordi Du ikke kunde gjøre det med den rette Glæde. Jeg vilde nødigt have, s. 352 at Sorgen skulde falde Dig saa tung. Men om saa var, saa vilde jeg dog hellere have et bedrøvet Brev. Til Gud og til vore Venner skal vi komme, enten vi ere glade eller bedrøvede, ja allermeest med vor Bedrøvelse. Og jeg skulde ogsaa kjendt Dig igjen, om Dit Brev ogsaa ikke havde været saa glad som i de forrige gode Dage. Gud kan undertiden tage lidt strengt paa sine Børn, og ikke alene lade dem have Sorg og Trængsel udvortes, men ogsaa indvortes, saa det falder dem svært at kaste al deres Sorg paa ham. Men

Naar Sjælen sidder kold og svag
I stor Anfægtnings Mørke,
Da just paa denne Prøvens Dag
Du selv er Sjælens Styrke.

Saa holder han paa os, uden at vi mærke det, for at Glæden bagefter skal blive desto større. Vi skal prøves paa alle Maader, for at vi rigtig kan forstaae, hvor god, hvor mægtig han er, at han raader ligesaa vel over vor Sjæl som over vort Legeme. Vi kan ikke gjøre os selv glade, naar vi vil; men naar han vil, saa gjør han os glade igjen. Naar han engang har begyndt, saa slipper han os aldrig. Og nu kommer Julen, kjære Christen! og vi skal igjen høre og synge om den store Glæde, som Ingen kan tage fra os. Ja, jeg hører nok fra Dig, min kjære Ven! at Du har endnu denne Glæde, om den ogsaa er svøbt i Sorg, ligesom Jesus var svøbt i Klude, off var endda hele Verdens Herre.

Gud give Dig og Din Kone en glædelig Juul og et lyksaligt Nytaar med al hans Trøst og Fred og Glæde, og saa tilsidst en salig Reise herfra hjem til ham og s. 353 alle dem, som er gaaet forud! Alle her hilse Eder kjærligst.

Din gamle Ven
O. Laub.

s. 353

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 26. Februar 1871.*

Kjære gamle troe Huusbond! Vi takker Dem mange Gange for Deres kjærkomne Brev, som De sendte os. Jeg skrev Dem et Brev til d. 12. December, men jeg veed ikke, om De har faaet det, og derfor skriver jeg nu dette. Jeg seer i Deres Brev, at De har skrevet mig et Brev til i Mai; det har jeg ikke faaet. Jeg vidste ikke af, at H. var bleven gift, før jeg nu seer det i Deres Brev. Dersom jeg havde vidst det, saa skulde jeg nok have skrevet Dem til og sendt hende min Lykønskning. Hun er ogsaa en af mine kjære Børn og smaa Legevenner, som har ogsaa gjort mig megen Glæde. Derfor vilde jeg ogsaa gjerne gjøre hende en lille Glæde til Gjengjæld for hendes Godhed imod mig. Jeg skriver altid „mine smaa glade Venner“ ; Aarsagen dertil er, at jeg vil saa gjerne bevare dem i den Størrelse, som de vare, dengang jeg sidst saae dem; for de staae saa levende for mit Blik, som det kun var to Dage siden jeg havde seet dem, og nu er det omtrent 23 Aar siden.

Ja, kjære Venner! vi sees vel aldrig mere paa denne Jord; men saa vil vi takke vor Gud for den store Trøst, som han har givet os, og som Verden ikke kan tage fra os, naar vi holde fast ved Gud. „Herrens Venner ingensinde mødes skal for sidste Gang..“ Til den Dag vil vi glæde os. Ja, kjære Biskop! De har tænkt paa os s. 354 mange Gange, og De har bedet for os, og Gud har hørt Deres Bøn og lettet vor Sorg. Naar Sorgen vil nedbøje os, saa høres den glade Stemme: „I er ikke evig adskilte, I skal samles igjen med Glæde, og Ingen tager Ederes Glæde fra Eder.“ Det skal være vor Trøst, og det er vor Bøn til Gud, at han vil holde os fast i den sande levende Tro. Aanden er villig, men Kjødets er skrøbeligt. Nu gaae vi jo her og tænke paa vore Sager og hjælpe hverandre det Bedste vi kan baade med det Aandelige og med det Timelige, og gjøre vor Gjerning med Flid og Troskab, endskjøndt vi veed ikke, hvem der skal have det; men vi veed, at naar Vorherre har givet os det og altid velsignet vor Flid, saa vil vi tillidsfuldt give Alt i Guds Haand, saa vil han nok være vor Hjælper: „Han er os altid troe forblevet, og har sig med sit Blod forskrevet, at føre os paa rette Vei.“

23

Nu hilser De paa det Kjærligste fra mig og min Kone. Vi takke Dem for den store Godhed, som De har beviist os. De har taget oprigtig Deel i vor store Sorg; De har hjulpet os at bære den, saa at Ingen her paa Jorden har gjort det imod mig, som De har gjort. Derfor har jeg Dem og inderlig kjær, at De vilde see ned fra Deres høie Stand til en af de Ringeste af Deres Tjenestefolk. Ja, Gud belønne Dem derfor! De har været mig en troe Hjælper nu i over 31 Aar. Nu beder jeg Dem, at De hilser alle Deres Børn fra os, hils ogsaa Tante Rine og hendes Børn: og hils lille H. fra mig, at jeg ønsker hende Lykke og Velsignelse med hendes Mand: Gud give, at I stedse maae leve i Kjærlighed! H. skal ikke blive glemmt med Guds Hjælp.

Jeg har en Nyhed at fortælle Dem. Jeg har faaet Brev fra H. ; han har overrasket os med en stor Glæde. s. 355 Hvad mener De vel! Han har sendt os sin Kones og lille Datters Billede. De kan troe, at der blev en Glæde, som jeg ikke formaaer at beskrive. Han sendte mig ogsaa en Bog, det, er om Thorvaldsen og hans Kunst; det er en rar Bog; jeg holder meget af den. Nu beder jeg Dem, at De hilser ham og hans Kone og Datter fra os, naar De skriver ham til. Kjære Venner, lever alle vel!

Christen Sørensen.

Kjære V.! Jeg vil dog ogsaa skrive et Par Ord til Dig, da jeg seer i Faders Brev, at Du er hjemme. Du er ogsaa en af mine kjære Legevenner. Du kan vist ikke huske mig, men jeg vil dog erindre Dig om Noget, som jeg tidt har tænkt paa. Om Aftenen, naar jeg bar Brænde ind til Kakkelovnen, saasnart jeg kom i Døren, saa raabte V.: „Hurra, nu kommer Christen!“ Saa skulde Du fra Dit Legetøi og hen og snakke med mig; og naar Fader og Moder ikke var inde, saa gjorde vi en lille Tour; Du var saa glad ved, naar Du kom op at sidde paa min Byg og raabe Hurra, og jeg var selv rigtig glad ved det; men naar Fader eller Moder var inde, saa var jeg undseelig ved det, for jeg syntes altid, jeg var for ringe til saa stor en Ære, som I beviste mig, Du var altid saa tapper; derfor troer jeg, at Vorherre har selv kaldet Dig til denne Gjerning, men glem ikke, kjære Ven, at tage ham med paa Raad; saa skal Lykken nok følge Dig.

C. S. S.

23*

s. 356

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Uby Capellanbolig, 27. Juni 1871.*

Min gamle troe Christen! Du vil blive meget bedrøvet, naar jeg maae melde Dig, — men jeg vil selv gjøre det, inden Du hører det andenstedsfra, — at jeg er i H.'s Hjem. men at hun er borte. I Løverdags fødte hun en lille sund Pige, Alt gik godt, og hun var saa lykkelig; men nogle Timer efter var hun død. Det er en stor Sorg for os Alle, men især for hendes Mand. De havde levet et Aar sammen i Lykke og Glæde uden nogen Sorg, saa kom den store Sorg. Men hendes Mand veed ligesom vi Alle, fra hvem Sorgen kommer, og hvorledes Gud kan vende Alt til Glæde, naar man bier paa ham. Den lille Pige seer rask ud og trives, og kan med Guds Hjælp blive ham og os Alle til Trøst og Glæde. Paa Torsdag skal vor lille kjære H. begraves. Vi kan jo ikke Andet end takke Gud for den Tid, vi have haft hende. Jeg troer, Ingen af mine Børn har haft saa mange Venner, som hun, og Du er En af dem. Tante Rine, som har været hos H. i den sidste Tid, siger, at hun har aldrig levet en lykkeligere og gladere Tid lige til det Allersidste. Hun var saa from under sin Lidelse. Tante Rine har husket mig paa, at H.'s Moder engang sagde (det var nok om lille Hans), at det var de Blaaøiede, der gik saa tidlig hjem; hun havde jo selv blaae Øine; og jeg troer for vist, at nu ere de glade sammen. Og der skal vi ogsaa engang faae dem at see igjen; det vil Gud hjælpe os til, kjære Christen! Hils Din Kone-, og bliv ved begge To at tænke paa os og bede for os! Jeg har allerede skrevet fire Breve i Aften, og maae see at komme i Seng.

Din gamle Ven O. Laub.

s. 357

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 9. December 1871.*

Min kjære gamle troe Christen! Omendskjøndt jeg ikke kjendte den Haand, som havde skrevet udenpaa Brevet, saa vidste jeg dog strax, da jeg saae, at der var 5 Rdlr. indeni, at Brevet maatte være fra Dig, og jeg forstod, inden jeg læste Dine Ord, hvad de 5 Rdlr. skulde betyde. Jeg har tidt, naar jeg længtes efter at høre fra Dig, tænkt, at der var vist Noget, som Du gik og grundede paa, som skulde være til Glæde for os, og at Du ikke kunde skrive om den Sorg, som vi havde faaet i dette Aar, uden at vise os, at der er ingen Sorg saa stor, at der jo maa følge Glæde med. Ja, kjære Christen! det var jo en stor Sorg, at vi maatte miste vor lille H., og ikke mere skal see hende paa denne Jord. Hun havde glædet sig saa meget til, at hun i denne Sommer skulde reise herover med sin Mand for første Gang, efterat hun havde faaet denne tro Ven, og saa tillige skulde vise os Een endnu, det Barn, som Gud vilde give hende. Det sidste Brev, hun skrev hertil, som ikke naaede hertil, førend hun var død, handlede meest kun derom. Hun skrev, at der var saa Meget, som hun

havde travlt med, for at Alt kunde være i Orden til denne Reise. Ja, det var jo en Sorg, at hun aldrig mere skulde komme hertil, især for hendes Mand, som hver Dag maae savne hende. Men naar saa dette Aar nu snart skal ende, saa vil jeg endda kalde det et godt Aar og takke Gud for det; saa megen Glæde har jeg havt af det, som jeg ikke kunde havt, naar denne Sorg ikke var kommen. Jeg har havt stor Glæde af at see, hvorledes min Svigersøn har baaret sin Sorg; saa jeg har kunnet see for mine Øine, at den har ikke været s. 358forgjæves. Paulus skriver, at den nærværende Tids Lidelser ere ikke at agte imod den Glæde, som skal aabenbares paa os; men hvad skal man da sige, naar der allerede i den nærværende Tid, medens Lidelserne endnu ikke ere tilende, kan komme Glæde af Sorgen? Ja, min Svigersøn har gjort mig Glæde i sin Sorg; han havde jo ikke kunnet vise denne Taalmodighed og Hengivenhed i Guds Villie, naar denne Prøvelse ikke var kommen. Han er i dette Aar bleven endnu mere et af mine egne kjære Børn, end han var i Forveien, — ja, hvad der er langt bedre: et af Guds egne kjære Børn. Det kan ikke feile, at han nu maae blive en meget bedre Præst til Trøst for andre Mennesker, end han ellers var bleven. Han kan ogsaa selv mærke Glæden: naar den lille Hanne, lille Hannes Datter, kan baade smile og række med sine smaae Hænder. Og saa er nu ogsaa Du kommen, Du gamle troe Ven! Ja, Du kan ikke troe, hvor glade vi blev Allesammen over Dit Brev og det, Du har udtænkt. Der er ikke ret Mange i denne Verden, der saaledes tænker paa os og er med os i Alt, hvad der skeer, som Du. Og det kan Du jo allerbedst. fordi Du selv har prøvet en saadan Sorg og har mærket, at der er dog Glæde tilbage, som Ingen kan tage. J. vil ogsaa blive glad, naar han faaer at vide, at den lille H. skal have Noget, som kan lære hende, at hendes Moder, hvem hun aldrig har seet, havde en Ven, som hed gamle Christen, der ogsaa tænkte paa hende, førend hun tænkte paa nogen Ting, og hvem hun vel heller ikke kan faae at see førend i de evige Boliger. Men J. skal ikke vide Noget endnu. Hans Søster, som er hos ham og den lille Pige, skrev forleden, at hun vidste ikke, hvorledes denne Juul skulde blive, thi da s. 359maatte han endnu mere føle, hvor godt han havde det for et Aar siden, og hvor eensomt det nu var blevet. Derfor har vi meent, at han skal Intet have at vide førend Juleaften, saa kan det allerbedst hjælpe til at gjøre ham glad; og saa vil han nok betænke, hvorledes han skal gjøre med de Penge, for at Din kjærlige Villie kan opfyldes; saa skal ogsaa Du faae det at vide, kjære Christen! Dine Hilsener og gode Ønsker skal ogsaa komme til vore andre Børn.

Og nu har jeg intet Andet tilbage, end at ønske Dig. min kjære gamle Christen, og Din Kone, at I maae faae en glædelig Juul, og vi Andre med. Der kan jo nok komme nogle Taarer, naar vi tænke paa dem, som ikke mere holde Juul her paa Jorden; men saa kan jo Korsets haarde Tvang os aldrig Munden lukke; vi veed jo, hvem der kan al Sorgen vende til Glæde uden Ende; og det er jo netop derfor vi skal glæde os og takke Gud, at vi kjende ham, og ikke behøve a.t sørge som Hedninger, der ikke have Haab. Glædelig Juul! Glædeligt Nytaar, kjære Venner! Hilsen fra os Allesammen!

Din gamle Ven
O. Laub.

s. 359

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 29. November 1873.*

— — Nu arbejder de her i Nærheden paa en Jernbane. Naar den bliver færdig, saa kan det være muligt, at De faaer Fremmede. Vores Præst har talt med mig om, at naar den er færdig, saa vilde vi følges ad og besøge Dem. Præsten har og Bekjendte ved Viborg, og s. 360havde stor Lyst til, at vi skulde gjøre den Fart. Han hedder Heiberg; vi ere rigtig glade ved ham; men De er min gamle og første Ven, og den glemmer jeg ikke.
— —

s. 360

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 7. December 1874.*

— — Vi leve vel, og Alt, hvad vi foretage os, lykkes vel; men vi blive mere svagelige, og det lakker mod Aften. Men saa vil vi glæde os ved den deilige Morgen, som kommer efter den mørke Nat, at vi der skal samles hos Vorherre med alle vore kjære Venner og blive sammen til evig Tid. Men her i Verden høre vi undertiden en Røst, som siger: „Hvem skal pleie Eder paa Eders gamle Dage?“ Men saa tænke vi: „Har Vorherre taget vor Søn hjem til sig, som vi havde haabet skulde være vor Alderdoms Støtte, saa er vi og vis paa. at hvad Gud gjør, er godt gjort, og at han nok selv skal sørge for os paa vore gamle Dage, som han har gjort det indtil denne Dag; derover vil vi ikke ængste os:

„Naar vi kun Jesus har, hvad skjøtte vi om Jorden?
Hans Kjærlighed den gjør hver Byrde os til Lyst,
Vi Intet uden ham vil huse i vort Bryst.“

Til Maidag er det 36 Aar siden vi saae hverandre første Gang. Jeg tænker tidt paa, at vi var sammen i saa mange Aar, og ikke rigtig kunde komme til at tale sammen om de Ting, som høre til Guds Rige. Jeg trængte

saa haardt til at faae Noget at vide om det, og jeg er vis paa, at De vilde have været rigtig glad ved at forklare mig Noget om det. Kjære gamle s. 361 troe Ven! bed for mig og min Kone, at vi maae samles i Guds Rige. — Jeg er fast bestemt, om Gud vil, at gjøre en Reise for at besøge Eder, kjære Venner; og det bliver til Sommer ved St. Hansdagstiden. Men jeg vil skrive Eder til, saa at jeg kan træffe Eder hjemme. Lever Alle vel! Vores Præst reiser fra os; det er vi rigtig kjed af.

Christen Sørensen.

s. 361

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 1. Juni 1875.*

Min kjære gamle Ven! Det er meget vel tilpas, at Du kommer først i August; saa er nok L. her med sine Børn, maaskee hendes Mand ogsaa, foruden V.. D. og S. Men det kunde blive endnu bedre, dersom Du kunde gjøre en lille Forandring. Den 6te August er min Fødselsdag, og da pleie vi at kjøre til Hald, hvor der er saa deiligt. Dersom Du kunde komme den 5te, saa kunde det gaae, som det pleier, om Veiret vil blive dertil, og Du kunde være med. Tænk nu over det! Der pleier rigtignok at være nogle Andre med til Hald, men det er kun gode Venner, som Allesammen veed, at Du er vor gamle Ven, og gjerne vil see Dig; og naar der er Mange — sommetider kan vi være 4 Vogne fulde — saa spredes man mere ad. og der bliver god Leilighed til, at To kan følges ad og snakke lidt Gammelt med hinanden, medens man gaaer omkring eller sidder ned og seer paa alt det Smukke. Tænk nu paa, at den Dag bliver jeg 70 Aar! — Dersom Du kan lægge den ene Dag til, var det os Allesammen en inderlig Glæde. Men s. 362 kan Du ikke, saa skal Du endda mærke, hvor velkommen Du er. — Hils Din Kone og vær selv hilset fra Alle her! Gud give Lykke til, at vi maae sees med Glæde!

Din gamle Ven
O. Laub.

s. 362

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg. 9. December 1875.*

— Nyt veed jeg ikke Noget at melde om, men nu vil jeg fortælle Dem Lidt om, hvordan jeg morede mig ved det Besøg, jeg aflagde hos Dem, kjære Biskop! Jeg takker Dem mange Gange, fordi De tog saa kjærligt imod mig. Jeg syntes, naar jeg saae hen til mig selv, at jeg var meget for ringe til at være med; men naar jeg saa saae Deres Kjærlighed, og jeg saae til Deres Børn og til alle dem, som vare der tilstede, at de var Alle glade, og at Alt var Kjærlighed, saa forglemte jeg min Ringhed, og saa lod jeg min Stemme klinge med: jeg kunde ikke Andet, for jeg var saa glad, at jeg ikke formaaer at beskrive den Glæde. Det var for mig som et Paradiis her paa Jorden, hvor En er omringet af Guds Engle. Var det saadan alle Steder, da var det yndigt. Men desværre, een Ting fortrød jeg, at jeg ikke blev Søndagen over og hørte S.'s Prædiken. Jeg kunde saa godt være bleven, naar jeg havde vidst det. Da jeg kom hjem, var Rugen høstet, og der var Ingenting blevet forsømt, fordi jeg var borte. — Jeg og H. og G. vi havde det rigtig fornøieligt til Aarhus. Den Tid gik hastig. Jeg var med dem nede paa Skibsbroen, der tog s. 363 vi Afsked med hverandre, saa var den Glæde endt; men Gud har givet os et glad Haab, at vi skal samles igjen, hvor vi aldrig mere skal adskilles. Det er saadan en yndig Trøst, at Gud vil gjøre det uden vor Fortjeneste af idel Naade, naar vi troe paa hans Søn Jesus. Jeg har endnu en Glæde, som jeg vil fortælle Dem. Deres Kone sagde til Dem, at De skulde leve og have Glæde af Deres Børn. Ja, en større Glæde kan ikke tænkes for en troende Fader, som elsker vor Herre og Frelser, end at hans Børn bliver gift med Een, som har Gud til Ven. Det tænkte jeg paa og glædede mig ved. da jeg kom til at tale med dem. Jeg haaber, at Gud har hørt den hensovede Saliges Bøn for sine Smaa, som hun saa tidlig maatte forlade. Ja, der er altid Glæde, hvor Jesus maae være med. — Nu beder jeg Dem, kjære Biskop, at hilse alle Deres Børn og dem. som Deres Børn er gift med og forlovet med, fra mig og min Kone, og siig dem en hjertelig Tak, fordi de var saa venlige imod mig. Beder Alle for os, at Gud vil bevare os i Troen! — Kjære Tante Rine! Jeg takker Dem mange Gange for al den Godhed og Kjærlighed, De beviste mig. Jeg var rigtig glad ved Dem, for De var saa fornøiet for Alting. Den Dag, vi var i Skoven, saae De saa ung ud, som De var kun 24 Aar; Alting gik saa rask fra Haanden, at det var en Lyst at see derpaa. Nu beder jeg Dem hilse Deres Børn, og nu være De selv hilset fra mig og min Kone. Vi ønsker Eder Alle en glædelig Juul og et lykkeligt Nytaar.

Lever Alle vel!

Christen Sørensen.

s. 364

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 15. December 1875.*

Kjære gamle Christen! Igaar fik vi da Dit Brev, som vi længtes efter og vidste, nok skulde komme i god Tid, saa Du kunde faae Svar til Julen efter gammel Skik; thi hvad der kommer til Juul kommer dog bedst. Jeg vilde ønske, Du kunde selv komme engang til Juul og see vort Juletræ endnu en Gang; men det kan vel ikke naae sig paa denne Jord. Saa vil vi være glade, saa længe vi kan skrive til hverandre; og naar vi ikke kan det mere, vil vi glæde os til den evige Juul, hvor vi med Guds Hjælp skal blive mange Flere, end vi kan være her, skjøndt vi var Mange den sidste Gang. Jeg har strax begyndt mit Brev til Dig, da jeg ikke kan vide, hvad Tid der kan blive længere hen; saa skal det ligge, saa det kan komme lige til Juleaften, dersom jeg kan beregne det rigtigt.

Vi kunde see af Dit Brev, at Du har været ligesaa glad ved at være hos os, som vi ved at have Dig her. Men det behøvede vi ikke at spørge om, vi kunde læse det paa Dit Ansigt. Ja, det var deiligt, da Du kom ind ad Døren, og vi syntes, at Du var bleven meget yngre, end Du nogen Tid havde været; og det var en rigtig Glæde at høre paa, hvor rask Du svarede Ja, naar jeg spurgte Dig: kan Du huske det, og kan Du huske det? om det saa var det Allermindste. Saaledes havde Du ogsaa svaret, dersom jeg havde spurgte: Kan Du huske vort Juletræ? Og hvor var det en Glæde at see paa Dig, naar der kom en af Dine gamle smaae Venner, som nu var bleven store, og jeg saa spurgte Dig: Kan Du kjende ham? saa svarede Du ligesaa rask Ja, og der kunde Du dog havt Lov til at betænke Dig lidt. Og saa s. 366 Dagen ude i Skoven, hvor Alt var saa klart, baade Solen og Søen, og Skoven saa deilig, hvor jeg laae i Græsset og tænkte paa, hvor tidt jeg havde ligget der og hørt de samme Sange, og nu var disse Sangere bleven saa gamle, og der var altid kommen Flere til, baade Smaa og Store, saa jeg maae tænke mig om, for at tælle dem rigtigt; — og det var min 70 Aars Fødselsdag, der gerne efter Guds Ord kunde være min sidste: — og naar jeg saae efter Dig, saa kunde ogsaa Du være falden hen i Tanker, og naar jeg saa sagde „Gamle Christen“, saa svarede Du: „Gamle Huusbond!“ ligesom Du vilde sige: „Vi forstaae hinanden.“ — Ja, gamle Christen! jeg kan ikke blive træt af at takke Gud for, at Du var med den Dag og fik os, saa at sige, at see Allesammen, og kunde see, hvordan det gik til ved eu saadan Leilighed, og at Du kunde see, hvor glade de vare ved Dig Allesammen. Du veed ikke, hvor mange Gange de har sagt, da Du var reist: „Aa den deilige gamle Christen!“ — Du maae gerne vide, at Du var den Fornemste af alle dem, som var med den Dag. Ja Du kan nok sige, det var, som vi var i Paradiis; men der maae vi jo ikke være altid endnu. Det havde jo været fornøieligt, om Du ogsaa havde faaet en Prædiken af S.; men jeg synes, Du kunde sige, at nu havde Du faaet saa megen Glæde paa een Gang, at Du ikke kunde taale mere, nu længtes Du efter Dit Hjem og efter Din Kone, som nok ikke var vant til at undvære Dig saa længe. Og at H. skulde reise den næste Morgen, og I kunde følges ad et langt Stykke, det gjorde vel ogsaa Lidt til. Dit Brev skal nok komme omkring til alle Dine Venner; og jeg veed, at De vil Allesammen gerne have en Hilsen med til Dig ved denne Leilighed. — —

s. 366 Den 22. December.

Jeg tænker, at naar jeg nu afsender dette Brev, saa kan det komme til Dig Juleaften. Det vilde jeg helst; men kan det ikke naae sig, saa er jo Julen endda ikke forbi. Og saa har jeg intet Andet tilbage end at ønske Eder en glædelig Juul! og den faaer I nok, omendskjøndt I ere to eenlige Gamle. Jesus er jo med, hvor kun To ere samlede i hans Navn, — og den Tredie, som holder Juul i Himmelby, han gjør nok Følgeskab, uden at I kan see det. Og nu lev vel, Du kjære gamle Christen og Din Hustru! — —

Din gamle Huusbond og Ven
O. Laub.

s. 366

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 1. August 1876.*

Kjære Biskop! Nu er der snart atter et Aar til Ende siden sidste Gang jeg talte med Dem. Det var rigtig Glædesdage for mig; jeg kan ikke mindes mig en større Glæde. Det er saa yndigt at være med i en Forsamling, hvor vor Herre og Frelser kan være med; der hviler en forunderlig Fred og Glæde, som jeg ikke formaaer at skrive. Det var som man var opløftet over Alt, som trykker, saa Alt er idel Glæde. Det var som en Forsmag paa, hvad vor Herre vil give os efter fuldendt Dagværk af idel Naade. — — — Og saa vil vi ønske og bede, at Gud vil give Eder Alle Glæde, at I maae være ligesaa glade i Skoven iaar som forgangen Aar d. 6. August. Nu sender jeg Dem mit Hjertes Tak. fordi De tog saa kjærligt imod mig, og Tak til alle dem. s. 367 som vare hos Dem den Dag, Tak for Kjærlighed; det er den bedste Viin, som gjør Sjælen glad. — —

Vi er Gudskeelov ved Helsen og lever vel. Sommeren har været tør; Foraarsæden vil blive lidet; det seer daarligt ud. Men Rugen er god, og vor Eng var ogsaa god; vi fik 10 store Læs Hø paa 2½ Dags Slet, men det kunde jeg vende til enhver Tid. Jeg har et Vandhjul, som løfter Vandet op, og saa ledes det med Render over hele Engen; men ved Siden af, der er grumme lidt. — — — Kjære Biskop! De gjorde os en stor Glæde med det Brev. vi fik Juleaften, hvorfor vi takker Dem. Jeg skal nu fortælle Dem, hvorfor jeg saa rask kunde svare Ja paa Alt, hvad De spurgte mig om. Da jeg kom ind i Stuen, da mødte mig saa mange Glade; saa kom der saadan en sær forunderlig Glæde over mig; det var for mig, som jeg kjendte dem Alle paa Røsten, og hvad der var passeret fra gamle Dage, det var blevet nyt og ungt. — —

Kjære Biskop! De har gjort os saa mange store Glæder; nu vilde vi gjerne hjælpe til at glæde Dem igjen paa Deres Fødselsdag. De har tidt givet os en Gave; nu vil vi sende Dem en liden Gave, som vi nok haaber, at De ikke forsmaaer. Jeg veed nok, at Penge er ikke Deres store Glæde, men jeg veed ogsaa, at Alt, hvad der gjøres i reen Kjærlighed, det glæder. Nu slutter jeg min Skrivelse med en kjærlig Hilsen fra mig og min Kone til Eder Alle, kjære Venner! Lever Alle vel! Nu sender vi Dem 10 Kroner.

Christen Sørensen.

s. 368

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 10. August 1876.*

Min kjære gamle Christen! Du var den Første, som mødte med et Brev til d. 6. August; Du skal ogsaa være den Første, som faaer et Brev til Tak. Thi jeg fik mange gode Breve den Dag, som jeg skal takke for; og her har været saa meget Andet at skrive, og jeg er ikke mere saa rask til mit Arbeide, som da jeg var ung. Derfor bliver det kun et lille Brev; men Du kan nok forstaae, hvorledes det er meent. Ja, Du har rigtig rørt mig, Du gamle troe Yen! at Du vilde skrive til mig i denne travle Tid; og saa det, som Du havde lagt indeni! Du skriver rigtigt, at Penge er ikke det Bedste, — det er Dit gamle troe Hjerte, og at Din Kone er enig med Dig. Det Bedste er Kjærligheden; men Pengene er dog et Beviis paa, at Kjærligheden er oprigtig, og derfor er ogsaa de saa kjære. Ja, Du skal rigtig have Tak for dem ined, det skal I begge To. Nu skal jeg faae mig en god Bog for dem, og skrive i den, fra hvem jeg har faaet den; og naar jeg saa læser i den, skal jeg tænke paa mine troe Venner. — — — —

Vi var en kjøn Forsamling d. 6te, men ikke som ifjor; vi var heller ikke paa Hald, fordi Veiret ikke tegnede godt, og da det dog blev smukt, var det for seent. Men en saadan Fødselsdag som ifjor mener jeg heller ikke jegskal have tiere i denne Verden; een Gang er allerede en stor Naade. Men det var alligevel en rigtig god Dag iaar, og vi var glade ved at være sammen herhjemme.

Kjære Christen! Jeg har ogsaa paa min sidste Reise seet med Bedrøvelse paa Markerne. Vi veed og tvivle ikke om, at Gud gjør Alt til det Bedste for dem, som holde sig til ham. Men det er alligevel en Sorg. at s. 369denne Verden ikke er saadan, at Gud kan give alt det, han vilde. Men saa er det en endnu større Glæde, at der kommer en Tid, da Alt skal blomstre og bære Frugt, og der skal hverken være Misvæxt eller Død eller Sorg eller Skilsmisse, og at — jo ældre vi blive, desto nærmere komme vi dertil. Men vi skal bie, for selv at blive færdige med det, som endnu mangler, og for at faae alle de Mange med, som komme efter os. — Der forestaaer en Høitid. naar vor Domkirke skal indvies; den Dag kan maaskee blive travl og svær, men jeg haaber dog, den skal blive til Glæde.

Og nu lev vel, kjære Christen, med Din Kone! Alle her, alle Dine „smaae Venner“ hilse Dig; de var Alle saa glade ved Dit Brev.

Din gamle Ven
O. Laub.

s. 369

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Viborg, 13. December 1877.*

Naar Du, min kjære gamle Christen! ikke har hørt Noget fra mig i saa lang Tid, kan Du vel tænke Dig, at Grunden er, at jeg ikke maatte skrive ret Meget; og det maae jeg ikke endnu. Og jeg havde dog saa Meget at fortælle Dig, baade Glædeligt og Sørgeligt. I August blev S. gift og er nu Præstekone i England; han er af de unge Præster, som sendes derhen, hvor der kommer danske Sømænd. H. laae saa i Leiren i Sommer, og han sagde mig allerede dengang, at jeg kom til at tænke paa min Afsked. Derom har Du vel læst i Aviserne, Derefter kom det haardeste Stød, som Du maaskee ogsaa s. 370veed fra Aviserne, at P. for nylig har mistet sin Mand. — — Der er just idag kommet Brev fra hende, at jeg maatte ikke være bekymret for hende, saalænge hun kunde være i sit gamle Hjem med sine to Smaae. Hun havde saa Meget at glæde sig over, naar hun saae tilbage, men naar hun saae fremad, da var det svært. Men jeg troer om hende, at hun kan bære Mere end mine Andre. — — — —

24

Da jeg nu har havt saa Meget at tænke paa, og i nogle Uger skrevet til P. hver Dag, ja undertiden to Gange om Dagen, saa kan Du tænke, at jeg er mere træt til at skrive end ifjor. Det kommer først bagefter, naar man er kommen til Ro. Men det er jeg ogsaa, da P. er kommen til Ro, og da vi har faaet en Bolig mellem Kjøbenhavn og Frederiksberg; der er saa skjønt og sundt. — — — Der kan Du komme engang og besøge os; Tante Rine finder nok Plads. — — — Dette kommer til at ligge nogle Dage efter en Bog til Dig; det bliver saa den sidste Gave, jeg kan give Dig, saalænge vi er saa Mange; og naar jeg faaer lidt Mere at leve af, saa

bliver det vel til Begravelsen. Gud alene veed det. Men naar Du saa seer paa denne Bog, min gamle troe Ven, saa veed Du. at Du har gjort Dig Venner ved den urette Mammon, som Alle ville modtage Dig i de evige Boliger — og Din troe Hustru med; Nogle gaae foran, og Nogle følge efter, Store og Smaa. Tænk, hvad det vil blive for en Juleaften! — — —

Din gamle Ven
O. Laub.

s. 371

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 18. December 1877.*

— — — — —. Kjære Biskop! nu har jeg hørt, at De har taget Deres Afsked, og der er en Anden kaldet i Deres Sted. Ja, kjære Ven, jeg veed nok, det vil komme Dem noget svært for i det første; men seer De saa tilbage paa den lange Tid, Vorherre har givet Dem Kræfter til at arbeide i hans Tjeneste, saa er det og en stor Glæde, at Vorherre vil kalde os til Ro, naar vore Kræfter ere aftagne. Saa veed vi, at vi gaae hjemad til vor kjære Fader og Frelsermand. Det er og en stor Glæde, naar vi tænke os, at der skal vi samles med alle vore Kjære og evig blive sammen. Dertil give Gud os sin Naade for Jesu Christi Skyld!

Kjære Biskop! nu en hjertelig Hilsen fra mig og min Kone; vi er Gudskeelov ved Helsen og lever vel. Vore Kræfter tage af; det vil vist ikke vare ret længe, inden vi vil have Huset solgt. Saa kan jeg faae Tid til at reise over til Kjøbenhavn og besøge Dem; kan jeg saa blive ligesaa glad, som da jeg var i Viborg, saa er Reisen god, for det er jeg glad ved endnu. — — —

Nu bliver det vel den sidste Juul jeg skriver til Dem i Viborg.

Christen Sørensen.

24*

s. 372

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Kjøbenhavn, 13. Januar 1879.*

Min kjære gamle Christen! Det har vist undret Dig meget; at Du intet Brev har seet fra mig til denne Juul efter saa mange Aars Sædvane, og nu ere vi allerede langt inde i det nye Aar. Derfor maae jeg nu, saa godt jeg kan i Korthed, forklare Dig, hvorledes det er gaaet os, siden Du sidst hørte fra mig, og indtil den Sygdom, som gjorde, at jeg ikke kunde skrive, som jeg vilde, i forrige Maaned, og som ikke anderledes er forbi, end at jeg kan sidde oppe nogle Timer om Dagen.

Da vi kom hertil først i Mai, var jeg saa træt af det Skriveri, jeg havde havt tilsidst i Viborg til Aflevering af mit Embede, at jeg holdt heelt op med at skrive (ellers vilde jeg have skrevet Lidt til alle mine Venner strax), og i den Sted stod og læste i mine kjære Bøger, der skulde være mine troe Venner i mit Livs Aften, naar jeg intet Embede havde længere at varetage, og den meste Tid i den bedste af dem alle. Bibelen; for Resten gik jeg, som jeg skulde, mine Spadseretoure, først Kl. (6—7 om Morgenen, — saa igjen længere op paa Dagen, indtil sildig paa Aftenen, saa jeg kan sige, det blev mig mit vigtigste Arbeide. Og det gik med stor Fornøielse, saa jeg næsten ikke vidste, hvilket der var bedst, at spadserere eller at komme hjem igjen til mine Bøger; men saaledes kunde jeg med Glæde leve Resten af mit Liv, dersom mine Kræfter ikke kunde videre. Vi boe henved $\frac{1}{2}$ Miil udenfor det gamle Kjøbenhavn, og det var mig især en Fryd om Morgenen at kunne gaae i de to deilige Haver tæt herved, Søndermarken og Frederiksberg Slotshave, hvor gamle Frederik den 6tes Støtte staaer s. 373 ved Udgangen, — og Alleerne i Søndermarken var mig som en Domkirke til Erstatning for den, jeg havde mistet, — der var jeg næsten altid alene, og jeg kunde gaae der og synges mine Morgensange, og deilig Spadsereveir havde jeg næsten altid paa den Tid. Om Søndagen kunde jeg gaae til Kirke i Kjøbenhavn og staae op under Prædiken, naar jeg ikke kunde komme til at sidde, og saa gaae lige hjem uden at, blive mere end tilpas træt. Men i August Maaned mærkede jeg, at Kræfterne ikke ret vilde følge med; jeg syntes, Heden trykkede mig lidt mere end den skulde, og jeg kunde ikke mere løbe saa rask, som jeg i saa mange Aar havde været vant til, og naar jeg kom hjem, vilde det kjære Arbeide ikke altid gaae med Fornøielse. Jeg tænkte dog ikke stort herover, jeg meente, det retter sig, naar Vinteren kommer, hvad det dog ikke gjorde; og midt i December blev det til en alvorlig Sygdom, den samme, som jeg havde havt for 18 Aar siden. — — Dengang blev det taget meget alvorligt, og tik en god Ende; men nu var jeg 18 Aar ældre, og Lægerne vidste ikke, om mine Kræfter endnu engang vilde staae mig bi. Det kom pludseligt; jeg havde om Formiddagen staaet som sædvanlig med mine Bøger, og om Aftenen laae jeg i Sengen paa min Ryg og maatte neppe røre mig i 3 Uger. Dog led jeg ikke noget Ondt, kunde sove om Natten, og om Dagen ligge og læse; men alligevel siger man, at jeg i en Hast kom til at see ganske affalden ud. Nu tør jeg vel sige, at det igjen er vel overstaaet; men jeg er dog bleven advaret om, at jeg ikke maae stole paa mine Kræfter. Maaskee jeg ikke mere skal komme saa vidt, som jeg havde haabet, maaskee jeg skal leve mit Liv til Ende i denne Bolig, og

engang s. 374 imellem komme ind og see en god Ven i Kjøbenhavn. Jeg vil kalde det godt, naar jeg kun maae blive til igjen at gaae lidt i mine to Haver og læse i mine Bøger, — og det forekommer mig, som om Vorherre har givet mig et Løfte derom. Derfor har jeg dog begyndt Aaret med et godt Mod, og det var en god Juleaften, da P. var her med sine to Smaa, og jeg rigtignok ikke kunde komme ned i Stuen til Juletræet, men vort lille Selskab kom op og sang en Julesang med mig i Sengen.

Men jeg skulde ikke fortælle alene om mig selv. Da vor „Tante Rine“ kom hertil, — — var hun ogsaa temmelig medtagen, jeg tænker, meest af, at vi skulde begynde heelt forfra og sige Farvel til alt det Gamle; vi vare jo gamle Træer, der skulde plantes om, det kommer an paa, om de kan slaae Rod; og hun var jo ikke saaledes bekjendt med det kjøbenhavnske Liv fra gamle Dage, som jeg og min Broder. Først var hun heelt tapper og „den glade Rine“, som Du kalder hende, og det gik rask med at faae flyttet ind i vor lille Bolig; men saa faldt hun sammen, og jeg var en Kæmpe imod hende. Det saae ud, som om ogsaa hun havde faaet en gammel Sygdom igjen, — kan Du huske, da hun laae næsten en heel Sommer og led svære Piner i sin Ryg? Siden den Tid er det gaaet op og ned med hende; somme Tider kunde hun gaae ind til Kjøbenhavn, og til andre kunde hun neppe komme udenfor Huset. — — — Jeg syntes, det var blevet ganske godt med Forsigtighed; saa kom min Sygdom og bandt hende endnu mere til Hjemmet. Da min Broder Frederik ogsaa, især om Vinteren, har nok af det med sine gamle Been, saa er vi nu tre gamle Aftægtsfolk i denne Bolig. Men det var jo det. vi skulde være, — ellers skulde vi jo ikke være s. 375 reist fra Viborg. — — — Men for ikke at ende saa sørgeligt med Sygdom og Plager, veed Du saa, gamle Christen! hvorledes jeg forestiller mig det? Jeg mener, vi skulde ikke komme lige ind i det Nye, for ikke at blive overmodige; der skulde være et Prøveaar, hvori vi skulde lære at nøies med Guds Naade, og finde os i hans Villie, ligesom Christus sagde til Petrus, at hidtil havde han kunnet binde op om sig selv, men nu skulde Andre binde op om ham og føre ham, hvorhen han ikke vilde. Prøveaaret maae vel nok blive fuldt; thi saalænge Vinteren varer, troer jeg ikke, at jeg kan forvinde Mit. Men naar saa Mai kommer igjen, naar vi har lært, hvorledes vi skal have det, og hvad vi ikke maae vente at faae igjen, fordi vi skal holde os rede til at vandre herfra, saa skal jeg med Guds Hjælp gaae ligesaa glad igjen, som jeg begyndte, omkring i mine Haver, og maaskee ogsaa af og til ind til mine Børn og gamle Venner. Og naar det ikke mere vil gaae, saa har jeg næsten alle mine Børn saa nær, at de kan see ud til mig, — som de næsten stadig har gjort omtrent hver Uge, og tidt have deres Børn med, som Alle arte vel og gjerne ville med herud.

— — — Naa, kjære gamle Christen! saa fik jeg dog fortalt en heel Deel og Mere, end jeg havde troet. Gid jeg nu maae høre fra Dig, at Du og Din kjære Hustru har haft en glædelig Juul, og begyndt det nye Aar i en glad Tro til vor trofaste Herre! Jeg fik for længe siden Brev fra „lille Ane“, hvoraf jeg seer, at Du og hun er kommen i Brevvexling sammen. Jeg veed ikke, naar jeg kan komme til at skrive til hende, og jeg har faaet Breve fra saa mange Venner. Men kanskee Du vilde være saa god at lade hende læse dette Brev, s. 376 saa fik hun at vide, at jeg tænker paa hende og har ogsaa hende og alle hendes med i alle mine Bønner. Ja, alle mine kjære Venner! Gud velsigne og bevare os Allesammen!

Din gamle Ven
O. Laub.

s. 376

*Fra Chr. Sørensen til Laub.
Faaborg, 29. Januar 1879.*

Kjære Biskop! Vi takker Dem mange Gange for Deres kjære Brev; det blev vi rigtig glade ved. Vi ventede Brev til Juul, men da der ingen kom, saa vil jeg dog sige Dem, hvad vi tænkte: nu er Biskoppen bleven gammel og svagelig; vi mærker selv, hvor Alderdommen trykker os, saa vi ikke kan overkomme saa meget, som vi gjerne vilde, og Biskoppen har jo mange kjære Venner, som staaer ham langt nærmere end vi, og som han næsten ikke kan undgaae at skrive til, saa længe han kan røre Pennen. Og saa skal det slet ingen Skaar gjøre i vor Kjærlighed. Kan han ikke skrive, saa beder han til Gud for os; det har jeg en fast Overbeviisning om, at De gjør og har gjort, siden første Gang vi saae hverandre, og Gud har og bønhørt Dem, ellers kunde der ikke være skeet saa stor Forandring med mig, som der er skeet, for mine Bønner ere fattige og ringe. De har ved Guds Naade viist mig Veien til de lyse Boliger, som Jesus har beredt os; nu maae vi bede vor kjære Frelser, at han vil holde os fast paa Veien, selv kan vi ikke. Kjære Frelser, bliv hos os, det er mod Aften, og Dagen helder, at vi engang efter fuldendt s. 377 Dagværk maae samles med alle vore kjære Venner i vor himmelske Faders lyse Boliger med Glæde. Naar jeg seer tilbage, saa er et Menneskes Levetid kun en kort forsvindende Tid. — —

— —. Kjære Biskop, vi lade hverandre vide, hvad der møder os i Livet. Jeg blev syg sidst i August; jeg maatte ud til Varde paa Sygehuset, for Doctoren kunde ikke curere mig, uden at han skulde til mig nogle Gange om Dagen, og vi har omtrent 3 Miil til Varde, saa var der intet andet Raad for, end at jeg skulde derud. Men det gik ganske godt; jeg led ikke nogen synderlig Smerte, det gik meget bedre end jeg havde tænkt. Jeg tænkte, at Tiden vilde blive mig meget lang, men det var den ikke, endskjøndt jeg kunde ikke sove om Natten. Om Dagen læste jeg i mine Bøger, og om Natten tænkte jeg paa Guds mange Velgjerninger, som han har beviist imod os, og hvor utaknemlige vi ere; og naar jeg saa tænkte paa min egen Vandring fra først af og indtil nu,

saa maae jegsige: Gud har været mig overmaade god; han har ført mig som en trofast Fader, og jeg har været en heelt ulydig Søn; men endskjøndt jeg var ulydig imod liarn, saa forlod han mig dog ikke, som en jordisk Fader kan gjøre, nei, han forlod mig ikke, „Jesus han er Syndres Ven, dette Ord kan Døde vække, og os aabne Himmelen, naar os Helvede vil skrække“; og saa sendte han mig i Deres Tjeneste. Det var ingen Slumpelykke, det er jeg vis paa, at De var den beskikkede af Gud at vise mig paa Veien, som jegvar bleven forvildet fra, og det har De ved Guds Naade ærligt og redeligt gjort, hvorfor jeg sender Dem, min kjære, gamle, troe Huusbonde. min hjertensglade s. 378Tak. Gud velsigne og bevare Dem og alle Deres Kjære! — — Der er en Ting, som jeg har glemt at skrive. Jeg skrev, hvorledes Tiden gik for mig paa Sygestuen, men jeg havde dog større Lyst til at komme hjem, og det varede heller ikke længe; jeg var der i 12 Dage.

Nu ender jeg min ringe Skrivelse med en venlig og kjærlig Hilsen fra mig og min Kone. Kjære Venner, lever Alle vel!

Christen Sørensen.

s. 378

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Kjøbenhavn, 17. December 1879.*

Min kjære gamle Christen! Den Bog, som Du skulde have Juleaften til Erindring om min Kone, hvem Du aldrig glemmer i Dine Breve, er ikke mere til at faae hos Boghandleren.

Det er mig ingen Glæde at meddele Dig dette. Derimod var det mig en stor Glæde igaar Aftes at faae Dit gamle kjære Julebrev, — saaledes kalder jeg det, fordi det er accurat ligesom alle de gamle, og Du er den gamle Christen, som Du har heddet i saa mange Aar. Nye Ord, men det gamle Sind; det er dog det Allerbedste, saaledes som i Himlen: Alt det Gamle, og evig ungt. Jeg var krøben i min Seng, og saa kom de Andre op og sad en halv Times Tid hos mig, — og vi var Alle lige glade over vor gamle Christen. For Resten haaber jeg snart at blive saadan, at jeg kan s. 379være oppe hele Dagen, og at jeg nok skal leve flere Juleaftener med de Venner, jeg har hernede. Og naar det ikke maae være længere, saa har vi dem, som vente paa os deroppe, som vi have kjendt saa godt og grædt over, da de gik fra os, men ogsaa saa Mange, som vi aldrig have seet, men dog kanskee talt med mange Gange, f. Ex. naar vi læste i vor Bibel, — jeg læser nu just i Esaias, som den første Gang sagde: „Et Barn er os født, en Søn er os given.“ Og saa ham selv, denne Søn! ham har Du dog tidt talt med. Og han kan trøste alle Sorrowfulde. Esaias kan ikke trøste vor lille Ane for hendes største Sorg, — undtagen forsaavidt han kan vise hen til denne Søn, saaledes som han gjør det i Lucas Evangelium 4, 17. Han kan trøste saaledes som ellers Ingen kan.

Jeg sender Dig hermed en anden lille Bog i Stedet for den, jeg havde meent. Den maae Du nøies med, og den er da af en Mand, som Du vist mange Gange har talt med, ja endogsaa sunget med, f. Ex. „Fra Himlen høit kom Budskab her.“ —

Gud være med os Alle!

Din gamle Ven
O. Laub.

s. 379

*Fra Laub til Chr. Sørensen.
Kjøbenhavn, 1. December 1880.*

Min kjære gamle troe Christen! Siden vi To sidst hørte fra hinanden, har jeg været meget syg, saa at jeg endog kan sige, at mit Liv hang i en Spindelvævstraad, s. 380og det er jo godt, at vor trofaste Gud, naar man gaaer i sit 76de Aar, — da ellers 70 er Maalet — vil give os en Advarsel om, at det er paa Tide at holde sig rede. Det har varet nu 5—6 Uger, og da jeg en Nat maatte sende Bud efter Doet oren, blev Alting stille, inden han kom, saa jeg undrede mig over mig selv, at mit Sind kunde være saa stille; men da jeg saa kom til at tænke paa alle mine smaae Børnebørn og alle mine Venner, kunde jeg mærke, at jeg fik Vandet i Øinene, og saa sagde jeg ligesom lille G. — — Det var engang vi kjørte fra Viborg til Evelstrup Præstegaard. Saa sagde L.: „Kan Du see, lille G.! nu kjøre vi lige ind i Himmelen!“ (Det gik opad en lang Banke). Dertil saae han lidt bedrøvet ud og sagde: „Jeg vilde dog gjerne først til Evelstrup.“ Jeg troer ogsaa, at saaledes vil Gud lade mig leve nogle Aar endnu for mine Børns og mine Venners Skyld. — —

Det er jo Skik, at jeg skal skrive først i December for at Du saa kan skrive til mig til Juleaften, og maaskee tillige have deelt efter vor Skik med lille Ane, saa vi ogsaa kan høre lidt om hende. Og denne Skik skal jo blive, ogsaa naar jeg ikke længere er her; da er det dog især, vi trænge til den Trøst, at vore Børn og Venner blive ved at være hinanden troe; saa skal jeg og min Kone være iblandt de Første, som staae ved Døren, for at see dem komme. Det stoler jeg paa; thi Jesus siger jo, at Alt, hvad vi bede Faderen om i hans Navn, det vil hans Fader gjøre, — og derom beder jeg hver Dag i hans Navn for Alle, som høre mig til.

Det hører ogsaa til, at naar jeg skriver, saa skal der følge en lille Julegave med. Jeg haaber, at jeg s. 381 snart skal faae den fra Bogbinderen. Gud alene veed, hvor tidt jeg skal sende Dig lidt endnu af den Slags til Julen, — han gjør Alting bedst. — —

Saa Farvel, og endnu engang „Glædelig Juul!“ I gamle troe Venner! „i denne søde Juletid!“

Eders allerældste Ven
O. Laub.

s. 382

s. 383 Aandelige Sange.

Andantino.

Be-de-klokken stil-le rin - ger, Af - te-nen sin
Hvi - le brin-ger, Mør - ket fa] - der paa;
men, min Sjæl, før du vil so - ve, maa du for din
Gud at lo - ve for hans Aa-syn staae.

s. 384

Andantino.

Nat, Søvn og Lei - e, nu far - vel. det
da-ges flux i Ø - ster; til Bøn, til Bøn, min
kjæ-re Sjæl, suk til den Gud, dig trø - ster!

Kingo.

Moderato.

Mor-gen-rø - den sig ud-stræk - ker, So-lens
Straa-le - ho-ved ræk-ker o-ver Sko-ve, Mark og Eng,
som i Af - tes gik til Hvi - le; op, min Sjæl, til
Gud at i - le. op fra Lyst og la-den Seng!

Kingo,

s. 385

Andantino.

I den-ne sø-de Ju - le-tid tør man sig ret for-
nøi - e og bru -ge al sin Kunst og Flid Guds
Naa-de at op - høi - e. Ved ham. som blev i
Kryb-ben lagt. vi vil af gan - ske Sjæ-le-magt i
an - den os for - ly - ste. Din Lov skal hø - res,
Frelsermand, saa vidt og bredt i al - le Land, at
Jor-den den skal ry - - - ste.

s. 386 Canons.

Andante.

Naar i Bø - ge - lies duf - ten - de Sal

al - ting ti - er og Nat - ten er sval,
slaaer end en lit - le San - ger sin Trit-le høit i
Hal: syng kun e - ne, du Nat - ter - gal!

Allegretto.

Du mun - tre Kuk-kuk, saa sig mig da
nu, hvor man-ge Aar skat jeg le - ve? —
Kuk-kuk, Kuk-kuk, Kuk-kuk, Kuk-kuk,

s. 387

en, to, tre, fir'.

Moderato.

A1 - le Fug-le gjør Con-cert, syn-ge
liver som den har lært, ogsaa den, som kun kan lidt:
sit, sit, sit, sit, sit, sit, sit, sit!

Allegretto.

Lit - le Lær-ke, veed du hvad, jeg vil
og-saa væ-re glad; jeg føl-ger dig ei paa din
sky-høi- e Vei, men syn-ge som du kan jeg.

s. 388

Andantino.

Vi Klok-ker paa e - der kal - der, me-dens
Jor-den paa Ki-sten fal - der, vi skil - les
her, men mø - des der til - sam-men, A - men.

Moderato.

Den. som ei kan træf - fe reent, lian kan ei
syn-ge den-ne Ca - non.